

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

CAHİT KAYRA

Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü
II. CİLT

1950-1980
KARMA EKONOMİ
DOĞRULAR YANLIŞLAR
UMUTLAR

3. BASKI

Tarihçi
Kitabevi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://irantey.org>

CAHİT KAYRA
Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü II. CİLT
1950-1980 KARMA EKONOMİ DOĞRULAR YANLIŞLAR • UMUTLAR

CAHİT KAYRA

Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü II. CİLT

1950-1980 KARMA EKONOMİ

Cumhuriyet ekonomisinin öyküsünü üç ciltte anlatıyoruz. Birinci cilt başlangıçtan 1950 yılına kadar olan dönemi kapsıyor. Bu dönemi DEVLETÇİLİK olarak tanımladık ve başarısını ALTIN YILLAR olarak betimledik.

Bu ikinci ciltte 1950-1980 yılları arasındaki dönemin öyküsünü anlatacağız. Bu dönemin adı KARMA EKONOMİ'dir. Karma Ekonomi'nin görüntüsüne DOĞRULAR YANLIŞLAR-UMUTLAR adını vermeyi uygun bulduk.

Üçüncü dönemin serüvenini üçüncü ciltte okuyacaksınız.

ALTIN YILLAR döneminin kendine özgü büyüklüğü, bugünkü Türkiye'nin o yıllarda atılan temellerin üzerine kurulmuş ve gelişmiş olması gerçeğindedir.

DEVLETÇİLİK ve KARMA EKONOMİ süreçlerinin ise ortak bir özelliği var. Her iki dönemde yöneticiler ekonomi politikalarını SANAYİLEŞME doğrultusunda kurmuşlardır. Türkiye'de yöneticisinden en uzak ilçelerdeki insanlarına kadar her vatandaş sanayileşmenin bilincini, heyecanını, isteğini ve iradesini yaşamıştır. Doğrular ve yanlışlar içinde... Bir gün Batılı ülkeler gibi sanayileşmiş olacağı umudu ile...

Bu ikinci ciltte bu görkemli serüveni okuyacaksınız.

Tarihçi
Kitabevi

Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü
1923 - 2011

İkinci Cilt: 1950 - 1980

CAHİT KAYRA

KARMA EKONOMİ

DOĞRULAR YANLIŞLAR

UMUTLAR

Tarihçi
Kitabevi

Tarihçi Kitabevi Yayınları • 42

Tarihçi Kitabevi Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Necip Azakoğlu

Editör ve sayfa tasarımı: Ayşe Gökrem Kozanoğlu

Birinci baskı: Eylül 2013, İstanbul

Üçüncü baskı: Eylül 2020, İstanbul

Boyutlar: 16,5 x 23 cm

Sayfa sayısı: 344

ISBN: 978-605-4534-34-0

Baskı ve cilt: İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri

Çobançeşme Mah. Altay Sk. No: 8

Yenibosna, Bahçelievler / İSTANBUL

+90 (212) 496 11 11

Sertifika no: 44066

© Yayın hakları Tarihçi Kitabevi'ne aittir.

Bu eserin bütün hakları saklıdır.

Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen
alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez,
çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Tarihçi Kitabevi

www.tarihcikitabevi.com

Moda Caddesi No: 104 / A Moda, Kadıköy - İSTANBUL

Tel: 0216 418 68 86

GSM: 0530 370 74 11

E-posta: info@tarihcikitabevi.com

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü 1923 - 2011

İkinci Cilt: 1950 - 1980

CAHİT KAYRA

KARMA EKONOMİ

DOĞRULAR YANLIŞLAR

UMUTLAR

Tarihçi
Kitabevi

İÇİNDEKİLER

I. BÖLÜM: ARAYIŞ 1950-1960

AÇIKLAMA / 15

YILLAR VE EVRELER/ 19

EKONOMİNİN LİBERALLEŞTİRİLMESİ / Sûdi Bey ve Ailesi /20

1950: YILBAŞI/ 21

Seçim Öncesi Hükümeti /22

Seçim Öncesi ve Sonrası / 25

Yeni İktidar ve Yeni Ekonomi Politikası / 26

Hükümet Sancıları / 28

1950 Dünya / 30

Temel Göstergeler / 31

1951: BÜYÜME VE UMUTLAR / 32

Politik ve Sosyal Olaylar / 33

Ekonomi / 33

NATO'ya Giriş / 36

1951 Dünya / 37

Temel Göstergeler / 37

1952: CEMİL BEY'İN MUTLULUĞU / 38

Yeni Politikanın Oluşumu / 38

Ekonomi / 39

Temel Göstergeler / 41

Saracoğlu Mahallesi Evleri / 42

Hep Plan ve Pilav Konusu / 43

Ankara Dedikoduları / 44

Millî Bütçe ve Millî Plan Grubu / 44

Irak Petrollerindeki Payımız / 45

1952 Dünya / 47

1953: BÜYÜME VE DENGESİZLİKLER / 48

- Politik ve Sosyal Olaylar / 49
- Ekonomi / 49
- Yeni Kuruluşlar / 51
- Diğer Ekinlikler / 52
- Disiplinsizlik ve Dengesizlik Tartışması / 53
- Çelişkili Kararlar / 54
- 1953 Dünya / 55
- Temel Göstergeler / 56

1954: KIRILMA NOKTASI / 57

- Gelecek Üzerine Kuşkular / 57
- Yatırımlar ve Darlıklar / 59
- Yeni Düzenlemeler / 61
- Uygulamanın Eleştirisi / 63
- Temel Göstergeler / 64
- 1954 Dünya / 65

1955: SÛDİ BEY'İ KIZDIRAN / 66

- Politik ve Sosyal Olaylar / 66
- 6-7 Eylül Olayı / 66
- Ekonomi ve Yatırımlar / 68
- Kamu Sektörü-Özel Sektör / 73
- Uygulamanın Eleştirisi / 74
- Devalüasyon Gereği / 75
- Yabancı Uzmanlar ve Chenery Olayı / 76
- Ekonominin Makro Dengeleri / 77
- 1955 Dünya / 78

1956: DERTLER VE KUŞKULAR / 79

- Politik ve Sosyal Olaylar / 79
- Ekonomi / 80
- Yatırımlar / 80
- Darlıklar, Fiyatlar, İç-Dış Ödeme Sorunları/ 84
- 1956'nın Önemli Olayı: Millî Korunma Kanunu Uygulaması / 86
- 1956 Dünya / 88
- Temel Göstergeler / 88

1957: ARTAN SORUNLAR / 89
Politik ve Sosyal Olaylar / 89
Ekonomi ve Yatırımlar / 89
Devalüasyon Hazırlıkları / 91
Sovyetler Birliği ile Ekonomik İlişkiler / 91
1957 Dünya / 92
Temel Göstergeler / 92
1958: İSTİKRAR PROGRAMI / 93
Siyasi ve Sosyal Olaylar / 93
Kıbrıs Olayları / 94
Ekonomi ve Yatırımlar / 95
1958 Dünya / 98
Temel Göstergeler / 99
İstikrar Programı Uygulaması / 99
İstikrar Programı- Düşünceler / 102
1959: SİYASİ VE SOSYAL OLAYLAR / 104
Ekonomi Politikası Tartışmaları / 105
Ekonomide Gelişmeler / 106
Yatırımlar / 109
Planlamaya Hazırlık Girişimi / 110
1959 Dünya / 112
Temel Göstergeler / 113
1950-1960 DÖNEMİNİN KISA MUHASEBESİ / 114

II. BÖLÜM: KARMA EKONOMİ 1960-1970

ÇÖZÜMLEME:

27 MAYIS DARBESİ VE EKONOMİK İLİŞKİLER / 121
Ekonomik Rejim / 121
Ekonomi ve Politika / 123
1960: DARBE ÖNCESİ EKONOMİK DURUM / 126
Devlet Planlama Örgütü Girişimi / 126
Yoğunlaşan Sosyal Olaylar / 127
Darbe ve Darbe Hükümeti / 1307
1960 Dünya / 132
Temel Göstergeler / 133

- 1961: BEKLEYİŞ / 134**
Siyasi Ortam / 134
Ekonomi / 135
Devlet Planlama Teşkilatı'nın Kuruluşu / 137
1961 Dünya / 140
Temel Göstergeler / 141
- 1962: İÇ POLİTİKADA TEHLİKELİ OYUNLAR / 142**
Ekonomi / 143
Planlama'da Kadro Değişikliği / 144
Yatırımlar / 145
1962 Dünya / 147
Temel Göstergeler / 147
- 1963: BİTMEYEN ENDİŞELER / 148**
Politik ve Sosyal Olaylar / 148
Ekonomi / 149
Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Anlaşmalar / 150
1963 Dünya / 152
Temel Göstergeler / 152
- 1964: JOHNSON MEKTUBU / 153**
Politik ve Sosyal Olaylar / 153
Ekonomi / 154
Gümrük Tarife Kanunu / 155
Dış Finansman Sorunu / 156
1964 Sanayi Kongresi / 156
1964 Dünya / 157
Temel Göstergeler / 158
- 1965: ADALET PARTİSİ / 159**
Sosyal ve Politik Olaylar / 159
İktidar Değişimi Öncesi Durum / 161
Kırsal Kesim ve Kentleşme / 162
Ekonomi / 163
1965 Dünya / 164
Temel Göstergeler / 164
Dış İlişkiler ve GATT / 165

1966: YENİ CUMHURBAŞKANI / 166	
Politik ve Sosyal Olaylar / 168	
Ekonomi / 169	
1966 Dünya / 171	
Temel Göstergeler / 172	
1967: KIBRIS'IN PARALARI / 173	
Politik ve Sosyal Olaylar / 173	
Ekonomi / 174	
Temel Göstergeler / 176	
Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı / 177	
1967 Dünya / 178	
1968: SÜDİ BEY'İN RAHATSIZLIĞI / 179	
Politik ve Sosyal Olaylar / 179	
Ekonomi / 181	
Yatırımlar / 183	
1968 Dünya / 184	
Temel Göstergeler / 185	
1969: GENEL MÜDÜRLERİN DİRDİ / 186	
Politik ve Sosyal Olaylar / 186	
Ekonomi / 190	
Bütçe Açığı / 191	
Dış Borçlar / 191	
Emeklilik Yaşı / 192	
1969 Dünya / 192	
Temel Göstergeler / 193	
1970: SÜDİ BEY / 194	
Politik ve Sosyal Olaylar / 194	
Ekonomi / 195	
1970 Dünya / 197	
Temel Göstergeler / 198	
Katma Protokol / 199	
İkinci Beş Yıllık Plan ve Sonuçlar / 199	
BİR HESAPLAŞMA (1960-1970) / 202	

III. BÖLÜM: PİYASA EKONOMİSİNE HAZIRLIK 1970-1980

- 1971: MUHTIRA VE SONUÇLARI / 205**
Politik ve Sosyal Olaylar / 205
Ekonomi / 207
1971 Dünya / 209
Temel Göstergeler / 213
- 1972: İNÖNÜ-POLİTİKANIN SONU / 214**
Politik ve Sosyal Olaylar / 214
Ekonomi / 215
Temel Göstergeler / 217
1972 Dünya / 217
Üçüncü Beş Yıllık Plan / 218
- 1973: İNÖNÜ'NÜN ÖLÜMÜ / 221**
Politik ve Sosyal Olaylar / 222
Ekonomi / 222
Darlıklar ve Karaborsa Olayı / 223
Grevler / 223
Yatırımlar / 223
Yom Kippur ve Petrol Krizi / 224
1973 Dünya / 225
Temel Göstergeler / 226
- 1974: SAVAŞ / 227**
Politik ve Sosyal Olaylar / 228
Ekonomi / 229
Darlıklar, Fiyatlar / 230
Uygulamalar / 232
Yatırımlar / 233
1974 Dünya / 234
Temel Göstergeler / 235
- 1975: BİRİNCİ MİLLÎ CEPHE HÜKÜMETİ VE TARTIŞMALAR / 236**
Politik ve Sosyal Olaylar / 237
Ekonomi / 238
Yatırımlar / 239
1975 Dünya / 241
Temel Göstergeler / 243

1976: CEMİL BEY'İN RAHATSIZLIĞI / 244	
Politik ve Sosyal Olaylar / 244	
Ekonomi / 245	
Yatırımlar / 246	
1976 Dünya / 247	
Temel Göstergeler / 248	
1977: HANDAN HANIM'IN GÖZYAŞLARI / 249	
Politik ve Sosyal Olaylar / 249	
Ekonomi / 251	
Üçüncü Beş yıllık Kalkınma Planı-Gerçekleşmeler / 253	
Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı / 254	
1977 Dünya / 255	
Temel Göstergeler / 256	
1978: İZMİT YOLUNDA OLAY / 257	
Politik ve Sosyal Olaylar / 257	
Ekonomi / 259	
Dünya Bankası 1978 Raporu / 262	
1978 Dünya / 263	
Temel Göstergeler / 264	
1979: ORHAN'IN EMEKLİLİĞİ / 265	
Politik ve Sosyal Olaylar / 266	
Ekonomi / 267	
1979 Dünya / 270	
Temel Göstergeler / 271	
Guadalupe Konferansı / 271	
1980: HANDAN HANIM / 272	
Politik ve Sosyal Olaylar / 272	
Ekonomi / 273	
Temel Göstergeler / 274	
1980 Dünya / 274	
Washington Consensus ve Küreselleştirme Rüzgârları / 275	
24 Ocak İstikrar Programı / 276	
24 Ocak Sonrası Olaylar / 277	
DEĞERLENDİRME: 1950-1980 DÖNEMİ TÜRK EKONOMİSİ / 279	
1950-1980 TÜRK EKONOMİSİ TEMEL GÖSTERGELERİ / 282	

YAPISAL DEĞİŞİMLER / 284

Sürecin Yapısı (Popülizm) / 284

Sürecin Karakteri (Sanayileşme) / 285

Süreç ve Yönetim (Kapitalist Kadro) / 287

BİR DÖNEM BİTERKEN / 288

EKLER

EK 1: GSMH, BÜYÜME / 293

EK 2: KATMA PROTOKOL / TÜRKİYE-AET ORTAKLIĞININ
GEÇİŞ DÖNEMİ / 296

EK 3: POLİTİK VE BÜROKRATİK KADROLAR / 298

EK 4: TÜRKİYE’NİN DIŞ BORÇ STOKU / 305

EK 5: TÜRKİYE’NİN DIŞ ÖDEME REZERVLERİ / 306

EK 6: 1950- 1960 DÖNEMİ EKONOMİ OLAYLARI

KRONOLOJİSİ / 307

EK 7: KARMA EKONOMİ DÖNEMİ YATIRIMLARI 1961-1980 / 321

KİŞİLER DİZİNİ / 337

I. BÖLÜM

ARAYIŞ 1950-1960

AÇIKLAMA

“Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü”nün bu ikinci cildini (1950-1980 dönemi) yayımlarken, daha önce, kitabın birinci cildinde açıkladığım bir konuyu kısaca yinelemek istiyorum.

Ben ekonomist değilim. Devlet hizmetinde çalıştığım yıllarda ekonomi ve maliye konulu sorunları içeren çalışmalar içinde bulundum. Maliye Müfettişliğimde çalışma disiplini öğrendim, Maliye Bakanlığı’nda devletin gelir ve giderleri üzerinde çalıştım. Ulaştırma Bakanlığı’nda, PTT’de ve Türk Hava Yolları’nda ulaşım ve iletişim konularını inceleme fırsatım oldu. Ticaret Bakanlığı’nda iç ve dış ticaret konularını öğrendim. GATT’daki Türk Heyeti’nde uluslararası ticaret ve gümrük, OECD’de genel ekonomi sorunları ve borçlanma konuları üzerinde, gücüm oranında yoğunlaştım. Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu’nda konjonktür çözümlmeleri yaptım. Politika günlerinde ise günün enerji sorunlarıyla uğraştım.

Okurlarıma sunduğum bu İkinci Cilt, Cumhuriyet ekonomisinin dönemsel bir öyküsüdür. Bir anlamda o tarihlerde yaşanan olayları yalın bir şekilde yansıtmaya çalışma isteğinin bir sonucudur. Yani bu çalışma ekonomistlere, ekonomi profesörlerine, ekonomiyle ciddi şekilde ilgilenenlere çağrı yapan bir kitap, elbette değildir. Bu kitap eski yıllarda ekonomi, ticaret, maliye alanlarında yaşanmış olayların, o olaylar içinde yer alan kişilerin hikâyeleştirilmiş anlatımıdır. Ayrıca, bu çalışmanın konunun tamamını kapsadığı da söylenemez. Kendi açımdan ön planda gördüklerimi yazmayı yeğledim.

Hepsi bu kadar! Bu kitap lütfen böyle anlaşılsın.

Bu arada şunları da açıklamak isterim. Bu çalışma sırasında birçok kaynağa, ayrıca bilgisayar aracılığı ile internetten elde edilebilen bilgilere başvurdum. Bu kaynaklar hakkında kitabın sonunda bilgi vermeye gitmedim. Ama bunların arasında başvurduğum, kaynaklarından ve görüş-

lerinden (verdikleri istatistik bilgilerinden) büyük ölçüde yararlandığım Bilsay Kuruç'a, Özhan Uluatam'a, Tefik Çavdar'a, Korkut Boratav'a, Erdiñ Tokgöz'e, Oktay Türel'e, Yahya Tezel'e, Güngör Uras'a, İlhan Tekeli-Selim İlkin'e, Oktay Yenal'a, İlber Ortaylı'ya, Gülten Kazgan'a, Murat Katoğlu'na ve Necip Azakoğlu'na özel olarak teşekkür etmek istiyorum.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan bu yana doksan bu kadar yıl geçti. Bu dönemde Türkiye'de ve dünyada çeşitli olaylar yaşandı. Çeşitli ve bir anlamda hepsi birbirine bağılı olaylar. Ben Türkiye'mizde ekonomi-maliye alanında yaşananları değışik karakteri olan evrelere ayırmak istedim.

Şöyle bir tablo düşündüm:

1923-1939: Devletçilik

1939-1946: Savaş Ekonomisi

1946-1950: Geçiş Dönemi Ekonomisi

1950 -1980: Karma Ekonomi

1980-2001: Piyasa Ekonomisi

2001-.....: Güdümlü Piyasa Ekonomisi

1923-1939 arası, aslında farklı karakterde iki bölümden oluşuyor. 1923'ten 1929 yılına kadar olan dönem, naif bir liberal ekonomi dönemi iddiasını taşır. Sistem liberal gibi görünür ama bu dönemde devletleştirme-millileştirme ve ciddi büyük yatırımların devlet tarafından yapılması olayları, giderek devletçiliğe zemin hazırlamıştır, diye düşünüyorum. Eğer 1929 Dünya Ekonomik Krizi olmasaydı bile, Türkiye o günlerin ortamı ve koşulları içinde kendiliğinden "devletin ekonomiyi düzenlemesi" ve "devlet eliyle sanayi kurulması" gerçeğini yaşayacaktı. Bunu düşünerek, 1923-1939 döneminin tümüne "Devletçilik" niteliğini tanıdım.

1939-1946 yıllarında yaşanan, başka bir şeydir. Devlet bu dönemde savaşın yarattığı çetin dünyada yalnızca ekonomiye değıl, kişisel mülkiyete ve yaşam koşullarına dahi müdahale etmek zorunda kalmıştır.

Kısa Geçiş Dönemi'nde ise yöneticiler, çok partili dönemin getirdiğı değışikliğin etkisinde olarak, çelişkili kararlar içinde bocalamış görünüyor.

1950’li yıllarda başlayan Karma Ekonomi döneminin karakteri daha belirgin bir çelişki içerir. Sistem, liberal bir görüntü taşır. Gerçekten alınan ve uygulanan kararlar ekonomiyi liberalleştirme yönündedir. Ancak büyüyen ekonominin yarattığı fonlar bu dönemde, oldukça önemli ölçüde, devlet tarafından kurulan kurumlara yöneltilmiş, Türkiye’ye düzensiz ama gelecek için hazırlık niteliğinde bir sanayileşme zemini hazırlanmıştır.

1960-1980 dönemi, “Planlama” uygulaması ile başlar. Ancak Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girmesi girişimi ile planlamanın gerçek karakteri bir ölçüde değişir. Bununla birlikte, bu dönem “Karma Ekonomi” karakterini muhafaza eder. .

1980 sonrasında ise Hükümetler ekonomiyi liberalleştirme konusunda radikal ve etkin adımlar atmışlardır. Aslında bu bir “Piyasa Ekonomisi” girişimidir ve bu girişimin bıraktığı boşluklar vardır. Ben yine de bu dönemi “Liberal Ekonomi” olarak adlandırmakta sakınca görmedim.

Liberalleşme döneminin eksikliğini 2000 yılından sonra başlayan politikalar gidermiştir. “Devletçilik”ten ve “Karma Ekonomi”den kalan devlet kuruluşları çok büyük ölçüde tasfiye edilmiştir. Burada Türk toplumunu bir “piyasa toplumu” haline getirme kampanyası yaşanmaktadır.

2001 ve sonrasına tam bir ad bulamadım. Hem güdümlü hem de liberal olmak garip bir olay! Ben ancak böyle bir benzetme yapabildim. Herhalde zaman içinde oluşacak gelişmelere göre bu dönemin karakteri daha anlaşılır bir şekilde belirecektir. O işi ister istemez zamana bırakacağız.

Nisan, 2013

Cahit Kayra

YILLAR VE EVRELER

Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomisini ana hatları ile belirlemeye çalışırken 1923'de başlayan ve 2012'ye kadar sürecektir olan bu dönemi özel karakterleri olan bölümlere ayırmıştık. Buna göre 1950 ile 1980 arasındaki dönemi "Karma Ekonomi" diye niteledik. Bu Karma Ekonomi döneminin ise kendisine özgün özellikleri olan dönemleri olduğunu düşünüyorum.

- 1950-1960 dönemi,
- 1960-1980 dönemi.

Bu dönemlerin de kendi içlerinde değişik karakterli bölümleri var. Bunları aşağıda göreceğiz.

Ankara

EKONOMİNİN LİBERALLEŞTİRİLMESİ

Sûdi Bey ve Ailesi

1950'li yıllara girdiğimiz tarihte Sûdi Bey altmışlı yaşlardadır. Eskisi gibi aktif politikada değildir. Arkadaşları da azalmıştır. Devleti yeni bir parti ve yeni insanlar yönetmektedir. O da olayları uzaktan izlemektedir. Ancak geçmiş deneyimlerinden kalan sağduyusu ile zaman zaman Cemil'e ve Orhan'a yol göstermekten geri kalmamaktadır. Onun yerini oğlu Orhan almıştır. Orhan otuzlu yaşlardadır. Mülkiye'den sonra İngiltere'de lisansüstü eğitim görmüştür. Maliye Bakanlığı'nda üst basamak görevlileri arasındadır. Daha sonra avukatlığı da deneyecektir.

Cemil Bey kırklı yaşlardadır ve politik kariyerinin en hareketli dönemini yaşamaktadır. Kayseri'den milletvekili seçilmiştir. Cemil Bey'in oğlu Yiğit, on beş yaşındadır. Biz 1950'li yıllar boyunca Cemil Bey ile Orhan'ın tartışmalarına tanık olacağız.

Orhan'ın kızı Aslı ve Cemil'in kızları Güler ve Fidan 1950'li yıllarda doğacaklar. Güler büyüyünce Orhan'ın oğlu Demir'le evlenecek.

Bütün bunlardan sonra, bu dönemin sonuna doğru Sudi Bey'le Handan Hanım'ı kaybedeceğiz.

1950: YILBAŞI

1950 yılbaşını o yıl Sûdi Bey ve Cemil Bey aileleri bir arada kutladılar. İlginç olan bir şey vardı. Sûdi Bey'in doğum günü. Sûdi Bey yıllar önce bir muharrem ayında böyle bir günde gözlerini dünyaya açmıştı. Ve şimdi altmış beş yılını tamamlıyordu. Cemil içten bir saygı ve sevecenlikle Sûdi Bey'in elini öpmek istedi. Sûdi Bey bu töreye karşı olduğu için elini vermedi. Tartıştılar, güлüştüler. Cemil Bey:

— Büyüklerin elini öpmek bizim törelerimizde var Enişte. Neden elini öptürmüyorsun, diye ısrar etti.

Handan Hanım konuyu bilimsel bir yorumla çözdü:

— Sûdi, Oğlak burcundandır. Onun töresinde el öpmek yok.

Sonra Oğlak burcunda doğanların karakterleri konusunda ciddi bilgiler sergilendi:

“Oğlak burcunda doğanlar özel ve resmî yaşamlarında daima ciddi hareket ederler. Bir ölçüde muhafazakârdırlar; daha doğrusu inançlarından ayrılmazlar. Güvenilir, dürüst insan olurlar. Görev duyguları yüksektir. Görevlerini yerine getirmekte çok özverili olurlar. Elleri açıktır. Biraz da olaylar karşısında kuşkulu ve kuruntulu olurlar.”

Sûdi Bey yaşamı boyunca böyle mi olmuş? Doğrusu onun ahlâki inançları ile bu değerlemeler arasında hafife alınmayacak benzerlikler var. Bunu da bu toplantıda bilimsel yorumlar ve anlatılarla saptamış oldular. Politika konularına hiç değinilmedi. Orhan'ın eşini yüzüne karşı methedip kızı hem utandırdılar hem de mutlu ettiler. Çocuklara armağanlar verildi. Geç

vakit yorgun argın yataklarına çekildiler ve Cemil Bey ertesi gün eşini ve çocuklarını alıp Kayseri'ye döndü.

Südi Beyler 1950 yılına böyle başladılar.

Seçim Öncesi Hükümeti

1950 yılı iki parçalıdır. Bu yılın Mayıs ayına, genel seçimlere kadar olan aylarında Cumhuriyet Halk Partisi'nden Şemsettin Günaltay'ın başkanlığındaki Hükümet yönetimdedir. Bu kabine bir çoğu genç ve hemen hepsi deneyimlerden geçmiş, bütünlükleri kanıtlanmış politikacılardan oluşmaktadır.

Şemsettin Günaltay başkanlığındaki (1949-50) (ve yeni elemanlarla güçlendirilmiş) Cumhuriyet Halk Partisi Hükümeti birkaç ay sonra yapılacak genel seçimler için kolları sıvadı.

*Şemsettin Günaltay,
Başbakan, 1949-50*

*Nurullah Esat Sümer,
Devlet Bakanı,
1949-1950*

*İsmail Rüştü Aksal,
Maliye Bakanı,
1949-1950*

*Kemal Satır,
Ulaştırma Bakanı,
1949-1950*

Ekmek fiyatlarını indirerek halkın sem-patisini kazanmaya çalıştı.

Karabük'teki Demir Çelik Fabrikası'nda ilk kez "Zeynep" adlı fırın faaliyete geçti.

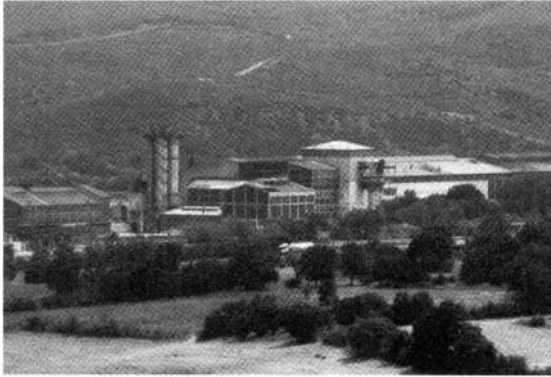

700 gramlık ekmek 30 kuruş

Zeynep adlı yüksek fırın

Susurluk Şeker Fabrikası'nın temeli atıldı. Yeni kurumlar kuruldu:

Susurluk Şeker Fabrikası

Karayolları Genel Örgütü (Genel Müdürlük), Türkiye Ticaret Sana-yi ve Borsalar Birliği, Vakıflar Bankası kuruldu.

Makine Kimya Endüstrisi'ne yeni bir statü verildi.
İşletmeler Bakanlığı kuruldu.
Sendikalar Kanunu çıkarıldı.
Bataklıkları Kurutma Kanunu çıkarıldı.

Bataklık

Vergi reformları başlatıldı. Av Vergisi kaldırıldı.

Bu arada, kendisine İktisadi İşbirliği Dairesi'nin yönetimi verilmiş olan Devlet Bakanı Cemil Sait Barlas ile Dışişleri diplomatlarından Fatih Rüştü Zorlu'dan oluşan bir heyet Amerika'ya gitti. Ve Marshall Yardımı'ndan 100 milyon dolarlık bir yardım sağlandı. Daha sonraki yılların ekonomisine bir ölçüde el koyacak olan Marshall Yardımlarından elde edilen bu paraların bütçeye gelir olarak aktarılmasına başlandı.

Isparta Gülyağı Tesisleri özel kesime devredildi.

Hazine'nin özel girişimlere kefalet etmesi kuralı kabul edildi.

Isparta Gülyağı Tesisleri

Bu arada Hazine'nin Merkez Bankası'ndaki altınlarının önemli bir bölümü bu harcamalarda kullanıldı.

Ama bunlar yetmeyecek. Bütün çabalara rağmen, Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı yitirmek yolundadır. Genelde "Büyük Halk" bu partiden bıkmıştır. André Maurois, "İktidarlar, yatan insanlara benzerler. Mesela sol tarafına yatmışsa dönüp sağ tarafına yatmak ister" diyor. İşte Türkiye de, kendine öz haklı haksız nedenlerle böyle bir değişikliğe hazırlanmakta.

Elbette konu bu kadar basit değil. Tek parti olarak yirmi yedi yıl devleti yönetmek o dönemde yaşanan sıkıntıları da benimsemek, kabul etmek demektir. Halk savaş öncesi yapılan büyük işler için katlandığı bir tür cebri tasarruftan, savaş yılları içindeki yoksulluktan bıkmıştır. Fakirlik ve yoksulluk kaçınılmaz şekilde mistik inançları körükler. Seçim havasından yararlanan politikacılar bu mistik havayı başarılı şekilde kullanmıştır. Değişiklik kaçınılmazdı... Ve gerçekleşti.

*Cemil Sait Barlas,
Devlet Bakanı, 1948-1950*

Seçim Öncesi ve Sonrası

Genel seçimler 14 Mayıs 1950 Pazartesi günü sıcak bir havada yapıldı. Demokrat Parti Meclis'te büyük çoğunluk kazandı.

Ertesi Pazartesi akşamı Sûdi Bey, Handan Hanım ve Orhan bir politika muhasebesi yaptılar. Yorgun ve ilgisi kadar umutları da azalmış Sûdi Bey fazla konuşmadı. Daha çok Orhan anlattı. Ötekiler dinlediler.

CHP iktidarı, 1950'nin ilk beş ayı içinde elinden geleni yaptı. Yatırımlar, fiyat indirmeler, yeni yapılanmalar... Ama bütün bu çabalar sonuç vermedi. Kaçınılmaz olarak CHP iktidardan ayrıldı. Orhan o

gün Maliye Bakanlığı'nda yaşanan paniği ve bunalımı babasına anlattı. Bakanlığın seçime CHP yanında giren eski kodamanlarını kaybetmişlerdi. Müsteşar, genel müdürler değişiyordu ve bu olay bütün devlet dairelerinde aynen böyle yaşanıyordu.

Yeni İktidar ve Yeni Ekonomi Politikası

Bu arada Cemil Bey Kayseri'den milletvekili seçildi. Ankara'ya geldi. Yenişehir'de bir daireye yerleşti. Sûdi Bey kayınbiraderini içtenlikle kutladı. Yine de bir şey var. O günlere kadar politikacı ve son söz sahibi Sûdi Bey bir anlamda sahneden çekildi. Tartışmalarda Cemil Bey ön plana çıktı.

İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığı'ndan ayrıldı. Celal Bayar Cumhurbaşkanı seçildi. Celal Bayar Hükümet kurma işini Adnan Menderes'e verdi.

Adnan Menderes başkanlığında kurulan Hükümet'te öteden beri Demokrat Parti içinde etkinlikleri olan kişiler yer aldı:

Fuat Köprülü (Dışişleri Bakanı), Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu (Devlet Bakanı), Refik Şevket İnce (İçişleri Bakanı), Zühre Velibeşe (Ekonomi ve Ticaret Bakanı)...

Adnan Menderes'in başkanlığındaki Hükümet, seçimlerden bir hafta sonra programını ilan etti. Bu programda, ekonomi politikası açısından önemle vurgulanan noktalar şunlar oldu:

*Celal Bayar,
Cumhurbaşkanı, 1950*

Adnan Menderes, Başbakan, 1950

*İsraflara, yanlışlıklara, irtikaplara son verilmesi,
Devlet harcamalarında iktisada riayet edilmesi,
Devlet İktisadi Teşekkülleri'nin ayrıcalıklarına
son verilmesi,*

*Marshall Yardımı'ndan sağlanan fonların daha
akıllıca kullanılması,*

Hususi teşebbüsün önünün açılması,

*Yabancı sermaye ve teknik yatırımlarının teşvik
edilmesi,*

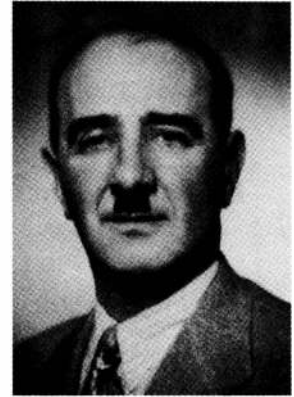
*Ekonomik cihazlanmanın gerçekleştirilmesi için
devlet bütçesinden yapılacak yatırımların bir plana
bağlanması,*

Bürokratik engellerin tasfiyesi,

Devlet tekelciliğinin mâkul hadlere indirilmesi,

Tarım işlerine ağırlık verilmesi,

Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'nun değişmesi.

*Fuat Köprülü, Dışişleri
Bakanı, 1950*

Bu bir “mılat”tı. Ekonomi politikasında ileriye dönük, gelecekte yapılacaklara dönük bir anlayışın ifadesiydi. Demokrat Parti'nin ekonomi politikasına hâkim olan ana prensip, “Liberalizm” olacaktı.

O akşam Sûdi Bey'in evinde bu program konuşulduğunda Sûdi Bey dinlemekle yetindi. Cemil Bey'le Orhan ateşli bir tartışmaya girdiler. Cemil Bey zamanın değiştiğini anlatmaya çalıştı. Orhan ise devletçi ve korumacı politikadan bu kadar sert çıkış yapılmasının getireceği sorunlar üzerinde durdu. Handan Hanım bu kez de tartışmayı astrolojik bir yorumla kapattı:

— Ben baktım. 14 Mayıs 1950 günü Boğa burcuna rastlıyor. Demokrat Parti'nin burcu Boğa. Boğa burcunda olanlar daha çok pratik insanlar oluyor. Pratik ve kararlı. Kendilerine düşkün ve muhafazakâr. Maddecî. Güçlü istekleri var ve onları gerçekleştirmeyi isterler. Tutucu oluyorlar. Galiba kin de tutuyorlar; Sanata, kültüre fazla düşkün değiller. Güzel ve rahat yaşamayı seviyorlar.

Sudi ve Cemil Bey ailelerinin bu konudaki konuşmaları, tartışmaları böyle sürecek. Biz onlardan ayrılıp zaman içinde ekonominin ana hatlarının nasıl geliştiğini görmeye çalışacağız.

Hükümet Sancıları

Şemsettin Günaltay Hükümeti'nin yönetimi Mayıs ayında sona erdi. Yeni Hükümet, beklenildiği gibi, bürokraside (ve teknokraside) bazı değişiklikler yaptı. Merkez Bankası Genel Müdürü Sadi Bekter ayrıldı, Osman Nuri Göger Genel Müdür oldu. Maliye Müsteşarı Gıyasettin Akdeniz de ayrıldı. Mehmet İzmen Müsteşar oldu. Maliye Bakanlığı'nda bütün genel müdürler değişti.

*Hasan Polatkan,
Maliye Bakanı, 1950*

Aralık ayının ortasında bir akşam Orhan eve döndüğünde çok hareketli görünüyordu. Sûdi Bey sormadan kendisi heyecanla konuya girdi:

— Bu sabah Adnan Bey, Müsteşarı Ahmet Salih Korur ve Hasan Polatkan Maliye Bakanı Halil Ayan Bey'i odasında bastılar.

Konuyu yakından bilen Cemil Bey yine de ayrıntıları merak ediyordu:

— Biz de işittik ama, nasıl oldu? diye sordu.

Sûdi Bey sessizce dinlemekle yetindi:

— Sabah Halil Bey gelmeden Adnan Bey, Ahmet Salih Bey'i ve Çalışma Bakanı'nı alıp Halil Bey'in odasında kendisinin gelmesini belediler. Odacıdan öğrendik. Gelince hemen istifa etmesini istemişler. O da istifasını yazıp gitmiş. Hasan Polatkan da Çalışma Bakanlığı'ndan ayrılıp Maliye Bakanı olmuş. Bizleri çağırdı, tanıştık. Aslında onu Ziraat Bankası müfettişliğinden tanırız. Şimdi Maliye Ba...

Sûdi Bey fazla meraklı görünmedi. Bu değişikliği bekliyordu. Daha önce birbiri peşine Ağustos'ta Millî Eğitim Bakanı Avni Başman ayrılmış, Eylül'de Hükümet değişmiş, Nihat Reşat Belger, Ekim'de Bayındırlık Bakanı Fahri Belen Paşa ayrılmışlardı.

Ayrılanların çeşitli nedenleri vardı. İdeolojik ya da disiplin, iş tutumu gibi... Halil Ayan'a gelince; meslek yaşamında, özellikle Hazine Müdürlüğü'nde ciddiyeti ve hesaplılığı ile tanınmıştı. Bakanlar Kurulu'nda alınacak kararların tartışılmasında da ima bütçe denkliği, gelirler-giderler, Merkez Bankası'nın kaynakları, fiyatlar, enflasyon, döviz ve altın durumu gibi konuları öne sürüyor ve dengeli bir bütçe üzerinde direniyordu.

Adnan Menderes ise görkemli bir kalkınma istiyordu ve Maliye Bakanı'nın bu şekilde getirdiği sınırlamaların yapmayı tasarladığı işlere engel olacağını düşünüyordu. Bir süre önce, yapılan harcamaları denetlemek isteyen Sayıştay Başkanı Seyfettin Bey'i de yerinden etmişti. Bu kez Halil Bey de gidiyor ve yerine genç Hasan Polatkan geliyordu.

Sûdi Bey fazla eleştirmede, ama:

— Hesapsız kitapsız işler yaparsanız sonunu getiremezsiniz, demekle yetindi.

Cemil Bey buna karşılık yeni tutumlarının son altı ay içinde nasıl sonuçlar getirdiğini vurgulayarak yanıtladı:

— İlk günümüzden başlayarak ekonomiyi canlandırdık. Haziran'da Dünya Bankası heyeti gelmişti. Ağustos'ta Sınai Kalkınma Bankası'nı

Fabri Belen, Bayındırlık Bakanı, 1950

Nihat Reşat Belger, Sağlık Bakanı, 1950

Avni Başman, Millî Eğitim Bakanı, 1950

kurduk. Türkiye’de özel sektörün kuracağı sanayi tesislerine finansman sağlayacağız. Temmuz ayında da Amerika, Yunanistan’a ve bize 130 milyon dolar verdi. Tapulama Kanunu’nu çıkardık. Ağustos’ta İzmir Çimento Sanayi’ni kurduk. Hepsinden önemlisi, Dış Ticaret Rejimi’ni değiştirdik, serbestleştirdik.

Sûdi Bey sakın sakın:

— Şu Bulgaristan Türkleri meselesi nedir? diye sordu.

— Şimdiki Bulgar Hükümeti Türkleri Bulgaristan’dan çıkarmak istiyor. 250 bin kadar. Onların vize işlerini çözdük. İnsan Hakları Anlaşması’na katıldık.

— İsrail ile de anlaştınız, değil mi?

— Evet, Temmuz ayında İsrail ile bir ticaret anlaşması yaptık. Birçok Batılı devletten önce.

***

1950 yılının heyecanını arttıran bir başka olay da, nüfus sayımıydı. Ekim ayında yapılan sayımda Türkiye’nin nüfusu 21 milyon olarak belirlenmişti.

Kore’de ise Türk Ordusu ölümcül bir savaş veriyordu, bilmediği bir memlekette, tanımadığı insanlara karşı.

Bu karışık, heyecanlı konjonktürden sonra, 1950 yılı ekonomisinin gelişme notu fena olmadı. Yeni Hükümet taraftarları bunu yeni kurulan Hükümet’in uğurlu ve yetenekli olması ile izah ettiler.

1950 Dünya

Türkiye’de 1950 yılı kapanırken, dünyada önemli olaylar yaşandı. Bunlardan seçili bazılarını aşağıya alıyoruz:

Dünya nüfusu 2.3 milyar oldu.

İngiltere İsrail'i tanıdı. (Türkiye 1949'da tanımıştı.)

Einstein "İzafiyet Teorisi"ni genişletti. Bağımlılık teorisini açıkladı.

Amerika'da Library of Congress'teki kitap sayısı 8.6 milyon oldu.

Temel Göstergeler

GSMH (Milyar \$)	3.2
Kişi Başına Gelir \$	166.5
GSMH Artışı (%)	9.4
Bütçe Dengesi (milyon TL)	-115.0
Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	-22
Fiyat Artışı (%)	-10.2
\$/TL	2.80

Demokrat Parti seçim afişi

1951: BÜYÜME VE UMUTLAR

Eylül başında tatilden dönen Orhan'la Cemil Bey hızlı bir tartışmaya girdiler. O kadar ki, yemek zamanı gelince Handan Hanım uyarmak zorunda kaldı:

— Yemek yiyin de, sonra yine istediğiniz kadar konuşursunuz.

Onlar dinlemediler. Cemil Bey'in mutluluğu normal. Kendisi bir partide etkin. O parti iktidara geliyor. Hem de istediği politikaları da beraberinde getirerek.

*Nedim Ökmen,
Tarım Bakanı, 1951*

— Bak kardeşim... Çiftçisi de tüccarı da, herkes memnun. Bir ürün aldık, depolara sığmıyor. Çiftçinin borcu yok, bankada parası var. Alın alıyor, düğün yapıyor. Böyle miydi eskiden?

— Ne var bunda? Bu yıl iyi yağmurlar yağdı. Bunun sizin icraatınızla ne ilgisi var? Bizde ürün yağmura bağlı. Yağmur yağdı, ürün bol oldu. Siz de kendinize pay çıkarıyorsunuz. Bu kadar basit.

— Eskiden yağmur yağmaz mıydı? Yağardı da, kullanmasını bilmezsiniz. Şu traktörlere bak. Amerika'dan aldık. Binlercesi tarlaları sürüyor. Kullanılmayan toprakları tarıma açtık. Tarım Bakanımıza bak... Nedim Bey... Masasında oturmuyor eski Bakanlar gibi. Köy köy dolaşıyor.

Südi Bey tartışmaya karışmamakla birlikte küçük bir katkı yaptı:

— Türkiye'nin öteden beri bilinen kuraklık ve yağmurlu dönemleri vardır. Üç yıl bol yağar, dört yıl az...

Politik ve Sosyal Olaylar

1951 yılında, aşağıda görüleceği gibi, ekonomik canlılık yaşanırken sosyal alanda da bir anlamda önemli gelişmeler oldu. Bu gelişmeler alanında iki cephe vardı:

O tarihe kadar kalkınma girişiminde önemli görev alan Halkevleri kapatıldı. Halkevleri'ne ait mallar Hazine'ye alındı. Aslında dağıtılmış oldu. (Ayrıca Cumhuriyet Halk Partisi'nin menkul-gayrimenkul malları da gelecek yıllarda Hazine'ye alınacak.)

İkinci cephede, büyük ölçülü bir operasyonla sol eğilimli bir partinin (TKP=Türkiye Komünist Partisi) üyesi 187 kişi tutuklandı. Tutuklananlar arasında Zeki Baştımar, Sevim Belli, Behice Boran, Ruhi Su gibi tanınmış kimseler vardı.

Ekonomi

Türkiye 1951 yılına böyle girdi. Tarıma bağlı ekonomide uygun iklim koşulları dolayısıyla büyük ürün sağlandı. Kullanılmayan toprakların tarıma açılması da bu gelişmeyi olumlu olarak etkiledi. Genel fiyat seviyesi yükselmedi; buna karşılık gelir arttı. İthalat rejimindeki liberasyon dolayısıyla piyasada nispi mal bolluğu yaşandı. Merkez Bankası'ndaki dövizler ve alınan krediler kullanıldı; sıkıntı çekilmedi. Bütçe de 1951'de açık değil, hatta küçük bir fazla vermişti. Buna karşılık tedavül hacminde belirli bir artış görülmeye başlanmıştı.

1951 yılında yeni Hükümet'in ve iktidarın getirdiği yenileşme heyecanı içinde bazı önemli adımlar atıldı:

Gelir, Kurumlar ve Vergi Usul Kanunları:

Gelir, Kurumlar ve Vergi Usul Yasalarının uygulanması gerçekleştirildi. Kaldırılan Kazanç Vergisi yerine konulan Gelir ve Kurumlar Vergileri ve Vergi Usul Kanunu, vergicilik alanına çağdaş yöntem-

ler getiriyordu. Ancak iktidardaki politik kadroların (gerek iktidar ve gerekse muhalefet partileri mensupları) ve büyük tarımcıların baskısı ile “Zirai Kazançlar Vergisi” çekildi, kaldırıldı. Esnaf Vergisi’nin de iptal edilmesi konusunda büyük tartışmalar yaşandı, fakat kanun kaldırılmadı. Müfettişler, hesap uzmanları ülkeye dağılarak Gelir ve Kurumlar Vergisi uygulamaları konusunda teşkilatı eğitmekle görevlendirildiler.

Ankara İkinci Sanayi Kongresi:

Ankara’da Nisan ayında İkinci Sanayi Kongresi toplandı ve bu toplantıda ulusal sanayinin korunması için gerekli önlemler üzerinde dikkatli çalışmalar yapıldı. Kongrede özellikle sanayinin korunması ve teşviki üzerinde durulmuştu. Bu arada Gümrük Vergilerine ve uygulamasının gerekliliğine, sanayinin güçlü bir şekilde korunmasına, teşvik edilmesine ve önemine büyük yer verilmişti.

Buna karşılık burada ciddi bir çelişme doğdu. Çünkü Hükümet, dış politikada Batı ile daha yakın ilişkiler kurmak ve bir anlamda birleşmek politikasının yolunda GATT’a üye olma hazırlıkları içindeydi ve bu açıdan Gümrük Tarifeleri ve uygulama yöntemleri konusunda Sanayi Kongresi’nde alınan kararlara ters düşüyordu.

1951 Sanayi Kongresi pulları

Yabancı Yatırımları Teşvik Kanunu:

Bu arada Eylül ayında 5821 sayılı Yabancı Yatırımları Teşvik Kanunu çıkarıldı. Bu kanundan çok şey umuluyordu. Bunun ne gibi sonuçlar sağladığını daha sonraki yıllarda göreceğiz.

Özel Kurumlar:

1951 yılı değişen ekonomi politikasının meyvelerini vermeye başladı. Bu yılda, daha sonraki dönemlerde büyük ağırlık ve önem kazanan büyük kuruluşlar ortaya çıktı:

Bossa,
Eczacıbaşı,
Güney Sanayii,
Güven Sigorta.

Marshall Yardımı ve Yabancı Uzmanlar:

Hükümet, ekonomiye verilecek biçim konusunda yardım etmek üzere Dünya Bankası'ndan bir uzman talebinde bulundu. Yıl sonunda Mr. Barker başkanlığında gelen heyet çalışmalarını bitirdikten sonra raporunu verdi. Bu raporda yabancı sermayenin teşviki, ekonomiyi planlama, tarımın geliştirilmesi konularında ayrıntılı tavsiyeler bulunmaktaydı. Mr. Thornbourg da Türk ekonomisinin genel bir değerlendirmesini yaptı.

Amerika Türkiye'ye 30 adet jet savaş uçağı verdi.

Bu arada ilginç bir başka gelişme oldu. İki yıl önce Şose ve Köprüler Müdürlüğü değiştirilerek Karayolları Genel Müdürlüğü kurulmuştu. (Yol yapımında makina kullanılması bu dönemde başlamıştı.) Bu kuruluş, diğer ekonomik konulardan farklı olarak, hızlı bir gelişme göstermeye başlamıştı. Yol Vergisi kaldırılmış; ama bütçede Karayolları'na ayrılan ödenekler ve bununla orantılı olarak kaliteli yol inşaatı artmıştı. Ulaşım sisteminde, yurt savunması (NATO yararları

dahil) bakımından olduğu kadar genel kalkınma bakımından da aynı oranda önemli olan bu gelişmeyi daha sonraki yıllarda daha belirgin olarak göreceğiz.

1951 dönemi böyle kapandı. Tarımda bol bir ürün alınmıştı. Tarım alanında ilk kez büyük ölçüde mekanizasyon başlamış, traktör, mibzer ve benzeri makinalar kullanımı artmıştı.

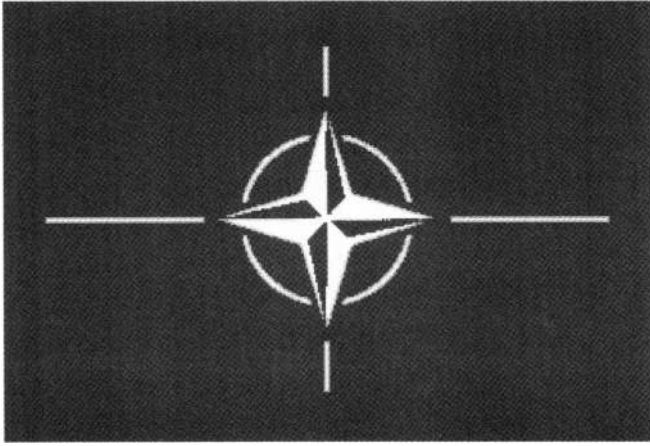
Dış ödemelerde sorun olmamıştı. Eskiden devredilen altınların ve dövizlerin kullanılmasına devam edilmiş, ama başlayan disiplinsiz ithalat dolayısıyla Merkez Bankası'nın kaynakları şimdiden yetmemeye ve sonuçta dış borçlar birikmeye başlamıştı. Bu ortamda Merkez Bankası ve Hazine yetkililerinin Hükümet mensuplarını gerekli şekilde uyarmamış olmaları ya da uyarmalarının sonuç vermemesi, iki yıl içinde ciddi ödeme darlıkları ile karşılaşılmasına neden olacaktı.

Dış politikada Batı ile (aslında Amerika Birleşik Devletleri ile) yakınlaşma (Kore-NATO-OEEC) artmıştı. Soğuk Savaş'ın gerekleri içinde Batı devletleri ve özellikle ABD, Türkiye ile olan ilişkilerini geliştirmeyi yeğlemişlerdi.

Kamuoyunun, halkın bu gelişmelerden memnun olduğu görüyordu. Halkın çok büyük kısmını oluşturan kırsal kesim halkının, kendi deyimleri ile, cepleri ilk kez para görüyordu. Tarım kesiminden taşan gelir ile oluşan refah sonucunda kentlerdeki ve kasabalardaki kentli, kasabalı esnafın tutumu da aynı idi.

NATO'ya Giriş

1951 yılında (20 Eylül 1951) Türkiye NATO'ya katılmaya davet edildi. Böylece Kore Savaşı, Türkiye'nin NATO'ya alınması olayının gerçekleşmesini sağladı. NATO'ya giriş olayı bir yüzü ile askerî bir hareket olmakla birlikte Türkiye için daha sonraki yıllarda etkin bir ekonomik nitelik kazanacaktır.

1951 Dünya

1951 yılında dünyada her alanda gelişmeler oldu. Bunlardan bazılarına işaret ediyoruz:

İlk kez Amerika' da Idaho'da nükleer güç kaynaklı enerji ile elektrik üretilmeye başlandı.

Yine Amerika'da büyük ölçüde penisilin üretimi gerçekleştirildi.

Renkli televizyon yayınları denenmeye başlandı.

Bütün dünyada iş ve işsizlik konuları tartışılmaya başlandı.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar \$)	4.1
Kişi Başına Gelir (\$)	194.3
GSMH Artışı (%)	12.8
Bütçe Dengesi (milyon TL)	-11.6
Dış Ticaret Açığı (milyon \$)	-88.0
Fiyat Artışı (%)	6.2
\$/TL	2.80

1952: CEMİL BEY'İN MUTLULUĞU

Ekonomideki canlılık son zamanlarda Cemil Bey'in iddialı görüşlerini de iyice harekete geçirmişti. Buna karşılık başka şikâyetleri vardı:

— Yine plan plan diye başladınız. Milletin plan filan istediği yok. Kaç kez söylendi. Plan değil, millete “pılav” lazım. Zaten sizin plan dediğiniz şey, Moskova'nın icadı... Planı sizden başka isteyen kim? Solcular... Komünistler... Üç gün önce yakalandılar. Planlarını artık hapisshanede yaparlar...

Cemil Bey Orhan'a fırsat vermeden konuşuyor; Sûdi Bey konuşma zamanını bekliyordu. Ama piyasada gözle görünür bir canlılık olduğu da açıktı. Ama gözden kaçmaması gereken bir şey vardı: Türkiye, kendi imkânlarını aşan harcamalara girişmişti ve yakında, özellikle dış ödemelerde olduğu kadar iç finansmanda da sıkışıklıklar başlayacaktı. Cemil Bey bu durumu bilmiyordu.

Yeni Politikanın Oluşumu

1952 yılında siyaset alanındaki olaylar, Demokrat Parti ve muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki mücadelelerle geçti. 1952 yılının sonuna doğru solcu aydınlar ve sanatkârlar üstündeki baskı arttı. Ruhi Su, Ulvi Uraz ve diğer bazı solcu sanatkârlar tutuklandı. Bu arada şair Necip Fazıl da tutuklanarak bir süre hapiste kaldı.

Büyükelçi G. McGhee

1952'de Amerika'dan Büyükelçi olarak Ankara'ya gönderilen G. McGhee birbirinden farklı nedenlerle Ankara mahfillerinin günlük sohbetlerinde yer aldı. Hovarda, avcı, sporcu Büyükelçi'nin bu ilişkileri Amerika'nın Türk politikasını etkilemesi bakımından ciddi şekilde başarılı oldu.

Rubi Su

Ulvi Uraz

Necip Fazıl Kısakürek

Birincisi Büyükelçi, kişisel dostlukların da sayesinde, hemen her konuda, ama özellikle “Yabancı Yatırımların Teşviki” ve “Petrol Yasası” konularında Hükümet’in başmüşaviri oldu. Başbakan Adnan Menderes’in Büyükelçi McGhee’ye “Bu petrol işini biz bilmiyoruz. Gel sen anlat” dediği rivayet edildi.

İkincisi Büyükelçi’nin bir Türk “soprano”su ile bir aşk macerası olduğu dedikodusu yapıldı. Ankaralı avcılar da Büyükelçi’nin gelişinden mutlu oldular. Çünkü McGhee’nin coşkulu bir av merakı vardı ve o geldikten sonra Ankara dağlarında avcılık etkinlikleri artmıştı.

Ekonomi

1952 yılında Türk ekonomisi bir önceki yılın karakterini muhafaza ederek ciddi gelişmesini sürdürdü.

Tarımsal gelişme devam etti. Buğday fiyatları kiloda 27 kuruştan 30 kuruşa çıkarıldı. Üretici mutlu oldu. Tarım kesiminde gelir artışı günlük yaşam modelini etkilemeye başladı. Çiftçiler araba yerine kullandıkları traktörlerle (eskiden yılda bir kez uğradıkları) kasabaya sürekli gelir gider oldular.

Eylül ayında Adapazarı ve Ekim ayında Elazığ Şeker Fabrikalarının temelleri atıldı.

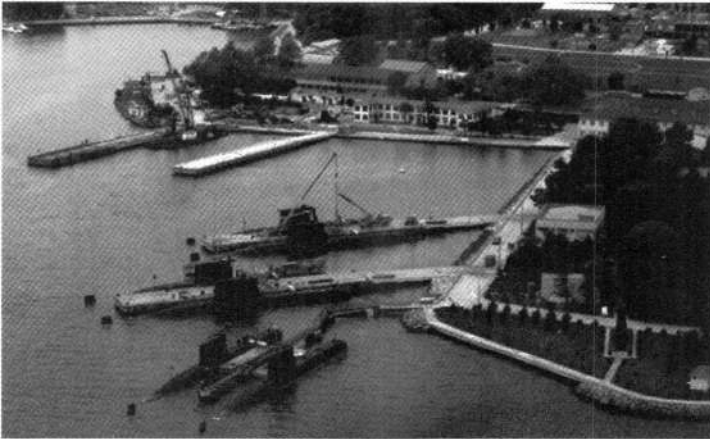

Adapazarı Şeker Fabrikası

Özel sektörde daha sonraki yıllarda Türk kapitalizmine şekil verecek kurumlardan ikisi daha oluştu: Aksu ve Altınıldız Şirketleri kuruldu.

Ekim ayında Gölcük'te Askerî Tersane işletmeye açıldı.

Yol vergisi kaldırıldı, akaryakıt vergileri değiştirildi. Bütün vergi sistemi üzerinde çalışmalar yapıldı.

Gölcük Askerî Tersanesi

İstanbul'da Sanayi Odası kuruldu.

Şubat ayında Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği (TTSOBB) kuruldu.

Temmuz ayında Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRKİŞ) kuruldu.

Osmanlı Bankası Merkez Binası

Osmanlı Bankası'nın imtiyaz süresi yeniden uzatıldı.

Yunanistan'la ticari ilişkileri geliştirmek için anlaşma yapıldı. Vize ve benzeri formaliteler giderildi.

Kredilerde üç kat artış oldu. Genellikle piyasa canlı, diri ve hareketli oldu. Bütçe, 1951'de olduğu gibi, küçük bir fazlalıkla kapandı.

Temel Göstergeler

Sonuçta genel fiyat düzeyindeki artış %1 yöresinde kalırken, (1987 fiyatlarıyla) 13.6 milyar TL olan 1951 yılı Gayrisafi Millî Hasılası'nda %11.9'luk bir artış sağlanmış oldu. (Kişi başına gelir 555 TL.) Bununla birlikte millî gelir içinde tarımın oranı arttı (%42'den %45'e), sanayinin oranı düştü (%15'ten %13'e).

İthalat ve ihracat açığı ise büyüdü, 193 milyon dolara çıktı. (1951’de 88 milyon dolar idi.) Bunun sonucunda dış ödemelerde sıkışıklıklar başlamış oldu. Ödemeler Dengesi ciddi bir açık verdi. Dış borçlanmada artış oldu. Basında, kur değişikliği konusuna değinildi. 1952 yılında ilk kez “devalüasyon” ihtiyacı tartışılmaya başlandı.

Ekonomik plandaki bu gelişme giderek sosyal alana da değişiklikler getirdi. Bir yandan İşçi Konfederasyonu kurulurken, diğer taraftan köy yaşamında değişiklikler olmaya başladı. Bu değişiklik ekonomide talep (istek) hacminin büyümesine neden oldu. (Köylerdeki hareketliliğin sonuçlarını daha ileride göreceğiz.) Ancak bu gelişme tümü ile bir plan program içinde olmadığı ve kişisel kararlar ve yerel baskılarla oluştuğu için, gelecek yıllarda ciddi sorunlara gebe idi.

Bu oluşum içinde bazı ilginç olaylar da yaşandı.

Saracoğlu Mahallesi Evleri

Orhan iki ilginç haber getirmişti.

Birincisi, Saraçoğlu Mahallesi’nde Orhan’a da Kaymakamlık binasına yakın bir yerde iki odalı bir ev vermişlerdi. Aylık kirası da otuz liraydı ve Cemil Bey bunu duyunca hemen tartışmaya girişmişti:

— Bak, sana layıktır elbette. Bu kadar çalışıyorsun ve en zor işleri sana yüklüyorlar. Başkalarına verecek yerde evi sana vermeleri haklıdır. Ama o sokaklarda kimler oturuyor? Asalak bir sürü bürokrat. Bir kez oturmuşlar; kendi evleri de var. Çıkıyorlar. Kendi evlerini kiraya verip... Senin için söylemiyorum elbette. Senin evin yok. Yeni evlendin...

— Başkalarını bilmem. Bizden bir genel müdüre, bir de genel müdür yardımcısı ile bana ev verdiler. Ne yapalım, Altındağ’a gidip gecekonduda mı... Bu maaşla nereye gidilir? Bu, devlet politikası Dayı. Memurunu koruyacak elbette.

— Biz zaten grupta karar verdik. Bir kez ne demek Saraçoğlu Mahallesi? Saraçoğlu'nun kesesinden mi yapıldı? Devletin parasıyla... Adını da değiştireceğiz. Kimdi, şimdi unuttum. Ha... Namık Kemal Mahallesi diyeceğiz...

Sûdi Bey gözleri uzaklarda, bir şeyler söylemek gereğini duydu:

— Biz savaş yıllarında Kalaba'da tek odalı bir kerpiç ev bulabilmiş-tik. Handan kuyudan su çekerti.

Hep Plan ve Pilav Konusu

Bu konuşma Orhan'ın getirdiği daha ilginç bir haber nedeni ile kesildi:

— Millî Gelir hesapları yapılmaya başlandı. Bugün İstatistik Genel Müdürlüğü'ne gittik. Millî Gelir Toplantısı... Genel Müdür Şefik Bilkur'un başkanlığında... İstatistik Genel Müdürlüğü'nden Osman Okyar ve İffet Arslan... İlk toplantıyı yaptık. Bizden istedikleri istatistik bilgileri...

Cemil Bey hemen araya girdi:

— Millî Gelir hesapları nedir? Neye yarar? Yapacaksınız da ne olacak?

— Planlama yapılacak. Mister Barker de öyle salık verdi.

— Orhan oğlum. Bize planlama lazım değil. Meclis'te adını da koydular, "Millet pilav istiyor". Siz bürokratlar hâlâ anlamadınız.

— Ekonomiye pilav sanırsanız, böyle...

Millî Gelir konusunu burada yarım bırakıp Ankara dedikodularına bakacağız.

Ankara Dedikoduları

Tartışmanın uzun sürdüğünü gören Handan Hanım müdahale etti:

— Aman yeter. Bu hesaplardan başka bir şey bilmez misiniz? Bak, biz neler işitiyoruz?

Sûdi Bey de meraklandı:

— Neler işitiyorsunuz?

— Şu Ankara'ya gelen yeni Amerikan Büyükelçisi, *Gi* midir nedir? Hani geçen ay gitmiştik, Opera'da “Norma” oynuyordu. Soprano Leyla Gencer... Onunla aşk maşk gibi şeyler...

Cemil Bey atıldı:

— Ne var bunda? O da insan. Gönlü kaymış. O hanım da...

— Öyle mi? Büyükelçi evli değil mi? Bizim başbakanımız da bir başka soprano ile öyle bir ilişki kursa... Ha... Ne dersiniz? Sizin Kayseri'deki piriniz Fadlullah Hoca'ya bir sorun bakalım ne diyecek...

Bu sözler tartışmanın sonu oldu. Herkes sofraya oturdu ve konu Ayşe Kadın'ın köyünden gelen tarhana çorbasının erdemi oldu.

Ama Türkiye Başbakanı'nın, Amerikan Büyükelçisi gibi evlilik dışında duygusal ilişkiler kurup kurmayacağı sorusu o gün orada cevapsız kaldı. Bu sorunun yanıtını daha sonraki olaylar verecek ve Başbakan'ın da bir opera sanatçısı ile hissi ilişki kurması Türkiye'nin büyük olayı olacaktır.

Millî Bütçe ve Millî Plan Grubu

Orhan ve arkadaşları ile öteki bakanlıklardan başka bürokratlar ve teknokratlar İstatistik Genel Müdürü Şefik Bilkur'un yönetimi altında çalışıyorlar... İstatistik Genel Müdürlüğü'nden Osman Okyar ve

İffet Arslan, Maliye Bakanlığı'ndan Hazine Genel Müdür Yardımcısı Burhan Ulutan, Bütçe Mali Kontrol Genel Müdür Yardımcısı Muzafer Konyalı ve Bakanlık Gelirler Müşaviri Cahit Kayra katılıyorlar. Bunlar “Millî Gelir” hesapları yapmaya koyuldular. Ancak çalışmalar Maliye Bakanlığı'ndan katılanların kendi işlerinin yoğunluğu nedeniyle kesildi. Şefik Bilkur ve arkadaşları çalışmalarını sürdürdüler ve bir “Millî Gelir Tablosu” çıkarıldı.

Sonuç Başbakan'ı memnun etmedi. Millî Gelir hesapları sabit fiyatlara göre yapılmış ve GSMH artışı sabit fiyatlarla %3.4 olarak saptanmıştı. Başbakan, cari fiyat ve sabit fiyat farkına karşı çıktı. İstatistik Genel Müdürü'nün hesaplarında da yanlışlıklar olabilirdi elbette. Başbakan çok kızdı. Sonuçta Şefik Bilkur ve arkadaşlarının “Millî Gelir Komitesi” dağıtıldı. Apar topar yerinden olan Şefik Bilkur, Birleşmiş Milletler Örgütü'nde görev aldı. Bu talihsiz görev onu iş icabı Agadir'e götürdü. Agadir'de büyük bir deprem oldu ve Şefik Bilkur ve eşi o depremde kayboldular.

Ama Millî Gelir hesapları daha sonra yapılacak ve 1952'de GSMH artışı %12.8 olarak saptanacaktır.

Irak Petrollerindeki Payımız

Irak petrollerinden Türkiye'nin payı konusunun ne zaman, nasıl kaynaklandığı birinci ciltte anlatılmıştı. O tarihlerden, yani 1930'lu yıllardan beri konu unutulmuş gibiydi.

1952 yılı bütçesi hazırlanırken, gelir rakamlarından bir tanesi gelir hesaplarını yapan Orhan'ın dikkatini çekti. Irak petrollerinden alınan pay aslında büyük bir şey değildi, ama o yıl ölçsüz bir şekilde yükselmişti.

1932 yılında Irak Hükümeti ile yapılan bir anlaşmaya göre Irak 25 yıl süre ile Irak petrollerinden aldığı gelirin %10'unu Türkiye'ye verecekti. Bu dönemde Irak'ta petrol üretimi önemli miktarda olmamıştı.

Bu nedenle Türkiye'ye bu dönem içinde pek az aidat ödenmişti. Bu yıl bu artışın nedeni neydi?

Yapılan araştırmalar gösterdi ki, Irak Hükümeti şirketlerle yeni bir anlaşma yapmış ve payını artırmıştı. Buna ek olarak şirketler üretimlerini arttırmışlardı.

Maliye Bakanlığı büyükleri bu durumda Irak yetkilileri ile görüşülerek hem sürenin beş yıl daha uzatılmasına, hem de aidat tabanının büyütülmesinin sağlanmasına ve Irak'tan 100 milyon lira (dolar=2.80) istenmesine karar verdiler. Ankara'da Irak Büyükelçisi ile yapılan görüşmeler bir sonuç sağlayamadığı için Bağdat'a bir görüşmeci gönderilmesi düşünüldü. Ancak Maliye ve özellikle Dışişleri Bakanlıkları konuya gerekli önemi vermediler. (Zaten Irak'la 1932 yılında yapılan anlaşma Dışişleri Bakanlığı arşivinde bulunamadı. İlgili memur, elinde Resmî Gazete'de yayınlanmış bir metinle Bağdat'a gitti.) Irak'a sıradan bir memur gönderdiler. Bağdat'ta Büyükelçi Rahmi Apak ile Irak Başbakanı arasında görüşmeler yapıldı. Irak Başbakanı Nuri Said Paşa 50 milyon Türk lirası ödenmesini kabul etti. Ankara 100 milyon lirada direndi. Bu dönemde Merkez Bankası'nda yeterince dış ödeme imkânı olduğu sanılıyordu. Dışişleri, NATO'ya girmenin heyecanı içindeydi ve bu konu ile ilgilenmiyordu. Hükümet de yerel seçimlerin telaşına kapılmıştı. 50 milyon lira bu atmosfer içinde önemli görülmedi. Karşılıklı ısrarlar sürerken sonunda Iraklı yetkililer 50 milyonu da vermeyi reddettiler.

Irak petrollerinden Türkiye'nin payı konusu böylece kapanıp gidecektir.

1952 Dünya

Mayıs ayında Avrupa’da altı devlet arasında “Kömür Çelik Birliği”nin kurulması için yapılan (daha sonraları Avrupa Birliği’nin temeli olacak olan) anlaşma Fransa tarafından kabul edilmediğinden kaldı.

1952 yılının en önemli olayı, Soğuk Savaş’ın yoğunlaşması ve devletlerin atom bombası yapımına hız vermeleri oldu. Aralık ayında Pasifik’te ilk “hidrojen bombası”nın patlatılması deneyimi yapıldı. Kore’de barış çalışmalarına girişildi.

Hidrojen bombası

Helsinki’de Dünya (Yaz) Olimpiyatları yapıldı. Türkiye bu olimpiyatlarda iki altın, bir gümüş madalya kazanarak 18. oldu.

1953: BÜYÜME VE DENGESİZLİKLER

Ankara'da Aralık ayının ağır soğuğu kenti sarmaya başlamıştı. Orhan'ın oturduğu daire Saracoğlu Evleri'nin ısıtmasını sağlayan ocak bölümüne yakındı. Giderek artan bir kömür dumanı kokusu yayılıyordu havaya. Yaşlılar eski yıllarda kışın havanın soğuk ve karlı, fakat ne kadar temiz olduğunu anlatıyor ve bu sislerden ve dumanlardan yakınıyorlardı.

Orhan'la eşi Hande yeni evlerinde büyükleri bir akşam yemeğine çağırmışlardı. Yemek sıradan konuşmalarla geçti. Daha sonra gelin ve kayınvalide bir kenarda günlük havadislerin ve dedikoduların dünyasına çekildiler. Emekli politikacı Sûdi Bey, milletvekili Cemil ve Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdür Yardımcısı Orhan, Türkiye'nin sosyal ve ekonomik konularını görüşmeye giriştiler. Cemil Bey Hükümet'in başardığı işlerin kısa bir envanterini sergiledi:

— Türkiye'yi canlı bir şantiyeye çevirdik. Şu yatırımlara bir baksanıza... Şimdiye kadar böyle bir şey görüldü mü?

Orhan kısaca:

— Sene sonu hesapları çıksın da görelim. Bütçe ile konuştum. Para durumuna bakmadan ödenek veriyorlar.

— Siz bürokratlar yine başladınız!...

Zamanında Devletçilik uygulamasının heyecanını yaşamış olan Sûdi Bey sesini çıkarmadan dinlemekle yetindi. Biz onu sanayi planlarının anıları içinde bırakarak Cemil Bey'in anlattıklarını göreceğiz.

Saracoğlu evleri

Politik ve Sosyal Olaylar

1953 yılı Türkiye’de “irtica” olayının yeniden canlanması tartışmaları ile açıldı. Bu arada 8 Temmuz’da Millet Partisi bu nedenle kapatıldı.

İktidardaki Demokrat Parti içinde çatışmalar, istifalar oldu.

Atatürk’ün naaşı 10 Kasım’da Anıtkabir’e nakledildi.

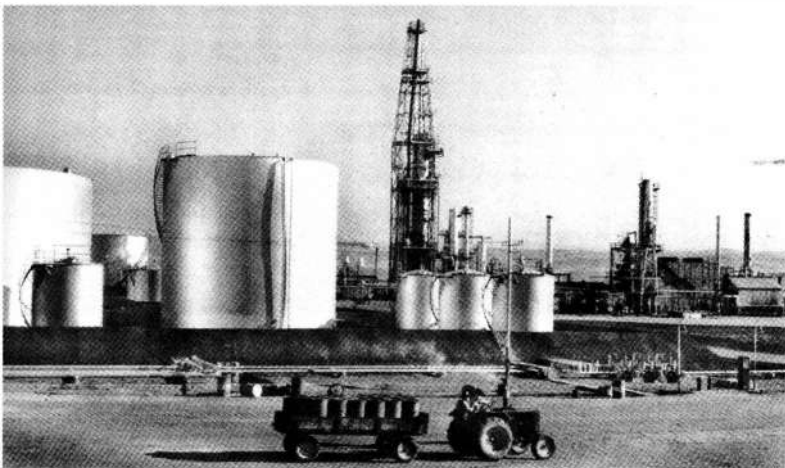
Sovyetler; Kars, Ardahan ve Boğazlar konusundaki isteklerinden vazgeçti.

İkinci Savaş Dönemi’nin namılı Başbakanı Saracoğlu Aralık ayında vefat etti.

Ekonomi

Gerçekte 1953 yılında büyük bir yatırım kampanyası yaşanmaya başlanmıştı. Bu yıl:

- Batman Rafinerisi inşaatı başladı.
- Amasya Şeker Fabrikası üretime başladı.

Batman Rafinerisi

Amasya Şeker Fabrikası

- Merkez Bankası matbaasının temeli atıldı.
- Yeşilköy Havalimanı açıldı.
- Giresun Limanı'nın temeli atıldı.
- Seyhan Barajı'nın temeli atıldı.

Giresun Limanı

- Balıkesir İplik Dokuma Fabrikası'nın temeli atıldı.
- Konya Şeker Fabrikası'nın temeli atıldı.
- Amasya Şeker Fabrikası üretime başladı.

Seyhan Barajı

-Eskişehir'de Pancar Bankası kuruldu. (Daha sonra Şekerbank olacaktır.)

-Gölpınar, Denizli, Darende, Devrekâni Elektrik Santralleri çalışmaya başladı.

-Adana Çimento Fabrikası kuruldu.

-Ankara Çimento Fabrikası ve Kütahya Şeker Fabrikası üretime başladı.

-Bu arada Türkiye ve Sovyetler Birliği, Aras Nehri üzerinde kurulacak baraj konusunda anlaştılar.

-Serbest Bölgeler Kanunu da bu yıl yürürlüğe girmiş oldu.

Yeni Kuruluşlar

Bu hızlı etkinliklere koştut olarak aynı dönemde özel sektörde yeni ve büyük kuruluşlar belirdi. Bunlar Türk ekonomisine gelecek yıllarda şekil verecek kuruluşlar olacaktı:

-Çukurova Elektrik AŞ,

-İstanbul Bankası,

-Ayyıldız Sanayi,

-Türk Ekspres Bank,

- Birlik Mensucat AŞ,
- Demirbank.

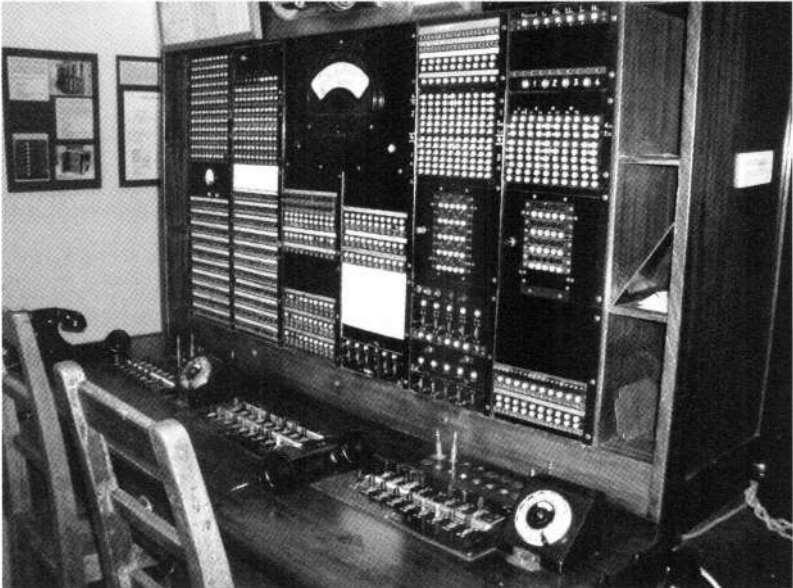
Aynı dönemde devlet tarafından Et ve Balık Kurumu kuruldu ve çalışmaya başladı.

Kibrit Kanunu çıkarıldı ve Kibrit Tekeli kaldırıldı. Özel sektör tarafından derhal kibrit fabrikaları kuruldu.

Diğer Etkinlikler

Hükümet'in yurt içinde (büyük ölçüde devlet fonlarından yararlanılarak) yapılan bu faaliyetleri yanında NATO ile ortaklaşa yürütülen "enfrastrüktür programları" ile ülkenin iletişim ağı konusunda ciddi yatırımlara girişildi. Yollar, telefon ve telgraf hatları programları yürütülmeye başlandı.

Telefon santrali

Uzun yıllar boyunca bozulmuş olan Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkilerinin düzeltilmesi için anlaşmalar yapıldı.

Disiplinsizlik ve Dengesizlik Tartışması

Hükümet'in liberal ve girişimci politikası bazı sonuçlar vermeye başlamıştı. Ancak bir eksiği vardı. Ciddi bir dinamizm vardı ama, disiplinli ve hesaplı, açıkçası planlı programlı bir uygulama değildi bu.

Durumu yakından izleyen ve uygulamada önemli görevi olan Orhan, Cemil Bey'in ileri sürdüğü teze karşı ihtiyat öneren bir karşı görüş sergiledi:

— Bak Ağabey, (Orhan, Cemil ile konuşurken heyecanlanır ve “dayı” yerine “ağabey” derdi) dediklerin harfi harfine doğru, ama eksik. Bu liberal politika iyi, fakat dağınık... Dünya Bankası da plan program önerdi. Kabul etmediniz. Birbirinden kopuk kararlar alınıyor. Filan yerde il ya da ilçe parti yöneticileri bastırıyor, oraya bir fabrika kurma vaadi veriyorsunuz. O fabrikanın işleyeceği bitki orada yetişiyor mu yetişmiyor mu, ona bakmıyorsunuz. Öyle bir fabrikanın fizibilitesi var mı, yapılmış mı? Finansmanı var mı?

Biz söylüyoruz, anlatmaya çalışıyoruz. Yatırım yapıyoruz, ama iç dış finansmanını hesaplamıyoruz. Bak, dış ödemeler ne hale geldi?

Orhan'ın vurguladığı disiplinsizlik ve hesapsızlık, ekonominin finansmanında karşılaşılan darboğazı anlatıyordu.

Yıllar	İhracat	İthalat	Açık
1950	263	285	-22
1951	314	402	-82
1952	362	555	-193
1953	396	532	-136
(Rakamlar milyon \$)			

Nisan ve Mayıs aylarında, biraz da iş adamlarının baskısı ile döviz satışları serbest bırakıldı. Hükümet'in amacı gelişmeye başlayan karaborsa ile mücadele idi. İş çevrelerinin iddiasına göre bu tür bir serbestlik piyasayı normal işler hale getirecekti. Ama devlet bütçesinin durumuna, Merkez Bankası'nın altın+döviz varlığına, para emisyonuna bakılmamış ve görevli bürokrat ve teknokratların uyarısına rağmen, gerekli dikkat gösterilmemişti. Merkez Bankası da Hükümet'in ödemeler konusundaki baskısına gereken direnci gösterememiş, emisyon %17.4 artmıştı.* Dış ticaret açığı çok büyümüştü.

Çelişkili Kararlar

Sonuçta Nisan ayında serbest bırakılan dış ödemeler, Merkez Bankası'nın altın+döviz dış ödeme varlığının tükenmesine neden oldu. Bu durum karşısında dış ticaret rejiminde değişiklikler yapıldı ve dış ödeme rejimi beş ay sonra değiştirildi; ithalatta uygulanan liberasyon rejimi durduruldu. Dövizli ödemelere bir yıl öncesindeki duruma oranla daha sert sınırlamalar getirildi. Bu arada liberasyondan yararlanıp büyük ölçüde mal ithal edenler bu malları stoka yatırdılar ve fiyatlarını arttırdılar. Bir bakıma bu olay Türkiye'de kapitalist rejimin yerleşmesi bakımından ciddi sonuç verdi. Sermayenin belli ellerde toplanmasına ve kapitalist işadamları kadrosunun genişlemesine yardımcı oldu.

Durumdaki olumsuz gelişme karşısında önlem olarak Bankalar Kanunu'nda değişiklikler yapıldı, Banka Mevduat Munzam Karşılıkları'nın Merkez Bankası'na yatırılması kuralı getirildi ve böylece tedavül hacminin bir ölçüde denetlenmesi yolu denendi. Ancak bu önlem de yeterli ölçüde etkin olmadı. Çünkü 1951 ve 1952 yıllarında küçük de olsa fazla veren bütçe, bu yıl açık vermeye başladı.

---

* Bu tarihte Merkez Bankası Genel Müdürleri Osman Nuri Göver (1951-1953), Mustafa Nail Gidel (1953-1960).

Bu arada (İkinci Dünya Savaşı'nın başından beri Milli Koruma Kanunu ile dondurulmuş olan) kiralar da serbest bırakıldı.

Serbest Bölgeler Kanunu çıkarıldı.

Türkiye, Bern Telif Hakları Sözleşmesi'ne katıldı. Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu çıkarıldı. NATO tesisleri kurulmaya ve Türk ekonomisi bir ucundan NATO kararlarından etkilenmeye başladı.

Türk ekonomisi 1953 yılını GSMH'da %11.2 artışla kapattı. Fiyat artışları ise %3'ün altında kaldı. Ama ekonominin finansmanında ciddi tehlikeler belirmişti. 1953 yılı sonunda kaynaklar hemen tümü ile tükenmiş ve ileride ödenmesinde güçlük çekilecek büyük borçlanmalara gidilmişti. Dış ticaret dengesi ise tehlikeli bir açık vermişti (-136 milyon dolar).

Türkiye bundan sonra kronik olarak bu dengesizliği yaşamaya hazırlanacaktı.

1953 Dünya

1953 yılında görünürde dikkat çeken en önemli olay, Stalin'in ölmesi ve Sovyetler Birliği'nin Kruşçef ile yeni bir döneme girmesidir. Bu arada Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri'nin Pasifik'teki deneyiminden sonra hidrojen bombası denemesi yapan ikinci devlet oldu. 1953'de, İkinci Dünya Savaşı'nın başta gelen kahramanlarından Churchill'e Nobel Ödülü verildi.

1953 yılında, görüntüsü az fakat gelecek yılların en önemli sorunu olacak olan Vietnam kavgası başlamış bulunuyordu. Komünist rejim taraftarı millî direniş örgütü, işgalci Fransız kuvvetleriyle bir ölüm kılım savaşına girmişlerdi. Amerikalılardan silah, cephane gibi konularda yardım görmelerine rağmen Fransız kuvvetleri giderek geriliyorlardı. Bu gerileme, daha sonra sorunun Amerikan kuvvetlerine devredilmesi ile bitecek ve sorun 1963'de yeniden, kanlı bir şekilde başlayacaktır.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL, 1987 fiyatları ile)	13.7
Kişi Başına Gelir Artışı (%)	8.2
GSMH Artışı (%)	11.2
Bütçe Dengesi (milyon TL)	-63
Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	-193
Fiyat Artışı (%)	2.9

1954: KIRILMA NOKTASI

Büyüme	
Yıllar	GSMH Büyüme %
1950	9.4
1951	12.8
1952	11.9
1953	11.2
Küçülme	
1954	-3.0

Gelecek Üzerine Kuşkular

Soğuk ve kurşun renkli bir gündü ve akşamın alacakaranlıkları inmeye başlamıştı. İki genç bürokrat, Maliye Bakanlığı'nda Orhan'ın odasında günün konularını konuşuyorlardı. İkisi de ekonominin gidişatından mutlu değildi. Ne Maliye Bakanı'na ne de öteki Bakanlara ekonomik durumun nezaketini, açıkça kaynaklarının tükenmiş olduğunu ve Merkez Bankası'nda ve bankalarda dış ödeme imkânının hemen sifıra indiğini anlatamamaktan yakınıyorlardı.

Ziya, dış yardımların kısırlığı üzerinde duruyordu:

— Dış yardım, mış yardım. Bilanço ortada... Bize 1948'den bu yana Marshall Yardımı'ndan verilen para 137 milyon dolar, değil mi?* Yarıyı da borç... Türkiye, bütçesinin %40'ını Millî Savunma'ya ayırı-

---

* Marshall Planı'nın Türkiye yöneticisi bankacı Russel Dorr'un verdiği rakamlar şöyleydi: 1948-1952 arasında 86 milyon dolar hibe, 20 milyon dolar ödünç. Yunanistan'a yapılan yardım 706 milyon dolar hibedir.

yor. Savaş sırasında Türkiye'nin müttefiklere yaptığı yardımı düşün. Türkiye'ye yapılan yardımla karşılaştı. Russell Dorrr demiş ki:

— Türkiye, ihtiyaçlarını anlatabilmek bakımından yeterli ve becerikli değil.

Bu ne kadar doğrudu? Türkiye, plan yöneticilerine gerçek ihtiyaçlarını anlatmak açısından gerekli hesapları ve projeleri getirememişti. Üstelik Türkiye'nin istekleri sanayileşme üzerine kurulmuştu ve Marshall Yardımı yöneticileri Türkiye'de sanayinin değil, tarımın geliştirilmesini istiyorlardı. Amerikalı uzmanların 1945'den beri Türkiye ekonomisi için düşündükleri model:

Tarım+Hayvancılık+Orman Ürünleri+Madencilik+Turizm idi.

(Daha ileride ayrıntılarıyla göreceğimiz gibi Türkiye, bu konuda yapılan bütün kısıtlamalara karşılık kendi içindeki dinamiklerle, sanayileşmek konusunda belli ölçüde ciddi adımlar atmayı başaracaktır.)

İki genç bürokrat günlük çalışmayı böyle bitirdiler ve Bakanlıktan ayrıldılar. İş Bankası'nın köşesine yöneldiler. Orhan kenarda paltosuna bürünmüş bir işportacının önünde durdu:

— Acaba alsam mı?

İşportada çeşitli şeyler vardı. Bunların arasında renkli kutuları içinde İngiliz markalı Uzakdoğu çayları göze çarpıyordu. Orhan'ın almak istediği de bir kutu Uzakdoğu çayı idi.

Ziya biraz kızgın, biraz küskün:

— Al... Gelecek yıl bu işportada değil Uzakdoğu, Rize çayı bile bulamayacaksın!..

Gerçekten de Türk ekonomisi 1954 yılına bir açıdan mali kay-

naklarını önemli ölçüde tüketmiş olarak girmiş ve ciddi sıkıntılar yaşamaya başlamıştı.

Yatırımlar ve Darlıklar

İki teknokrat, bütün günü dolduran çalışmalar yetmiyormuş gibi yol boyu bu konuyu konuşurlar. Orhan babasının evine geldiğinde iki aileyi bütünü ile orada buldu. Cemil Bey Sûdi Bey'e heyecanla bir şeyler anlatıyordu:

— Bak Enişte, dün Salıpazarı'nın liman tesislerinin temelini attık. Sırada Susurluk ve Burdur Şeker Fabrikaları var. Sonra da çimento fabrikaları, Çorum'da, Afyon'da... Tarlalarda kırk bin traktör çalışıyor. Var mıydı böyle bir şey? Köylüye krediyi arttırdık. Köylü para gördü...

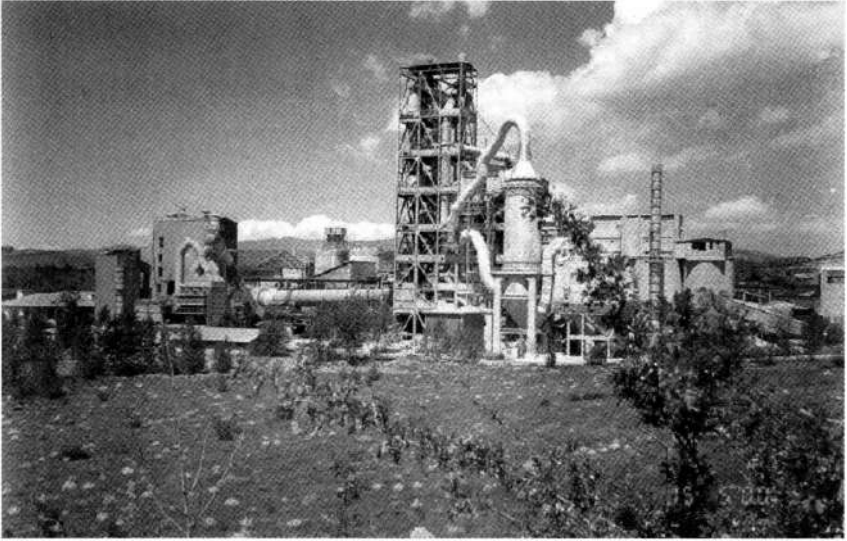
Eylül'de Tunçbilek Termik Santrali'nin temeli atılacak. Yabancı Sermaye Kanunu çıkardık. Türkiye'ye yabancılar yatırım yapmaya gelecekler. Petrol Kanunu çıkardık. Petrol şirketleri kapımızda...*

---

* Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu 18 Ocak 1954'te, Petrol Kanunu 7 Mart 1954'te yürürlüğe girdi. Yabancı Sermaye Kanunu, muhalefetin bazı eleştirilerine rağmen, fazla olay çıkarmadan kabul edildi. Petrol Kanunu'nda aynı şey olmadı. Kanunun Meclis'teki görüşmeleri bir ortak komisyonla başladı. İktidardaki partinin (DP) temsilcisi durumundaki milletvekilleri ile muhalefetteki partinin (CHP) temsilcileri ve doğrudan Hükümet temsilcilerinden oluşan bir karma komisyon,

Tunçbilek Termik Santrali

Çorum Çimento Fabrikası

Petrol Kanunu'na son şeklini verdi. Komisyonunda Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı ile Demokrat Parti'yi temsilen Ekrem Alican ve CHP'yi temsilen Cemal Reşit Eyüpoğlu vardı. Ancak Polatkan toplantılara girmedi. Bakanlığın ilgili ve sorumlu memurları komisyonunda bulundu. Komisyon, uzun süren tartışmalar ve arada bir toplantıların kesilmesi gibi olaylardan sonra, son şeklini alan tasarımı Hükümet'e verdi.

Burdur Şeker Fabrikası

Sûdi Bey kayınbiraderine içinden yanıtlar hazırlıyordu:

— Köy Enstitüleri’ni de bu arada kapattınız, değil mi?

Orhan daha güncel ve daha tehlikeli bir şey söyledi. Cemil Bey susmakla yetindi:

— Kaynak yok dedim, dinlemiyorsun. Borç almak için Cumhurbaşkanı Amerika’ya gitti. Eli boş döndü. Ağabey ne dersin?

Yeni Düzenlemeler

Gerçekte gerek nesnel alanda gerekse düzenleyici kanunlar ve çeşitli mevzuat alanında büyük bir hareketlilik görülüyor, şirketler, iktisadi kurumlar kuruluyordu:

Ocak ayında “Şilepçilik Şirketi” kurulmuş, Vakıflar Bankası Kanunu yürürlüğe girmişti. Özel sektör alanında büyük şirketler kurulacaktı. Nisan ayında Migros, Temmuz ayında Bossa faaliyete geçecekti. Bu arada Atatürk Orman Çiftliği’nin 8070 dekarlık bölümü de, büyük tartışmalara ve eleştirilere rağmen, satışa çıkarılacaktı.

Yıl sonunda Osmanlı'dan kalan borçların son taksidi de ödenecek ve bu hesap kapanacaktır.*

Yatırımlar alanında bunlar yaşanırken, toplum düzenine şekil verecek olan kanunlar alanında da çeşitli etkinlikler yer almıştır. Bunlar arasında dikkati çekenler şunlar olmuştur:

Ocak ayında “Kat Mülkiyeti Kanunu” yayınlanmıştır.

Şubat ayında Köy Enstitüleri'nin ilkokullarla birleştirilmesine ilişkin kanun kabul edilmiştir.

Mart ayında “Deniz İş Kanunu” yayınlanmıştır.**

Durum böyleydi ama, iktidardaki partiye bağlı milletvekili Cemil Bey'le bürokrat Orhan o akşam yine de ciddi bir tartışmaya giriştiler. Sakin ve yorgun Sûdi Bey, tartışmaya karışmadan dinlemek yetindi. Ama Hükümet'in uyguladığı ekonomi politikasının gizli dinamiklerine inanan Cemil Bey başarıları o kadar abarttı ki, Orhan:

— Ağabey gemi batıyor, farkında değil misiniz? Temel atmakla ekonomi yürür mü? Bütçeye bak, dış ödemelere bak, fiyatlara bak, dış ticaretteki kısıtlamalara bak. Dolar serbest piyasada kaçta çıktı? Şimdi Tevzin Fonu kurduk. Primler, katlı kurlar... İhracat yapabilmek için. Şimdiye kadar var mıydı böyle şeyler?...

— Ben o maksatlı dedikodulara bakmam. Şu yaptıklarımıza bir bak. Dış itibarımız da ona göre. Marshall Yardımı'ndan aldığımız paralar

---

* Osmanlı Borçları önce franktan dolara, sonra dolardan tekrar franka çevrilecek, Fransız frangında yaşanan büyük düşüş dolayısıyla hafifleyecek ve kolaylıkla tasfiyesi mümkün olacaktır. (Bk. Birinci Cilt, Osmanlı Borçları)

** Yıllar sonra Orhan önemli bir gözlem yapacak ve olaylardan yakınacaktır. Türkiye bu tarihlerde Deniz Hukuku denilen olaydan adeta haberdar değildir. Avrupa'ya kaynamak politikasının heyecanı içinde yaşayan Türk Dış Politikası Yunanistan'ın Deniz Hukuku konusundaki etkinliklerini izlememektedir ve Yunanlılar Ege'nin tümü üzerinde hak iddia etmelerinin temelini kurmaktadırlar. Türkiye bu konuya 1974 yılında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nın uyarısından sonra eğilecektir.

da cabası. Siz bürokratlar böylesiniz, yapılan işleri köstekliyorsunuz. Bütün olumlu kararlarımızı, bir çaresini bulup önlemeye çalışıyorsunuz... Bu bürokrasi Türkiye'nin ayağına çelme takıyor.

— Ne dedikodusu Ağabey? Ne yardımı? Ne yardımı? Yabancılar, Amerikalılar yardım yapmıyorlar. Dünya Bankası'nın temsilcisine kötü muamele ettik.* Dünya Bankası kredileri kesti gitti. Devekuşu gibi kafamızı kuma gömmüş gidiyoruz...

Uygulamanın Eleştirisi

Gerçekte Türk ekonomisi olağanüstü bir hareketlilik içindeydi. Yurdun her tarafında ciddi bir yatırım heyecanı vardı, ama Orhan'ın dediği gibi, plan yoktu. Hesapların ayrıntılarına bakılmadan cesur atılımlar yapılıyordu. Kaynak da kalmamıştı. Ekonomi politikası, kişisel görüşlere ve dağılmış yetkilere göre yürütülüyordu. Bu nedenle önce dış ödemeler serbest bırakılmış, birkaç ay sonra sınırlandırılmıştı. Bu sınırlandırma bu yıl daha da artacaktı. Hükümet kâr hadlerini, fiyatları denetlemeye girişmişti.

Ekonomik göstergelerde tedirgin edici bir olumsuz gelişme görülmüyordu:

Bütçe ilk kez ciddi açıklar veriyor (-116 milyon TL) ve Hükümet sürekli olarak Merkez Bankası kaynaklarına başvuruyordu. Emisyon artışı %44 olarak hesaplanmıştı.

Bir yıl önce %4.9 olan enflasyon oranı bu yıl %9.0** olacaktı.

Dış ticaret açığı yüksek düzeyde devam ediyor (136 milyon dolar), dış ödemeler açığı da ona koşut olarak büyüyordu. Dış ödeme imkânları o

---

* Bir söylentiye göre Fatin Rüştü Bey Dünya Bankası Temsilcisi Holandalı Mister Liefting'i odasını terk etmeye davet etmişti. Başka söylentilere göre bu olayın kahramanı Başbakan'dı.

** Toptan eşya fiyatları yıllık artışı Hazine'nin anketine göre %10.3 olmuştu.

kadar daralmıştı ki, çalışkanlığı ile tanınan Maliye Bakanı Hasan Polatkan, her akşam çalışma saatlerinden sonra, insan kalmayan bakanlıkta kendi başına, Merkez Muhasibi Balyoz Niyazi'nin getirdiği belgeleri inceliyor ve bütün döviz ödemelerini teker teker gözden geçirerek gerekli gördüklerine izin veriyor, diğerlerini geri çeviriyordu.

Öte yandan Cemil Bey'le Orhan bu tartışmayı yaparken yıl sonu itibariyle o yıl ekonomisinin çıkaracağı muhasebeyi henüz bilmiyorlardı. Bu karmaşık gelişmelerin sonucu olarak o yıl, 1954 yılında, daha önce yüksek rakamlarla gerçekleşen Gayrı Safi Millî Hasıla (sabit fiyatlarla) %3 azalacaktı. Kişi başına gelirin azalması daha büyüktü: %5.6. Artan nüfus... Hesapsız, programsız harcamalar ve bunun sonucu israf, boşa giden paralar... Ve Millî Gelir'in azalması. Türkiye 1954 yılında hareketli gösterişlere karşılık, beklenmeyen, ciddi bir fakirleşme ile karşılaşlıyordu.

Kayınbiraderi ile oğlunun ekonomi üzerine olan tartışmalarına katılmayan, dinlemekle yetinen Sûdi Bey, bu konuşmaların sona erdiği yerde Cemil Bey'e sordu:

— Her şey bu kadar iyi idi de, neden Başbakan yıl sonunda bütün kabinesini hemen hemen baştan aşağı değiştirdi?

Biz Cemil Bey'in ne dediğini bilmiyoruz. Ama Sûdi Bey'in değindiği konu önemliydi. Siyasetle ekonominin iç içe yaşandığı bir ortamda Başbakan kabinesinden on dört kişiyi çıkarmış, yerlerine yenilerini almıştı.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	14.7
Kişi Başına Gelir %	-5.6
GSMH Artışı %	-3.0
Bütçe Dengesi (milyar TL)	-119.0
Dış Ticaret Dengesi (milyar \$)	-143.0
Fiyat Artışları %	10.3

1954 Dünya

1954'te ABD'de "McCarthyizm" olayı yaşandı. Bu yıl Amerika'da 29 milyon evde televizyon olduğu açıklandı. Mayıs ayında Amerika ve Fransa, Vietnam konusunu görüşmeye başladılar. (Fransa Vietnam'da güç durumda kalmış bulunuyordu.)

Kıbrıs'ta ise Makarios Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılması gerektiğini açıkladı. Bu durum İngiltere ile Kıbrıs yönetimi arasında sorun haline geldi.

III. Makarios

1955: SÛDÎ BEY'İ KIZDIRAN

Politikadan çekilmiş olan Sûdî Bey o akşam o zamana kadar olmadığı şekilde konuştu ve olanların sorumlusu sanki o imiş gibi Cemil Bey'i azarladı:

— Çiftlik yönetir gibi devlet yönetmeye kalkışıyorsunuz. Bu olay bizim tarihimizde kara bir leke gibi görünecek. Yapmasını bilmediğiniz işe girişerseniz; Türkiye'nin itibarı, onuru da böyle ayaklar altına alınır.

Cemil Bey sesini çıkarmadı. Konu yeterince konuşulduğu için Orhan karışmadı. Selanik'te Atatürk'ün evine atılan bomba konusunun ayıbını tekrar söz konusu yapmadılar.

Politik ve Sosyal Olaylar

1955 yılında başlangıçta iç siyasette önemli bir gelişme olmadı. 1954 seçimlerinde büyük kayba uğrayan ve Meclis'te otuz dört milletvekili ile temsil edilme durumuna düşen muhalefet, bütün gayretine rağmen, salondaki bütün koltukları dolduran iktidar partisine karşı istenildiği derecede güçlü bir mücadele yapamıyordu. Ancak ekonomik nedenlerle toplumda kendiliğinden oluşan tedirginlik giderek artıyordu.

Kıbrıs'ta Rumlarla Türk toplumu arasındaki çatışmalar ise giderek yoğunlaşıyor, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında kurulan Türk-Yunan dostluğu ciddi şekilde bozuluyordu.

6-7 Eylül Olayı

Bu tarihlerde Hükümet Kıbrıs ile ilgili anlaşmazlığa çözüm ararken, ciddi bir olay çıktı. Eylül ayında Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba

atıldı. Şaibeli bir girişim olan bomba olayını Hükümet'in düzenlediği dedikoduları çıktı. Böylece Kıbrıs ile ilgili görüşmelerde bir koz sağlanmak istenildiği düşünüldü. Ancak bu önlem Türkiye'de beklenen tepkinin kat kat dışında ve üstünde olumsuz etkinliklere neden oldu. Olaylar sonuçta İstanbul'da bazı azınlık vatandaşların dükkânlarının yağmalanmasına kadar uzandı. Piyasa bir süre için bir anlamda felç oldu. Fiyatlar daha çok dağıldı. Cemil Bey bu konuyu Sûdi Bey'in yanında konuşmaktan özellikle kaçındı.

Konu bir başka açıdan da önemliydi. 6-7 Eylül olaylarının olduğu günlerde Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) ve Dünya Bankası'nın (IBRD) heyetleri İstanbul'a davet edilmiş bulunuyordu. Millî Koruma Kanunu'nun uygulamasından vazgeçildikten sonra Maliye Bakanlığı bu kurumlarla temasa geçerek, yeniden devalüasyon ve istikrar programı görüşmelerine hazırlık yapmaya başlamış ve bu bağlamda büyük bir davet programı hazırlamıştı. Ancak bu davet, 6-7 Eylül olayları ile karşılaşmıştı. Orhan olayı anlatırken:

— Heyetler otellerde mahsur kaldılar. Dışarıya çıkamadılar. Görüşme için toplanamaz olduk, diye yakınıyordu.

Bu karışıklıklar yıl sonuna kadar sürüp gidecekti.

Bu olayın sonuçları sosyal ve ekonomik alanda yeni oluşumlara neden oldu. Bu olaydan sonra bir kısım Rum azınlık mensuplarının ve yabancıların Türkiye'yi terk ettikleri görüldü. Bu olay doğal olarak ekonomi alanına da uzandı ve sonucunda Türkiye'den belli ölçüde sermayenin (ve bir bakıma teknik gücün) çıkıp başka memleketlere gitmesine neden olduğu ileri sürüldü.

Ekonomi ve Yatırımlar

1954 yılında kırılma noktasına gelen ve millî gelirinde azalma yaşayan Türkiye ekonomisi, 1955 yılında değişik ve çelişkili bir süreçte girdi.

Cemil Bey Sûdi Beylere geldiği günlerde her zamanki gibi Orhan'la pençe pençeye tartışmaya girişti. Bir bakıma, konunun bir yönü açısından haklıydı. Cemil Bey hem muhalefetin hem de bürokrasinin Hükümet'in olumlu çalışmalarını kösteklediğini iddia ediyor, Orhan da buna karşılık (daha önce uyardığı gibi) hesapsız yatırımların aslında israfa yol açtığını ve gerçek büyüme potansiyelini düşürdüğünü ileri sürüyordu. Bununla birlikte plansız programsız olsa da yapılan yatırım çalışmaları sonuçlarını belli ölçüde vermeye başlamıştı.

Cemil Bey o akşam elinde Parti'de ve Meclis'te yapılan çalışmalar sırasında tuttuğu notları açtı:

Scraper

Buldozer

— Böylesi daha önce görüldü mü? Üretime başlayan şu fabrikalara bak. Şu attığımız temellere bak. Rafineriler, havaalanları, fabrikalar... Ekonomi böyle büyür, lafla değil.

Biz Cemil Bey’le Orhan’ı, her zaman olduğu gibi, tartışmalarında bırakarak olaya bakalım. Olay şu idi:

O yıl 15 yeni tesis açılıp üretime başlamıştı. Bunlar:
Mart ayında İzmir’de bir traktör fabrikası,
Mudanya’da yeni iskele ve tesisleri,
İstanbul’da Elmalı Barajı ve Hilton Oteli,

Elmalı Barajı İstanbul

Batman’da Türkiye’nin ilk rafinerisi*,

---

* Türkiye’nin sanayileşmesinin temelinde, her alanda olduğu gibi 1930’larda kurulan Devletçiliğin damgası vardır. Türkiye’de petrol aramaları 1930’lı yıllarda başlamıştır. Maden Tetkik Arama Enstitüsü’nün mühendisleri bu tarihlerden başlayarak bu arazide petrol aradılar ve buldular. Aynı tarihlerde İstanbul’da kurulan fakat işletmesi devam etmeyerek kapatılan basit bir tasfiyehaneyi (günde 10 ton işleme kapasiteli) buraya getirip, çıkardıkları az miktardaki petrolü basit yöntemlerle arıtmaya (gazyacı, mazot, asfalt) başladılar. İnönü o tarihlerde buraya geldi. Durumu gördü, gereken finansmanı sağladı ve bu kez biraz daha büyük (günde 150 ton işleyen) bir rafineri kuruldu. 1953’de inşasına başlanılan bugünkü

Adapazarı, Burdur, Konya Şeker Fabrikaları,
 İzmit'te Boru Fabrikası,
 Elazığ'da Çimento Fabrikası,
 Ankara Etimesgut Havaalanı ve daha başkaları gibi göz dolduran
 başarılarıdır.

Ankara Etimesgut Havaalanı

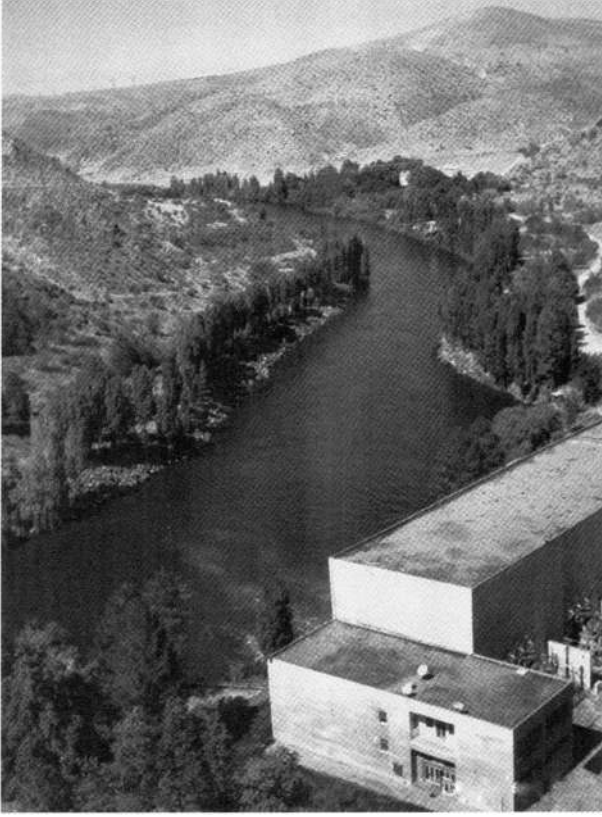
Aynı tarihlerde, üretime başlayan bu tesislerin yanında, yeni yatırımların da temelleri atılmaya devam ediliyordu:

Alsancak İstasyonu,
 Gediz üzerindeki Demirköprü Barajı,
 Kütahya Azot Tesisleri,
 Kemer Barajı,
 Hirfanlı Barajı.*

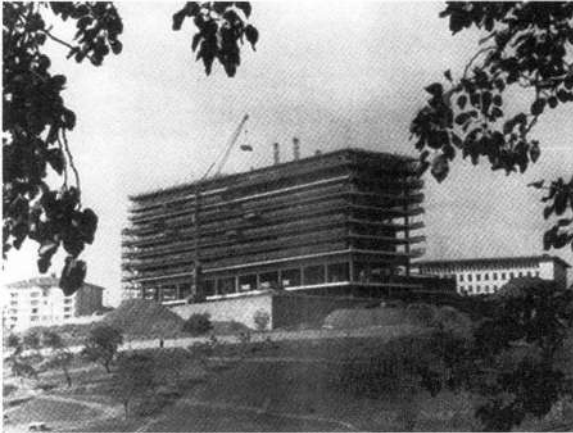
---

rafineri de 1954'de tecrübe üretimine başladı. 1955 yılında tam işletmeye açılan rafinerinin o zamanki kapasitesi 330 bin tondur. Daha sonra yapılan değişikliklerle kapasite 1.1 milyon tona çıkarılacaktır.

* Hirfanlı Barajı: Türkiye'nin orta büyüklükte ilk barajı. Kırşehir ili toprakları üstündedir. Yapım çalışmaları 1953'de başladı, temeli 1955'de atıldı. 1959'da çalışmaya başladı. 128 MWT gücünde, yıllık üretimi 400 GWT.

Hirfanlı Barajı

Hilton Oteli

Cemil Bey bunları söylemekle kalmıyor, aynı zamanda kurulan resmî ve özel büyük müesseseleri de sayıyordu.

Gerçekten 1955 yılında Selüloz Kâğıt Şirketi, Tamek Gıda Sanayi ve benzeri daha başka özel ve resmî kurumlar Türk ekonomisinde yerlerini almışlardı.

Ulaştırma alanında ise Karayolları'nın etkinliği de giderek arttı. 1950'de Türkiye'deki yol ağı 47 bin kilometre iken 1955'te 55 bin kilometreye çıktı. 1955 yılı Mayıs ayında Devlet Hava Yolları değişti, Türk Hava Yolları Anonim Şirketi kuruldu.

Kamu Sektörü-Özel Sektör

Bir şeyin gözden kaçmaması önemlidir.

Hükümet'in politikası serbest piyasa, liberal ekonomi temeline dayanıyordu, ama özel sektörün tasarruf hacmi yeterli olmaktan uzaktı. Karşılaşılan durum, yöneticileri yatırımları devlet eliyle ve devlet kaynakları ile yapmaya zorluyordu. Yani bütün "Özel Sektör" sloganına karşılık, hemen yapılan bütün yatırımlarda devletin eli, devletin finansman yardımı vardı. Bu finansmanın kökü devlet bütçesine ve ora-

Kütahya Ağaç Tesisleri

dan Merkez Bankası'nın kaynaklarına dayanıyordu. Böylece, kaynağı olmayan ya da eksik olan yatırımlar, diğerlerinin yanı sıra, Türkiye'de hızlanan enflasyonun nedeni oluyordu.

Uygulamanın Eleştirisi

Yıl sonunda GSMH'nin %7.9 ve Tüketici Endeksi'nin %7.5 artmış olduğu görülecekti. Bununla birlikte bu yatırımlar, sorumlu politikacılar için iddialarını kanıtlamak bakımından güçlü delillerdi ve Cemil Bey elindeki belgeleri sallayarak Orhan'a Hükümet'in başarılarını anlatmaya çalışıyordu.

Ama Orhan için de bunlar yeterli değildi. 1955 yılının konjonktürü yeni bir krize zemin hazırlayan, beklenmeyen, aslında daha doğrusu, beklenmesi gereken olaylar getiriyordu.

1955 yılı, ciddi darlıklar yılı idi. Ziya'nın bir önceki yıl Orhan'a dediği çıkmıştı. İşportalarda Çin çayı değil Rize çayı bulunamıyordu. Şeker kıtlığı yüzünden serbest satışlar yerine dağıtım esası başlamıştı, dahası dağıtıma bir kiloluk sınırlar konulmuştu. Kömür gerektiği kadar bulunmuyor, ihtiyaç sahiplerine ve kurumlara teker teker tahsis yoluna gidiliyordu. Pencere camı bulunamıyordu. Günlük ihtiyaç maddeleri arzında ciddi bir gerileme başlamıştı.

Dış ticarete de gerileme vardı. 1954'de 334 milyon dolar olan ihracat 313 milyon dolara gerilemişti. İthalat rakamları 1954'de 473 milyon dolar iken bu yıl 437 milyon dolara inmişti. Bu durum piyasada ithal malları arzının daralmasına ve yer yer karaborsa hareketlerinin başlamasına neden oluyordu. Özellikle ithal edilen malların, yükselen enflasyon nedeniyle, piyasaya arzı yerine stoka kaldırılması ve karaborsa işlemlerinde kullanılması darlığı daha çok arttırıyordu. Dış ticaret etkinlikleri, karşılaşılan döviz darlığı nedeniyle giderek takas işlemlerine dönüşmeye başlamıştı. Bu arada, iç borçlarda önemli bir değişiklik olmadığı halde, kayıtlı dış borçlar artmaya devam ediyordu ve 346 milyon dolara yükselmişti.

Devalüasyon Gereği

Amerika Birleşik Devletleri'nden alınacağı umut edilen 300 milyon dolarlık yardım alınamamıştı. (Bu arada ABD'den "Millî Savunma Yardımı" olarak 200 + 250 milyon dolarlık askerî teçhizat alınmıştı). Buna karşılık Amerikalı uzman Max Thornbourg Hükümet'e nasihat vermeyi sürdürüyor ve plan yapılmasını tavsiye ediyordu. Aslında bu uzman plandan çok, hesaplı hareket etme gereğini telkin etmeye çalışıyordu.

Max Thornbourg

Bu görüntüde Amerikan dolarının resmî kuru 2.80 lira idi, ama piyasadaki kur 5.60 liraya çıkmıştı.

Hükümet, bu durumda konuşulmaya başlanan devalüasyon önlemine sıcak bakmıyordu. 13 Sayılı Kararname ile dış ticaret rejimi kontrol altına alınmak isteniyordu.

Orhan, altyapıdaki bu karmaşayı sıraladıktan sonra:

— Bak Ağabey, hesapsız işler bizi nereye getirdi. Şimdi IMF'yle temaslar başladı. Hesapsız programsız harcamalar bizi devalüasyon zorunluluğu ile karşılaştırdı. Siz bu durumu Parti'de bu açıdan bir konuşun!

Aslında devalüasyon konusu Hükümet içinde konuşulmaya başlanmıştı. Maliye Bakanlığı teknokratları Uluslararası Para Fonu (IMF) yetkilileri ile hazırlık çalışmaları yapıyorlardı. Doların 2.80 liradan 5.60 liraya yükseltilmesi gerekli görünüyordu. Yeni bir "Stand-By Anlaşması" yapılması; Türkiye'nin birikmiş (ve hesabı kesinlikle bilinmeyen) 3 milyar dolar borcunun ertelenmesi ve yeni taze para gibi

konular üzerinde duruluyordu. Politik bakımdan bunun doğuracağı olası yankılar ve tepkiler ise Başbakan Adnan Menderes'i ve arkadaşlarını rahatsız ediyor, karar alınmasında tereddütlere ve gecikmelere neden oluyordu.

Yabancı Uzmanlar ve Chenery Olayı

O zamana kadar sesini çıkarmadan dinleyen Sûdi Bey, aslında ayrıntılarını bildiği bir olayı Cemil Bey'in önünde Orhan'a sormayı yeğledi:

— Nedir şu Chenery olayı? Ayrıntılarını biliyor musun?

Söz Orhan'a gelmeden Cemil Bey atıldı:

— Başbakanım iyi yapmış, bıktık bu uzmanlardan, dedi kesti.

Orhan günün konusunu anlattı:

— Dayımın bir yerde hakkı var. Bütün devlet daireleri Amerikalı uzmanlarla doldu. Tarımda öyle, ticarete öyle, sanayide öyle... Maliye'de de öyle. Bizim vergi sistemini düzenleyen insanlarımız var. Ali Alaybek, Mehmet İzmen, İsmail Özgüt, Sami Şehbenderler... Her bakımdan dört dörtlük. Amerikalılar içi geçmiş emekli bir adam getirdiler. Bize Türkiye'de vergilendirmeyi öğretecek! Daha önce Russell Dorr vardı. "Marshall Yardımı"nı düzenleyecekti. Türkiye'ye vere vere yüz milyon dolar (aslında 137 milyon dolar) verdiler. Önemli kısmı kredi. Hepsi bu kadar. Barker geldi; "Fabrikalarınızı özelleştirin" dedi. O gitti, Thornbourg geldi. "Ekonomiyi liberalleştirin. Demokrasi, Liberalizm olmazsa para da vermeyiz" dedi. Yani hepsi bir âlem... Şimdi bir de Chenery çıktı.

Hollis Chenery

Chenery bir rapor yazdı ve Hükümet'in ekonomi alanında uyguladığı politikanın yanlış olduğunu anlattı. Ben raporu gördüm. Aslında adam haklı. Haklı da, o arada “siz sanayileşmeyin, sanayi yatırımlarınızı durdurun, tarımcı olun” planını da salık verdi. Raporu Başbakan'a göstermişler. Çok kızmış. Bize anlattıklarına göre, “Bu adamı derhal sınır dışı edin” demiş. Mesele bu işte.

***

Chenery de öteki Amerikalı uzmanlar gibi Türkiye'de sanayinin değil tarımın geliştirilmesini öneriyordu. İncelemesini 1954'den önce yapmıştı anlaşılan. O tarihlerde iklim koşulları, kullanılmayan alanların tarıma açılması ve tarımda makineleşme sonucu önemli bir ürün artışı sağlanmıştı. Oysa şimdi mevsimler değişmişti. Yağmurlar azalmıştı. Ürün azalmıştı. Türkiye, değil dünyayı besleyecek tarım ürünü üretsinsin, Amerika'dan hububat ithal ediyordu.

Sonuçta plansızlığın zararları iyice ortaya çıkıyor ve bunun sonuçları reel sektörde olduğu kadar mali sektörde de kendisini gösteriyordu. Dolar serbest piyasada 5-6 liraya çıkmıştı. Yeni bir devalüasyon ihtiyacı doğuyordu. 1955 yılı bu görüntülerle kapanıyor ve daha çetrefil sorunlarla karşılaşılacak bir yeni yıla giriliyordu.

Ekonominin Makro Dengeleri

1955 yılında GSMH %7.9 artışla 15.9 milyar lira olmuştu. (Bir önceki yıl %-3.0 eksilmişti.) Kişi Başına Gelir'de de %5'lik bir artış görülmektedir. Bu yıl 2.941 milyon TL olan Konsolide Bütçe, 154 milyon TL açık ile kapanacaktı. Merkez Bankası'nın emisyonunda ise %22'lik bir artış görülmüyordu.

Dış ticaret açığı geçen yıla oranla (143 milyon dolar) bu yıl önemli ölçüde artmış görünüyordu (184 milyon dolar).

Toptan eşya fiyatlarında yıllık artış %7.6, tüketici fiyatlarında yıllık ortalama %12.2 olacaktı.

1955 Dünya

Türkiye’de bu olaylar yaşanırken, dünyada da çeşitli olaylar yaşanıyordu. Bu yıllarda Amerikan ekonomisi durgunluğa girmektedir. Öte yandan Avrupa Ekonomik Topluluğu’nda paralar konvertibiliteye geçmekte, Roma Anlaşması yürürlüğe girmekte, bütün bu faktörlerin etkisi altında, sonuç olarak uluslararası ticaret hacminde daralmalar başlamaktadır.

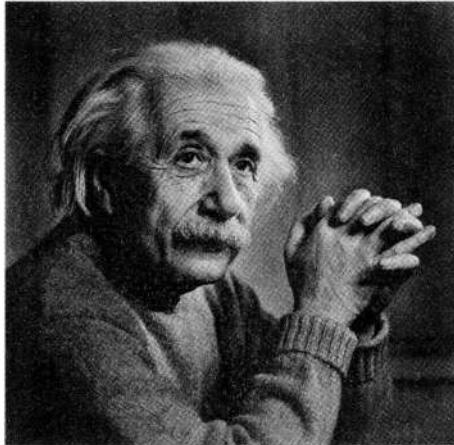
Bu arada İkinci Dünya Savaşı’nın sorumlusu ve yenileni (bu bağlamda pek çok haklarının elinden alınması tartışma konusu olan) Almanya NATO’ya kabul edildi.

Filistin’de İsrail ile yerli Filistinliler arasında kanlı çatışmalar sürdü, gitti.

Başka ülkeler kadar Türkiye açısından da önemli olan “Uluslararası Telif Hakları Anlaşması” yürürlüğe girdi.

Amerika’da hazırlık ve deneyim çalışmaları tamamlanan ilk atom enerjisi ile işleyen elektrik santrali üretime başladı.

Yüzyılın büyük bilim adamı Albert Einstein öldü.

Albert Einstein

1956: DERTLER VE KUŞKULAR

Akşam toplantısı Cemil Bey'in Sûdi Bey'e dert yanmasıyla başladı:

— Enişte, sen de görüyorsun, rahat bırakmamaya çalışıyorlar. Şu üniversitelerimize, profesörlere, öğrencilere bir bak. Dersleri, eğitimi filan bıraktılar. Kimi istifa ediyor, kimi nutuk atıyor. Çocukları ayağa kaldırıyorlar. Şu Mülkiye'nin haline bak. Günah değil mi?

Sûdi Bey yerine Orhan yanıtladı:

— Ağabey, ekonomi batıyor, siz Selanik'te bomba patlatıyorsunuz. Onu bunu tutukluyorsunuz. Mülkiye bunun bilincinde olup karşı çıkıyorsa, normal değil mi?

Onlar tartışmalarını sürdürdüler. Ama Türkiye'nin gelecek yıllarda giderek çetin bir kulvara gireceğini kimse görmüyor gibiydi.

Politik ve Sosyal Olaylar

1956 yılının ilk günlerinden başlayarak yurt içinde politik ve sosyal olaylar yaşanmaya başlandı. Başbakan hem üniversitelerle, hem de muhalefetle çatıştı. İktidar milletvekilleri de bu çatışmaya katıldılar. Buna basın da bir ölçüde katıldı. Metin Toker, Bedii Faik, Prof. Turhan Feyzioğlu gibi tanınmış isimler hakkında adli kovuşturmalar yapıldı. Aydın-Söke'de ciddi bir işçi grevi oldu. Meclis'te, Kabin'e'de yer alan Sıtkı Yırcalı, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Mükerrerem Sarol gibi bazı Bakanlar hakkında soruşturma açılması istendi. Muhalefet, 6-7 Eylül olaylarının da soruşturulması için önerge verdi. Aralık ayında Mülkiye'de

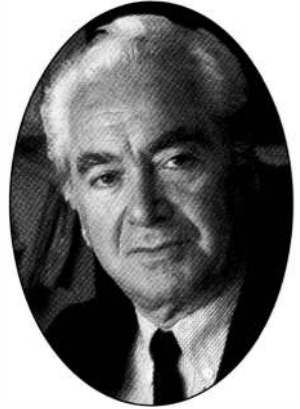
Coşkun Kırca

“toplulu” izlenimi veren istifalar oldu. Doçent Aydın Yalçın, Doçent Muammer Aksoy, Asistan Şerif Mardin ve Coşkun Kırca istifa etti.

İçeride bu gelişmeler olurken Kıbrıs'ta da ciddi olaylar çıktı. Öldürülenler oldu.

Ekonomi

Piyasada 1954 yılından başlayarak artan darlıklar, ödeme zorlukları, dış ticaret açıkları 1956'da artarak devam etti.

Muammer Aksoy

Kâğıt sıkıntısı yüzünden gazetelerin sayfa sayısı kısıtlandı, 6'ya indirildi. Gazetelere kâğıt, hesaplı bir şekilde verilmeye başlandı (Şubat).

Otomobil ithalatı yasaklandı (Mayıs ayı). Şeker dağıtımı sınırlandı (Haziran ayı). Akaryakıt tüketimi sınırlandırıldı (Kasım ayı).

Darlık o dereceye varmıştı ki, daha sonralarının Dışişleri Bakanı olacak olan İhsan Sabri Çağlayangil, Bursa'da vali olduğu o günlerde, şoförlere tek tek, bizzat vali ve görevli olarak araba lastiği dağıtıyordu.

Bu arada, vergilendirme alanında gelişmeler oldu. Gider Vergisi Kanunu değişimi yayınlandı. Millî Korunma Kanunu'nun uygulanması ve daha sonra bu uygulamanın durdurulması olayı yaşandı. (Bu olayı aşağıda ayrıntılı şekilde anlatacağız.)

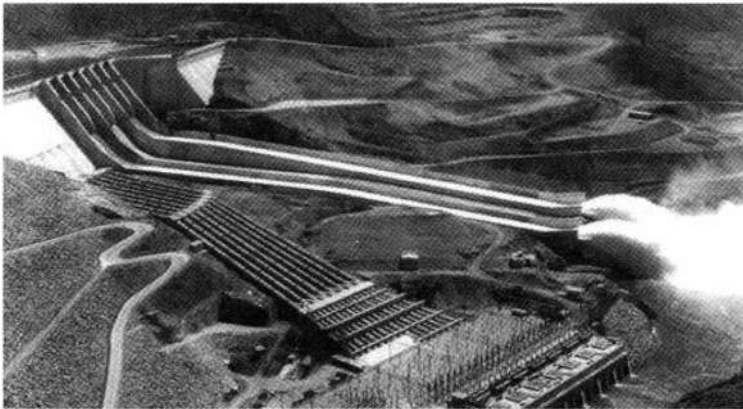
Yatırımlar

1956'da yeni yatırımlar ve daha önce yapılmış olan yatırımların açılması olayları devam etti.

- 1 Nisan'da Çatalağzı,
- 5 Nisan'da Ankara Çimento Fabrikası,
- 6 Nisan'da Tunçbilek Elektrik Santrali,

8 Nisan'da Seyhan Hidroelektrik Santrali,
 9 Nisan'da Adana Çırcır ve Bez Fabrikası üretime açıldı.
 9 Eylül'de İstanbul'da Kibrit Fabrikası, 30 Eylül'de Erzurum ve
 Erzincan Şeker Fabrikaları,
 1 Kasım'da Elazığ ve Malatya Şeker Fabrikaları üretime başladılar.

Aralık ayının 2'sinde, hazırlıkları tamamlanan Sarıyar Barajı elektrik üretmeye başladı.

Seyhan Barajı ve Hidroelektrik Santrali

Cemil Bey ve Orhan 1956 yılının Nisan ayının 6'sında Adana'ya Seyhan Hidroelektrik Santrali'nin açılışına gittiler.

Hızlı bir tartışmaya kapılan Cemil Bey'le Orhan, tren Gülek Boğazı'nı geçerken, doğanın görüntüsüne saygı göstermek gereğini duydukları için sustular ve pencerelerin arkasındaki vadinin görkemini ve güzelliğini seyrettiler. Sonra yeniden tartışmalarına bıraktıkları yerden başladılar.

Cemil Bey, savına haklı bir kanıt göstermenin heyecanı içindeydi:

— Hani eskiler anlatırlardı... Yabancı uzman ne demiş: “Bu su böyle akar, siz de bakarl!” değil mi? Bak şimdi Seyhan Barajı'na. Bir milyon yedi yüz elli bin dönüm toprağı sulayacak. Elektrik üretecek. Ben bu elektrik hesaplarından da pek anlamıyorum. Yılda 284 Megawat/

saat, ne demekse. Toprağa su; kente, sanayiye elektrik... Bu var mıydı eskiden?

Cemil Bey sözü orada da bırakmadı:

— Antalya İplik Fabrikası'nın temelini attık. Konya Et Kombinası geçen aylarda açıldı. Geçen gün Çatalağzı ve Tunçbilek Elektrik Santralleri'ni açtık. Eylül'de Erzurum, Elazığ, Malatya Şeker Fabrikaları üretime başlayacak. Yıl sonunda da kısmetse Sarıyar Barajı.

Antalya Dokuma Fabrikası

Tunçbilek Elektrik Santrali

***

Cemil Bey değinmedi, oysa bu arada özel sektörde de ciddi etkinlikler yer alıyordu. İstanbul'da Gima, Divan Oteli, özel kibrit fabrikası... Doğrusu bunlar heyecan verici gelişmelerdi.

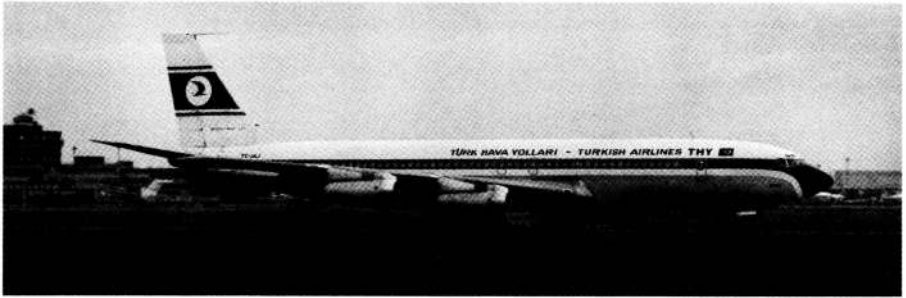

Malatya Şeker Fabrikası

1956'da ulaşım alanında da ciddi gelişmeler oldu. Atatürk'ün "Gelecek göklerde dir!" sloganının gerçekleşmesi bakımından önemli bir aşama, Devlet Hava Yolları'nın, Türk Hava Yolları olarak bir anonim şirket şeklinde kurulması ve yeni uçaklarla (Vicount uçakları) etkinliğe başlaması oldu.

THY Yönetim Kurulu 1956

Viscount uçağı 1956

Darlıklar, Fiyatlar, İç-Dış Ödeme Sorunları

Orhan, bu görkemli görüntü karşısında bu iddialara hak vermekle birlikte, genel ekonomik durum açısından Cemil Bey'in mutluluğunu yaşamıyordu. Bu yatırımlar olurken ekonominin temellerinde kırılmalar, çökmeler görülüyordu. Yılın henüz başındaydılar, ama Orhan Cemil Bey'e şunları hatırlattı:

— Dayı, bu söylediklerin doğru. Türkiye'nin sanayileşmesi bakımından çok önemli. Batı zamanla buna nasıl karışacak, nasıl kamış

koyacak, bilmiyorum. O ayrı mesele. Onu ayrıca konuşuruz. Ama ortada bir olay var. Dolar serbest piyasada beş-altı lira. İthalatta 2.80'lik doların yarattığı tehlikeli bir dengesizlik var. Karşılıksız, borçlanılarak ithalat yapılıyor. Hesabını bilemez hale geldik. Onu dengelemek için ithal mallarından ek vergi gibi fon payları alıyoruz. Aradaki farkı kapatmak için Gümrük Vergilerine zamlar yapılıyor. Normal ithalat yok. Takaslar var. Bütün bunlar geleceği ipotek altına almak demek. Geleceğin gelirlerini ve borçlanma kapasitesini tüketiyoruz.

Cemil Bey buna karşı çıktı:

— Takasların ne fenalığı var? Bu da ticaret değil mi? Mal veriyorsun, karşılığında mal alıyorsun.

— Öyle değil Dayı. Mal olarak bakır veriyoruz. Şu Murgul'da, Ergani'de bin emekle toprağından çıkardığımız altın değerinde bakır. Karşılığında, ihraç edene istediği malları ithal etmesi için izin veriyoruz. Şu kadar mesela demiryolu rayı, ya da makine, ya da kâğıt, ama şu kadar da giyecek ya da tuvalet eşyası getirebiliyor. Bu getirdiklerinin fiyatları ne olacak? İthal edilen sade öteki mallar değil, şu getirilen lüks giysiler ya da tuvalet eşyası karaborsada satılacak. Daha neler. Ne kadar zarar ettiğimizi görüyor musunuz?

Aslında Cemil Bey de bu takaslar olayını biliyor. Fazla üzerine gitmedi. Orhan devam etti:

— Gazetelere bir bak. Dış borcumuz 3 milyar doları aştı (3.050 milyon \$). Bütçemiz açık, 139 milyon lira. Devamlı Merkez Bankası'nın kaynaklarına gidiyoruz ve bu da enflasyonu körükleyici oluyor. Ekonomi uzmanları devalüasyon öneriyorlar. Fiyatlarda ciddi artışlar var. Otomobil ithalatını durdurduk. Şeker sıkıntısı devam ediyor. Kâğıt sıkıntısından gazete sayfalarına kısıtlama getirdik. Bu böyle gitmez...

Bütün bu olup bitenden sonra yıl sonu rakamları belli olacak. Önceki yıl %7.8 büyüyen GSMH bu yıl %3.2 oranında büyüyecek ve 16.4 milyar dolar olacak. GSMH'nın bu düzensiz iniş çıkışları eko-

nomiyi tümüyle ve olumsuz olarak etkileyecek. Geçen yıl %7.6 olan “Toptan Eşya Fiyatları” da bu yıl %16.5 artacak.

1956’nın Önemli Olayı: Millî Korunma Kanunu Uygulaması

Gerçekten 1956 yılı önemli olaylara gebe bir yıl olacaktı. Biri tamamıyla ekonomik nitelikte, diğeri dolaylı olarak ekonomiyi etkileyecek iki büyük olay yaşanacaktır.

Orhan’ın dediği gibi, para değeri konusunda ciddi bir durum vardı. Dolar serbest piyasada 5.60 liraya alınıp satılıyordu. İthalat ve ihracat normal kanallardan çıkmış, karşılıklı takaslara dönüşmüştü. Bu takaslarda dolar işin niteliğine göre değişik değerler kazanıyordu. Bu takaslar yüzünden, gerçek ihtiyaç durumunda olan mallar yerine, daha çok piyasada aranan lüks mallar getiriliyordu. İç piyasada ciddi bir mal darlığı ve karaborsa dalgası esiyordu. İş hayatı enflasyon uyuşturucusunun etkisi altındaydı, ama IMF’nin tavsiyesi ile ciddi bir devalüasyona gidilmesi ve doların 2.80’den 5.60’a çıkarılması çalışmaları başlamıştı. Türkiye, Uluslararası Para Fonu (IMF) ile ilk kez ciddi bir “İstikrar Programı” uygulamaya girişecekti.

Bu karışık ortam içinde Ticaret Bakanlığı’ndan (Bakan Zeyyat Mandalıncı) ciddi bir müdahale oldu:

— Türk lirasının değerini düşürmek yanlıştır. Elimizde Millî Korunma Kanunu var. Bu kanunu uygulayarak içeride fiyatları normal düzeylere indirebiliriz.*

Kabine’de Bakanların bazıları ve daha önemlisi, Fadıl Hakkı Sur gibi tanınmış ekonomi hocaları da bu projeyi desteklediler. Cumhurbaşkanı Celal Bayar da olurunu verdi.

Bu tarihte Maliye Bakanlığı Müsteşarı Sait Naci Ergin ve yardımcıları Washington’da, IMF yetkilileri ile devalüasyon ve istikrar progra-

---

* Millî Korunma Kanunu için I. Cilt’teki açıklamalara bakınız.

mı konusunda görüşmeler yapıyorlardı. Bu yeni durum karşısında görüşmeler kesildi, Müsteşar ve yardımcılarını geri döndüler.

Hükümet, uygulamayı Ticaret Bakanlığı'na bıraktı. Bakanlık büyük bir hızla, Millî Korunma Kanunu'nun verdiği yetkileri kullanarak fiyatları denetlemeye koyuldu. Millî Korunma Kanunu, İkinci Dünya Savaşı sırasında ve o günlerin ortamı ve koşulları içinde düşünülmüştü. Fiyatları denetlemenin ötesinde, gerektiği yerde ve zamanda mallara el koymak dahil çok radikal, çok sert önlemler içeriyordu.

Ticaret Bakanlığı'nın yönetiminde büyük bir Millî Korunma kampanyası başlatıldı. "Fiyat Murakabe Dairesi" kurularak ithal malların fiyatları denetlenmeye başlandı. Ama sonuçta 1956 dünyasının normlarına uymayan bu uygulama ve bu polis önlemleri ile kısa zamanda her şey yarı komik, yarı trajik bir keşmekeşe döndü.

Millî Korunma Kanunu'nu uygulamakla görevlendirilen memurlar ne yapacaklarını bilmiyorlardı. Yollarda kamyonlar durduruluyor, şoförlerden belgeler isteniyor, pazarlarda satıştaki malların maliyetleri araştırılıyor, satış fiyatları tartışılıyor, depolar araştırılıyor ve depolar-daki mallara nedeni anlaşılmadan el konuluyor, depo bekçileri tutuklanıp mahkemelere gönderiliyordu. Pazarlarda köylülerin getirdikleri sebzeler satılamaz oldu. Fabrikalardan getiren kamyonlar yollarda durdurularak içindeki malların kontrolü, faturaların incelenmesi gibi uygulamalar yüzünden her şey karmakarışık bir hale döndü. Bu arada mahkemeler kendilerine gönderilen olaylar hakkında ne yapacaklarını bilemediler. Ama kentlerde yiyecek kıtlığı başlamıştı. Sorun ekonomik, ticari ya da mali olmaktan çıkıp sosyal bir olay haline gelmekteydi.

*Zeyyat Mandalinci,
Ticaret Bakanı, 1956*

Prof. Fadıl Hakkı Sur

İşler bu hale gelince, Odalar Birliği Başkanı Üzeyir Avunduk (ve Genel Sekreter Cihat İren) ile Maliye Bakanlığı yetkilileri olaya el koydular. Odalar Birliği'nde hazırlanan bir layiha Hükümet'ten Meclis'e gönderildi. Millî Korunma Kanunu uygulaması durduruldu.

Ama bu kısa devre içinde fiyatlar %35 oranında yükseldi. Dolar ise 5.60 liralık dengeden çok daha yukarı düzeylere tırmanmış oldu.

Sonuçta Türkiye yeniden IMF'ye başvurmak zorunda kaldı ve yeniden istikrar önlemleri ve devalüasyon görüşmeleri başladı.

1956 Dünya

1956'da dünya kamuoyunu meşgul eden en önemli olay, Mısır'da Cemal Abdülnasır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi ve Kanal'daki yabancı kurumlara el koymasıdır. 26 Temmuz'da başlayan bu hareketin peşinden Ekim ayında İsrail, Fransa ve İngiltere Mısır'a ortak bir saldırı yaparlar, Süveyş'e ve Kahire'ye girerler. Ve ancak ABD'nin müdahalesi sonunda çekilirler. Mısır, Süveyş Kanalı'nın mülkiyetine ve işletmesine sahip olur.

Bunun yanı sıra, bir başka kanlı olay Macaristan'da yaşanacak, Kasım ayında Rus tankları Budapeşte'yi işgal edecek ve kent halkını, siyasetçileri, medyayı ağır şekilde cezalandıracaktır.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	16.4
Kişi Başına Gelir (%)	0.7
GSMH Artış (%)	3.2
Bütçe Denkliği (milyon TL)	-139
Dış Ticaret Denkliği (milyon \$)	-102
Fiyat Artışı (%)	16.5

1957: ARTAN SORUNLAR

1957 seçimleri, Cemil ile Orhan arasında ciddi bir çatışmaya neden oldu. Cemil, halkın Demokrat Parti'yi tuttuğunu ve bunun nedeninin de devlet yönetiminde başarılı olmasından ileri geldiğini söylüyor. Orhan, seçimler bittikten ve sonuçlar alındıktan sonra bazı yerlerden yeniden seçim rakamları geldiğini ve halk arasında sonuçların şaibeli olduğu üzerine haberler, söylentiler dolaştığını anlatıyor. Ona göre Türkiye ağır ağır belli bir krize yaklaşıyordu. Sûdi Bey ise tartışmaya karışmıyor ama Türkiye'nin bu ekonomik ve sosyal ortamı ile belli bir krize yöneldiğini düşünüyordu.

Politik ve Sosyal Olaylar

1957 yılında siyasi olaylar birbirini izledi. Haziran ayında daha önce ilçeye çevrilmiş olan Kırşehir yeniden il oldu.

27 Ekim 1957'de Genel Seçim yapıldı. Oyların %47'sini alan Demokrat Parti Meclis'te sandalyelerin %67'sini (419 sandalye), Cumhuriyet Halk Partisi ise %40 oy oranı ile 173 sandalye aldı. Celal Bayar tekrar Cumhurbaşkanı seçildi. Seçimle ilgili pek çok dedikodu yapıldı ve seçim sonrası ciddi gerginlikler yaşandı.

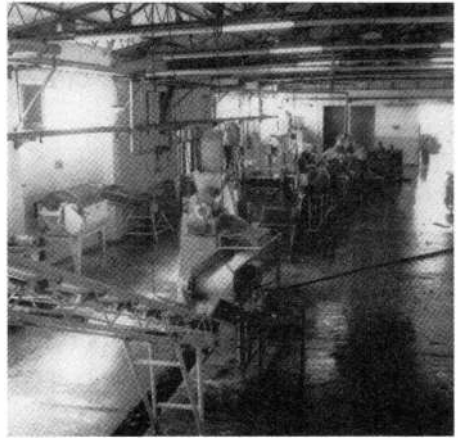
Yıl sonuna doğru Kıbrıs'ta olaylar çıktı. Yunan komitacı Albay Grivas'ın Ada'ya geldiği ve bir Türk'ün öldürüldüğü haberi geldi. Kıbrıs konusunda yapılan toplantıda Arap devletleri Türkiye aleyhinde ve Yunanistan -Kıbrıs örgütü- lehinde oy kullandılar.

Ekonomi ve Yatırımlar

Genel Seçimler geçtikten sonra bir akşam Sûdi Bey'in evinde hararetli bir durum değerlendirmesi yapıldı. Cemil Bey bu kez muhatap olarak Orhan'ı değil doğrudan Sûdi Bey'i almayı yeğledi:

— Enişte bak, seçim sonuçları meydanda. Halk bizim partiyi tutuyor. %47 oy aldık... Neden? Çünkü başarılıyız da ondan. Millet yapılan işleri görüyor, anlıyor.

Bu ay (Ekim ayı) Çanakkale Seramik Fabrikası'nı kurduk Çanakkale'de. Haziran'da üç tane çimento fabrikası açtık, üretime başladılar Afyon'da, Tarsus'ta, Çorum'da. Adana'da da bir tanesinin temelini attık Mayıs'ta.

Çanakkale Seramik Fabrikası

İlk kez Cumhuriyet tarihinde “toplu konut” yapımına giriştik. İstanbul Ataköy Konutları... İleride gecekonduları ortadan kaldıracacağız.

Sûdi Bey kısaca:

— Halkın sizi tuttuğuna emin misin? dedi.

Onun yerine Orhan hemen atıldı ve seçimle ilgili söylentileri sayıp dökmeye başladı. Cemil Bey onun konuşmasını kesti:

— Elbette. Bak. Yeni Türk Ticaret Kanunu'nu çıkardık. Ticaret hayatındaki formaliteleri azalttık. Anonim şirket kurmak için artık Bakanlar Kurulu'ndan izin alınmayacak. Halk, işadamları, büyüklü küçüklü esnaf bunu görüyor elbette.

Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortası yürürlüğe girdi. Emekliler sevindi. Ziraat Odalarını ve Birliğini kurduk. Çiftçiler memnun kaldı.

Sûdi Bey yerine Orhan karşı yanıtlar verdi:

— Fiyatlar ne oldu? Malına, yerine göre yüzde otuz-kırk-elli fiyat artışları var. Meclis'te bu konunun nasıl tartışıldığını, Ticaret Bakanı'nın nasıl zor durumda kaldığını görmüyor muyuz? Zor durumda kalan yalnız Ticaret Bakanı mı? Halk... Halk zor durumda. Yalnız kırsal kesim değil, kentli de öyle. Hani büyük ürün alıyordunuz, ne oldu? Mevsimin değişeceğini söylemedik mi? Amerika'dan neden buğday ithal ediyoruz?

Devalüasyon Hazırlıkları

Biz onları tartışmalarında bırakalım ve olanlara bakalım. 1957 yılında dikkat çeken birkaç olayı sıralayacağız:

Türkiye'ye ABD'den B. Fairless adlı bir uzman gönderildi. Türkiye ciddi bir devalüasyona hazırlanıyordu. Bu bakımdan Türkiye'nin ihtiyaçlarının hesaplanması önem kazanmıştı. Bay Fairless bunu yapacaktı.

Diğer yandan Hükümet, yabancı sermayenin Türkiye'ye gelmesini teşvik etmek bakımından yeni önlemler almaya hazırlanıyordu. Bunlardan biri de sermayelerin ve kârların transferine garanti verilmesi oldu.

Tarımda kurak yıllar evresine girilmişti. Ürün olağanüstü düşük oldu. Hükümet Amerika'dan iki yüz bin ton buğday ithal etmek zorunda kaldı.

Sovyetler Birliği ile Ekonomik ilişkiler

Bunların bir bakıma hepsinden daha önemli olan şey, Hükümet'in dolaylı ve dolaysız olarak Sovyetler Birliği ile ekonomik alanda ciddi ilişkiler kurma girişimi idi. Haziran ayında Türkiye İş Bankası Genel Müdürü büyük bir heyetle Moskova'ya gitti ve Sovyetlerin gerçekleş-

tirebileceği yatırımlar konusunda görüşmeler yaptı. Temmuz sonunda (31 Temmuz) ise Sovyetler Türkiye'ye 300 milyon dolarlık bir kredi önerisi getirdiler.

Batı'dan ve Amerika'dan beklediği yardımları istediği kadar ve istediği zamanda alamayan Hükümet'in Sovyetlerle anlaşma girişimi yılın en önemli politik-ekonomik olayı oldu.

1957 Dünya

Yılın başından itibaren ABD, Sovyetlerin Ortadoğu alanında ciddi şekilde başarılı olması karşısında, önlem amacıyla, yeni bir Ortadoğu politikası düzenleme yoluna gitti.

Mart ayında Roma'da Belçika, Fransa, Almanya, İtalya ve Lüksemburg arasında "Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Euratom" anlaşması imzalandı.

Sovyetler Sputnik I'i uzaya fırlattılar.

Temel Göstergeler

Bu gelişme içinde Türkiye ekonomisinin başlıca makro büyüklükleri 1958 yılında şöyle oldu:

GSMH (milyar TL)	17.7
Kişi Başına GSMH (%)	4.4
GSMH Artışı (%)	7.8
Bütçe Dengesi (milyon TL)	-40
Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	-51.0
Fiyat Artışı (%)	18.9

1958: İSTİKRAR PROGRAMI

İstikrar programının basında yayınlandığı akşam Cemil Bey koşa koşa eniştesinin evine geldi. Aslında maksadı Orhan'la konuşmak ve bu istikrar programının neler getirdiğini anlamaktı. Daha önceden bazı bilgiler almıştı, ama onun asıl maksadı bu programla büyük dış yardım alınıp alınmayacağını, dolayısıyla işlerin ona göre gelişip gelişmeyeceğini tartışmaktı. Fakat istediği olmadı. Orhan geceyi Bakanlıkta geçirecekti.

Siyasi ve Sosyal Olaylar

Gerek daha önceki yılların iç sorunları ve gerekse dış konjonktürde ortaya çıkan uluslararası olaylar dolayısıyla Türkiye'de oluşan gergin hava doğrudan 1958'e uzandı. İç politika mücadelesinde normal sınırlar aşılmaya başlandı. 1957 seçimlerinin şaibeli oluşu hakkındaki iddialar, iktidar ve muhalefet partileri arasındaki mücadeleyi kamuoyuna taşıyarak sokak kavgalarına götürür oldu. Hükümet bu konuda baskı önlemlerini arttırdı, buna karşı muhalefet aynı ölçüde sertleşti.

Yıl sonuna doğru, gelecek seçimde çoğunluğu kazanacağını hesaplamaya başlayan muhalefette (CHP) ilginç bir girişim oldu. Genç politikacılardan oluşturulan bir komisyon, "İLK HEDEFLER" adı altında gelecek seçimde seçmenlere yapacaklarını anlatan bir beyanname yayınladı. Bu beyannamenin içeriği şöyledir:

1. Eşit muamele
2. İki Meclis
3. Anayasa Mahkemesi
4. Seçimlerde nispi temsil usulü
5. Yüksek Hâkimler Kurulu
6. Memurlar Kanunu'nun düzenlenmesi

7. Baskıdan uzak bir basın rejimi
8. Üniversite özerkliği
9. Sosyal güven ve sosyal adalet
10. Yüksek İktisat Meclisi

(Bu yıllarda beklenen seçim yapılmadı, 27 Mayıs olayı oldu. Ancak 27 Mayıs sonrası yapılan Anayasa’da bu maddeler yerlerini aldı.)

İstanbul'da olaylar yaşandı. “Dokuz Subay”ın Ocak ayında tutuklanıp Kasım ayında aklanmış olarak serbest bırakılması, yine Ocak ayında yirmi beş komünist eğilimli aydının tutuklanması, gazete kapatma olayları ve benzeri çalkantılar yıl sonuna doğru artarak sürdü gitti.

Kıbrıs Olayları

Rum EOKA'cı çetelerin yaptıkları kıtaller de politik açıdan ciddi tepkilere neden oldu. Türkiye, Ocak ayında Kıbrıs'taki iki toplum için önerilen (giderek Türk toplumunu tasfiyeye yönelik) çözüm önerisini reddetti. Buna karşılık "Bağdat Paketi Orta Doğu Serbest Ticaret Bölgesi" kurulması kararını aldı. Ama Başbakan Adnan Menderes Irak'a yaptığı ziyaret dönüşünde havaalanında gazetecilere Irak'taki durumun çok vahim olduğunu, her an bir patlama beklenildiğini söyledi. Gerçekten de, 14 Temmuz'da Irak'ta bir askerî darbe yapıldı. Genç Kral ile Kral Naibi, İngilizlere yakınlığı ile tanınan, zamanın kudretli politikacısı

Başbakan Nuri Sait Paşa katledildiler. Irak'ta krallık dönemi sona erdi ve askerlerin yönetiminde Irak Cumhuriyeti kuruldu.

Irak olayı Türkiye'de kamuoyunu etkiledi. Hükümet karşıtları Menderes iktidarının da aynı akıbete sürüklendiği hakkında yayınlar yaptılar.

Ekonomi ve Yatırımlar

1958'de politik alanda bu olaylar yaşanırken ekonominin yönetilmesi açısından Hükümet "stabilizasyon" kararı dışında bazı uygulamalar yaptı. Stabilizasyon uygulamasından önce alınan bu kararlar arasında dikkati çekenler (kâğıt ithali döviz darlığı yüzünden aksadığı için) gazetelerde baskı sayısının sınırlandırılması, "Çimento İstikrar Fonu"nun kurulması ve "Bankalar Kanunu"nda değişiklik yapılarak bu alanda daha sıkı denetimlere gidilmesi oldu. (Stabilizasyon kararını ayrıca inceleyeceğiz.)

Yatırımlara gelince; 1958 yılı (gerek stabilizasyon kararlarının uygulanmasına başlanmadan, gerekse başladıktan sonra) oldukça dolu ve hareketli oldu.

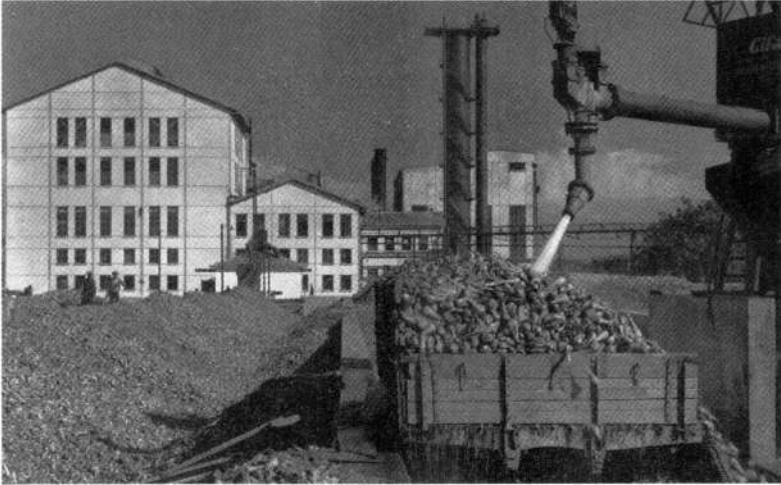
Yeni kurulanlar:

- 15 Mart: Tokat'ta Dimes Gıda Sanayii,
- 22 Mayıs: Ankara Şeker Fabrikası,
- 02 Temmuz: Borusan Sanayii,
- 22 Eylül: Deva İlaç Sanayii,
- 31 Aralık: Ray, Başak ve Cihan Sigorta Şirketleri.

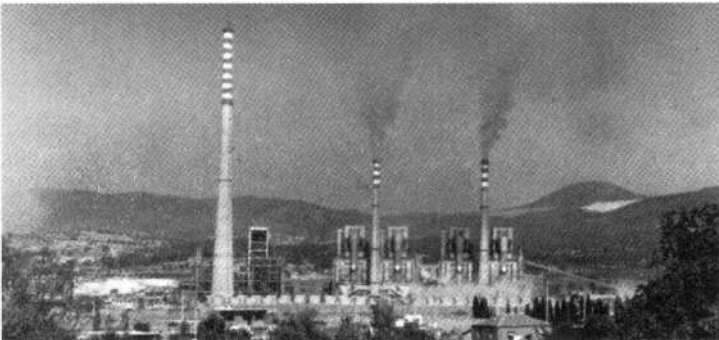
Üretime geçenler:

- 31 Mayıs: Haydarpaşa Liman Tesisleri,
- 26 Temmuz: Balıkesir Çimento Fabrikası,
- 26 Temmuz: Burdur Çimento Fabrikası,
- 07 Eylül: Soma Termik Santral,

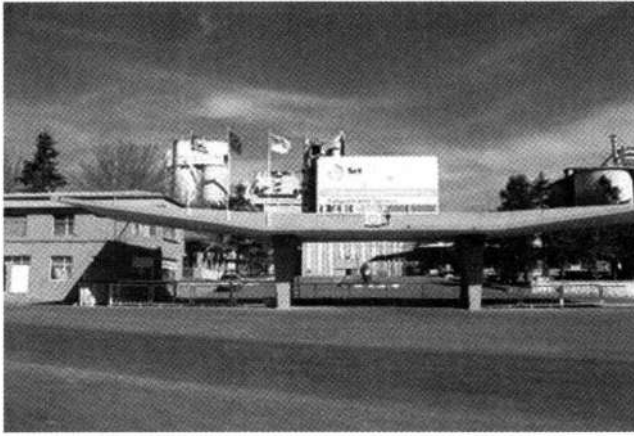
21 Eylül: Manisa Tekstil Fabrikası,
21 Eylül: Denizli Tekstil Fabrikası,
22 Eylül: İzmir Alsancak Liman Tesisleri,
23 Eylül: Aydın Tekstil Fabrikası,
25 Eylül: Kemer Barajı,
02 Ekim: Eczacıbaşı Seramik Fabrikası,
13 Ekim: Antalya Krom Tesisleri,
27 Ekim: Pınarhisar Çimento Fabrikası,
31 Aralık: Demirköprü Barajı.

Ankara Şeker Fabrikası

Soma Termik Santral

Pınarhisar Çimento Fabrikası

Demirköprü Barajı

Aydın Tekstil

1958 Dünya

1958 yılı olaylarının ayrıntılarına girmeden, 1950-58 yılları arasında oluşan önemli olayları kısaca göreceğiz:

Bu dönemde Amerika'da McCarthy, Küba'da Fidel Castro olayları yaşandı, Pakistan'da bir İslam Cumhuriyeti kuruldu. Avrupa'da Ortak Pazar kurumunun temelleri atıldı. Uzay çalışmaları hızlandı, aya roket gönderilmesine gidildi.

Arap ülkeleri arasında (Mısır-Suriye) birleşmeler oldu.

Sovyetler Birliği, Arap Birleşik Devletleri'ne (Mısır-Suriye) büyük bir kredi açtı ve Assuan Barajı'nın yapılmasını sağladı.

Bilim alanında, atom fiziği üzerinde gelişmeler oldu.

Amerikan ekonomisinde ciddi bir sorun çıktı. Amerikan ekonomisi durgunluğa girdi, işsizlik %5.2'ye yükseldi. Bu gelişmenin nedeni olarak, Avrupa'da paraların konvertibilitesinin uygulanması, Roma Antlaşması'nın uygulanmaya başlaması sonucu pazarın daralması düşünüldü.

Türkiye bakımından ise önemli bir olay, Eisenhower Doktrini'nin oluşturulmasıdır. ABD bu yolla Ortadoğu milletlerinin komünizmden kurtarılmasını sağlamayı hedeflemektedir. Bu gelişmeyi çok sonraki yılların BOP projesinin temeli olarak yorumlamak mümkündür.

Türkiye bakımından ikinci ve en önemli olay, Kıbrıs'taki gelişmelerdir. Kıbrıs'taki tedhiş olayları, Rum EOKA çetelerinin yaptıkları kıtaller de ciddi politik tepkilere neden oldu. Türkiye, Ocak ayında Kıbrıs'taki iki toplum için önerilen (giderek Türk toplumunu tasfiye-yeye yönelik) çözümü reddetti.

Diğer taraftan, 1954'de kurulan Bağdat Pakti'nda Ortadoğu Serbest Ticaret Bölgesi kurulması kararı alındı. 1959 yılında Irak Bağdat

Paktı'ndan çekilecek, daha sonra bu pakt yerini CENTO'ya bırakacaktır.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	18.5
GSMH Artışı (%)	4.5
Kişi Başına Gelir (%)	1.6

Devlet Bütçesi:

Giderler (milyon TL)	5.251.0
Gelirler (milyon TL)	5.268.0
Denge (milyon TL)	16.0

Dış Ticaret:

İthalat (milyon \$)	315
İhracat (milyon TL)	247
Denge (milyon TL)	-67
Fiyat Artışı (%)	14.8

İstikrar Programı Uygulaması

Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürü Memduh Aytür telefonda yardımcısı Adnan Erdaş Bey'e:

— Bizim dosyayı al gel, dedi.

Adnan Bey Genel Müdür'ün odasına girdiğinde onu her zamankinden daha ciddi ve düşünceli buldu.

Hazine Genel Müdürü hemen konuya girdi:

— En uygun zaman... IMF ve Dünya Bankası ile anlaşmalar tamamlandı. Sturq'le anlaştık. Hemen ilan edebiliriz. Pazartesi sabahı

işe başlayanlar olacak tabii... Spekülatif girişimleri bir ölçüde engelleyebiliriz. Başbakan da Bakan da yok. Aslında, taktik konusunda Bakanımızın olurluğunu almış bulunuyoruz; onun bir diyeceği olmaz. Başbakan da biliyor. Sait Naci de (Müsteşar) biliyor. Zaten buna karar verilmiş. Bütün hazırlıklar, görüşmeler tamamlanmış. Zamanlamasını da biz yapmış oluruz. Başbakan da Maliye Bakanı da Avrupa'da iken...

Konu "1958 İstikrar Programı"ydı. Millî Korunma Kanunu ile piyasa düzenleme girişimi fiyasko ile bitmişti, ama fiyatların şirazesini bir kez bozulmuştu. Hükümet bu kez IMF'ye tekrar başvurmuştu.

Program, Hazine Genel Müdürü Memduh Aytür ile IMF'den gelen yabancı uzman Ernest Sturq tarafından hazırlandı. "Stand-by Anlaşması" yapıldı. Türkiye ekonomide nasıl istikrar kurulacağını anlatan bir tür taahhütname verecek, Batılılar ise böyle bir düzenlemenin gerektireceği finansmanı sağlayacaklardı.

Biz biraz geriye dönerek bu çalışmaların yapıldığı tarihte Türk ekonomisinin durumuna bir göz atalım:

*Memduh Aytür
Hazine Genel Müdürü 1958*

Bütçe büyük açıklar vermeye hazırlanıyordu. Böyle giderse 1959 açığı 250 milyon TL olacaktı. Bunu önlemek için devlet bütçesinin harcamaları öylesine daralmıştı ki devlet kurumlarında ve belediyelerde memur maaşlarının ödenmesinde güçlüklerle karşılaşılıyordu. İstanbul'da mahkemelerde harç pulu bulunmuyor, davalar sonuçlandırılmıyor, PTT'de memurların aylıkları verilemiyordu. Doların resmî fiyatı ile piyasadaki fiyatı arasında büyük farklılık vardı. Bu farkı aşabilmek için kurulan Tevzin Fonları, primler iç piyasada fiyatları altüst etmişti. İhracat 247 milyon dolara düşmüştü ve ithalat 315 milyon dolardı. Aslında yapılan ihracat, gösterilen değerin üstündeydi. İşadamları ihracat bedellerinin bir bölümünü dışarıda bırakıyorlardı.

İthalatta durum tersineydi. İthal edilen malların değerlerinin yüksek gösterilmesi sonucu, ihracatta olduğu gibi, bir kısım fonlar yabancı bankalarda bırakılıyordu. İşadamları geleceğe güven duymadıklarından ve kaçınılmaz şekilde bir devalüasyon olasılığı karşısında olduklarını düşündüklerinden, varlıklarını korumak için bu şekilde hareket etmeyi meşru görüyorlardı. Gizli açık dış borçlanmaların çok büyük olduğu biliniyor, ama ne kadar olduğu bilinmiyordu. Merkez Bankası'nın Türk parası emisyonu 3 milyar liradan 9 milyar liraya çıkmış ve fiyat endeksi olağanüstü yükselmişti. (İstikrar kararlarının uygulanmasından sonra yıllık ortalama fiyat yükselmesi %14.8 olacaktır.) Hayat pahalılığı konusunda Türkiye dünyada Brezilya'dan sonra ikinci durumda idi ve işsizlik çok ciddi boyutlara varmıştı.

Bu durumda IMF ile yapılan anlaşmanın iki yönü vardı:

- a) Ekonomi yönetimini disiplin altına almak.,
- b) Açıkları karşılayacak finansmanı sağlamak.

Hazine Genel Müdürü, konuyu bir kez daha yardımcısı (Maliye Müfettişi) Adnan Erdaş ile gözden geçirmeyi gerekli görüyordu. Adnan Erdaş, belleği ve söz konusu değişkenler arasındaki ilişkiyi kurabilme yeteneği bakımından olağanüstü güçlü bir teknokratı:

— 359 milyon dolar para alacağız. Bunun 172 milyon doları borçlara karşılık olacak, 187 milyonu taze para. Ayrıca 420 milyon dolarlık “Aryere” dediğimiz Merkez Bankası'nın kontrolü dışında oluşan borç var. O da ertelenecek. Bunlara karşılık dolar 900 lira olacak. Yani Türk lirasının değerini %68 oranında düşürüyoruz.*

---

* Bu konuda ilginç olan nokta şudur: 1956 yılında devalüasyon için IMF ile görüşüldüğü sırada dolar fiyatı 5.6 lira olarak hesaplanmıştı. O tarihte serbest piyasadaki dolar fiyatı böyle idi. Ancak devalüasyon yerine Millî Korunma Kanunu'nu uygulamak önerisi kabul edildiğinden, IMF ile olan görüşmeler durmuştu. Geçen zaman içinde Millî Korunma Kanunu uygulaması sonuç vermekten çok, durumu daha da zora sokmuş, doların fiyatı serbest piyasada 9 liraya yükselmişti. Böylece 1958 yılında ciddi bir İstikrar Programı uygulamasına gidildiğinde doların fiyatı da 9 liraya yükseltilmişti.

Bunlara karşılık, Bütçe açıklarını kapatmayı, Merkez Bankası'nın kredileri kısıtlayarak para emisyonunu denetim altına alma önlemlerini uygulamasını, Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin ürün fiyatlarını arttırarak kendi finansmanlarını sağlamalarını ve daha bunlarla ilgili ayrıntılı önlemleri almayı kabul ediyoruz.

(Hatıra) Bu programın oluşturulmasında yer alan düşüncelerden biri ciddi tartışmalara neden olacaktır. ABD yöneticileri (uzmanları) Türkiye ile olan ilişkilerinde başından beri sanayileşmenin geri plana bırakılmasını ve tarıma önem verilmesini telkin etmişlerdir. 1958 Programı'nı eleştirenler bu programda da sanayinin gelişmesine yer verilmediğini düşünmektedirler. Gerçekte daha sonra başta Başbakan olmak üzere genellikle Türk yöneticilerle görevli yabancılar arasında çıkan anlaşmazlıkların arkasında bu faktörün de yer alacağını düşünmek yanlış olmayacaktır.)

Hazine Genel Müdürü Memduh Aytür bundan sonra yardımcısı ile ekonominin yönetiminde alınacak önlemler üzerinde tekrar ayrıntılı bir "gözden geçirme" yaptı. Son karar verildi. Maliye Müfettişi Adnan Erdaş programın ilan hazırlığını yapmak üzere odasına döndü.

8 Ağustos 1958 tarihinde devalüasyon ve İstikrar Programı yürürlüğe konuldu.

Adnan Erdaş,
Maliye Müfettişi, 1958

İstikrar Programı-Düşünceler

Devalüasyon hazırlıklarının yapıldığı 1958 yılında iç ve dış politikada önemli gelişmeler görüldü. Bazı düşünürler, 1956 yılından beri sadece görüşülme safhasında kalan ve görüşmeleri uzadıkça uzayan "İstikrar Programı"nın 1958 Ağustos'unda tezgâha konuluşunda bazı iç ve dış siyasi olayların etkili olduğu düşüncesindedir. Daha açık olarak bu düşüncelere göre; siyasi olayların çıkışı ve tehlikeli bir biçim

alışı Batılı devletleri ve Amerikan yöneticilerini uyarmış, Türkiye’de zaten gergin olan havanın bir büyük ve tehlikeli krize dönüşmesini önlemenin gerekli, zorunlu olduğunu düşünmüşler ve bu yüzden acele Türkiye’ye yardım eli uzatmışlardır.

Bu siyasi olaylar kısaca şunlardır:

- Türkiye’deki siyasi mücadelenin sertleşmesi ve sokaklara inmeye başlaması,
- Kıbrıs’ta Rumlarla Türkler arasında yaşanan olaylar,
- Irak’taki askerî darbe. Krallığın yıkılması, Cumhuriyet kurulması ve Anglosakson egemenliğinin sona ermiş olması,
- Ortadoğu’da Sovyetlerin ciddi ölçüde nüfuz kazanması, Mısır’a Assuan Barajı’nın inşası için (Batılıların bir türlü yardıma yanaşmamları karşısında) gerekli finansmanı ve teknik yardımı sağlamaları.
- Irak’ta yönetimi alan Baas Partisi’nin Suriye’ye uzanması.

Bu verilere göre yapılan yorum şudur: Batılılar ve Amerikalılar, Sovyetlerin sağladıkları bu gelişme karşısında, uçbeyliği yapan, bölgede en önemli müttefiklerinin, yani Türkiye’nin daha çok krize girmesini önlemek için hemen yardımına koştular.

Gelecek 1959 ve 1960 yıllarında bu çabanın ne gibi sonuçlar vereceğini aşağıda göreceğiz.

1959: SİYASİ VE SOSYAL OLAYLAR

1959'da iç politika alanında iktidar ile muhalefet arasındaki ilişkiler sert bir kavgaya dönüştü. Yılın ilk ayında Cumhuriyet Halk Partisi “İlk Hedefler Beyannamesi”ni açıkladı. Ama gazete kapatma, tutuklama olayları arttı. Muhalefet lideri İsmet İnönü'ye gezileri sırasında ağır saldırılar oldu. Bu arada Atatürk Orman Çiftliği arazisinin 725 dönümlük bir parçasının satılması hakkında çıkarılan yasa, çatışma havasını daha da gerginleştirdi.

Şubat ayında Yunanistan'la Kıbrıs konusunda Zürih'te ve daha sonra Londra'da anlaşmaya varıldı. Aynı ayda Londra'ya giden Menderes'in bindiği uçak Londra yakınlarında düştü. Menderes ve bazılarının kurtulmalarına karşılık Başbakan'ın yakın politika arkadaş-

larından bazıları ve bu arada Türk Hava Yolları'nın yeni Genel Müdürü Abdullah Parla hayatını kaybetti.

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında bir Garanti Anlaşması (gerekli bir durum oluştuğunda Amerika'nın Türkiye'ye silahlı yardım yapması) imzalandı. Türkiye, Atom Enerjisi İşbirliği Konferansı'na üye oldu.

Türkiye, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) ortaklık için başvurdu ve Eylül ayında hazırlık çalışmaları başladı.

İnönü'ye suikast girişimi, 1959

Ekonomi Politikası Tartışmaları

İstikrar Programı'nın yürürlüğe konulduğu tarihten bir yıl sonra, sıcak bir Ağustos akşamı Cemil Bey'le Orhan, Sûdi Bey'in evinde yine sert bir tartışmaya giriştiler.

Geçen zaman içinde Cemil Bey Türk demokrasisinin kurallarını ve "Büyük Halk"ın siyasi yönetimin etkinliklerini nasıl değerlendirdiğini öğrenmişti:

— Bir devalüasyon çıkardınız. Başbakanımızı da şaşırttınız, kandırdınız. Alın bakalım şimdi. Ne oldu? Yatırımları durduruyorsunuz,

işsizlik artıyor. Milletin geliri düştü. Pahalılık arttı. Millet şikâyet ediyor, verecek yanıt bulamıyoruz. Halk Partisi de Ege'ye propaganda kolonları göndermiş. Halkı kandırıyorlar.

— Dayı, birincisi devalüasyon, yani paranın değerini düşürmek, yapılan işin bir parçası. Bu bir “İstikrar Programı”. İçinde para değeri var, borçlar var, krediler var... Birçok yönleri olan bir program. İkincisi, bu durum bugünün işi değil ki. Geçen yıllarda hesapsız kitapsız harcama yaptınız, şimdi ödüyoruz. Dengeyi bulmaya çalışıyoruz. Denge bulunmazsa o zaman iflas ederiz. Denge nasıl bulunur? Ne kadar kaynak varsa o kadar harcama ile.

— Kaynak yatırımlarda. Yatırımlar durdurulursa böyle olur...

— Ağabey, yatırımlar kaynak kalmadığı için durdu. Kurduğunuz yatırımlar kullanacakları elektriğin, alacakları hammaddenin parasını ödeyemezse böyle olur. Yatırımlar durdu, diyorsun. Neden? Kaynak yoksa yatırım yapılır mı?

Ekonomide Gelişmeler

Cemil Bey'le Orhan arasındaki kaynak var mı yok mu, yatırım yapılmalı mı yapılmamalı mı tartışması sürsün gitsin. Biz olanlara bakacağız.

31 Temmuz 1959'da Türkiye AET'ye (Avrupa Ekonomik Topluluğu) ortaklık anlaşması için başvurmuş ve Eylül ayında bu konudaki görüşmeler başlamıştı. Gerçekte dolar fiyatının yükseltilmesi içeride genel fiyat seviyesini ve teker teker özellikle ithal mallarının fiyatlarını ciddi ölçüde yükseltmişti. (1959'da yıllık ortalama enflasyon %19.8 olacaktır.) Bu, belki kaçınılmazdı. Ama asıl tehlike başka yerdeydi.

Hükümet, Batılılara taahhüt ettiği önlemleri gerektiği ölçüde ve şekilde uygulayamıyordu. Bu durum karşısında, yapılan tavsiyeye uyarak, ilk kez devlet yatırımlarını bir disipline almak, bir anlamda bir planlama yapmak gereğini duydu, politikacılarla görevli bürokratların

ortaklaşa görüşüp karar verecekleri bir “Koordinasyon Kurulu” kurmaya karar verdi. İstikrar programını ve özellikle yatırımları denetleyecek olan “Koordinasyon Kurulu”, ekonomide beklenen disiplini kurmak umudu ve bekleyişi ile kuruldu.

(Koordinasyon Kurulu, Başbakan Adnan Menderes’in ya da onun belirlediği bir Devlet Bakanı’nın (Medeni Berk, daha sonraları Devlet Bakanı Sebati Ataman) yönetiminde, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan, Ticaret Bakanı Hayrettin Erkm en ile Merkez Bankası Genel Müdürü Nail Gidel, Dışişleri Bakanlığı Ekonomi Dairesi Başkanı Hasan Esat Işık, Hazine Genel Müdürü Ziya Müezzinoğlu ve Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi Başkanı Cahit Kayra’dan oluşuyordu.)

Bu kurul kendisinden beklenen etkinliği gösteremiyordu. Çünkü hâlâ kararlar keyfi şekilde verilmeye devam ediyordu. Hükümet sorunluları taşradan ve kent halkından gelen baskılara karşı koyamıyorlardı. Her taraftan şeker fabrikası, çimento fabrikası istekleri geliyordu. (Büyük çoğunluğu oluşturan kırsal kesim halkı fabrika olarak şeker ve çimento üzerinde ısrar ediyordu. Sanayi olarak onu tanımış ve anlamıştı.) Plan program olmadığı için neyin nerede ve ne ölçüde yapılmasının mantığı da yoktu.

Bir başka tehlikeli gelişme, yetkililerin yeniden “takaslı işlemlere” girişmeleri idi. Koordinasyon Kurulu’nun çalışmasının aksaması bu takas önerileri yüzünden olmuştu. Bir örnek olarak, en kötü uygulama olan “üçlü takas”lardan birini anlatacağız.

Dışişleri ve Sanayi Bakanlıkları Türkiye-Çekoslovakya-İtalya arasında (Etibank aracılığıyla) üçlü bir takas anlaşması öneriyorlardı. Ticaret ve Maliye Bakanları ve bu Bakanlıkların görevlileri bu öneriye karşı çıkmışlardı.

*Hazine Genel Müdürü
Ziya Müezzinoğlu, 1959*

Görüşmeler ağır bir tartışma ve suçlamaya dönüşmüştü. Bu tartışmanın yanında yeni yatırımlara kaynak bulmak konusunda da Başbakan Yardımcısı ile Maliye Bakanlığı arasında anlaşmazlıklar doğmuştu. Dışişleri bu takasın yapılmasını istiyor, Maliye ve Ticaret Bakanlıkları bunun zararları üstünde ısrar ediyorlardı. Sonuç daha önemliydi. Üçlü takas önerisi reddedilmişti. Bu konu böylece kapanmıştı ama Koordinasyon Kurulu genelde bütün uygulamalara hâkim olamıyordu ve etkin görev yapamaz hale gelmişti.

Diğer taraftan Merkez Bankası'nda kredilere konulan sınırlar aşılmıştı. Bu durum birbiriyle bağlantılı iki ciddi sorun çıkardı. Bir yandan para arzında enflasyonist eğilimi dürtükleyen ciddi bir artış oldu. Bu suretle artan tedavül hacmi büyük ölçüde ithalata yöneldi.

İşadamları ise yeni bir krizden korkarak ellerine geçen fonların önemli bir bölümünü ithalata yatırdılar ve ithal edilen malları da stoklarına aldılar. Piyasada istenilen mal bolluğu olmadı. Sonuçta enflasyon oranında azalma da gerçekleşmedi. Borç ödemeleri de (hem döviz tahsislerindeki disiplinsizlik, israf ve keyfilik, hem de Batılıların kabul ettikleri yardımı yapmayı sürüncemeye bırakmaya başlamaları nedeniyle) ciddi ölçüde aksadı.

Kısa zaman içinde oluşan durum karşısında Batılı gözlemciler alarm işaretleri vermeye başladılar. Aynı zamanda kendilerine düşen yükümlülükleri yerine getirmekte çıkardıkları zorlukları da arttırdılar.

Bu dönemde İstikrar Programı'nın hazırlanmasında görev alan kadro değişti. Hazine Genel Müdürü Memduh Aytür ve yardımcısı Adnan Erdaş dış görevlere atandılar. İstikrar Programı'nın yükü yeni Genel Müdür Ziya Müezzinoğlu'nun üstüne kaldı.

Bu tarihten sonra konu yeni bir biçim aldı. Türkiye, bu dönemde Batı için, Sovyetlerin büyük ağırlığı olan Ortadoğu'da ciddi bir yardımcı güç olma niteliğini kazanıyordu. Bu açıdan Türk ekonomisinin darboğazlara girmesini önlemek ve İstikrar Programı'nı iyi yö-

netmek gerekiyordu. Amerika'nın isteği ve önerisi üzerine Türkiye ekonomisinin düzenlenmesi işini yükümlenen Almanya İktisat Bakanı Ludwig Erhard, 17 Ağustos'ta Türkiye'ye geldi. Ama Erhard'ın ziyareti, beklenen ek yardım konusunda vaat alınmakla birlikte, bir tür denetim niteliğinde kaldı. Eylül ayında gelen OECD heyetinden

Ludwig Erhard

600 milyon dolarlık ek bir yardım istendi, ama bu da sonuç vermedi. Kaynak bulma ve ödemeleri yapma konusu giderek zorlaşıyordu. Türkiye adım adım yeni bir krize doğru yönelmekteydi. Alman Ekonomi Bakanı ile Başbakan Menderes arasında çekişmeli görüşmeler yapıldı. Yeni Hazine Genel Müdürü Ziya Müezzinoğlu, var olan imkânlar içinde ekonomiyi ayakta tutabilmek için çok sorunlu bir mücadele verdi, ama ekonomideki kırılganlık artmaya devam etti.

Bu arada, özellikle Batılıların yardım konusunda yakınlık göstermemeleri de bir tür tepki ile karşılandı. Genel ekonomik ortam açısından önemli başka gelişmeler de hızlandı, denilebilir. Tehlikeli bir mekanizma olan enflasyon "Büyük Halk"ı fakirleştirirken (ve halkı İktidar aleyhine hazırlarken) iş dünyasında sermayelerin belli ellerde birikmesine, Türkiye'de Kapitalist rejimin altyapısının büyümesine, güçlenmesine yaradı.

Yatırımlar

1959 yılında yatırımlar (daha çok, gerçek kaynağı olmayan temel atmalar niteliğinde olmak üzere) ve üretime açmalar (belli ölçüde ağırlaşarak) sürüyordu:

26 Haziran: Eskişehir (TCDD) Beton Travers Fabrikası inşaatı başladı.

Büyük Ankara Oteli

2 Temmuz: Raman petrolünün üretimine başlandı.

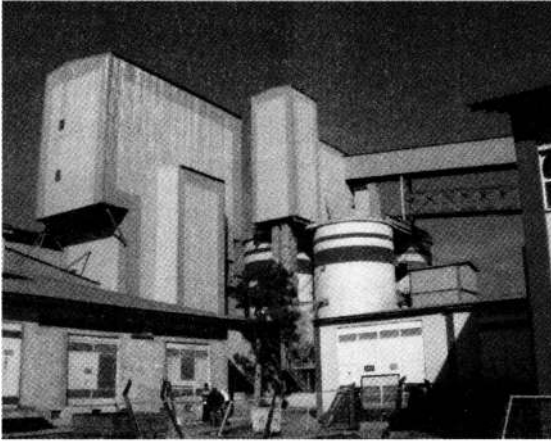
13 Temmuz: Otosan kuruldu.

Otosan

10 Eylül: Büyük Ankara Oteli inşaatı başladı.

15 Kasım: Elazığ Çimento Fabrikası üretime başladı.

Elazığ Çimento Fabrikası

Planlamaya Hazırlık Girişimi

Ekonomi politikasında bir başka gelişme, “Planlı Ekonomi” konusundaki önerilerin güçlenmesi oldu. 1959 sonuna doğru başlayan bu gelişme 1960’a uzandı ve Dışişleri ve Ticaret Bakanları, ilgili daire

başkanları ile birlikte konuyu görüşmeye başladılar. Bu iki Bakanlık arasında yapılan toplantıda Dışişleri Bakanlığı Ekonomi Dairesi Başkanı Mahmut Esat Işık, yapılan temasları anlattı. Hükümet “pılav edebiyatı”nı bırakarak, bir anlamda istemeyerek, planlı ekonomi girişimini benimsemiş görünüyordu.

1959 yılının sonlarına doğru ilk kez Profesör Tinbergen’in adına değinildi ve iki Bakanlığın (Dışişleri ve Ticaret), girişilecek planlama çalışmaları için hazırlık yapmalarına karar verildi. Ancak hâlâ Hükümet içinde ve iktidardaki partinin mensupları arasında planlama konusu kabul görmemekteydi. Bu isteksizlik savunulurken, sürekli planlamanın Sovyetlerin komünistlik işi olduğu ileri sürülüyordu. Bu sırada Profesör Tinbergen 1960 Nisan ayında Türkiye’ye geldi. Ciddi bir çalışma için gerekli adım atılmıştı.

Bilindiği gibi bu girişim daha sonraki politik olaylar içinde kayboldu. Ancak daha sonra ciddi şekilde ele alınacak ve Prof. Tinbergen Türkiye’ye tekrar çağrılacaktır. Bunun öyküsünü 1960 yılı olayları arasında anlatacağız.

1959 yılında GSMH %4.1 büyüdü. Ancak fiyatlardaki artış ortalama %19.8 oldu. Yıl sonuna doğru artış daha da hızlandı. Bu arada Hükümet yatırım yapma politikasını sürdürmekte ısrar ediyordu, ama kaynak bulmak gidecek zorlaşmaktaydı. Başbakan ise yatırım etkinliklerinin azalmasından (ve bunun sonucunda

*Hasan Esat Işık,
Dışişleri Ekonomik İşler
Dairesi Başkanı*

*Fatih Rüştü Zorlu,
Dışişleri Bakanı, 1959*

*Hayrettin Erkmen,
Ticaret Bakanı, 1959*

Hükümet'in ve dolayısıyla Demokrat Parti'nin güç yitireceğinden) endişe etmeye başlamıştı.

Bu sürecin sonuna gelinirken tabloya yeni bir renk katıldı. Başbakan Menderes, Amerikalıların ve Batı'nın Türkiye'ye ciddi yardım yapmaya yanaşmamaları karşısında Sovyetlere başvuracağını ve Sovyetlerden yardım alacağını açıkladı. Gerçekte Sovyetler belli bir ölçüde yardım yapmaktaydı ve daha çok yardım yapmaya da hazır görünüyorlardı. Bu davranış, daha sonra vahim iç ve dış olaylara neden olacaktı.

1959 Dünya

1959 yılı, Çin'in Tibet'i kendi sınırları içine alması ve Dalai Lama'nın Hindistan'a sığınmasıyla başladı. Castro Küba'da diktatör Batista'yı devirerek iktidara geldi ve sosyalist bir devlet yönetimi kurdu.

Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girmeyi kabul etmeyen İngiltere, Avusturya, İsveç, Norveç, Danimarka, Portekiz ve İsviçre arasında bir "Serbest Bölge Anlaşması (EFTA)" imzalandı.

Bazı Afrika topluluklarında olaylar çıktı. Belçika ve Fransa, ilişkili oldukları ülkelerde yeni ve daha özgürlükçü düzenler kurmaya giriştiler.

Sovyetler Birliği Başkanı Kruşçev Amerika'yı ziyaret etti. Bu sırada Sovyetler uzaya maymun taşıyan bir füze atılar. Ayrıca fotoğraflarını çekmek üzere Ay'a da bir uzay aracı gönderdiler.

***

Biz burada kendine özgü özellikleri olan 1950-1959 dönemini kapatıyor ve 1960 sonrasının olaylarına geçiyoruz. Ancak bu geçişi yapmadan önce 1950-1959 döneminin kısa bir muhasebesini yapacağız.

Temel Göstergeler

1959'da, yukarıda anlatılan gelişmelerden sonra Türk ekonomisinin performansı temelde şu sonuçları vermiş görünüyor:

GSMH (milyar TL)	19.3
GSMH Artışı(%)	4.1
Kişi Başına Gelir (%)	1.1
İhracat (milyon dolar)	313.0
Dış Ticaret Dengesi	-116.0
Fiyat Artışı (%)	19.8

1950-1960 DÖNEMİNİN KISA MUHASEBESİ

Türk ekonomisi 1950-1960 yılları arasında doğrusal bir çizgide yürümekle ve arada önemli ölçüde çöküşler yaşamakla birlikte ciddi bir gelişme göstermektedir. Bu gelişmenin karakteri konusunda şu tanı yapılabilir:

Yöneticiler, ekonomiyi halkın varlık ve refah düzeyini yükseltmeye yarayacak şekilde yönetmeyi hedeflemişlerdi. Ancak bu konuda hazırlıklı değildiler. Çünkü bu dönemde Türkiye’de servet ve sermayelerin yapısı böylesine bir gelişmeyi sağlamak bakımından yeterli değildi. Dolayısıyla yöneticiler 1950 öncesinin modelinden ayrılmadılar ve ekonomiye şekil veren etkinlikleri ve yatırımları büyük ölçüde devlet eliyle ve devlet desteği ile yapmayı yeğlediler.

Buna göre tarımda, sanayide, ulaşımda, ekonominin kendi kesitleri içinde hızlı büyüme sağlanması için uğraşılar. Bunu yapabilmek için zaman zaman sağlıklı olmayan kaynaklara başvurdular. Bütçeler açık vermeye başladı. Dış Ödeme Dengesi de Bütçe gibi ciddi açıklar verdi. Tasarruf olanağı yetersiz olduğu için disiplinsiz, programsız bir şekilde dış kaynaklara gidildi; ağır bir dış borç yükü oluştu. Merkez Bankası’nın kaynakları kurallar aşılarak kullanıldı. Bu arada plansız ve kualsız, daha çok keyfi kararlara göre yapılan çalışmalar, ciddi israf-lara yol açtı ve kaçınılmaz şekilde yolsuzluk olaylarına da neden oldu.

Bu gelişme, 1954 ve 1958 yıllarında ciddi krizlere neden oldu. Bu krizleri aşmak için başvurulacak çareler istenilen sonuçları vermedi ve 1960 yılında askerî bir darbeye zemin hazırladı.

Bu gelişmeyi bir tablo üstünde rakamlarla gösterebiliriz.

1950-1959 arasında Türkiye nüfusu 21 milyondan 27.5 milyona çıktı. GSMH’de buna koşut olarak 10.8 milyar liradan 19.3 liraya,

kişi başına gelir ise TL bazında 466 liradan 1696 liraya, dolar bazında 166.7 dolardan 358.6 dolara yükseldi. Kısaca halkın refah düzeyi 1950'dekinin iki katı ve hatta biraz fazlası oldu.

Aşağıdaki tablo, GSMH'nın gelişmesine karşı kişi başına oluşan gelişmenin, dolayısıyla halkın refah düzeyinin artışı bakımından anlattıcıdır.

GSMH VE KİŞİ BAŞINA GSMH GELİŞİM (1987 fiyatlarıyla)		
Yıllar	GSMH %	Kişi başına GSMH %
1950	9.4	6.9
1951	12.8	10.0
1952	11.9	8.8
1953	11.2	8.2
1954	-3.0	-5.6
1955	7.9	5.0
1956	3.2	0.7
1957	7.8	4.4
1958	4.5	1.6
1959	4.1	1.1
1960	3.4	0.5

Bu gelişmenin seçili bazı ayrıntıları, gelişmenin niteliği üzerinde daha net anlamlar verecektir:

Tarımda büyük gelişme gerçekleştirildi. Buğdayda gerek tarım alanları gerek üretim iki katına çıktı. Tarımda traktör ve biçerdöver sayısı bir buçuk katına çıktı. Sanayide enerji (elektrik) kullanımı üç katından da daha çok arttı. Ulaşımda da aynı ölçüde gelişmeler oldu; kamyon sayısı dört, otobüs sayısı üç kat, telefon abone sayısı üç kat oldu. 1950 yılında 2 milyar olan devlet giderleri 1960'da bunun dört katına, ithalat ve ihracat bir buçuk katına çıktı. Fiyatlarda ise artış iki buçuk kat olarak oluştu.

Bu gelişmenin yaşam ve refah düzeyine ve modeline olan etkileri ise şöyle oldu:

Kentleşme ve okuryazar oranı yüzde otuz oranında arttı. Okul, öğrenci, öğretmen sayısı yüzde elli arttı, doktor sayısı üç katına, hasta yatağı sayısı iki katına çıktı. Bu değişiklik konusunda bazı ayrıntılı rakamları aşağıda veriyoruz.

	1950	1960
Nüfus (milyon)	20.8	27.5
GSMH TL (milyar)*	10.8	19.9
Kişi Başına Gelir (\$)	166.4	358.6
Kişi Başına Gelir (TL)	466	1696
Elektrik Üretimi (KWh)	789.624	2.815.071
Sanayide Kullanılan Elektrik (KWh)	508,820	1.751.071
Sanayide Yaratılan Katmadeğer (bin TL)	639.392	5.091.062
Ekili Alan (milyon hektar)	15.3	24.0
Buğday Üretimi (ton)	3.872.000	8.450.000
Pamuk (ton)	446.459	621.000
İhracat (milyon \$)	263.0	354.0
İthalat (milyon \$)	285.0	469.0
Kentleşme %	18.5	25.2
Okur yazar %	19.4	24.1
Okul sayısı (bin)	17.5	21.5
Öğrenci sayısı (bin)	1616	2514
Doktor sayısı	3.020	9.824
Hasta yatağı sayısı	18.837	45.807

Çok genel bir değerlendirme ile 1950-1960 döneminin tanımı şöyle anlatılabilir:

Ekonominin bütün dallarında belli ölçüde devlet eli, yardımı ve belli boyutta dış tasarruflar ve borçlanma ile ve bir ölçüde liberal bir

---

* 1987 sabit fiyatlarına göre.

politika uygulanarak gelişme sağlandı, ancak ekonomiye ve topluma ağır bir borç yükü yüklendi.

Halkın refah ve varlık düzeyinde ise belli bir gelişme sağlanmış oldu. Ancak, sosyal zemindeki bu gelişmelerin içinde bir gölge ise, Türk solunun daha eskilerde olduğu gibi bu dönemde de ağır darbelere maruz bırakılmış olmasıdır. Bu süreç bu yıllarda olduğu gibi gelecek yıllarda da devam edecek ve Türk solu her yeşerdiği dönemde yeni bir kıyıma uğrayacaktır. Bu tablonun Türkiye-Batı ilişkileri içinde değişmeyen bir yeri olduğu anlaşılıyor.

II. BÖLÜM

KARMA EKONOMİ 1960-1970

ÇÖZÜMLEME:

27 MAYIS DARBESİ VE EKONOMİK İLİŞKİLER

“Cumhuriyet Ekonomisi”nin ikinci cildi 1950-1980 yıllarını kapsayacak. Bu cildin birinci bölümü 1950-1960 yıllarını, ikinci bölümü ise 1960-1980 dönemini içerecektir. 1960 yılı bir bakıma 1950'deki duruma benziyor. 1950 yılının getirdiği değişikliğe o zamanlar “Beyaz İhtilal” tanımı yapılmıştı. 1960'daki olay ise bir bakıma daha renkli bir değişikliktir. Kısaca her iki dönemdeki değişikliklerin kendilerine özgü karakterleri vardır. 1960'daki durum ciddidir ve farklıdır; ciddi bir değişikliğin başlangıcıdır. Bu nedenle bu başlangıca nasıl gelindiğini kısaca gözden geçirmek gereklidir, diye düşünüyoruz.

Ekonomik Rejim

Cumhuriyet ekonomisine yeni bir sayfayla açılan 1960-1980 döneminin oluşumunda iki ana etken göze çarpıyor:

- a) İç etkenler
- b) Dış etkenler

1960'lı yıllara gelindiği sıralarda Cumhuriyet ekonomisi bütün gayretlere rağmen ilkelliğini, ekonomik açıdan hesapsızlığını, bir ölçüde kırılganlığını da büyük ölçüde muhafaza etmektedir. Bu ekonomi yönetimi iyi niyetli bir atılım gibidir, ama en başta insan kaynakları yetersizdir. Ülkede genel yetişmişlik düzeyi düşüktür. Halkın çok büyük bölümü kırsal alanda, çağdaş yaşam koşullarının dışında, cumhuriyet, demokrasi, laiklik kavramlarına yabancı bir kültür dünyası içinde yaşamaktadır. Okuma yazma oranı hâlâ düşüktür. Millî Gelir düşüktür, Tasarruf Oranı düşüktür. Yatırımlar yetersizdir. Gerek sanayi ve gerekse tarım ürünleri üretimi ülkenin ihtiyacını tam olarak karşılamamaktadır. Türkiye'nin, halkının amaçladığı gelişme, sanayileşme

heyecanını karşılayacak kaynakları yetersizdir. Türkiye dış kaynağa muhtaçtır.

Dış kaynaklar iki yönlüdür. Batı’da Amerikalıların yönettiği çok hesaplı bir yardım kampanyası. Kuzey’de, Türkiye’nin tarih boyu komşusu Rusya’nın yönettiği Sovyetler Birliği’nin sanayileşmeye dönük yardımları.

Amerika Birleşik Devletleri’nin İkinci Dünya Savaşı içinde başlattığı “Türkiye’ye Yardım Kampanyası”nın iki rengi vardır:

- a) Türkiye’ye yapılan yardımın boyutları ihtiyacı karşılayacak ölçüde değildir. Türkiye’nin Marshall Yardımı’ndan aldığı pay küçüktür.
- b) Türkiye’ye yapılan yardım, günlük ihtiyaçları karşılamaya (Türkiye’yi ayakta tutmaya) yönelik bir yardım biçimidir.

Burada özelliği olan bir olaya da yer vermek gerekecektir. Batı, Amerika, bütün liberalleşme eğilimine ve iddialarına rağmen Türkiye’nin Devletçilik tutkusundan ayrılmadığını ve onu bir ölçüde karma ekonomi rejimi içinde sürdürdüğünü görmektedir. Oysa Batı’nın amacı Türkiye’de ekonominin tümüyle özel sektöre kaydırılmasıdır. Bu nedenle yatırımların da “Piyasa Ekonomisi” kurallarına göre özel sektör tarafından yapılması hedeflendiğinden Devlet’e, onun saptadığı ölçüdeki ihtiyaçlarını karşılayacak finansmanı sağlamamaktadır. Bununla birlikte gözden kaçırılmaması gereken bir başka olay; Türkiye’de ekonomideki kamu sektörünün bu suretle tasfiye edilmesi konusu izlenirken, Batı’da birçok ülkede, Avusturya, Fransa, İngiltere vb. ekonominin çok büyük ölçüde kamu kurumları tarafından işletilmekte olduğu gerçeğidir. Bu gerçek, o tarihlerde olduğu kadar bugün de varlığını sürdürmektedir.

1950-1960 yıllarını kapsayan bu dönemde Türk siyaset adamları bu iç ve dış etkenlerin çapraz ateşi altında kalmışlardır. İçerideki yöneticilerin ve yönetilenlerin güçsüzlükleri nedeniyle, dışarıdaki güçlerin ise Türkiye’ye istedikleri modeli kabul ettirmek için kullandıkları

politikalar yüzünden çok değerli bir on yılda (birçok konuda ciddi gelişmeler olmuşsa da) istenilen ve beklenen büyüme, gerekli olduğu şekilde sağlanamamıştır.

Ekonomi ve Politika

Bu tablonun içinde günlük olaylar ise şu seyri izlemiştir:

1950-1954 arasında yöneticiler halkın isteklerini de yanıtlayacak şekilde yatırımlara giriştiler. Bu yatırımları plansız ve keyfi görüşlere göre yaptılar. Büyük bir enflasyon dalgası oluştu. Ciddi kaynak kayıpları oldu. 1954'de memur maaşlarının dahi ödenmesi güçleşti. Dış borçlar büyük ölçüde birikti ve ödenemez hale geldi. Türk ekonomisi tıkanmanın eşiğine dayandı. Bu arada (Millî Korunma Kanunu'nu yeniden canlandırmak ve uygulamaya girişmek gibi) yanlış önlemler alındı. Sonunda 1958'de IMF'ye ve Dünya Bankası'na başvuruldu ve onların önerdikleri hesaplı ekonomi yönetimi kabul edildi.

Önemli olan, 1958'de dış güçlerin yardım politikasının değişik bir nitelik alması idi. Bu tarihte IMF ve Dünya Bankası eski politikalarını bir ölçüde değiştirdiler ve Türkiye'ye önemli bir yardım planı uygulandı. Birikmiş borçları ödendi; ayrıca Hükümet'in istediği gibi kullanabileceği büyük fonlar (taze para) sağlandı. (Aslında Türkiye bu imkânları yeterince kullanamadı.)

Bu değişikliğin iyi anlaşılması gerekir. Biz bunun siyasetle karışık yönünü şöyle çözümlüyoruz:

Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki nüfuzunun artışı dikkat çekicidir. Sovyetler Mısır, Irak ve Suriye ile bir anlamda stratejik ilişkiler içinde olmuştur. Bu ülkelerin hızla ve yoğun olarak silahlanmaları Sovyetler Birliği tarafından sağlanmaktaydı. Bu ülkelerin kalkınma programlarına Sovyetler büyük ölçüde yardım etmekteydi. Mısır'da, Batı'nın bir türlü yapmaya yanaşmadığı Assuan Barajı'nın yapımı için gerekli finansmanı ve teknik yardımı Sovyetler Birliği sağlamıştı.

Türkiye açısından da buna benzer bir durum vardı. Batı'nın Türkiye'ye (günlük ihtiyaçları için dahi) yeteri ölçüde yardım yapmadığı bu dönemde Sovyetler, demir çelik, petrol ve kimya, alüminyum, cam sanayi konularında ciddi yatırımlar yaptılar. Bu yardımlarını daha sonraki dönemlerde de sürdürdüler.

Türkiye, Batı (özellikle ABD) için, İkinci Dünya Savaşı sırasında olduğu gibi bu tarihte de önemli bir stratejik güçtü. Sovyetlerle Batı arasında çok kritik bir yerde güçlü bir tampon görevini yapıyordu. Onun krizlere girmesini önlemek gerekirdi. Bu nedenle 1958'de Türkiye'ye beklenenin üstünde ciddi bir yardım yapılmasına gidildi.

1958 yılı Ağustos ayında yürürlüğe giren yardım, gerek Hükümet'in ve politikacıların gerekse iş çevrelerinin davranışları nedeniyle istenilen sonucu veremedi. Banka kredileri gerektiği şekilde denetlenemedi, yapılan finansman hızlı bir şekilde ithalata ve stok biriktirmeye yöneldi. Bu durum karşısında IMF ve Dünya Bankası'nın davranışları değişti. Taze para yardımları kısıtlanmaya başladı.

Diğer taraftan 1957'de yapılmış olan genel seçimler kamuoyunda ciddi bir tedirginlik yaratmıştı. 1957 seçimlerinin şaibeli olduğu, iktidar tarafından hile ile kazanıldığı iddiaları yaygın bir şekil almaktaydı. Üniversitelerde büyük bir iktidar karşıtı hareketlilik vardı. Anayasa'yı ihlal, Ordu'ya hakaret, medyada sansür ve baskı kamunun havasını etkilemekteydi. İktidar bir tür tedirginlik ve rahatsızlık içindeydi.

Hükümet (özellikle Başbakan) iktidarlarının devamı için siyasi ve ekonomik iki ayrı planda önlem uygulamayı düşünmüştü:

a) Siyasi bakımdan çeşitli baskı önlemleri; Medyaya baskı (tutuklamalar), üniversitelere baskı, muhalefete baskı (Meclis Tahkikat Komisyonu) vs.

b)Yatırımlara devam ederek kamuoyunu kazanmak.

Genel durum bu şekilde gelişirken, Batı yardımlarının istenildiği gibi yapılmaması karşısında Başbakan çok ciddi ve önemli bir çıkış

yaptı. “Batı yardım etmezse Sovyetlerden yardım alacağını” açıkladı. O tarihe kadar zaten Batı’dan farklı şekilde Türkiye’ye sanayi yatırımları konusunda yardım etmiş olan Sovyetler Birliği de yeni yardımlar yapmaya hazır olduğunu bildirdi.

Bu dönemde Türkiye ile Amerika arasındaki ekonomik ilişkilerdeki uyumsuzluklara karşılık, savunma konusundaki anlaşma tam bir uyumluluk içinde oldu. Bu tarihlerde Türkiye’nin bütün savunma araç ve gereçleri ve bunlarla ilgili teknik yardımlar tamamıyla ABD tarafından eksiksiz olarak sağlandı. Türk Silahlı Kuvvetleri personeli sistemli bir şekilde Amerika’daki kurumlarda eğitildi. Soğuk Savaş’ın en sıcak zamanlarına rastlayan bir dönemde Amerika-Türkiye arasında stratejik anlaşma ve beraberlik doruk noktasında oldu.

***

1960 yılı Mayıs ayındaki durum böyledir ve 27 Mayıs darbesi bu ortam içinde yapılmıştır.

***

1960’lı yıllarda yetmiş yaşını aşmış olan Südi Bey köşesine çekilmiş görünüyor. Türk ekonomisinin durumu tartışması Cemil Bey ile Orhan arasındadır. Kırklı yaşlarındaki Orhan Maliye Bakanlığı’nda en üst kademede yer almıştır. Cemil Bey ise ellili yaşlarını yaşamaktadır. Meclis’te ve partisinde çok hareketli ve etkindir. Bu arada Cemil Bey’in oğlu Yiğit Amerika’da doktora eğitimini bitirmiş ve değişik bir formasyonla Türkiye’ye dönmüştür. Yiğit, Devlet Planlama Teşkilatı’nda görev alacaktır. Orhan’ın oğlu ise henüz onlu yaşlardadır. 1960’lı yıllarda ekonomi yönetimi ile ilgili tartışmalar daha çok Orhan’la dayısının oğlu Yiğit arasında olacaktır.

1960: DARBE ÖNCESİ EKONOMİK DURUM

1960 yılının ilk ayları Türkiye'ye gergin bir siyasi hava getirdi. Cemil Bey de siyasi durumdan kuşku duyuyordu. Bununla birlikte yine her zamanki gibi Hükümet'in uygulamalarını savunmaktan ve övmekten geri kalmadı:

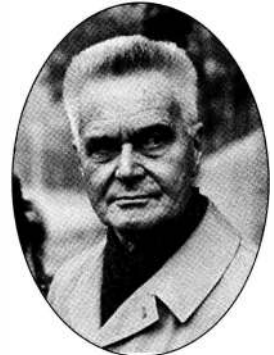

Mersin Rafinerisi

— Neden şikâyet ediyorsunuz? Geçen ay hem Kesikköprü Barajı'nın, hem de Mersin Rafinerisi'nin temelini attık. Ereğli Demir Çelik Şirketi kuruldu. Sac demir üretmeye başlıyoruz. Beş yıl önce temelini attığımız Hirfanlı Barajı açıldı, çalışıyor. Demirköprü Barajı da açıldı, çalışıyor. Plan plan diyordunuz. Plan... O da olacak.

Devlet Planlama Örgütü Girişimi

Gerçekten yeni yıl girdikten sonra birbiri peşine temel atmalar, hizmete açmalar olmuştu. Bu arada 1959 yılı sonunda başlayan planlama girişimi de gerçekleşiyordu. Hollandalı Profesör Jan Tinbergen Nisan ayında Türkiye'ye gelmiş ve ciddi çalışmalarına başlamıştı.

Profesör Jan Tinbergen

Yoğunlaşan Sosyal Olaylar

Fakat havada bir bulutlanma vardı. Aynı tarihte, yani Nisan ayında Meclis Tahkikat Komisyonu kurulmuştu.

Bu uygulama ile iktidar, yasama (TBMM) ve yargı organlarına müdahale edebilecekti. İsmet İnönü de çok etki yapan “Sizi ben bile kur-taramam” sözü yüzünden Meclis’ten uzaklaştırılmıştı. Hükümet’in uygulamalarını sürekli savunan ve öven Cemil Bey de bu gelişmeden ciddi kuşku duymaya başlamıştı. Cemil Bey’in Amerika’daki eğitiminden dönen ve o aralık iş aramakta olan oğlu Yiğit, Türkiye gerçekle-rini henüz iyi bilmediği için konuşmalara katılmamakta ve babasıyla Orhan’ın karşılıklı tartışmalarını dinlemekle yetinmekteydi.

Sûdi Bey hiç konuşmamayı yeğliyordu. Orhan, Hazine’nin bütün gizemlerini bildiği için dayısının görüşlerini bir ölçüde alaya almaya başlamıştı:

— Ağabey kaynak kalmadı, Kesikköprü Barajı’nın temelini attınız. Bekçisine verecek paramız yok...

— Neden yok? M... Bey (Devlet Bakanı) 15 milyon liralık bir fon buldu, ona ayrılacak.

— Ağabey, o 15 milyon liralık fon sade Kesikköprü Barajı'na değil, daha on beş başka yere de karşılık gösterildi. Hangisine ne vereceğimizi bilmiyoruz.

Bakan M...'nin bulduğu 15 milyon, Hazine bürokratları arasında günün konusu olurken Başbakan bir yerden ötekine koşarak aleyhte geliştiği görülen havayı yumuşatmaya çalışıyordu. Ama Bütçe büyük bir açığa yönelmiş gibiydi. İthalat 469 milyon dolara çıkıyordu. İhracat geçen yıldan 50 milyon daha az olarak gerçekleşmişti. Ödemeler dengesi 147 milyon dolar açık verecekti. Açıkları kapatacak yerli ya da yabancı kaynak bulunamıyordu.

Bu arada mitingler, yürüyüşler sürüyordu. İstanbul'da Saraçhane'de, Taksim'de. Ve bir gün Ankara'da "555 K" olayları oldu... 5 Mayıs 1960 günü Kızılay'da toplanan öğrenciler büyük bir gösteri yaptılar. Başbakan göstericiler arasında güç durumda kaldı.

Hindistan Başbakanı Jawaharlal (Cevahir lâl) Nehru'nun 20 Mayıs'ta Ankara'yı ziyareti de değişik koşullar içinde gerçekleşti. Nehru, zamanını Cumhurbaşkanı'na ve Hükümet mensuplarına değil, özellikle muhalefet lideri eski devlet ada-

Jawaharlal Nehru

mı İsmet İnönü'ye ayırmıştı. Nehru için verilen kokteylde Hükümet adamları pek azdı. Ve bu tür olaylar birbiri peşine sıralanıyordu. Hükümet bu arada yapılan istifa önerilerini dinlememekte ısrar ediyordu.

Kabine'de genel bir bıkkınlık ve teslimiyet durgunluğu, bir tür bekleyiş vardı. Meclis'te iktidar ve muhalefet milletvekilleri arasında ağır kavgalar oluyor, bazı iktidar milletvekilleri de kendi aralarında tartışmaya girişiyorlardı. Meclis dağıldıktan sonra bazı Bakanlar ve milletvekilleri evlerine ya da dairelerine hırpalanmış giysilerle dönüyorlardı. Bu arada bazı Bakanlar son bir çare olarak Menderes'in başbakanlıktan ayrılmasını ve yerine ılımlı bir politikacının getirilmesini sağlayarak krizi atlatmayı planlıyorlardı.

Geç kalmışlardı.

27 Mayıs 1960 günü askerler yönetime el koydular.

Darbe ve Darbe Hükümeti

“Askerî Darbe” yapıldıktan sonra Millî Birlik Komitesi kuruldu ve bu Komite devletin yönetimini üstlendi. Millî Birlik Komitesi’ni fiilen Cemal Madanoğlu Paşa yönetmekteydi. Başkanlığına Cemal Gürsel Paşa seçildi. Kabine General Fahri Özdilek tarafından kuruldu.

General Fahrettin Özdilek başkanlığındaki Hükümet ekonomik alanda peş peşe kararlar aldı.

Cemal Gürsel Paşa

Ekonomi ile ilgili bu kararların bazıları aynı zamanda politik bir renk de taşıyordu. Örneğin Paris’e gönderilen bir heyet Türkiye’nin NATO’ya, OECD’ye, UNESCO’ya ve buna benzer uluslararası (Batı eğilimli) kuruluşlara bağlılığını dünyaya ilan ediyordu.*

Millî Birlik Komitesi

İktisadi İşbirliği Örgütü, Dışişleri’nden alınıp Maliye Bakanlığı’na bağlandı. “Kredileri Tanzim Komitesi” kuruldu, faiz oranları yeniden saptandı (%12).

* Bu heyet, Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Maliye Bakanı Ekrem Alican, Ticaret Bakanı Cihat İren ile Dışişleri Bakanlığı İktisadi Daire Başkanı, Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürü ve Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi Başkanı’ndan oluşuyordu.

Ama Ağustos'un sonunda beklenmeyen bir şey oldu. Kabine'den sekiz Bakan ayrıldı, yerlerine yenileri getirildi.

Maliye Bakanlığı'na Şefik İnan yerine Demokrat Parti eski milletvekili Ekrem Alican getirildi (12 Haziran 1960).

Millî Korunma Yasası'na ilişkin cezalar affedildi (16 Eylül 1960). İhracatı Geliştirme Merkezi kuruldu (27 Ekim 1960).

Türk Standartları Enstitüsü (TSE) faaliyete geçti (18 Kasım 1960).

Yeraltı Suları Yasası kabul edildi (27 Aralık 1960).

Türkiye, Avrupa İktisadi İşbirliği Anlaşması'na (OECD) 18. üye olarak katıldı (14 Aralık 1960).

Devlet Personel Dairesi kuruldu (17 Aralık 1960).

Gelir Vergisi Yasası'nda önemli değişiklikler yapıldı (31 Aralık 1960).

Ayrıca "Akaryakıt İstikrar Fonu" kuruldu. Hazine tarafından devlet tahvilleri çıkarılarak bankalara satıldı.

Bunların hepsinden önemli olarak, "Devlet Planlama Teşkilatı'nın Kuruluşu" hakkındaki 91 sayılı Kanun 5 Ekim tarihinde yayınlandı. Onun öyküsünü 1961 yılı olayları içinde dinleyeceğiz.

***

*Fabrettin Özdilek,
Başbakan, 1960*

*Ekrem Alican,
Maliye Bakanı, 1960*

1960 Aralık'ında Maliye Bakanı Ekrem Alican görevinden ayrılarak yeni bir partinin kurulması çalışmalarına katıldı. Yerine Kemal Kurdaş Maliye Bakanı oldu. Ankara mahfille-
rinde bu değişikliğin arkasında yabancı güçle-
rin etkisi olduğu söylendi. Ekrem Alican, Yeni
Türkiye Partisi'ni (YTP) kurmak üzere Bakan-
lıktan ayrılmıştı.

*Kemal Kurdaş,
Maliye Bakanı, 1960*

Kemal Kurdaş, Bakanlıktaki çalışmalarına özellikle vergiler açısından başladı. “Tarım Ka-
zançları” Gelir Vergisi sistemine girdi. Esnaf
muafiyetleri azaltıldı. “Servet Beyanı” getirildi.

1960 Dünya

1960'da ABD'de J. F. Kennedy, Sovyetlerde L. Brejnev Başkan se-
çildiler. Küba, Amerikan mallarını ve tesislerini millileştirdi.

NATO bu yılki toplantısını İstanbul'da yaptı. Rumlar Kıbrıs'ta ba-
ğımsızlıklarını ilan ettiler. Kıbrıs, Cumhuriyet oldu ve Makarios Cum-
hurbaşkanı seçildi.

Yunanistan, Avrupa İktisadi İşbirliği ile ortaklık anlaşması görüş-
melerine başladı.

Fransa'da Albert Camus, tanınmış artist Clark Gable, yazar Boris Pasternak öldü.

Picasso, Londra'da resimlerini sergiledi. Gore Vidal'ın şiirleri yayımlandı.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	19.9
GSMH Artışı (%)	3.4
Kişi Başına GSMH (%)	0.5

Devlet Bütçesi:

Gider (milyon TL)	7.789
Gelir (milyon TL)	7.749
Denge (milyon TL)	-40

Dış Ticaret:

İthalat (milyon \$)	468.0
İhracat (milyon \$)	320.0
Denge (milyon \$)	-147.0
Dış Borç (milyon \$)	558.0
Fiyat Artışı (%)	5.4

1961: BEKLEYİŞ

Cemil Bey son gelişmelerden ürkmüş gibiydi. Politikanın içindeydi ve yakın tanıdıklarından bazıları tutuklanmıştı. Bu durumda günlük politika oyunları ve yapağı ticareti ikinci plana düşmüş bulunuyordu:

— Enişte, bu nereye kadar gider dersin?

Südi Bey kayınbiraderini yatıştırmak gereğini duydu:

— Çok sürmez, göreceksin; bırakıp çekilecekler. Seçimler yapılıyor, görmüyor musun?

Söylediklerine kendisi de tam olarak inanmıyordu. Askerlerin, kendi aralarından çıkan yeni darbecilerle uğraştıklarını biliyordu.

Siyasi Ortam

1961 yılının siyasi ortamı 1960 darbesinin devamı ile normale geçme arayışı içinde oluştu. Cemal Gürsel ikinci kabineyi kurdu.*

Kurucu Meclis kuruldu.

Adalet Partisi (Başkan Ragıp Gümüşpala), Yeni Türkiye Partisi (Başkan Ekrem Alican), İşçi Partisi (Başkan Kemal Türkler) siyasi yaşamlarına başladılar.

Yeni Anayasa, 9 Temmuz tarihinde yapılan Halkoylaması ile kabul edildi.

Yassıada Mahkemeleri kuruldu ve sonuçlandı.

Ragıp Gümüşpala

---

* Başbakan Orgeneral Cemal Gürsel, Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Maliye Bakanı Kemal Kurdaş)

Seçimler yapıldı. Cumhuriyet Halk Partisi 173, Adalet Partisi 158, Yeni Türkiye Partisi 65 milletvekili ile Meclis'e girdi.

Yeni Anayasa Meclis'ten geçti.

Türkiye'de ilk kez bir "Koalisyon Hükümeti" (Başbakan İnönü) kuruldu.

Ekim ayında Yıldız Harp Akademisi'nde bir karşıt olay yaşandı.

30 Ekim'de ise Millî Birlik Komitesi üyesi 14 subay (Türkeş de dahil) Komite'den çıkarıldılar. Yabancı memleketlerde görevlere gönderildiler.

İstanbul'da (Sıkıyönetim kalkmıştı) İşçi Partisi "Grev Hakkı" isteğiyle bir miting düzenledi. "Şartlı Grev Hakkı" kabul edildi.

İsmet İnönü'nün idamlara engel olmak için gösterdiği bütün çabaya rağmen "Türk Silahlı Kuvvetler Birliği" diye bilinen gücün kararı değişmedi ve eski Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri eski Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye eski Bakanı Hasan Polatkan Türkiye Cumhuriyeti tarihine siyah bir leke olarak geçen bir infazla, bu yıl idam edildiler.

1961'de Hasan Âli Yücel, Şemsettin Günaltay, Mimar Emin Onat öldü.

Ekonomi

1961 Ocak ayından başlayarak Hükümet bir sıra kararlar aldı. Bu sırada "Ordu Yardımlaşma Kurumu", "Yatırım Finansman Kurulu", "İhracatı Geliştirme Merkezi" kuruldu.

Finansman ihtiyacını karşılamak için Maliye Bakanlığı vergilerde değişiklikler yapmanın (Bina-Arazi Vergileri arttırıldı) yanında bir tür "Cebri İstikraz" niteliğinde "Tasarruf Bonoları" çıkardı. Gelir Ver-

gisi, Kurumlar Vergisi ve Usul Kanunları üzerinde ciddi geliştirmeler oldu. Bu alışmalar 1969’a kadar surecektir.

Tasarruf bonosu

Mayıs ve Temmuz aylarında, daha önceki iktidar zamanında İngiltere’ye rehin edilen altınlardan 4 ve 4.5 tonluk iki parti geriye alındı. (Merkez Bankası’ndaki 65 ton altın daha önceki iktidar zamanında Fransa ve Amerika’ya terhin edilmişti.)

Yatırımlar alanında çeşitli etkinlikler gerçekleştirildi:

Mayıs ayında Samsun Liman Tesisleri açıldı. Aralık ayında ise inşaatı ve hazırlıkları biten “İstanbul Petrol Rafinerisi” (İPRAş) retime başladı.

Ekim ayında Kütahya Gübre Fabrikası, Marmara Birlik (Zeytincilik), Aralık ayında Adana’da Sönmez Pamuklu Mensucat şirketi kuruldu.

Ordu Yardımlaşma Kurumu kuruldu.

Yapılan anlaşma gereğince 30 Ekim 1961’de ilk işçi kafilesi Almanya’ya yola ıktı.

Türkiye bu dönemde çeşitli kaynaklardan dış yardımlar sağladı:

Amerika'dan Ereğli Demir Çelik'e 130 milyon dolar, ithalat için 43 milyon dolar, ayrıca 1.2 milyar dolar, Almanya'dan 200 milyon mark kredi sağlandı.

Devlet bütçesi 8.665 milyon TL olarak kuruldu. Yatırımlara 2.7 milyar TL ayrıldı.

1961 yılının en önemli olayı, “Devlet Planlama Teşkilatı”nın kurulmasıdır. (Kanun 1960 Aralık'ta çıkmıştı.) Onun öyküsüne Cemil Bey'le Orhan'ın tartışmalarından başlayarak gireceğiz.

Devlet Planlama Teşkilatının Kuruluşu

O akşamki konuşmalarda Sûdi Bey bu konuda araya girmedi. 1930'ların “Birinci Sanayi Planı” bütün görkemiyle onun hayalinde yaşıyordu. Dinlemekle yetindi. Cemil Bey ise her zamanki gibi, yönetimin etkin olacağı bu planlama işinden çok mutlu değildi.

Gerçi “Plan plan diyorsunuz. İşte o da oldu” demişti ama o sözün üstünden çok zaman geçmişti. Onun kafasındaki planın ne olduğu belli değildi. Bu kez, her zamanki gibi, rahatsızlığını açıkladı:

— Devlet içinde devlet mi kuruyorsunuz? Kurul olacakmış, yok Ekonomi Dairesi olacakmış. Yine bir şeyler karıştırıyorsunuz siz bürokratlar. Bizim yapağları sattırmayacaksınız sonunda.

— Dayı, bunun senin yapağlarınla bir ilişkisi varsa o da onları daha kolay, güvenilir şekilde satmanı sağlamak. Şu olanlara bak. Sen kendin “elimde kaldı” diye şikâyet etmiyor muydun? O zamanlar söylemedik mi? Bürokrat mürokrat... Uyardık mı? Planlama ile bunları düzene koyacağız.

Belli zaten, “Biz düzene koyacağız” demenden anlaşılıyor. Vesa-yet... Siz ne derseniz biz onu yapacağız demek ki.

— Ağabey, (her zaman olduğu gibi Orhan ateş aldığı için dayı değil ağabey diyor) Kayserili yapağı tüccarı olmaktan çık bir kez. Ekonomi bütünü ile nedir, anlamaya çalış. Bak, dinlersen sana anlatayım... Planlama...

Kayseri tüccarlarından (ve aynı zamanda politikacı) Cemil Bey’le yeğeni Maliye bürokratlarından Orhan tartışmalarını sürdürsünler; biz 1960 yılında Planlama’nın nasıl kurulduğuna kısaca bakacağız.

27 Mayıs Darbesi olayında, 1960 yılının ekonomik açıdan önemli bir etkinliği de Devlet Planlama Teşkilatı’nın kurulmuş olmasıdır. Millî Birlik Komitesi Hükümeti işe başlar başlamaz ekonomik konuları ele almış, bir “Ekonomi Konseyi” kurdurmuş ve bu arada kendilerine yapılan telkinlere uyarak, ekonominin plan, program içinde yönetilmesini düzenlemeye girişmişti.

Bu çalışmaya Maliye Bakanlığı Müsteşarı Sait Naci Ergin’in başkanlığında toplanan bir komite (Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdürü, Sanayi Bakanlığı Sanayi Genel Müdürü, Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Dairesi Başkanı ve Merkez Bankası Genel Müdürü’nden oluşuyordu) ile başlandı. Komite o sırada yapılmakta olan yatırımları incelemekle görevlendirildi. Bu komite hangi yatırımların durdurulacağını, hangilerinin devam ettirileceğini saptayacaktı. Komite işe başladıktan sonra bu tür çalışmanın yararlı olamayacağına, işin bir planlama konusu olduğuna karar verdi ve görevi Hükümet’e geri verdi.

Çalışmaların bundan sonraki aşamasında Maliye Bakanı Şefik İnan ve Ticaret Bakanı Muhlis Ete tarafından bir proje hazırlandı. Bu proje kabul edilmediği için Şefik İnan Bakanlık’tan istifa etti. Şinasi Orel tarafından hazırlanan tasarı kabul edildi.

Bu tasarıya göre hazırlanan “Devlet Planlama Teşkilatı’nın Kurulmasına İlişkin 91 sayılı Kanun” 1960 Ekim ayının başında (5 Ekim)

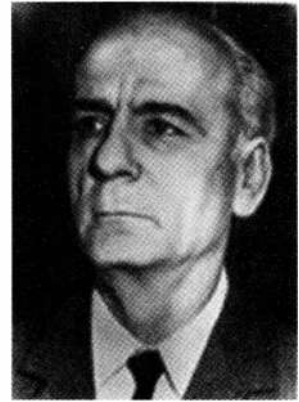
yayınlanmıştı. Bu yasaya göre Planlama Teşkilatı; Yüksek Planlama Kurulu Merkez Teşkilatı olarak düşünülmüştü.

Merkez örgütü bir müsteşar ile onun altında İktisadi Planlama, Sosyal Planlama ve Koordinasyon Daireleri'nden oluşuyordu. (İlk çalışmalarda iki örgüt öngörülmüştü. Birisi ekonomi ve diğeri sosyal planlama olarak düşünülmüş, daha sonra bunun sakıncalı sonuçlar verebileceği iddiaları üzerine sosyal planlamanın ayrı bir daire halinde Planlama Örgütü içinde yer almasına gidilmişti.)

Planlama Kurulu'nun yönetim bakımından özelliği vardı. Bu kurul başbakan (ya da onun vekâlet vereceği bir bakan) ile Kurul'a seçilecek üç bakan yanında, planlama müsteşarı ve üç daire (Ekonomi, Sosyal, Koordinasyon) başkanından oluşuyordu.

Uygulamaya geçildikte Müsteşarlığa önce emekli asker Şinasi Orel, daha sonra Koordinasyon Dairesi Başkanı Osman Nuri Torun getirildi. Başlangıçta hazırlığı yapan Nejat Bengül hastalanıp ayrıldı. İktisadi Daire Başkanı Atilla Karaosmanoğlu, Sosyal Daire Başkanı Necat Erder oldu. Bu çalışmalar içinde yer alan Süleyman Demirel ve Turgut Özal daha sonraları ayrıldılar.

Plan Prof. Tinbergen tarafından ve Harod-Domar büyüme modeline göre hazırlanacaktı. Önce var olan durum, var olan envanter saptanacak, bir perspektif planına göre beş

Şinasi Orel

*Atilla Karaosmanoğlu,
İktisadi Daire Başkanı*

*Necat Erder,
Sosyal İşler Daire Başkanı*

yıllık ve yıllık planlar aracılığı ile makro büyüklükler (büyüme hızı, yatırımlar vb.) saptanacak ve buna göre sektörel projeler hazırlanacaktı.

Plan “emredici” değil “özendirici, yol gösterici” nitelikte hazırlanacaktı. Daha doğrusu kamu sektörü için “emredici”, özel sektör için “özendirici” olacaktı.

Yıllık büyüme %7 olarak hesaplanmıştı.

Plancılık çalışmaları böylece 1961 yılında ilk ürününü veriyordu.

1961 Dünya

Küba’da Amerikalılar Domuzlar Körfezi’nde başarısız bir çıkış yaptı.

1961’de Sovyetler Ay’a içinde insan olan (Gagarin) bir uzay gemisi yolladı. ABD bunu Alan Shepard’ı önce uzaya, daha sonra Ay’a göndererek yanıtladı.

Yuri Gagarin

Alan Shepard

Kongo Başbakanı Patrice Lumumba öldürüldü.

Kennedy ile Kruşçef Viyana’da buluştular.

Orient Express son seferini yaptı. Sovyetler Trans-Sibirya tren hat-
tını elektrikle işletmeye başladılar.

Edebiyat alanında Thomas Mann, Henry Miller, Steinbeck, Her-
mann Hesse'nin kitapları yayımlandı.

Feylesof Carl Gustav Jung öldü.

İngiliz Kraliyet Balesi, Sovyetler'i ziyaret etti.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	20.3
GSMH Artış (%)	2.0
Kişi Başına GSMH (%)	-0.6
Bütçe Denkliği (milyon TL)	-233
Dış Ticaret Denkliği (milyon \$)	-160
Fiyat Artışı (%)	2.7

1962: İÇ POLİTİKADA TEHLİKELİ OYUNLAR

Cemil Bey Sûdi Bey'in yüzüne bakarak:

— İsmet Paşa salona girince hepimiz alkışladık. Doğrusunu söylemeli, içtenlikle alkışladık. Bütün Meclis ayağa kalktı, dedi.

27 Mayıs darbesinden sonra bir bölüm askerler arasında darbe olayının bu yüzü kapanmış değildi. Hâlâ bir başka şekilde canlandırmaya çalışanlar vardı.

Sudi Bey anlayışlı bir sessizlikle yanıt verdi. Orhan ciddi bir memnunluk içinde Cemil Bey'in söylediklerini tamamladı:

— Eğer Talat Aydemir başarılı olsaydı öylesine bir kaos olacaktı ki...

Handan Hanım, Münevver Hanım, Hande rahatlamış görünüyorlardı.

27 Mayıs 1960'ı izleyen iki yıl boyunca Talat Aydemir ve arkadaşları iki kez darbe girişiminde bulunmuşlardı. İsmet İnönü ikisini de önlemiş ve Türkiye'yi yeni karanlık maceralara sürüklenmekten kurtarmıştı.

1962'de bu önemli olaydan başka yaşananlardan bazıları şunlardı:

Adalet Partisi ciddi canlılık gösteriyordu. Büyük kongreleri toplandı.

Anayasa Mahkemesi ve Millî Güvenlik Kurulu kuruldu.

Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortak kabul edilmesi çalışmalarına devam edildi.

Bu siyasi gelişmelerin yanı sıra Türk ekonomisi de kendi sürecini yaşamak için ciddi bir gayret içinde idi.

Ekonomi

1962 yılında Türk ekonomisindeki gelişmeler, her zaman olduğu gibi Orhan'la Cemil Bey arasında uzun tartışmaların konusu oldu. Biz bu tartışmalardan önemli gördüğümüz konuları özet olarak görmeye çalışacağız. Orhan, Cemil Bey'e özet olarak şunları anlattı:

1962 yılının ekonomisine (Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ortak olmasından başka) özelliğini veren iki çok önemli olay yaşandı.

Birinci olay, Kuzey Atlantik Paktı öncülüğünde "Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu" kuruldu (31 Temmuz 1962).

Konsorsiyum'un üyeleri:

- Amerika Birleşik Devletleri,
- Almanya,
- Kanada,
- Fransa,
- İngiltere,
- Belçika,
- Hollanda,
- İtalya,
- Lüksemburg idi.*

İkinci olay ise; "Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı" yürürlüğe konuldu.

Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu, OECD Teşkilatı içinde kuruldu. İlk girişimler Ocak 1962'de olmuştu, 27 Haziran'da da Konsorsiyum kuruldu. Başlangıçta OECD içinde Türkiye'ye 300 milyon dolarlık yardım yapılması konuşuldu, ama bu da gerçekleşmedi; Türkiye

* 1966 yılında yapılan bir pledging toplantısında Lüksemburg da 100.000 dolarlık bir kredi vermeyi önerdi. Ancak bir koşulu vardı. Türkiye bu kredi ile Lüksemburg'tan 100.000 dolarlık KRİKO satın almalıydı. Bu kredinin kabul edilmeyişi ise konsorsiyum üyeleri arasında büyük tartışma konusu oldu.

oldukça mütevazı rakamlı planlarla yetinmek durumunda kaldı. Bir açıdan, Türkiye'nin Birinci Beş Yıllık Planı'nın gerektirdiği finansman boyutu ile Konsorsiyum'un sağladığı olanaklar arasında bir uyum yoktu.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, oldukça çetin tartışmalar sonunda 1962 yılının Kasım ayının 21'inde uygulamaya geçti. Plan %7'lik bir kalkınma hızını hedefliyordu. Sistem "Karma Ekonomi" idi. Korumacı idi, ithal ikamesi ilkesine dayanıyordu. Bu uygulamanın sonuçları olarak imalat sanayii ve mamul maddeler ticaretinde gelişmeler olması bekleniyordu.

Planlamada Kadro Değişikliği

Burada o günlerin resmî nitelikteki dedikodularına eğileceğiz. Çünkü bu Planlama'nın dramatik bir öyküsü vardır.

Bu öyküyü yine Sûdi Bey'in evinde yaşanan bir diyalogla anlatacağız:

Gerçekte Cemil Bey'in istediği olmuştu. Sağa dönük bir partinin mensubu olarak bu reformcu-ilerici teknokratlardan tedirgin oluyordu. Ama işin aslını bilmiyormuş gibi, Orhan'a planlama konusundaki gelişmeleri sordu:

— Bir şeyler duyduk. İstifa mı etmişler? Ne olmuş? Neden istifa etmişler?

Daire başkanlarının ikisi ayrıldı. Yani Ekonomik, Sosyal ve Koordinasyon Daireleri'nin başkanları. Atilla Karaosmanoğlu, Necat Erder... Aslında hazırlanan planın kurucuları. Onlar gitti. Koordinasyon Dairesi Başkanı Osman Nuri Torun, Müsteşar oldu... Hükümet ve Meclis'teki politikacılar hazırlanan planı solcu ve radikal buldular. Planlama ile Maliye Bakanlığı arasında zaten anlaşmazlıklar vardı. Bu ekonomistler Planlama'dan ayrıldı. Ama ayrılmasının asıl nedeni başkaydı. Eski Maliye Bakanı ve Koalisyon Hükümeti'nin ortağı Yeni Türkiye Partisi'nin başkanı Ekrem Alican ve arkadaşları, planın çok solda görüşlerle hazırlandığını iddia ettiler.* Bunun tartışması büyük sorun

---

* Ayrılan yetmiş ve yetenekli ekonomistleri yabancılar hemen davet ettiler.

oldu. Karaosmanoğlu, Erder ve daha bazı ekonomistler bu yüzden istifa ettiler. Bu kadar basit. Daha sonra Osman Nuri Torun da ayrıldı ve Planlama Müsteşarlığı'na Maliye Bakanlığı Müsteşarı Ziya Müezzinoğlu getirildi. Ama Birinci Beş Yıllık Plan genel karakterini bir ölçüde muhafaza etti.

Yıl 1962'nin Eylül ayı idi. Orhan biraz sinirli, Cemil Bey memnun, konuyu kapattılar.

Yatırımlar

Tekrar 1962 ekonomisine döneceğiz:

Bu iki önemli olay dışında dış ilişkilerde önemli olay, Cenevre'de GATT'daki "Taviz Görüşmeleri" (aslında "Pazarlık" demek gerek) oldu.

(Taviz anlaşmalarının anlamı ve bunu sağlayan örgüt, GATT, yani Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Örgütü'dür.

İkinci Dünya Savaşı sonrası GATT'da yapılan Taviz Pazarlıkları Amerika'nın -ve bir ölçüde Batı'nın- geleneksel "Açık Kapı ve Serbest Ticaret Politikası"nın bir adımı idi. Bu çalışmalarla devletlerin Gümrük Tarifeleri'nde karşılıklı olarak indirimler yapması, bu indirimlerin bütün üye memleketlere uygulanması yoluyla da uluslararası ticareti kolaylaştırmak ve arttırmak amaçlanıyordu. Ayrıca üye memleketlerde ithalata uygulanan yasakların da hafifletilmesi ve tasfiyesi bu çalışmalarda görüşülüyordu. Aslında bunun sonucu, gelişmişler arasındaki ticareti kolaylaştırmak yanında, gelişme halindeki ülkelerde oluşmaya başlayan "sanayileşmenin gümrükler aracılığı ile yararlandığı koruma politikaları"nı önlemek oluyordu.)

1962'de finansman konusundaki bütün zorluklara karşı ekonomik etkinlikler ve yatırımlar da süreçlerini yaşadılar.

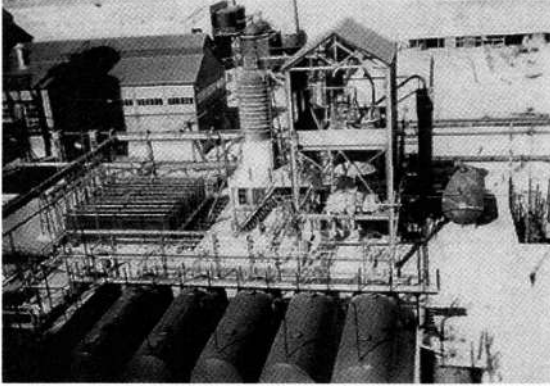
Atila Karaosmanoğlu Dünya Bankası'nda (IBRD), Necat Erder Avrupa İktisadi İşbirliği'nde (OECD) önemli görevlere geçtiler. Ayrılan diğer uzman ekonomistler de bu örgütlerde çeşitli görevlere getirildiler.

Yeni kurumlar doğdu:

Çelik Halat Sanayi,
Goodyear Lastik Sanayi,
Çekmece Nükleer Araştırma Merkezi,
Bursa Sentetik İplik Sanayi gibi.

Bazı yeni yatırımlar da üretime başladılar:

Karabük Kok Fabrikası,
Ankara Şeker Fabrikası gibi.

Karabük Kok Fabrikası

Bunların dışında:

Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında tarım politikası konusunda anlaşmaya varıldı.

Ekonomik yaşamda hissedilen genel durgunluğa karşı önlem almak konusunda partiler arasında anlaşmalar yapıldı.

Plan uygulamasında hedef %7 büyümeye olarak saptanmıştı. 1962’de yaşanan bu gelişme sonunda GSMH büyümesi %6.2 olarak gerçekleşecektir.

1962 Dünya

Yıl başında Suriye’de karışıklıklar çıktı.

AET’de “Tarım Politikası” yürürlüğe girdi.

Yunanistan, AET ile ortaklık görüşmelerine başladı.

Amerika Vietnam’da teşkilatlanmaya, buna karşılık Sovyetler de Küba’ya silah ve savaş malzemesi vermeye başladılar.

Amerika’da 200, İngiltere’de 39, Sovyetlerde 39 nükleer santral olduğu saptandı.

Dünya nüfusu 3.1 milyar oldu.

Tanınmış sinema artisti Marilyn Monroe öldü.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	21.6
GSMH Büyüme (%)	6.2
Kişi Başına GSMH (%)	3.6
Bütçe Dengesi (milyon TL)	-100
Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	-238
Fiyat Artışı (%)	5.7

1963: BİTMEYEN ENDİŞELER

Yıl sonunda, İnönü'nün "İkinci Koalisyon Hükümeti"ni (Bağımsızlarla) kurduğu günün akşamı Cemil Bey'in evinde buluştular. Mebrure Hanım her zamanki gibi lezzetli Kayseri yemekleri hazırlamıştı. Ama hava bir açıdan biraz buruktu. Ondörtler (MBK'den ihraç edilerek yurtdışı görevlere gönderilen askerler) Türkiye'ye dönmüş, Talat Aydemir idam edilmişti. Gerek Cemil Bey ve gerekse Orhan siyasi gidişattan ve 1962 olaylarının yinelenmesinden endişe ediyorlardı. Sûdi Bey ise İnönü'nün duruma hâkim olduğunu, üzülmelerine gerek olmadığını söylemekle yetindi.

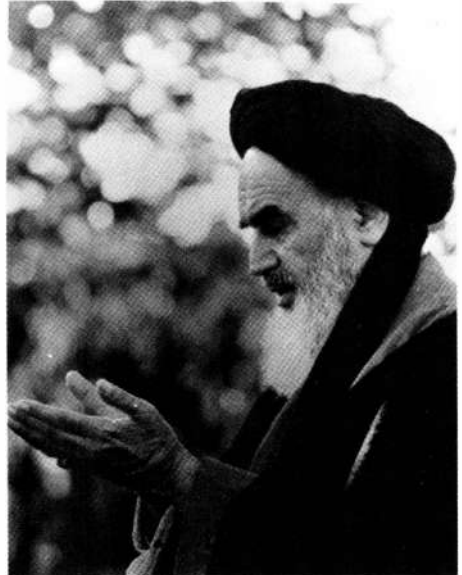
Politik ve Sosyal Olaylar

Birinci İnönü Hükümeti o ay (Aralık) istifa etmişti, ama İnönü, bu kez bağımsızlarla birleşerek bir yeni Koalisyon Hükümeti kurmuştu.

Şubat ayında, daha önce Millî Birlik Komitesi'nden çıkarılarak yabancı ülkelere gönderilen bazı subaylar (Türkeş dahil) Türkiye'ye dönmüşlerdi. Nisan'da eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar hastaneye kaldırılmıştı.

Bu arada mahkeme Talat Aydemir ve arkadaşları için ölüm cezaları vermiş, bu cezalar infaz edilmişti.

Cemil Bey'le Orhan bu konuları gereğinden fazla tartışmadılar. Yalnız Sûdi Bey Temmuz ayında

Humeyni

Türkiye'ye misafir olarak kabul edilen Humeyni'nin durumunu sordu, ama bu arada, böylece Türkiye'nin İran'ın geleceğinin oluşmasına yardım ettiğine dikkat çekti.*

1963'te Nâzım Hikmet, Yazar Abdülhak Şinasi Hisar öldü.

Ekonomi

Ekonomi alanındaki konularda Cemil Bey her zamanki rahatsızlığını açıklamayı sürdürdü:

— Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nı uyguladınız. Ne oldu, eskisinden ne fark etti? Bolluk mu oldu? Fiyatlara bak. Şimdi nasıl bilmiyorum. Haziran'da Türkiye, hayat pahalılığında dünya birincisi seçildi. Vergileri de arttırdınız. Grevler...

Handan Hanım ilgilendi:

— Hangi vergileri arttırdılar?

— Seyahatler... Taşıt Vergileri... Emlak Alım Vergileri...

Handan Hanım rahatladı. Ne bir yere gidecekleri vardı, ne de bir şey alacakları... Orhan kısaca o yıl çok ayrıntılı olmayan yapılanmaları anlattı:

— Çok görüntülü işler yapılmadı, ama ekonomi iyi işliyor. Özel sektörde senin istediğin gibi büyük holdingler kurulmaya başlandı. Koç Holding, Alarko... Adapazarı'nda kurulan Traktör Fabrikası üretime başladı. Grevleri filan da abartma.

El emeği alanında önemli gelişmeler oldu. "Sendikalar Kanunu" çıktı, "Toplu Sözleşme, Grev, Lokavt Kanunu" çıktı. Bir tek Bursa'da otobüs işçilerinin grevi oldu.

---

* Bu konuda ileride Guadeloupe Konferansı konusunda verilecek olan bilgilere bakınız.

Türkiye Bilimsel Araştırmalar Kurumu (TÜBİTAK) kuruldu.

Bu yılın henüz etkileri algılanmayan en önemli olayı, yapılan resmî talep üzerine Almanya'ya büyük sayıda işçinin gönderilmesi oldu.*

Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Anlaşmalar

Sûdi Bey araya girdi:

— Avrupa Topluluğu ile yapılan anlaşma?! Sen gittin görüşmelere, imzalamaya... Şunu anlatsana...

Gerçekten 1963 yılının en önemli olayı Türkiye'nin Avrupa Topluluğu ile imzaladığı “Ortaklık Anlaşması”ydı. Geçmiş yıllarda çeşitli şekilde üzerinde çalışılan anlaşma bu kez gerçekleştirilme aşamasına gelmişti. Aslında anlaşma iki yanlı idi:

- 1) Gümrük Birliği Anlaşması
- 2) Mali Protokol

Gümrük Birliği Anlaşması ile:

- 1) Hazırlık Dönemi: 1964-1972
- 2) Geçiş Dönemi: 1973-1995

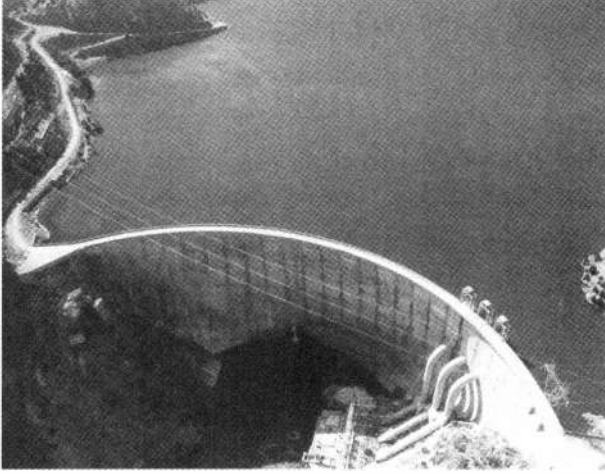
olarak iki dönem kabul ediliyordu. Bu dönemlere göre AET ve Türkiye mal türlerine göre 12 ve 22 yıllık sürelerle gümrük vergilerini sıfıra indireceklerdi. Kısaca bu anlaşma bu aşamada bir “Gümrük Birliği” kurulmasını sağlıyordu. AET adaylığı ve giriş dönemi daha sonraki dönemlerde (1996 sonrası) ele alınacaktı.

Mali Protokol'e gelince; buna göre 1964-1969 arasında beş yılda Türkiye'ye 175 milyon dolar kredi verilecekti. Türkiye bu yardımın 145 milyon dolarlık kısmını şu yatırımlarda kullandı:

---

* Almanya'ya ilk organize (bir anlamda kişisel) işçi gönderilmesi 1957 yılında 10 kişilik bir grupla başlamıştır. 1959'da bu konuda bir enstitü kuruldu. 1960 başında ad verilerek işçi çağrılmaya başlandı. 1961'de Almanya ile bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmayı Belçika, Hollanda, Fransa, İsveç ile yapılan anlaşmalar izledi.

Kovada, Seyhan II, Keban, Gökçekaya Barajları,
 Gedik, Seka-Dalaman Sulama Tesisleri,
 Samsun Azot Tesisi, Petkim-Kauçuk Fabrikası.
 TCDD-dizelleştirme, enerji hatları, Boğaz Köprüsü,

Gökçekaya Barajı

Konuşma daha çok teknik alanlara uzandı. Orhan ve Yiğit bu teknik konuların tartışmasına çekildiler. Sûdi ve Cemil Beyler de öğrenmek istedikleri kadarını öğrenmişlerdi.

Bu anlaşma Türkiye’de bazı kesimlerde şiddetle eleştirildi. Bu olayı ihanet olarak tanımlayanlar çıktı. Diğer taraftan Gümrük Vergisi indirimleri, planlamada öngörülen gelişmeleri etkileyeceği ve planlamanın bütünlüğünü bozduğu için o bakımdan da tenkit edildi.

Gümrük Birliği Anlaşması Hatırası

1963 Dünya

1963 yılında Irak'ta yeni bir darbe yaşandı. Suriye'de ise Baas'çılar iktidara geldi.

Türkiye açısından önemli olan, Kıbrıs'ta Rum tarafının Türklere karşı giriştiği tehdit, kavga ve öldürme olaylarının artmış olmasıdır.

Avrupa'da Fransa, İngiltere'nin AET'ye girmesini veto etti.

Amerika'da "Siyah-Beyaz" mücadelesi şiddetlendi.

Amerika'da Başkan Kennedy öldürüldü. (Bu bağlamda, İnönü ta-ziye için ABD'ye gittiği sırada koalisyon ortağı Ekrem Alican'ın giri-şimi ile Hükümet düşürüldü.)*

Ingrid Bergman'ın "Sessizlik" filmi gösterildi.

Temel göstergeler

GSMH (milyon TL)	21.5
GSMH (%)	7.0
Kış Başına GSMH (%)	3.7
Bütçe Dengesi (milyon TL)	-167
Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	-316
Dış Borç Stoku (milyon \$)	964.0
Fiyat Artışı (%)	%4.3

---

* İnönü Beyaz Saray ile randevusuna gittiği sırada Hükümet'in düşürüldüğü ha-berini aldı ve randevuyu, Hükümet Başkanlığı'ndan düşürülmüş olduğu için iptal etmek istedi. İnönü'nün tarihî ve siyasi kişiliğine saygı duyan Başkan Johnson, bu iptali kabul etmedi ve İnönü'yü görüşmeye davet etti.

1964: JOHNSON MEKTUBU

Handan Hanım ışıkları yakarken kendi kendine konuşur gibi:

— İşte senin Amerikan dostluğun buraya kadar, dedi.

Aslında bu sözler bir ölçüde, doktorasını Amerika’da yapmış olan Yiğit’e karşı söyleniyor.

Südi Bey susuyor, Orhan susuyor, Yiğit susuyor. Orhan’ın oğlu genç Demir susuyor. Türkiye’de kafası işleyen herkes susuyor.

Politik ve Sosyal Olaylar

1964 yılı boydan boya Kıbrıs olayı ve bu olay yöresindeki gelişmeler içinde geçti.

Kıbrıs’ta Türkler yönetsel anlamda organize olmaya başladılar. Belediye başkanları, güvenlik örgütü, bankalar, okullar... Buna karşı Kıbrıs’ta Rumların çıkardıkları olaylar arttı. Ada’ya ilk kez bir Türk Birliği gitti. Yeni olaylar üzerine Kıbrıs’a uçaklar gönderildi. Amerika Devlet Başkanı Johnson, İnönü’ye bir “Uyarı Mektubu” gönderdi.

1964 yılının Ağustos ayında Yunanistan’la Türkiye arasındaki İkamet, Ticaret ve Ulaştırma Sözleşmesi feshedildi. Bunun sonucu olarak Türkiye’de yaşamakta ve çalışmakta olan 5.000 kadar Yunanlının ayrıldığı ve Yunanistan’a döndüğü hesaplandı.

RCD (Türkiye-İran-Pakistan) Kalkınma İşbirliği Örgütü kuruldu.

1964’de Halide Edip Adıvar öldü.

Lyndon B. Johnson

Ekonomi

Cemil Bey Kayseri'ye seçmenleri ile görüşmeye gittiği için ekonomik durum konusunu o akşam Orhan'la Yiğit tartıştılar. Yiğit bu yıl gelişmenin düşük çıkacağını düşünüyordu. Orhan Bakanlıkta yorucu bir gün geçirmişti. Kısaca:

— GSMH nasıl olacak bilmiyorum; biraz düşük çıkabilir. Ama sen Planlama'dasın. Daha iyi biliyorsun. Devlet Yatırım Bankası kuruldu. Dış Ticaret Bankası kuruldu. Keban Barajı'nın ihale işi (Fransızlarla İtalyanlara) tamamlandı. Kamu İktisadi İşletmeleri (KİT) Kanunu çıkarıldı. Bunları neden hafife alıyorsun?

— Ağabey, bunları biliyorum, bu yıl önemli işler yapıldı. 1965 Yıllık Kalkınma Planı'nı hazırladık ve yayınladık. Yatırımlar oldukça hareketli... Niğde Çimento, Ankara İkinci Çubuk, Mersin-Muş-Tatvan demiryolu... Bunlar açılanlar... Antalya Limanı ile Trabzon Çimento Fabrikası'nın temelleri atıldı. Ama finansman açığı devam ediyor. Bu yıl devlet bütçesi açığı çok yüksek. Konsorsiyum da istediğimiz dış yardımı karşılamıyor.

Antalya Limanı

— Ha, bir şey daha var. Bunları yapıldı da, bir de ne oldu? Gümrükler yükseltildi. Biz anlamadık. Şimdi dışarıdan boya getireceğiz, parça getireceğiz. Gümrük vergisi olmuş iki kat... Yine de...

— Ağabey, öyle değil. Boya alacaksan yerli boya al. Parçayı da yerli yaptır. Yerli sanayiı koruyoruz. İsmet Paşa bile tasarı önüne gelince “Demek ki biz şimdiye kadar Lozan’da kaldırdığımız kapitülasyonların istediği düşük gümrük vergisi mi uyguluyorduk?” demiş.

Onları tartışmalarında bırakalım da bu konunun ne olduğunu kendi dilimizle anlatalım...

Gümrük Tarife Kanunu

1964 yılının ekonomik olayları içinde sessiz sedasız geçirilen Gümrük Tarife Kanunu (474 sayılı Kanun), önemli bir değişiklik getirdi.

Osmanlı ekonomisini kilit altında tutan kapitülasyonlardan önemli bir tanesi gümrük vergisinin arttırılamaması idi. 1839 Fermanı ile ilan edilen Kapitülasyon hükümlerine göre gümrük vergileri %3-5 arasında kalıyordu. Lozan Antlaşması ile (büyük tartışmalarla) bu kapitülasyon kaldırılmıştı. Ancak daha sonra ciddi, kapsamlı ve bilimsel bir tarife yapılmaması, özellikle Devletçilik rejiminden ayrıldıktan sonra Türk sanayiini gümrük vergisi yoluyla sağlanacak korumadan yoksun bırakmıştı.

Avrupa Ekonomik Topluluğu ile yapılan 1963 Ankara Anlaşması’na göre belli bir süre içinde her yıl yüzde belli bir indirim yapılarak sonunda gümrük vergisi uygulamasına son verilecekti. Oysa “Türk Gümrük Tarifesi”nde yer alan oranlar zaten son derece düşük bulunmaktaydı. Bu nedenle 1964’de eski tarife kaldırılarak yeni bir tarife yapılmıştır. Bu yeni tarifede eski vergi hadleri %30 ile %50 arasında yükseltilmiş, böylece bir yandan AET ile olan anlaşmanın gerekleri yerine getirilirken aynı zamanda bu anlaşmanın öngördüğü 20 yıllık süre içinde yerli sanayinin korunması sağlanmıştır.

Ama konu burada bitmemektedir. İthalatçı tüccar ile yatırım mallarını dışarıdan sağlayan sanayicinin şikâyetleri vardır.

Dış Finansman Sorunu

Aslında 1964 yılında ekonominin sorunu finansman yetersizliği idi. Türkiye'ye yardım için Paris'te toplanan Konsorsiyum, uzun görüşmelerden sonra, ihtiyaç olarak gösterilen 247 milyon dolarlık finansmanı karşılamamış, 127 milyon dolarlık bir fon sağlamıştı. Konsorsiyum üyeleri Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndaki hedefleri (ve sanayileşme planını) beğenmemişlerdi. Paris'e Planlama Müsteşarı Memduh Aytür başkanlığında gelen heyet düş kırıklığı ile Ankara'ya dönmüştü.

Dış Ticaret, dolayısıyla ödemeler dengesindeki cari açık ise ciddi olmakta devam edecekti.

1964 Sanayi Kongresi

1964 yılının ekonomi dünyasında yer alan önemli bir olayı, Ankara Sanayi Kongresi'nin açılması idi. Kongreyi Haziran ayında Makine Mühendisleri Odası toplamıştı. Kongrenin çalışmalarına Koalisyon Hükümeti'nin Başbakanı İnönü, Sanayi Bakanı Muammer Erten, Planlama Müsteşarı Ziya Müezzinoğlu, Ekonomist Prof. Orhan Dikmen, sanayici Hulki Alisbah ve daha başka iş adamları katılmışlardı.

Prof. Orhan Dikmen

Kongrede bir "Millî Sanayi" havası yaşandı. (Kongre Amerikan Başkanı Johnson'un İnönü'ye gönderdiği tehdit mektubundan 10 gün sonra toplanmıştı). Bu toplantıda genellikle görüşülen konular şunlar oldu:

İmalat işlerini zorlayan vergilerden, özellikle elektrik üstündeki vergilerden şikâyet edildi.

Yeni yürürlüğe giren Gümrük Vergisi Tarifesi'nin sanayinin korunmasında yararlı olacağı belirtildi, ama belli kalemler üzerinde durularak yapılacak revizyonlarla bu tür yanlışlıkların düzeltilmesi istenildi.

Montaj Sanayii üzerinde duruldu.

Teknik Laboratuvarlar kurulması istenildi.

Makine imalat sanayinin mutlaka korunması gerektiği vurgulandı.

Yabancı sermaye girişinin özellikleri belirlendi.

Yeni Teşvik Kanunu'nun çıkarılması istenildi.

Bütün bu konuşmalardan çıkan sonuç, millî ve güçlü bir sanayi kurulması idi. Batı'nın ve özellikle Amerika'nın Türkiye için böyle bir gelişmeye hoş bakmadığı bu vesile ile tekrar açıklanmış oldu.

1964 Dünya

1964'ün önemli olayı, Mısır'ın petrol şirketlerini devletleştirmesi oldu.

Sovyetler Birliği'nde Kruşçef ayrıldı, L. Brejnev başkanlığa geçti. Sovyetlerin dış politikası yine daha eskideki sertleşmeye dönüştü. Dolayısıyla Soğuk Savaş da önem kazandı.

Kıbrıs'taki Birleşmiş Milletler kuvvetleri gönderildi.

Cevahirlâl Nehru öldü.

İngiltere, Kuzey Denizi'nde petrol kuyularını işletmeye başladı.

İngiltere'den Amerika'ya büyük beyin göçü oldu.

Elizabeth Taylor, Richard Burton ile evlendi.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	24.6
GSMH Artışı (%)	4.1
Kişi Başına GSMH Artışı (%)	1.5
Bütçe Dengesi (milyon TL)	-613
Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	-116
Toplam Dış Borçlar(milyon \$)	964
Fiyat Artışı (%)	1.2

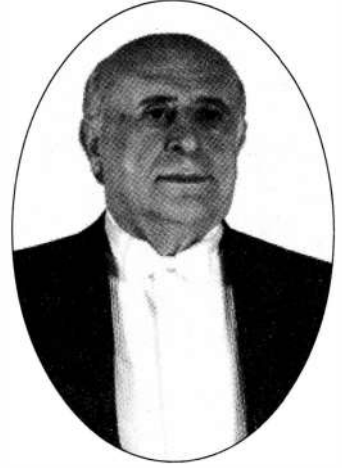

Odakule

1965: ADALET PARTİSİ

27 Ekim, Mebrure Hanım'ın yaş günü idi. Sûdi Bey ailesi tatlı bir sonbahar akşamı Cemil Bey'in Güvenevler'deki dairesinde toplandılar. Sofrada her zamanki gibi zengin Kayseri mutfağı vardı. Erkekler biraz aperatif aldılar.

Cemil Bey'in çok keyifli olduğu bir gündü. Genel Başkan Süleyman Demirel başkanlığında ilk Adalet Partisi Hükümeti kurulmuş ve Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in onayı da alınarak çalışmaya başlamıştı.

Süleyman Demirel

Sosyal ve Politik Olaylar

— Enişte, bence o dağınıklık dönemi bitti. Süleyman Bey mühendis... Hesap adamı... Bize böyle insanlar lazım. Göreceksiniz işler nasıl düzelecek. Serbestlik Enişte... Nefes alacağız yahu...

Fazla ağır olmayan bir enfarktüs krizi geçirmiş olan Sûdi Bey sesini çıkarmadan dinlemeyi yeğledi. Orhan böyle heyecanlandığı zamanlarda olduğu gibi “dayı” deyimi yerine bu kez de “ağabey” diyerek karşı çıktı:

— Ağabey... Tamam, iktidara geldiniz, ama daha ilk günden, daha önce iyi niyetlerle ve başarılı olarak yapılan işleri inkâr etmeye kalkıyorsunuz. Bu popülist politika ile...

— Bu popülist politika mı? Ticaret her şeyin başıdır. Alım satım... İşler gelişecek... Sokaklar insan dolu. Onlara iş bulunacak. Siz bürokratlar...

— Elbette öyle olacak. Bunun için yönetim sorumluluğunu alıyorsunuz. Bak Ağabey, Türkiye'nin bir sorunu var. Gelişmek, kalkınmak, insanlara iş bulmak, insanlara gelir sağlamak için sanayileşmek zorunlu. Öyle al-satla iş bitmiyor.

— Yani biz sanayileşmeyelim mi diyoruz?

— Siz ne istiyorsunuz, konuşuruz, ama istemeyenler var. Batı istemiyor. Batı, Pazar olmamızı istiyor. Sizde de bunu isteyenler var belki.

— Batı neden istemesin... Sizler... Hep komplo teorileri...

Tartışma giderek alevleniyordu. Ama Mebrure Hanım müdahale etti, herkesi yemeğe çağırdı. Çeşitli Kayseri yağlamalarının, Kayseri mantısının görkemli görüntüsü politik tartışmaları bir anda söndürürdü. Masaya oturup Kayseri mutfağının erdemlerini konuşmaya giriştiler. Biz onları bırakıp geride kalan yılların olaylarını gözden geçireceğiz.

İnönü'nün istifasından sonra 16 Şubat'ta Suat Hayri Ürgüplü bir "Ara Hükümeti" kurmuştu. Bu Hükümet zamanında Seçim Kanunu hazırlanmış (Millî Bakiye Sistemi dahil) ve seçimler yapılmış, sonunda Adalet Partisi oyların %50,6'sını, Cumhuriyet Halk Partisi ise %21'ini almış, 25 Ekim'de Adalet Partisi Süleyman Demirel'in başkanlığında Hükümet kurarak iktidara gelmişti. Meclis'te Adalet Partisi'nin 240, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 134 sandalyesi oldu.

Değişik bir dönem başlıyordu. Yönetim mekanizmasının belli yerlerinde olan bazı görevlilere işten el çektirildi (Muammer Aksoy, İhsan Topaloğlu). Dış politikada 1950 öncesinden kalma davranışlar değiştirilecek, Türkiye bir ölçüde Doğu'ya önem verecek, iç politikada yine Doğu'ya has normlara, inançlara yer açılacak, ekonomide

ise kaynakların özel sektöre çevrilmesi ve serbest piyasa koşullarına uyulması yoluna gidilecekti. Yapağı ticaretinden başka ithalatçılığa da başlamış olan Cemil Bey'in istediği, beklediği iktisadi iklim Türkiye'de doğuyordu.

Bu arada Türkiye önemli bir eski inkılapçıyı, felsefeciyi, Mülkiye'nin Müdürü, (İçişleri Bakanı) Prof. Emin Erişirgil'i kaybetti.

Emin Erişirgil

Nüfus sayımı yapıldı. Türkiye'nin nüfusu 31.4 milyon oldu.

İktidar Değişimi Öncesi Durum

Muhalefetteki partinin iktidara gelişinden önce 1965 yılında yer alan olayların başında Türkiye-Sovyetler ilişkileri gelmektedir. Sovyetler, bir süredir Türkiye ile ekonomik alanda ciddi ilişkiler kurmaya çalışmakta idiler. Daha önce Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Podgor-ni Türkiye'yi ziyaret etmişti, bu kez Eylül ayında Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında bir heyet Moskova'ya gitti. Aynı ay bir Sovyet heyeti, krediler ve teknik yardım konusunda konuşmak üzere Ankara'ya geldi.

Bu dönemde Sovyetlerin Türkiye'de yapılan yatırımlara büyük krediler verdikleri görülmektedir. Bu kredi ve teknik yardım etkinliğinin daha sonraki yıllara, Demirel başkanlığındaki Adalet Partisi iktidarı dönemine sarkacağını göreceğiz.

1965 yılında ülke ekonomisini etkileyen başka etkinlikler var. Nüfus Planlaması Kanunu, Kat Mülkiyeti Kanunu bunların arasında.

Sümerbank Eskişehir Basma Fabrikası da bu yıl içinde üretime başladı.

1965 yılında GSMH'nın %3.1 oranında arttığını, enflasyon oranının %8.1 olduğunu göreceğiz.

Kırsal Kesim ve Kentleşme

1960'lı yılların ortasından sonra ülkede nüfus hareketleri ve ekonomik yapıda önemli bir gelişme olduğu görüldü.

Kırsal sektörde, tarım teknolojisinde hızlı bir yenilenme belirdi. Traktör ve biçerdöver gibi tarım araçlarının kullanımı hızla arttı. Bu gelişme gelecek yılların ekonomisini ciddi şekilde etkileyecektir.

Yıllar	Traktör S.	Biçerdöğer S.
1965	6419	6550
1970	7018	8568
1975	32362	11245

Tarım sektöründeki teknoloji değişimi nüfus hareketlerine de neden oldu. Tarımda işsiz kalan el emeği kentlere akmaya başladı. Kırsal kesimdeki nüfusun genel nüfus içinde oranı azaldı:

Yıllar	Kırsal kesim/Genel nüfus %
1965	67.6
1970	61.5
1975	59.2

Bu gelişmenin neden olduğu kentleşme, toplumun eğitim düzeyine de yeni oranlar getirdi. Erkek nüfusta okuryazarlık oranı 1965'de %64 iken 1975'de %76 oldu. Kadın nüfusta bu oran %33'den %55'e yükseldi.

Bu kentleşme olayı, giderek büyüyen ve karmaşası artan Türk toplumuna gelecek yıllarda yeni fırsatlar ve yeni sorunlar yaratacak, bu bağlamda sanayileşmenin, el emeğinin sorunlarıyla karşılaşılacaktır.

Ama dikkati çeken olay, yılın başında ortaya çıkan "Gericilik Olayları"nın derhal ivme kazanması olmuştur.

Ekonomi

1965 yılı, daha önce de olduğu gibi dış ticaret alanındaki zorluklar ve ödeme güçlükleri ile başladı. İhracatı geliştirmeyi amaçlayan yeni bir Dış Ticaret Rejimi yayınlanırken, Meclis'te solcu milletvekilleri (Orhan Apaydın ve Niyazi Ağırnaslı) tarafından “dış ticaretin devletleştirilmesi” önerisi yapıldı.

Hükümet bankalara “Kalkınma İstikrazı” tahvilleri sattı. Bir dert haline gelen “Tasarruf Bonoları”nı tasfiyeye çözümler arandı.

Sosyal Sigortalar Kanunu yürürlüğe girdi. Millî Prodüktivite Merkezi kuruldu. Kat Mülkiyeti Kanunu yayınlandı. Almanya ile “Sosyal Güvenlik Anlaşması” imzalandı.

Bu arada Sovyetler, Türkiye'ye ekonomik yardım konusundaki etkinliklerini arttırdılar. Yılın ilk ayında, Ocak'ta Sovyetler Yüksek Prezidyum Başkanı Podgorni Türkiye'ye geldi ve yapılacak yardımlar konusunda ayrıntılı çalışmalar yapıldı. Bu olayı, İnönü Hükümeti'nin Meclis'te ret oyu alması sonucu istifa etmesi izledi. Yılın sonuna doğru, 16 Eylül'de Başbakan Suat Hayri Ürgüplü büyük bir heyetle Moskova'ya gitti ve yardım çalışmalarını sürdürdü. Dönüşte istifa etti ve Demirel başkanlığında Adalet Partisi Hükümeti kuruldu.

Bu etkinlikler arasında, önce Ocak ayında Arçelik Fabrikası, daha sonra (Sovyet destekli Demir Çelik Fabrikası'na karşılık imiş gibi) 15 Mayıs'ta Amerikan destekli Ereğli Demir Çelik Fabrikası kuruldu. Bütün zorluklara rağmen Türkiye, sanayileşme yolunda adımlar atıyordu.

Nisan ayında Genel Nüfus sayımı yapıldı. Türkiye'nin nüfusunun 31.4 milyon olduğu öğrenildi. Zaman içinde büyük kentler oluşmaya başladı (İstanbul 2.3 milyon).

1965 Dünya

Dış dünyanın olayları gerek Sovyetlerin ve gerekse Amerikalıların uzaya astronot göndermeleri ve bu astronotların uzayda yürümleri rekabeti ile başladı. Fransızlar ilk uydu füzesini fırlattılar.

Vietnam Savaşı bütün şiddeti ile devam etti.

Sovyetlerde iktidar değişikliği oldu.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nın önemli insanı Winston Churchill 91 yaşında öldü.

Cezayir'de ihtilal. Bin Bella düşürüldü.

Vietnam Savaşı'nın ikonik fotoğrafı

İngiltere'de gazete yayınları: Express 3.4 milyon, Mail 2.4 milyon, Mirror 5.0 milyon.

Somerset Maugham öldü.

Norman Mailer'ın "Bir Amerikan Rüyası" kitabı yayımlandı.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	25.4
GSMH Artışı (%)	3.1
Kişi Başına GSMH Artışı (%)	0.6
Bütçe Dengesi (milyon TL)	-617
Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	-108
Toplam Dış Borçlar (milyon \$)	1.051.0
Fiyat Artışı (%)	8.1

Dış İlişkiler ve GATT

1964-65 yıllarının önemli olaylarından biri de GATT'ta yapılan "Gümrük Tarifeleri ve Taviz Anlaşmaları" konusu oldu. Bu konudaki önemli gelişmeyi Orhan'ın ağzından dinleyeceğiz. Cemil Bey Orhan'a GATT'ın ne olduğunu ve bizimle ilişkisini sormuştu:

— Gazetelerde okuyorum. Bu taviz görüşmeleri ne oluyor?

— Ağabey bu GATT, Dünya Ticareti ve Gümrük Tarifeleri üzerine kurulmuş bir örgüt. İkinci Dünya Savaşı uluslararası ticarete türlü sınırlamalar, yasaklar getirmişti. Savaş bitince Batılılar bunları kaldırarak ticareti kolaylaştırmak için yıllar önce bu Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması Örgütü'nü kurdular. Biz de 1953'de bu örgüte girdik ve kendi sınırlamalarımızı azalttık. Buna "Taviz Vermek" diyoruz. Bunlar eski dönemde oldu. Yani gümrük tarifemizin ilgili maddelerini, Batıların (Amerikalıların) istediği hadlere indirdik. O zamanlar Spesifik Tarife kullanıyorduk. Yani gerçek değer değil, önceden belirlenmiş değerlere göre. Mesela çeliğin bir kilosundan 19 kuruş gibi. Şimdi "Ad Valorem", yani değer üzerinden vergi almak için tarifemizi değiştiriyoruz. Çeliğin kilosundan değil, değerinden yüzde belli bir oranda. Şimdi eskiden verdiğimiz tavizleri yeni tarifeye uyduracağız.

Bir başka şey daha var. Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girmeye hazırlanıyoruz. Bu topluluğa girince yirmi yıl içinde giderek gümrük vergilerini sıfırlayacağız. O nedenle şimdi vergi tarifemizi yükseltmeliyiz ki, daha başlangıçta imalatımız yabancı rekabeti karşısında savunmasız kalmasin.

Şimdi Cenevre'de bir heyetimiz var. Bu görüşmeleri yapıyor. Mesela senin yapağların için yabancı devletler yüksek gümrük vergileri uyguluyorsa indirilmesini isteyeceğiz. Buna karşı biz de onların istedikleri mallara uyguladığımız gümrük vergilerini azaltacağız.

Cemil Bey o günlerin tozu dumanı içinde bu konunun önemini anlamamış görünüyor. Oysa Cenevre'deki heyette çalışan bürokrat-

teknokratlar 1960 öncesi verilen tavizlerin ne kadar aleyhimize olduğunu anladıkları ve bildikleri için bu kez bütün bu tavizleri kaldırıyor ve gümrük tarifesini hem iç sanayii koruyacak, hem de devlete gelir sağlayacak şekilde oluşturmaya çalışıyorlar.

Sonra ne olacak? Türkiye daha önce verdiği tavizleri hemen hemen tümüyle kaldıracak. Karşısında taviz de istemeyecek. Çünkü Türkiye'nin sattığı mallar (tarım ürünleri, maden cevherleri ve ham maddeler) için devletler kendi tarifelerindeki gümrük vergilerini zaten sıfırlamışlar. Tarım mallarına ve ham maddeye aç bir dünya...

Daha sonra ne olacak? Türkiye, Brüksel nomanklatürüne uygun bir Gümrük Tarifesi yapacak. Bu tarifede bütün vergi oranları önemli şekilde, %30-50 oranında yükseltilecek. Böylece Batı devletlerinin kendi sanayilerini korumak için yaptıkları Gümrük Koruması Türkiye'de de gerçekleştirilmiş olacak. Planlama Örgütü, kendilerine sorulmadan yapıldığı için bu operasyona karşı çıkacak, ama direnmeyecek ve kabul edecek. Buna karşı işadamları yöresinden, ithalatçılardan ve bazı sanayicilerden ciddi itirazlar gelecek ve yeni tarife üzerinde değişiklikler yapmaya çalışacaklar.*

Oysa operasyonun sonuçları derhal kendisini gösterecek. İthalat, Gümrük Vergisi tahsilatı ve Sanayi Endeksi şu seyriz izleyecek:

Yıllar	İthalat (milyon dolar)	Gümrük vergisi (TL) sanayi endeksi %
1963	622	24.6
1964	688	30.6
1965	537	33.0
1966	572	39.1

* 1971 yılında bu tarifede önemli değişiklik yapılacak ve bazı maddelerin vergi oranları büyük ölçüde indirilecektir.

Bu, Şu demek oluyor: Türkiye 1964'den başlayarak, bu ölçüde i sanayiini korumayı sağlayacak. Çünkü aslında bu parayı Türkiye'ye ihracat yapan memleketler ödeyecek.

Bunları Cemil Bey'e anlatmak zor. Ama durum böyle.

Bu durum ne zamana kadar sürecek? nce Avrupa Birliği ile yapılan anlaşmaya göre yapılacak indirimler, sonra Dünya Ticaret rgt (WTO) kurulana kadar. O kurulunca GATT da oraya katılacak. Onları, o tarihlere gelince anlatacağız.

1966: YENİ CUMHURBAŞKANI

Handan Hanım:

— Aynı yaştaydık. O da 1895 doğumluydu, dedi.

Sûdi Bey hem telaşlandı hem de kızdı. Handan'ın Cemal Paşa'nın ölümü ile kendi yaşamı arasında kurduğu ilişki canını sıktı. Bereket çocuklar hemen başka konulara girdiler. Her zamanki gibi Cemil Bey Hükümet'in başarısından söz etti. Orhan da her zamanki gibi hesap-sızlıkları ileri sürdü. Vakit geçmişti, herkes yerine dağıldı.

Politik ve Sosyal Olaylar

1966 yılı başında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in hastalığı sorunu çıktı. Ağır bir inme... Cumhurbaşkanı Amerika'ya götürülüp getirildi ve sonunda yaşamdan ayrıldı. Cumhurbaşkanlığı'na, partiler arasında uzun tartışmalardan sonra, Mart ayında Cevdet Sunay Paşa getirildi.

ABD Başkanı Johnson'un önceki yıl gönderdiği tehdit mektubu güncelliğini muhafaza etti ve tepkiler sürdü.

Bir tarafta Millî Türk Talebe Birliği tarafından "Komünizmi Tel'in" toplantıları yapılırken, bunlara koşturüntüsünde İmam Hatip Okulları'nın övgüsü sergilendi.

Türkiye’de ilk ciddi grev olayları başladı. Önce Paşabahçe Cam Fabrikası’nda, sonra Kula Mensucat Fabrikası’nda iki grev oldu.

1966 yılında ekonomik alanda ciddi bir hareketlilik vardı. Bu konudaki konuşmalarda bu kez Cemil Bey değil, Planlama’da çalışan oğlu Yiğit yapılanları anlattı.

Bütün bu olanlar yanında, belki de yılın en başta gelen olayı, Sovyetler Birliği Başbakanı Kosigin’in Aralık ayında Türkiye’ye gelmesi oldu. Batı’yı ve Amerikalıları çok düşündürecek olan “Türkiye’ye Sovyetler Birliği Yardımları” giderek önem kazanmaktaydı.

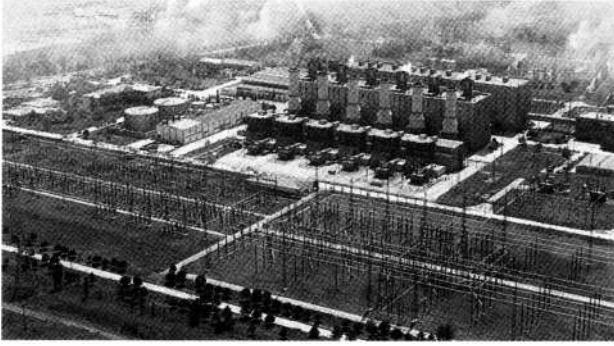
Paşabahçe grevi

İnönü, “Eğer Devletçilik solculuk ise, ben de solcuyum” dedi.

Ekonomi

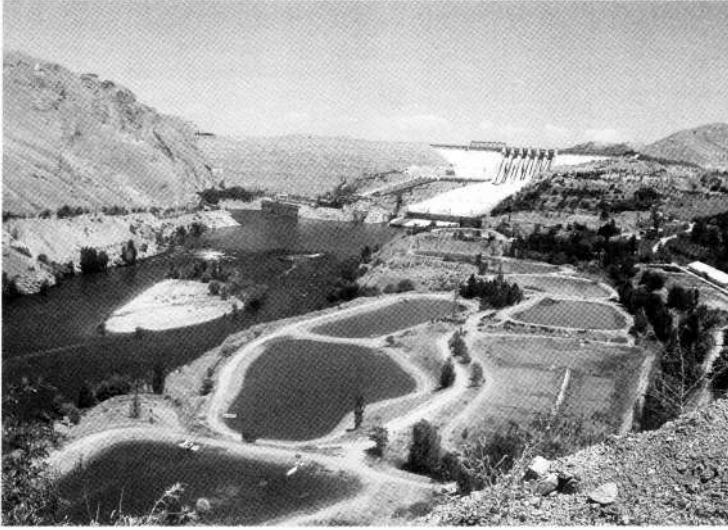
Yatırımlar bu yıl çok hareketli:

- Trabzon Çimento,
- Batı Anadolu Çimento,
- Hereke Nuh Çimento,
- SASA Suni ve Sentetik Elyaf Sanayii kuruldu.
- Eylül’de İzmit Petro-Kimya tesislerinin temeli atıldı.
- Erciş Bira ve Malt Fabrikası,
- İstanbul’da Ambarlı Elektrik Santrali’nin ilk birimi,
- Keban Hidroelektrik santralinin temeli atıldı.
- Almus Hidroelektrik Barajı üretime başladı.
- Ereğli Demir Çelik Fabrikaları hizmete girdi.
- Ankara’da Büyük Ankara Oteli açıldı.
- Nuh Çimento Fabrikası kuruldu.

Ambarlı Elektrik Santrali

Hepsinden önemlisi, Keban Barajı'nın anlaşması imzalandı, temeli atıldı.*

Keban Barajı

Yabancı ülkelere giden işçilerimizin sayısı 600.000'i geçti. Ülke içi işsizlik sorununun çözümüne büyük yardımı oldu. Yalnız o değil, gönderdikleri paralar da ödemeler dengemizi rahatlattı. Almanya'dan Keban için 80 milyon marklık bir kredi aldık.

* O yıl herkes televizyonlarının başında Baraj gölünün yamaçlarında patlatılan dinamitlerden havalara savrulan kayaları seyretti. Eskiler, gereksiz yere politik gösteri için yapılan masrafı kınadı.

Burada Cemil Bey araya girdi:

— Organize Sanayi Bölgeleri Yönetmeliği çıktı nihayet. Kayseri’de büyük sanayi bölgesi kuruyoruz. Ne zamandır bekliyorduk.

Bunların hepsi etkileyiciydi. Ama yıl başında iki grev (Paşabahçe-Ocak) ve (Kula-Şubat) belli ölçüde sıkıntı yaratmıştı.

Temmuz ayında “Arazi Birleştirilmesi Hakkındaki Tüzük” çıkarılarak; toprak muhafaza ve sulama tekniğinin zorunlu kıldığı durumlarda parsellerin yerlerinin ve şekillerinin değiştirilmesi, birleştirilmesi ve amaca uygun parsellere ayrılarak yeniden düzenlenmesi yoluna gidildi.

Giderek artan gecekondulaşma olayını bir düzene sokmak için Temmuz ayında “Gecekondu Fonu” kuruldu.

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ilişkiler, toplantılar devam etti.

1966 Dünya

Türkiye açısından önemli olan olay, Şubat ayında Suriye’deki askerî darbedir.

Çin’de Mao Zedong Ağustos ayında “Kültür Devrimi”ni ilan etti.

Yunanistan sürekli karışıklıklar içinde idi, gelecek yıl yapılacak olan askerî darbe ve cunta rejimine hazırlanıyordu.

İspanya’da üniversite öğrencileri polisle çatıştı.

Amerika Birleşik Devletleri’nde binek arabası sayısı 78 milyon oldu.

Amerikan ve Sovyet uzay gemileri aya iniş yaptılar.

Van Gogh’un Mlle. Ravoux tablosu 441.000 dolara satıldı.

Georges Duhamel öldü.

Temel Göstergeler

GSMH (milyon TL)	28.5
GSMH Artışı (%)	12
Kişi Başına GSMH Artışı (%)	9.2
Bütçe Dengesi (milyon TL)	-80
Dış Ticaret Dengesi (milyon TL)	-227
Toplam Dış Borçlar (milyon \$)	1.149
Fiyat Artışı (%)	4.8

1967: KIBRIS'IN PARALARI

Orhan'la Cemil Bey ekonomi alanında anlaşamamaları da dış politika konusunda uyum içindeydiler. O gün Orhan Meclis'e gelmişti. Cemil Bey onu orada buldu ve hemen konuya girdi:

— Kıbrıs Türklerine paralarını gönderdiniz mi?

Milliyetçi Cemil Bey her şeyden önce Kıbrıs'taki Türkleri düşünüyor. Orhan ise Hazine'nin durumunu ve Kıbrıs'a gönderilecek yüz yirmi beş bin dolar için Merkez Bankası ile yapılacak pazarlığı...

— Yarın göndeririz herhalde, dedi.

Südi Bey Kıbrıs olayı ile ilgilenmekle birlikte daha çok Başbakan'ın yanında büyük bir heyetle Moskova'ya gitme düşüncesinin ayrıntılarını öğrenmek istiyordu, ama Cemil Bey de Orhan da bu konuda henüz fazla bir şey bilmiyorlardı.

Politik ve Sosyal Olaylar

1967 yılının politika alanı sürekli olarak Kıbrıs olaylarıyla doludur. Türkiye Kıbrıslı Türklere, mücahitlere belli ölçüde yardım gönderiyordu. Dış politikada şaşmaz bir milliyetçi olan Cemil Bey, Maliye Bakanlığı'nın yardım işini aksatıp aksatmadığını öğrenmek istiyordu. Aslında yardım işinin kanalları çok başkaydı ve Orhan bunları Cemil Bey'le paylaşmayı da doğru bulmuyordu.

Kıbrıs'ta olaylar çok daha önceden başladı. Ama bu yıl Kasım ayında şiddet kazandı. Rauf Denktaş tutuklandı, Türk köylerine baskınlar yapıldı. 28 Türk öldürüldü. Türk ve Yunan Başbakanları buluştular.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Kıbrıs'ta NATO silahlarının kullanılmaması konusunda Türkiye'yi uyardı. Amerika'nın

özel temsilcisi Cyrus Vance arabuluculuk yaptı. Kıbrıs'taki Yunan askerî birliği Yunanistan'a döndü. Aralık ayında "Kıbrıs Türk Geçici Yönetimi" kuruldu.

İç politikada muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi'nde istifalar ve ayrılmalar oldu. Hükümet, İmam Hatip Liselerinden çıkanların üniversiteye girmelerini kabul etti. (Süleyman Demirel daha sonra emeklilik döneminde buna karar verilmiş olmasına üzülecek midir?)

Cyrus Vance

Prof. Turhan Feyzioğlu, Güven Partisi'ni kurdu.

Bu arada, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) kuruldu. 1967'de üç büyük grev oldu. Haziran ayında Ankara Belediyesi işçileri greve gittiler. Eylül'de İncirlik Üssü'ndeki işçiler ciddi ve büyük bir grev yaptılar. Ekim ayında Harp-iş grevi oldu.

Başbakan Demirel, geçen yıl gelen Sovyetler Birliği Başbakanı Kosigin'in daveti üzerine 20 Eylül'de, yanına aldığı büyük bir heyetle Sovyetleri ziyaret etti. Bu olay Türkiye'nin sanayileşmesi sürecinde önemli bir yer alacaktır.

Bu yıl Türkiye'de tanınmış yazar Vâlâ Nurettin, Prof. Ali F. Başgil, Prof. Yavuz Abadan, ressam Fikret Mualla öldü.

Ekonomi

1967'de Türk ekonomisi çok hareketli geçti. Ancak bu ekonominin finansmanı sorunu da bu hareketlilikle orantılı olarak büyümeye devam etti. Dış ödemelerdeki güçlükleri karşılamak için çeşitli önlemler alındı. Yıl ortasında (Haziran, Temmuz) kamyon, otobüs, otomobil gibi araçların bedelsiz olarak ithali yasaklandı. Dövizle Çevrilebilir

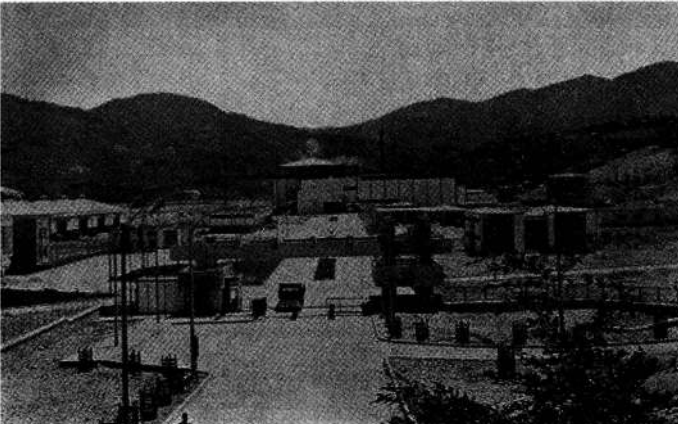
Mevduat (DÇM) uygulaması yeniden başlatıldı. Tasarruf bonolarının alışverişi kısıtlandı. Selektif Kredi Fonu kuruldu. İthalat rejimine yeni kısıtlamalar getirildi. Bu arada sıkışıklığın çok ağırlaştığı Şubat ayında Merkez Bankası'nın rezervlerinden 42.5 milyon dolar değerinde 5 ton altın satılması zorunlu oldu.

Toplam dış borçlardaki artış hızlanarak devam etti (1.3 milyar dolar).

Turgut Özal, Devlet Planlama Müsteşarı oldu ve Planlama'da Teşvik Dairesi kuruldu.

1967'de yatırım faaliyetleri özellikle dikkat çekici oldu. Batman-İskenderun boru hattı (490 kilometre) açıldı. Bundan sonra bütün yıl sürekli yatırımlara ve bu yatırımlarda Sovyetlerin büyük etkinliklerine tanık olundu.

Ambarlı Termik Santrali,
Kesikköprü Barajı,
Konya'da Akınapa Barajı,
Tariş Alkol,
Diyarbakır İçki,
Giresun Kâğıt Fabrikaları üretime başladı.

Giresun Kâğıt Fabrikası

Marmaris'te Martı Oteli,
İzmir'de Çiğli Havaalanı açıldı,
Gökçekaya Barajı'nın temeli atıldı.

Bursa Çimento, Samsun Gübre, Kayseri Atlas Halıcılık, Türksan Ambarlı Kâğıt Kaplama, Seydişehir Alüminyum, Dalaman Kâğıt, Anadolu Çimento, İzmir Aliğa (Rafinerisi) Fabrikalarının temelleri atıldı.

Tat Konserve, Tuborg Bira, Netaş, Sabancı Holding ve başka özel sektör kurumları kuruldu.

Aliğa Rafinerisi

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	29.7
GSMH Artışı (%)	4.2
Kişi Başına GSMH (%)	1.6
Bütçe Dengesi (milyon TL)	- 23
Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	-162
Dış Borçlar (milyon \$)	1.286.0
Fiyat Artışı (%)	7.6

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

1967 yılının en önemli olayı, 1963'te yürürlüğe giren Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulama süresini doldurmuş olmasıdır. Bir rastlantı var. Bir zamanlar Orhan'ın babasından dinlediği Devletçi politika dönemindeki Birinci Sanayi Planı da 1933 yılında yürürlüğe konmuş, 1937'de tamamlanmıştı.

O plan tümüyle başarılı idi. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı da, tümü ile uygulanamamakla birlikte, belirgin bir başarı kazanmıştı.

1960'lı yıllarda başlayan Kalkınma Planlarına gelince; Orhan'la Yiğit'in bu konuda Cemil Bey'e anlattıklarını görelim:

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda GSMH'nın artış hız hedefi %7 olarak saptanmıştı. Uygulamada %6.6 olarak gerçekleşti. Aynı dönemde enflasyon ortalaması %5.2 oldu. Bu, kendi ölçüsünde bir başarı idi. Nüfus artışı bu dönemde %3 olduğuna göre, yaşam ve refah düzeyinde kabaca %4 yöresinde bir yükseliş olduğu düşünülebilir.

Bu beş yıllık dönemde ithalat 3.194 milyon, ihracat 2.203 milyon ve buna göre dış ticaret açığı da 991 milyon dolar oldu. Bu arada Türkiye'ye Almanya'dan ciddi ölçüde işçi gelirleri gelmeye başladı.

Bu açık ve genel olarak cari açık Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu'ndan ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nden alınan yardımlarla karşılandı.

Birinci Beş Yıllık Plan'ın finansmanı için GSMH'nın %18.3'ü oranında bir tasarruf öngörülmüştü. Bunun %3.5'luk bölümü dış kaynaklardan sağlanacak ve yatırımlar bu finansmanla gerçekleştirilecekti. Beş yıllık yatırım 59.6 milyar olarak hesaplanmıştı. Bunun 42.9 milyarlık bölümü gerçekleştirildi.

Yatırımların dış finansmanını OECD tarafından kurulan konsorsiyumdan ve Sovyetler Birliği'nden sağlanan krediler sağlıyordu. Sov-

yetler Birliği'nden sağlanan 200 milyon dolarlık kredi sadece sanayi tesislerinin kurulmasında, Konsorsiyum kredilerinin önemli bir kısmı cari açığın, cari ihtiyaçların, borç taksitlerinin ödenmesinde kullanıldı.

Birinci Beş Yıllık Plan döneminde sanayinin GSMH içindeki oranı %16.7'den %20.7'ye yükseldi. Bu süreçte, özel sektörden çok kamu sektörünün etkinliği oldu. Özel sektör yatırımları plan hedefini aşmakla birlikte, sanayiden daha çok bina inşaatında yer aldı.

Tarım sektöründe çalışanların oranı %77'den %72'ye inerken sanayi sektöründe çalışanların oranı %8.8'den %10.4' e yükseldi.

Türk ekonomisi 1967 yılında bir anlamda başarılı oldu. Halkın refah düzeyinde göreceli bir artış görüldü. Ancak plan hedefleri tam olarak gerçekleşemedi. Dış borçlarda ise belirgin bir artış oldu.

1967 Dünya

1967'de Türkiye bakımından önemli olan gelişme, Yunanistan'da Ordu ile Kral'ın anlaşması ile yapılan bir askerî darbe sonucu yeni bir Hükümet'in kurulması oldu. Daha sonra Ordu ikinci bir darbe yaptı. Kral İtalya'ya kaçtı. Bir Cunta Hükümeti kuruldu.

İngiltere ikinci kez Avrupa Ekonomik Topluluğu'na başvurdu ve ikinci kez Fransa'nın vetosu ile karşılaştı.

İsrail ile Mısır, Suriye ve Ürdün arasında 1967 savaşı oldu. Bu savaş birçok dengeleri değiştirecektir.

İran Şahı kendisine ve Kraliçe Farah'a Tahran'da taç giydirdi.

Vietnam Savaşı bütün şiddetiyle devam etti.

Çin, ilk hidrojen bombasını patlattı.

Leonardo da Vinci'nin bir eseri (G. Benci'nin portresi) 6 milyon dolara satıldı.

1968: SÛDİ BEY'İN RAHATSIZLIĞI

Sûdi Bey bu yıl seksenli yaşların sonuna girdi. Yılın bu soğuk günlerinde sık sık rahatsızlanıyor. Akşama doğru Handan Orhan'a telefon etti:

— Sûdi biraz keyifsiz. Doktor Deniz Bey'i getirebilir misin?

Orhan yalnız Deniz Bey'i değil, Cemil Bey'i de alarak geldi. Her zamanki gibi Sûdi Bey'e sakinleştirici bir enjeksiyon yapıldı. Oksijen verildi. Sûdi Bey rahatladı. Orhan ve Cemil Bey onu Handan'la bırakıp oturma odasına geçtiler. Konuları Sûdi'yi rahatsız edebilirdi. Devlet yönetiminde yer alan biri 63, ötekisi 51 yaşında iki insan bunları konuştular.

Biz onların ne konuştuklarını özetleyeceğiz:

Politik ve Sosyal Olaylar

1968 yılı, başından sonuna kadar toplumu rahatsız eden sosyal olaylarla geçti. Kömür İşletmeleri'nde, Kavel Kablo Fabrikası'nda grevler, Ankara Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde, Mülkiye'de, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde olaylar...

Yıl, İstanbul'da MTTB'nin "Komünizmi Tel'in" mitingi ile başladı. Aynı miting Eylül ayında İzmir'de tekrarlandı. Haziran Ankara'da Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde bir boykotla devam etti. İlahiyat Fakültesi'nde de protesto olayı oldu. 2 Temmuz'da ise Beyazıt'ta "Emperyalizme karşı" yapılan mitingde kanlı bir Pazar yaşandı.

Temmuz'da işçiler Kavel Fabrikası'nı işgal ettiler.

1968 Temmuz ayında İstanbul'da 6. Filo olayı oldu. Genç üniversitelilerin hareketlendirdiği halk, Dolmabahçe rıhtımında karaya çık-

mak isteyen Amerikalı bahriyelileri denize döktü. Zonguldak Kozlu Madenleri'nde büyük bir grev oldu.

6. Filo olayı

6. Filo olayı

Kasım, Aralık aylarında birbiri peşine Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde (Mülkiye), Ankara Hukuk Fakültesi'nde boykotlar oldu. Öğrenciler 26 Aralık'ta Rektör'ün odasını işgal ettiler. Bir profesör bıçaklanarak öldürüldü.

Senato seçimleri kanlı geçti.

Bir yanda “Sosyalist Fikir Hareketleri Derneği” kurulurken, karşıtı olarak “dinci” gruplar da ilk kez örgütlü şekilde harekete geçtiler. Başörtüsü sorunu çıktı. Bursa'da “Hâkimiyet İslam'dır” pankartları

asıldı. Millî Eğitim Bakanı (İlhami Ertem) her ilde bir İmam Hatip Okulu açılacağını ilan etti.

İnönü, Konya CHP kongresine gönderdiği mesajda “En büyük tehlike irticadır” dedi.

İlk kadın belediye başkanı (Leyla Atakan) Kocaeli’de seçildi.

Seçimlerde “millî bakiye” yöntemi, büyük tartışmalara rağmen kaldırıldı.

Bütün bu hareketler o tarihlerde Fransa’da başlamış olan başkaldırı olaylarıyla eşzamanlı olarak oluştu.

Bu arada Bulgaristan ile yapılan anlaşma sonucunda Türkiye’ye 130.000 Bulgaristan Türk’ü göçtü. Aynı zamanda Avustralya’ya da Türk işçisi gönderilmeye başlandı (ilk parti 167 kişi).

Bu yıl Türkiye’de tanınmış kişilerden yazar Sabiha Sertel, Kurtuluş Savaşı kumandanlarından Kâzım Özalp vefat etti.

Ve 1968 yılı ekonomisi bu ortam içinde gelişti.

Ekonomi

1968 ekonomisi yıla Dördüncü Sanayi Kongresi ile başladı. Bu kongrede de sanayileşme amacı vurgulanmakla birlikte kredilerin ve teşvik tedbirlerinin yetersizliğinden şikâyet edildi. Bazı konuşmacılar yabancı sermayeye karşı düşünceler sergilediler. Bu yıl senet protestolarında büyük artış oldu.

Yıl boyunca finansman güçlükleri sürdü gitti. Hükümet, Merkez Bankası kaynaklarına büyük ölçüde başvurmak zorunda kaldı. Merkez Bankası dövizde “Turist Kuru” uygulamaya başladı (dolar=12 TL). “Döviz Çevrilebilir Mevduat”ın (DÇM) 1968 programında finansman olarak kullanılmasına gidildi.*

* DÇM Döviz çevrilebilir Mevduat: Dışarıda parası olan gerçek ve tüzel kişilerin

Giderek büyüyen ve karmaşıklığı artan ekonomide çeşitli olaylar yer aldı:

- Şubat ayında birçok malın ithalatı yasaklandı: Küçük dizel motorlar, çamaşır makineleri, dikiş makineleri, piller, dolmakalem, mobilya, giyim eşyası, likit gaz... Bu önlem hem döviz talebini kırmak, hem de yerli sanayii teşvik etmek amacıyla alındı.

- Yıl başında altın piyasası beklenmeyen şekilde hareketlendi.

- Asgari Ücret Yönetmeliği yayınlandı.

- Koç Grubu'nda ilk kredi kartı uygulaması başlatıldı.

- Gümrük Hattı Dışı Vergisiz Mal İthalı (Freeshop) uygulaması başladı.

- Ankara'da televizyon ve radyoda FM yayınları başladı.

- Rekolte yetersizliği ve tüketimin artışı nedeniyle Türkiye Almanya'dan 400.000 ton buğday ithaline girişti (Serbest döviz ile ödeme kaydı).

- Büyük fabrika ve laboratuvarlarda üretilen tıbbi ürünlerin satış fiyatlarının saptanmasına gidildi.

- Tasarruf bonolarının devir teslimi yasaklanarak tasfiye edilmesine girişildi.

- 1966 yılında 132.5 ton olan altın stokumuz zamanla 109 tona inmişti. Bunun da 98 tonluk kısmı bu yıl rehinde bulunmaktaydı.

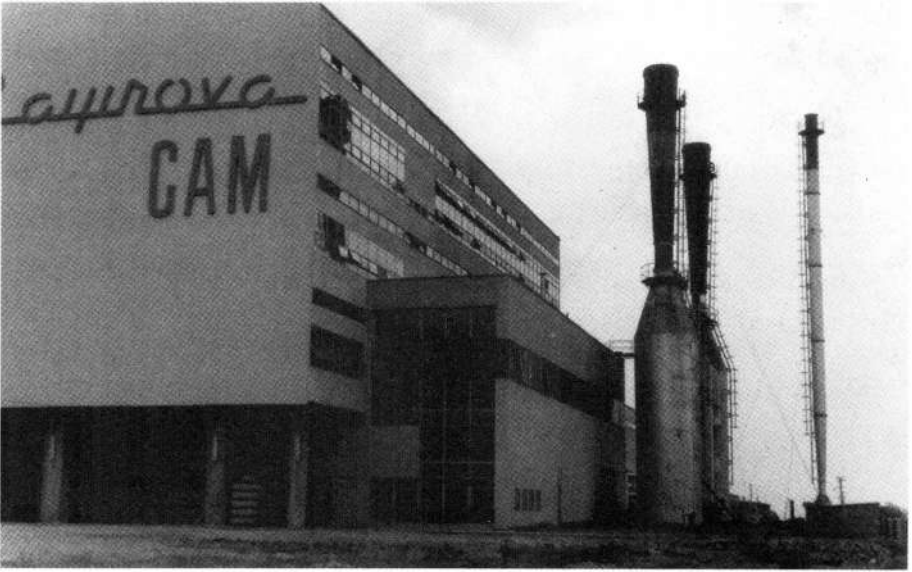
(bankalar dahil) paralarıdır. Bunlar konvertibl döviz olarak Türkiye'deki bankalarda hesap olarak açılır. Karşılığındaki Türk parası da ilgiliyle kredi olarak verilir. Kur riski ise devletin üstündedir. Bunlar kısa vadede oluşacak darboğazları aşmakta kullanılsa da ithalat ve dışa bağımlılığı tehlikeli şekilde arttıracaktır. (1978 yılında DÇM borçlarının toplamı 3.3 milyar olarak hesaplanmıştır.

Yatırımlar

1968 yılı yatırımlar bakımından da hareketli geçti:

Ocak ayında TOFAŞ (Türk Otomobil Fabrikası),
Bursa'da Siemens,
Ankara Elmadağ Çimento,
Bolu Çimento,
Olmuksa,
Bursa'da Aroma Fabrikaları kuruldu.

Çayırova Cam,
Yarımca Seramik Fabrikaları üretime başladı.

Çayırova Cam Fabrikası

Dicle Köprüsü açıldı,
Ömerli Barajı'nın temeli atıldı.

1968 Dünya

Dış dünyada 1968'in en önemli olayı Fransa'daki toplumsal etkinliklerdir. Başlayan ve ciddi boyutlara varan etkinlikler yüzünden üniversitelerin kapatılması (Nantes, Sorbonne), Mayıs ayındaki büyük işçi grevleri Fransa'yı çalkalarken Başkan De Gaulle istifa etmek ve askerlere sığınmak zorunda kaldı.

Fransa'daki bu olaylar, yukarıda anlattığımız gibi, hemen aynı tarihlerde Türkiye'ye de yansdı.

General De Gaulle

Avrupa Topluluğu ortakları arasında Gümrük Birliği Ortak Tarife uygulamasına da 1968 yılında başlandı.

Amerika'da doların altın değerinin 1 ons=35 dolar olamayacağını anlaşılmaması dolar üzerine spekülasyonların başlamasını tetikledi, dolar kurları iniş çıkışlar gösterdi.

Amerika'da zenci lider Martin Luther King öldürüldü. Senatör Robert Kennedy ABD Başkanlığına adaylığını koydu, ama öldürüldü.

Vietnam Savaşı şiddetle sürdü.

Çekoslovakya, Sovyet silahlı kuvvetleri tarafından işgal edildi.

Amerika'nın GSMH'sı 4.861 milyar dolar.

Avrupa'nın nüfusu (Sovyetler dışında) 455 milyon, Sovyetler'in nüfusu 239 milyon.

Mısır'da Assuan Barajı açıldı.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	31.6
GSMH Artışı (%)	6.7
Kişi Başına GSMH (%)	4.0
Bütçe Dengesi (milyon TL)	593
Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	359
Toplam Dış Borçlar (milyon \$)	1.502
Fiyat Artışı (%)	3.2

1969: GENEL MÜDÜRLERİN DERDİ

Merkez Bankası Guvernörü'nün odasındaki pencereden aşağıda geçen gürültülü kalabalığa baktılar. Guvernör Naim Talu* bir şey söylemedi. Hazine Genel Sekreteri Kemal Cantürk içini çaktı:

— Bu hareketlerin arkasında kimler var? Neyi nereye götürmek istiyorlar?

Oysa “Finansman Açıkları”nı görüşeceklerdi. Bütçe geçen yıl büyük açık vermişti. Bu yılki açık daha da büyük olacaktı (1.6 milyar TL). Hazine Genel Sekreteri Kemal Bey sürekli olarak Merkez Bankası kaynaklarına başvuruyor, banka guvernörünü zor durumda bırakıyordu. Guvernör Naim Talu Türk parası dışında, dış ödeme bakımından da güç durumdaydı. Dış ticaret açığı 300 milyon doları geçmişti.

Aşağıdaki kalabalığı gözlerken bunları unutmuş gibiydiler.

Karışık bir kalabalık marşlar söyleyerek, sloganlar atarak sokaktan Ulus Meydanı'na doğru yürüyordu.

Politik ve Sosyal Olaylar

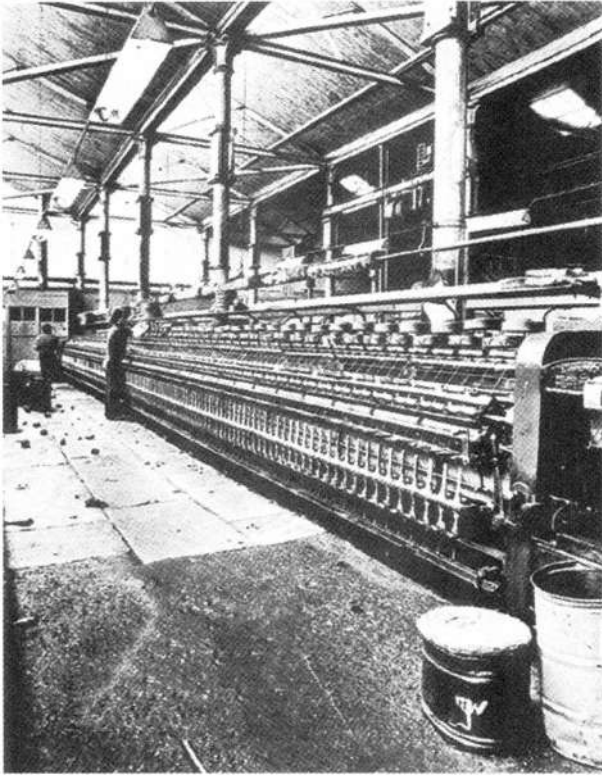
1969 yılı Ocak ayından başlayarak bütün yıl grevler, boykotlar, iş-galler ve karşılıklı gruplar arasında çatışmalarla geçti.

Teksif'te, Sümerbank Defterdar Fabrikası'nda, Amerikan işyerlerinde, “Harp-İş”te, Ataş'ta, Ereğli Demir Çelik'te ve daha başka çeşitli yerlerde büyüklü küçüklü (18 kişilik sinema grevi dahil) grevler oldu.

İşçiler Singer Fabrikası'nı,

---

* Mayıs 1969 tarihine kadar kullanılan Genel Direktör adı o yıl değiştirilmiş ve Merkez Bankası başkanlığına Guvernör adı kabul edilmişti.

Deftardar Fabrikası

öğrenciler Ankara'da Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ni,
ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni,

ODTÜ

Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye)

İstanbul'da Üniversite'yi işgaller ettiler.

İstanbul Üniversitesi

Bunların dışında ve daha tehlikeli olaylar oldu:

6 Ocak'ta Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde, ziyarete gelen Amerikan Büyükelçisi'nin otomobili yakıldı.

Daha sonraları çeşitli tarihlerde üniversitelerde ve yüksek okullarda kanlı sağ-sol çatışmaları yaşandı. Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ndeki ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki olaylar giderek ivme kazandı. Cezaze törenlerinde karşıt taraflar birbirine girdi. 9 Haziran'da İstanbul Beyazıt'ta başlayan çatışma giderek büyüdü. Ege Üniversitesi'nde de silahlı çatışmalar oldu. Bu arada sürekli olarak Amerikan savaş gemi-

leri İstanbul, İzmir limanlarını ziyaret ettiler. Amerikan 6. Filo'nun İstanbul limanına gelişi de yeniden çatışmaları alevlendirme etkisi yaptı. Hükümet, öğrenci derneklerini kapattı.

Bu karışık ortam içinde İstanbul'da "Kültür Sarayı" (daha sonra Atatürk Kültür Merkezi) açıldı.

Bir gazete bir milyonluk bir tiraj yaptı.

Türkiye, siyasi açıdan daha önemli bir olaya doğru sürüklenmekteydi.

Seçimler yapıldı. Meclis'e Adalet Partisi 260, Cumhuriyet Halk Partisi 140 milletvekili ile girdi.

Politika alanında CHP Genel Sekreteri Hükümet'i toprak reformunu yapmamakla suçladı ve köylüyü kalkındırma gereğini vurguladı, Başbakan Süleyman Demirel "Çiftçilikten zengin olmuş memleket yoktur" karşılığını verdi.

Robert Commer

Atatürk Kültür Merkezi

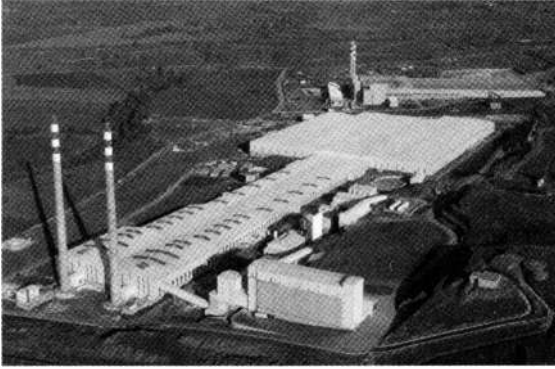
Ekonomi

1969 yılı, ekonomi olayları bakımından hareketli geçti. Özellikle özel kesim boya, biracılık, kâğıt ve çimento sanayii alanlarında ciddi yatırımlara girişti.

Ege Biracılık,
Çavuşoğlu Boya Kimya,
Isparta'da Göltaş,
Trakya'da Anadolu Cam,
Ünye ve Mersin Çimento,
Özel sektörde Viking Kâğıt ve Selüloz Fabrikaları kuruldu.

Tütün Tekeli kuruldu.

Bursa Çimento,
Hereke Çimento Fabrikaları üretime başladı.

Anadolu Cam Sanayii

Boğaziçi Köprüsü'nün ihalesi yapıldı.

Kamu sektöründe İzmit Petro-Kimya ve Eskişehir Dizel Motoru girişimleri üretime geçti.

1969'da Almanya'da bir revalüasyonla Alman markının değerinin arttırılması, mark stoku olan Türkiye'ye 20 milyon mark kazandırdı.

Eskişehir Dizel Motor Sanayii

Bu arada Moskova'da Türkiye-Sovyetler Birliği Ticaret Anlaşması imzalandı. Kooperatifler Kanunu yayınlandı.

1969'da Türkiye'nin turizm geliri (büyük bölümü dışarıdaki işçilerden olmak üzere) 31 milyon dolar oldu.

1969 yılında Hükümet'in popülist politikasından ve seçim kaygısından kaynaklanan bazı uygulamalar, gelecek için büyük yaralar açıyordu. Bunlar; bütçe açığı, dış açık ve "Emeklilik Rejimi" konusunda alınan kararlardır.

Bütçe Açığı

1969'da devletin bütçe açığı bir yıl öncesinin üç katına çıktı (1.6 milyar TL). Bu açılma, bu yılın fiyat artışlarında etkisini göstermekle birlikte gelecek yıl ve yıllar için büyük bir tehlike yaratıyordu.

Dış Borçlar

Dış borçlar ise 2 milyar dolara yaklaşmıştı. Sağladığı iç tasarrufun harcamasına yetmemesi, Türkiye'yi giderek daha hızlı ve daha tehli-

keli bir şekilde borçlandırmaktaydı. Aşağıda anlatacağımız “emeklilik yaşı olayı” iç finansmanı nasıl içinden çıkılmaz hale getirecekse, bu borçlanma da sonunda ciddi bir krize neden olacaktı.

Emeklilik Yaşı

Bu hareketli konjonktüre karşılık Demirel Hükümeti açıkça popülist politika güden bir yasa kabul etti. Buna göre Sosyal Sigortalar’da emeklilik yaşı indirildi. Emekli maaşları üzerindeki değişiklikler daha sonra da, 1971, 1978, 1986, 1991 yıllarında da devam edecek ve gelecek yılların ekonomileri üzerinde etkiler yapacaktır.

1969 Dünya

Fransa’daki olayların kontrol edilememesi karşısında Devlet Başkanı General De Gaulle istifa edip başkanlıktan çekildi.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya’nın Ankara Büyükelçisi olan Von Papen öldü.

Kennedy’lerin öldürülmesi olayı devam etti. Senatör Edward Kennedy bir araba kazası sonucu öldü.

Vietnam’da Amerikan askerî kayıpları arttı. Amerikan Ordusu’nun büyük ölçüde zayıfatı Amerika’da eleştiri konusu oldu.

Filistin’de Yahudilerle Araplar arasında yeni olaylar çıktı. (Lider Yasser Arafat.)

Bütün dünyada (Amerika kaynaklı) enflasyon sorunu arttı. (1 ons altının 35 dolar paritesinden ayrılması sonucu.)

Kurt Vonnegut’un “Salhane” kitabı yayınlandı.

Dünya nüfusu 3.5 milyar olarak tahmin edildi.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	33.0
GSMH Artışı (%)	4.3
Kişi Başına GSMH (%)	1.7
Bütçe Dengesi (milyon TL)	-1600
Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	-359
Toplam Dış Borçlar (milyon \$)	1.878.0
Rezerv (milyon \$)	169.0
Fiyat Artışı (%)	7.2

1970: SÛDİ BEY

Sûdi Bey'in namazı Hacı Bayram Camii'nde öğle vaktinde kılındı. Son inkılapçılardan biri de böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin politik yaşamından silinmiş oldu. Sûdi Bey Meşrutiyet İnkılabı'nı, Mustafa Kemal'in liderliğinde Kurtuluş Savaşı'nı yapan ve Cumhuriyet'i kuran kadronun içinde yer alan, "1908 Kuşağı"nın son temsilcilerinden biriydi. Cenazesine eski ideal arkadaşlarından Yakup Kadri, Şevket Süreyya, Falih Rıfkı Atay ve daha başkaları gelmişlerdi. Hepsini ağır bir hüznün alıp götürmüş gibiydi. Öylesine suskun ve kederliydiler. Giden sadece Sûdi Bey değildi. Sûdi Bey kendisiyle birlikte, onların kaybedilmiş büyük ideallerini de alıp götürüyordu sanki.

Cenazeyi Karşıyaka Mezarlığı'na bıraktıktan sonra sessiz sedasız eve döndüler. Handan Hanım bütün gün metanetini muhafaza etmişti. Zaman zaman göz pınarlarında biriken yaşları sildi. Söylemesi gereken şeyleri söyledi. Başsağlığı dileyenlere teşekkür etti. Buna karşılık Orhan adeta çıkmıştı. Bir tek söz söylemedi. İçinde, yanıp sönen bir isyan var gibiydi.

Cemil Bey, Mebrure Hanım, Yiğit fazla oturmadan ayrıldılar. Herkes odasına çekildi.

Aile 1970 yılına böyle, Sûdi Bey'i geride bırakarak giriyordu.

Politik ve Sosyal Olaylar

1970 yılı politik olaylarla başladı. 41 milletvekili iktidardaki Adalet Partisi'nden ayrılıp yeni bir parti kurdu. Başbakan Demirel istifa etti, ama sonra tekrar yeni Hükümet'i kurdu. Bununla birlikte, kendisi hakkında ağır suçlamalar içeren dedikodular yapıldı.

1970 yılında sosyal alanda da olaylar yer aldı. Avrupa'da başlayan 1968 olayları Türkiye'ye ulaşmaya devam etti. Devrimci İşçi Sendika-

ları Konfederasyonu (DİSK) tarafından (yeni Sendikalar Kanunu'na karşı) büyük yürüyüşler düzenlendi. Şeker işçileri grev kararı aldı. Çeşitli yerlerde ve üniversitelerde Atatürkçülük-gericilik ve sağ-sol mücadelesi kanlı şekiller aldı. Amerikan örgütlerinin binalarına bombalar atıldı. Bu arada dikkat çekici şekilde yine Amerikan 6. Filosu İstanbul, İzmir limanlarını ziyaret etti. Bir yanda Erbakan'ın Millî Nizam Partisi, bir diğer tarafta Dev-Genç örgütü kuruldu.

Adalet Partisi'nden ayrılan Ferruh Bozbeyli, Demokratik Parti'yi kurdu.

Nüfus sayısı: Türkiye nüfusu 35.7 milyon oldu.

Yazar Orhan Kemal öldü.

İstanbul'da Atatürk Kültür Sarayı yandı.

Askerler, Cumhurbaşkanı'na durumu eleştiren bir muhtıra verdiler.

6. Filo gemisi

Ekonomi

Sosyal olaylar bu şekilde gelişirken, ekonomi alanında da önemli gelişmeler oldu.

Merkez Bankası'na temel görevleri, yetkileri ve sorumlulukları açısından yeni bir statü sağlandı. Para politikasına açıklık getirildi.

Yatırım etkinlikleri devam etti. Yeni yatırımlara gidildi, önceki yatırımlar ürün vermeye başladı:

Çorum Çelik Makina Sanayii,
Kibrit Sanayii,
OYAK Kurumu,
Bandırma Gübre Fabrikaları,
Türkiye Elektrik Kurumu kuruldu.

İstanbul'da Boğaz Köprüsü'nün,
İskenderun Demir Çelik Tesisleri'nin temelleri atıldı.

İskenderun Demir Çelik Tesisleri

Çaycuma Kâğıt Fabrikası üretime başladı.

Çaycuma Kâğıt Fabrikası

Ancak, ekonomi bütünü ile tıkanma noktasına doğru yönelmiş gibiydi. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Programı'nın uygulanması içinde "ithal malları yerine yerli üretim" kampanyasında yapılan yanlışlıklar, iç ve dış finansman gereğini arttırdı. İç ve dış ödemeler sürekli olarak ileriye bırakılmaya başlanmıştı. "Dış Ödemeler Dengesi" büyük açıklar veriyordu. Türkiye'ye 218 milyon dolarlık yabancı sermaye girişine karşılık, dışarıya kâr transferi olarak 257 milyon dolar çıkmıştı. Para arzı ve krediler yeterince denetlenememekteydi. Bütçe gelirleri harcamalara yetmez oldu. Fiyatlardaki artışlar devam etti ve Türk ekonomisi ciddi bir enflasyon tehlikesi ile karşılaştı.

Türkiye bir kez daha Uluslararası Para Fonu'na (IMF) başvurdu. İlk önce 90 milyon dolarlık bir Stand-By kredisi ile olası çökme tehlikesi önlendi. Peşinden kapsamlı bir "İstikrar Programı" uygulandı. Türk parasının değeri %66 oranında düşürüldü ve 1 \$=15 TL oldu (serbest piyasada dolar 11 lira idi).

Devalüasyon kararından sonra Batı'dan önemli borçlanmalara gidildi (1 milyar dolar). İthalat ve İhracat Rejimi'ne kolaylıklar getirildi. Bu arada "işçi dövizleri"nde önemli artış oldu (GSMH içindeki payı %0.5). Türkiye'nin Dış Ödemeler Dengesi de teminatların düşürülmesi ve vergi iadesi uygulaması ile ciddi ölçüde rahatladı.

Çıkarılan "Finansman Yasası" ile vergiler alanında önemli değişiklikler getirildi. Perakende Satış Vergisi uygulamasına geçildi (bu daha sonra Katma Değer Vergisi'ne dönüşecektir). Taşıt Alım Vergisi, İşletme Vergisi, Gayrimenkul Kıymet Artışı Vergisi, Spor Toto Vergisi ve ayrıca Gider ve Emlak vergilerinde önemli değişikliklere ve arttırmalara gidildi.

1970 Dünya

1970 yılında Libya'da Kaddafi Ocak ayında, Suriye'de Hafız Esad Kasım ayında, Şili'de Salvador Allende yıl sonunda iktidara geldi.

Ürdün’de karışıklıklar devam etti.

Kasım ayında De Gaulle öldü. Nikita Kruşçef öldü.

Bütün dünyada Amerika kaynaklı bir enflasyon tehlikesi belirdi.

Sovyetler Birliği ile Almanya arasında, Moskova’da bir “Dostluk Anlaşması” imzalandı.

Amerika, Vietnam’daki askerî varlığını 400.000’in altına indirdi.

Dünya çelik üretimi 595 milyon ton oldu.

Amerika ve Sovyetler, uzay konusundaki çalışmalarını arttırdılar.

John Dos Passos, Erich Maria Remarque, Bertrand Russell öldü.

Çin’in nüfusu 760, Hindistan’ın nüfusu 550, Sovyetler’in nüfusu 241 milyon oldu.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	34.5
GSMH Artışı (%)	4.4
Kişi Başına GSMH Artışı (%)	1.8
Bütçe Dengesi (milyon TL)	-211
Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	-359
Toplam Dış Borçlar (milyon \$)	1.891
Rezervler (milyon \$)	402.0
Fiyat Artışı (%)	6.7
Dolar Fiyatı (TL)	15.0

Katma Protokol

1970 yılının önemli olayı, 23 Kasım'da AET ile Türkiye arasında yapılan ve geçiş döneminin rejimini belirleyen "Katma Protokol"ün imzalanmış olmasıdır. Bu protokol ile birinci maddesinde belirtildiği gibi, Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasındaki "Geçiş Dönemi"nin gerçekleşme şartları, usulleri, sıra ve süreleri tespit edildi. Bu amaçla "Malların Serbest Dolaşımı", "Ortak Gümrük Tarifesi"nin kabulü, "Kişilerin ve Hizmetlerin Dolaşımı" ve ekonomi politikaları arasında yakınlaşma sağlanması için belli bir rejim kuruldu. Bu rejim:

Hazırlık: 5+5 yıl

Geçiş: 15 yıl

olmak üzere 20 yıldır. Bu arada gümrük vergileri sıfırlanacak mallar için biri 12 yıllık, diğeri 22 yıllık olmak üzere iki liste hazırlandı ve başlangıçta yüksek bir düzeyde bulunmak için yürürlükte olan (1964'te yükseltilmiş olan) tarifenin daha da yükseltilmesine gidildi.

Bu operasyonla ilgili olarak Türkiye'ye önemli ölçüde (2-2,5 milyar \$) yardım yapılması da kabul edilmişti, ama bu yardım gerçekleşmedi.

Karma Protokol'ün içeriğine, ciddiyetine karşılık uygulaması beklendiği gibi olmadı. Bu tarihten sonra önce Yunanistan daha sonra Bulgaristan ve Romanya, gerekli koşulları karşılayabilecek durumda olmadıkları halde, "Hazırlık Dönemleri" uygulanmaksızın AET'ye alındılar, ama Türkiye'ye bu olanak tanınmadı. Zaman içinde giderek AET'nin (daha sonra Avrupa Birliği) Türkiye'yi içine almak konusunda olumlu ve yapıcı bir politikası olmadığı anlaşılmaya başlandı.

İkinci Beş Yıllık Plan ve Sonuçlar

İkinci Beş Yıllık Plan Dönemi olan 1967-72 yıllarının ekonomik olaylarına, siyasette olan değişikliklerle birlikte bakmakta yarar olacak.

1965 yılında Demirel başkanlığındaki Adalet Partisi Hükümeti kurulmuştur. Bu iktidar 1971 yılına kadar sürecektir. Bu dönemde

İkinci Beş Yıllık Plan gerçekleşecek ve Üçüncü Beş Yıllık Plan Dönemi'ne girilecektir. Bu süreç içinde Planlama Müsteşarlığı'na Turgut Özal getirilecektir. Turgut Özal'ın planın saptanan değerlemelere göre gerçekleşmesine gerekli ağırlığı vermediği, buna karşılık o zamana kadar olmayan "Teşvik Dairesi"ni kurma yoluna gittiği görüldü.

1971'de bir muhtıra olayı sonucu Demirel Hükümeti ayrılacak, önce Nihat Erim, daha sonra Ferit Melen kabineleri kurulacaktır. Bu gelişmelerin ekonomik plandaki yankılarını ileride göreceğiz.

İkinci Beş Yıllık Plan'ın amacının ne olduğu şöyle anlatılmaktadır:

"İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türk milletini hür ve medeni bir ortamda, demokrasi ve karma ekonomi düzeni içinde, adalete ve tam çalışma esasına bağlı olarak herkesin insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesine ulaştırmayı gaye edinmiştir".

Bu amacı sağlamak açısından en etkili aracın SANAYİLEŞME olduğu vurgulanmıştır. (Sanayi Kongresi'nde de aynı amaç vurgulanmıştır.) Bu olayın önemini 2002 yılı sonrası politikalar açısından değerlendirmek gerekir.*

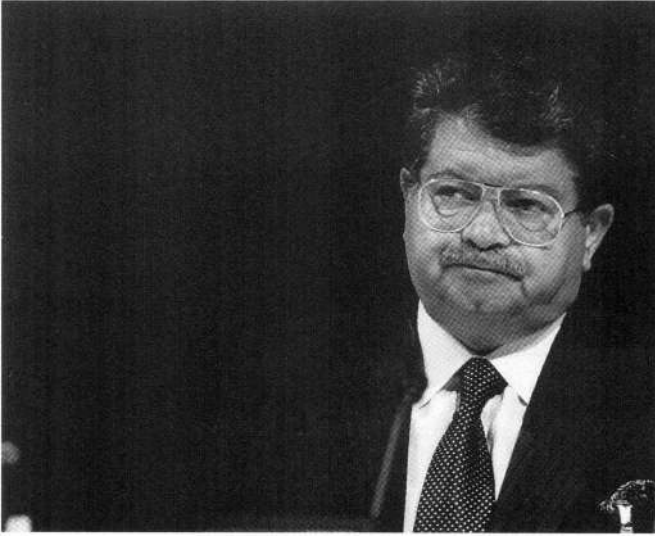
İkinci Kalkınma Planı'nda gelişme hızı beş yıllık dönemde ortalama %7 ve sanayide gelişme hızı plan hedefi olan 12.9'un altında gerçekleşmiştir.

Yıllar	GSMH %	Sanayi %
1963	-	-
1964	7.7	8.0
1965	4.9	8.6
1966	4.6	8.9
1967	8.8	9.9

* 1933'te yürürlüğe konulan Birinci Sanayi Planı'ndan 1967'ye kadar olan dönemde ve bu İkinci Plan'da da (solcu ya da sağcı) bütün iktidarlar ve plancılar hep SANAYİLEŞME parametresi üstünde yoğunlaşmışlardır. Bu davranışın önce 1996'dan ve özellikle 2002'den sonra terk edilmiş olması üzerinde daha sonra durulacaktır.

Bu dönemde Türkiye’de buğday üretimi 9.5 milyon tondan 12.2 milyon tona çıkmakla birlikte, tarımın Millî Gelir içindeki payı %27.9’dan %24.5’a gerilerken sanayinin payı %21.5’tan %22’ye çıkmış, hizmet sektörünün payı ise %50.6’dan %53.3’e yükselmiştir.

Önemli olan konu, bu dönemde (planlı döneme girildiği tarihten başlayarak) enflasyon oranının %5-6 düzeyinde kalmış olmasıdır. Ancak daha sonraları Dış Ödemeler Dengesi’ndeki lehte değişiklikler (İşçi dövizleri, Türk parasının değerlenmesi) gibi nedenlerle ve IMF’nin tavsiyesiyle bir devalüasyona gidilecek ve 1 \$=15 TL olacaktır.

Turgut Özal, Planlama Müsteşarı

BİR HESAPLAŞMA (1960-1970)

1960-1970 arasında geçen on yıl içinde Türk ekonomisi nereden nereye gelmiştir? Kısa ve yalın bir hesap yapalım:

√ 1963 ile 1970 arasında on beş yıllık bir “Perspektif Planı” hazırlandı. Bu plana uygun olarak Birinci ve İkinci Kalkınma planları uygulandı.

√ Geçen on yıl içinde Millî Gelir %7 oranında, planlama hedeflerine bir ölçüde uygun olarak gerçekleşti. Ama sanayi sektöründe beklenen %12 büyüme gerçekleşmedi. Bununla birlikte sanayinin GSMH içindeki oranı yükseldi. Sanayileşme konusunda önemli bir aşama başarılmış oldu. Hizmet sektörü ise çok büyüdü. Tarım sektöründe önemli bir gelişme olmadı.

√ 1970 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu ile kapsamlı bir “Katma Protokol” yapıldı, Türkiye’nin belli süreler içinde (12 ve 22 yıllık süreler) ve diğer ekonomik ve sosyal konularda AET’ye katılması kabul edildi ve uygulamasına geçildi. Bunun sonucu olarak on beş yıllık Perspektif Planı ve yıllık programların yöneltici karakteri bir ölçüde zedelendi.

III. BÖLÜM

PİYASA EKONOMİSİNE HAZIRLIK 1970-1980

1971: MUHTIRA VE SONUÇLARI

Handan Hanım, Cemil Bey ve Mebrure'yi akşam treni ile Kayseri'ye uğurladıktan sonra, Orhan, Yiğit ve Demir Gar Lokantası'nda bir köşede oturup bira içtiler. (Güler hasta olduğu için gelememişti.) Dünün çocuğu Orhan elli dört yaşının ağırlığını taşımaya başlamıştı. Şimdi Yiğit otuz altı, Demir yirmi üç yaşlarında.

Kaçınılmaz şekilde son günlerin olaylarından geçmiş yılın karışık serüvenine daldılar. Yiğit uzun uzun uluslararası ekonomide dolar faktörünün rolü ile bu faktörün Türk ekonomisini nasıl etkilediğini anlattı. Biz onları Gar Lokantası'nın loş aydınlığı içinde bırakıp olanları gözden geçireceğiz.

Politik ve Sosyal Olaylar

1971 yılı ciddi sosyal olaylarla başladı. Bankalar soyuldu. Üniversitelerde olaylar çıktı. Fakülteler kapatıldı (Yüksek Eğitim-ODTÜ). Öğrenci yürüyüşleri arttı. Grevler oldu. Bazı dernekler, bu arada bazı gazeteler (Akşam ve Cumhuriyet) kapatıldı. Polis, öğrenci yurtlarını bastı. İş Kanunu kaldırıldı.

Aslında şaşırtıcı bir senaryo oynanıyor gibiydi. İnsanlar sanki bütün bu senaryonun gizli bir el tarafından yönetildiğini düşünüyorlardı.

Bu arada, gösterilen tepkiler arasında bazı değişik türde olaylar oldu. Önce, dört Amerikalı subay kaçırıldı ve öldürüldü. Daha sonra birkaç Amerikalı asker de kaçırıldı. Bu arada bir darbe girişimi önlendi. Hükümet bu hareketlere karşı aciz kaldı, sonunda askerler 12 Mart'ta muhtıra verdiler. Demirel Hükümeti istifa etti. Nihat Erim bir "Reform Hükümeti" kurmaya girişti.

Bu arada pek çok tutuklamalar oldu. (Sadun Aren, Behice Boran, Vedat Günyol, Sevgi Soysal vb... vb...)

Nihat Erim tarafından kurulan Hükümetin de olayları bastıramadığı görüldü. Nisan ayında Sıkıyönetim uygulaması başlatıldı. Olayların içinde önemli yeri olan Dev-Genç kapatıldı. Mayıs ayında İstanbul'daki İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom kaçırıldı ve öldürüldü. Bazı sol öğrenciler öldürüldü. İşçi Partisi kapatıldı. Millî Nizam Partisi kapatıldı.

Kasım ayı başında Nihat Erim kabinesinden on bir Bakan istifa etti.* Nihat Erim de önce istifa etti, sonra 5 Aralık tarihinde ikinci kabinesini kurdu. Bu değişim kamuoyunda kabineden sol eğilimli Bakanların tasfiyesi olarak yorumlandı.

Bu arada Anayasa değişikliği kabul edildi.

Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti'ni tanıdı.

Falih Rıfkı Atay vefat etti (21 Mart 1971).

Bu yıl şair ve yazar Halit Fahri Ozansoy, gazeteci ve yazar Cevat Fehmi Kut öldü.

Nihat Erim,
Başbakan, 1971

* İstifa eden Bakanlar: Sadi Koçaş, Atilla Karaosmanoğlu, Mehmet Özgüneş, Özer Derbil, Ayhan Çilingiroğlu, Osman Olcay, Atilla Sav, Şinasi Orel.

Ekonomi

Sosyal ve politik alanda bu gelişmeler yaşanırken, ekonomi alanında da gelişmeler devam etti.

Amerika Birleşik Devletleri Türkiye üzerindeki ambargo uygulamasını kaldırdı.

TÜSİAD kuruldu. (2 Mayıs 1971)

Bazı yatırımlar gerçekleşti:

Tarsus Dokuma Sanayii (17 Şubat),

İstanbul Gübre Sanayii (31 Mart) kuruldu.

İstanbul Gübre Sanayii

Üçüncü Haliç Köprüsü'nün temelleri atıldı.

Kadıncık Hidroelektrik Santrali hizmete girdi (11 Temmuz).

İlk süpermarket (Migros) etkinliği başladı.

Van- İran Demiryolu açıldı. (27 Eylül)

Özel sektörde Viking, Aksa gibi şirketler kuruldu.

Bursa'da TOFAŞ Fabrikaları açıldı.

11 Temmuz'da Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında imzalanan Katma Protokol kabul edildi. (Bk. 1970 Katma Protokol)

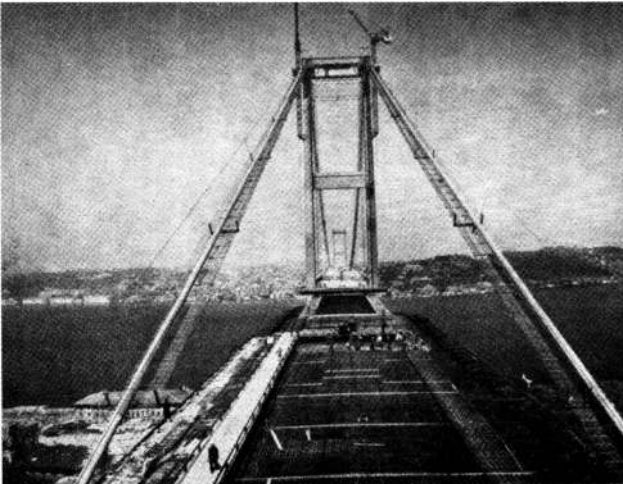

TOFAŞ Fabrikaları

1971'e ilişkin ilginç olay, bu tarihte Amerikan dolarının değer yitirmesi sonucunda Türkiye'de doların serbest piyasa değerinin resmî değer altına düşmesi oldu (1 \$=14.89 TL)

Bu arada, ABD'nin isteği üzerine haşhaş (afyon) ekimi yasaklandı (10 Haziran).

Bağ-Kur kuruldu (14 Eylül).

Üçüncü Haliç Köprüsü İnşaatı

11 Temmuz'da Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında imzalanan Katma Protokol kabul edildi. (Bk. 1970 Katma Protokol)

Haşhaş ekimi

1971 Dünya

1971'de Vietnam Savaşı bütün şiddetiyle devam etti.

Amerika ile Sovyetler arasında uzay rekabeti sürdü.

Nükleer denemeler konusunda iki ülke arasında anlaşmalar imzalandı.

Çin Halk Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler üyesi oldu.

Hindistan ile Pakistan arasındaki on beş günlük savaş, Pakistan'ın yenilgisi ile son buldu.

Stanley Kubrick'in "Otomatik Portakal" adlı filmi gösterildi. Louis Armstrong, Igor Stravinsky öldü.

1971 yılında uluslararası ekonomik ilişkiler açısından şu önemli olaylar yaşandı:

Ham Petrol Fiyatları:

Birinci olay, petrol üreten ülkelerin (OPEC) Mart ayında Tahran'da toplanarak ham petrol fiyatını arttırma kararları almış olması idi. Böylece ham petrol fiyatı varil başına 38-46 sent arttırıldı. (Ham petrol fiyatı bu tarihte varil başına 1.25-2.50 \$.) Ham petrol fiyatından daha önemli olay, ABD'nin doları altından ayırması ve devalüe etmesi oldu.

Dolar Olayı:

Bu yıl "Uluslararası Para Sistemi"nde (UPS) gelecek dönemleri de etkileyecek önemli bir değişiklik oldu. 1971 Ağustos'una kadar (15 Ağustos) dünyaca para birimi olarak kabul edilen doların, altınla ödenmesi şartı vardı. Ancak ABD, dış ödemeler açığının kronikleşmesi (dolardan kaçış olayı) ve gelişen Avrupa ekonomilerinin (başta Fransa) altın rezervlerini arttırmak için sahip oldukları dolarları altına çevirmek istemeleri karşısında "altın varlıkları"nı muhafaza etme yoluna gitti ve doların altına konvertibiletisini kaldırdı. Böylece 1944'de Bretton Woods'ta yapılan anlaşmadan sonra uygulanagelen sistem (dolarla altın satın alınabilmesi) kaldırılmış oldu. Bu arada, dolar devalüe edildi. (Dolayısıyla Türkiye'de dolar serbest piyasada 14 lira oldu.)

Uluslararası Ticaret ve Petro Dolar:

Yiğit bu konuyu iyi biliyor. Planlama'daki çalışması sırasında ayrıntılarıyla işlemiş. Ankara Garı'nın lokantasında Orhan'a ve Demir'e kısaca anlattı. Biz onun ağzından dinleyeceğiz:

"Amerika'nın XIX. yüzyıldan kalma geleneksel bir "Açık Kapı" dış ticaret politikası var. 1945'ten (yani İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra) bu geleneksel Açık Kapı politikasını yeniden bütün dünya ticaretine uygulama çabasına girdi. Bu rejim, GATT ve Dünya Ticaret Örgütü ile kurumsallaştı.

1971 yılında Amerika dolar-altın ilişkisini kaldırdı. Petro-Dolar, dünya ticaretine egemen oldu.

Bu iki faktörden birincisi doları sonsuz bir ödeme ve stoklama gücü yaparak doların uluslararası ticareti egemenliği altına almasını sağladı. İkinci faktör de bu gelişmeyi pekiştirdi.

Biz şimdi petrol alıyoruz. Karşılığında dolar vermemiz gerek. Sonuçta biz de dolar peşine düşüyoruz. Bak nasıl oldu?

1971'de Amerika'nın Suudi Arabistan ile yaptığı 2.5 milyar dolarlık bir anlaşma var. Bu anlaşmaya göre Amerika Suudi Hanedanı'nın egemenliğini garanti edecek, Suudi Arabistan kral hanedanının korumasını yükümlenecek. Nasıl? Suudi Arabistan'da bir Amerikan Ordusu bulundurmakla... Ama her şeyin bir karşılığı var.

Buna karşı Suudi Arabistan üreteceği petrolleri satın almak isteyenlere yalnızca dolar karşılığında satmayı kabul edecek.

Petro-Dolar böyle doğdu.

Yani dünyanın en büyük ham petrol üreticisi olan Suudi Arabistan, petrol satın alma taleplerine karşı dolar istemektedir. Petrolü ancak dolar karşılığı vermekte. Sonuçta doların dış ödeme aracı olarak egemenliği bu yolla pekiştirilmiş oldu.

Bir rakam vereyim. Yedi yıl önce yapılan bir hesaba göre uluslararası piyasalarda 1 trilyon petro-dolar dolaşıyordu. Bugün bunun çok üstünde.

Bu petro-dolarların 600 milyar dolarlık bölümü (2006 rakamları) Ortadoğu topraklarından sağlanıyor. Amerika'nın Ortadoğu ülkelerine bu kadar ilgi göstermesinin bir nedeni de bu. Ortadoğu Amerika için yaşamsal önemi olan bir bölge. Amerikan yönetimi bu bölgeden istediği şekilde yararlanmak için gerekli bütün çarelere başvurmayı kendisi için meşru görüyor.” *

---

* Yıllar sonra, 2000'li yıllar sırasında Batılılar (Türkiye'nin de karıştığı) bir savaşla Libya'daki Kaddafi yönetimini yok edeceklerdir. Aklı gelen bir soru: Kaddafi yaptığı petrol satışları karşısında dolar yerine altın almayı şart koşmuştu. Yani petrol karşılığı dolar değil. Altın! Yukarıdaki açıklama ile bu olay arasında organik bir bağ olduğu düşünülebilir mi? Yani dolar yerine altın gibi bir ödeme aracı uygulamasının dolar egemenliğine zarar vereceği düşüncesi gibi...

Orhan ekledi:

— *Ve bu ülkeler Müslüman toplumlarının ülkeleri. Gelişmemiş, büyük ölçüde dünya gerçeklerinden uzak toplumlar. Mistik inanç fobileri içinde yaşayan topluluklar.*

Sonra sordu:

— *Peki, Suudi Arabistan ve öteki petrol üreticileri bu suretle ellerine geçen dolarları ne yapıyor?*

— *Petro-Dolarların daha sonraki macerasına şöyle... Ortadoğu ülkelerinden (Suudi Arabistan başta olmak üzere) alınan petrol karşılığı ödenen dolarlar, yapılan anlaşmalar gereği, Amerikan ve İngiliz bankalarına yatırılıyor. Örnek: Morgan and Stanley'nin dolar varlığı 2.4 trilyon dolar. Yalnız başına bu şirket uluslararası para piyasasının dörtte birini yönetmekte. Dünya devletleri bu kanaldan aldıkları dolarları alım satım işlerinde kullanıyor ya da stokluyor. Rezervlerine katıyor.*

— *Peki, euro da uluslararası bir ödeme aracı. Onun durumu ne?*

— *Evet, şimdi euro da bu işe soyunmuş bulunuyor. Ama euronun bu alandaki oranı şimdiki konjonktürde dolar gibi olmaktan uzak.*

— *Biz!?*...

— *Bize gelince, Türk ekonomisi küçük bir ekonomi; ve o da dolar imparatorluğunun bir köşesinde, ona bağlı olarak, onun yörüngesinde.*

Yiğit'in düşüncesine göre bu gerçeği iyi anlamak gerek. Türk ekonomisini yönetenler gerçekçi olmalı...

Yiğit'in konuşmasına Demir ateşli bir şekilde karışmak istedi ama Orhan eve dönmek için geç kaldıklarını düşündü. Petro-Dolar tartışmasını kesip lokantadan ayrıldılar.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	36.9
GSMH Artışı (%)	7.0
Kişi Başına GSMH (%)	4.4
Bütçe Dengesi (milyar TL)	-6.342.0
Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	-492.0
Toplam Dış Borçlar (milyon \$)	2.177.0
Rezerv (milyon \$)	748.0
Fiyat Artışı (%)	15.9

Not: Gerek devlet bütçesi ve gerekse dış ticaret açıkları önemli ölçüler aldı. Dış borçlarda önemli bir artış oldu. Fiyat artışları sürdü.

1972: İNÖNÜ-POLİTİKANIN SONU

İsmet İnönü'nün hem Cumhuriyet Halk Partisi'nden hem de milletvekilliğinden istifa edip senatörlüğü kabullendiği gün Orhan da Cemil Bey de üzüldüler. Ama üzüntülerinin nedeni değişti. Orhan, İnönü'nün ayrılmasıyla partinin gücünün azalacağını ve daha önemlisi, ideolojisinden bir şeyler eksileceğini düşünerek üzülmüyordu. Cemil Bey ise politikada geçen yılları içinde oluşturduğu vizyonla Bülent Ecevit'in yöneteceği bir partinin Adalet Partisi'nin gücünü azaltacağını, hatta seçimleri kazanabileceğini düşünerek üzülmüyordu. Ama 1972 yılının yazgısı, bu olasılıkları aşan trajedilerle doluydu. Şimdi onları izlemeye çalışalım.

Politik ve Sosyal Olaylar

Nihat Erim Hükümeti 10 Nisan'da istifa etti. 22 Mayıs'ta Ferit Melen bir Koalisyon Hükümeti kurdu. Bu arada partiler arası ilişkilerde ilginç bir olay yaşandı. Cumhuriyet Halk Partisi'nde bir kırılma oldu. İsmet İnönü, Atatürk'le birlikte kurduğu partisinden, ayrıca milletvekilliğinden ayrıldı. Senatör oldu. Kurultay'da kazanan Bülent Ecevit CHP'nin başına geçti.

Fakat bütün yıl trajik olaylar birbirini izledi. Gösteriler, İstanbul'da İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom'un öldürülmesi, kavgalar, ölümler, idamlar, uçak kaçırımları oldu. Sinop'ta İngiliz teknisyenler kaçırıldı.

Büyük ölçüde solcu tutuklamaları oldu. Tanınmış sol liderler, Behice Boran, Sadun Aren, Mümtaz Soysal tutuklanıp mahkûm oldular. Genç solcular ise ya silahlı mücadelelerde (Kızıldere olayı) ya da idam sehpalarında öldürüldüler. (Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan).

Bu olaylar sırasında, yukarıda değinildiği gibi, Nihat Erim Hükümeti ayrıldı. Ferit Melen 5 Mayıs'ta Başbakan olarak bir koalisyon kabinesi kurdu.

1972 yılı, tanınmış bazı isimlerin ölümüne tanık oldu. Atatürk döneminin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, 1961 Anayasası'nın hazırlanmasında büyük emeği geçen Profesör Sıddık Sami Onar, gazeteci Ahmet Emin Yalman, Maliye eski Bakanlarından Şefik İnan, yazar Suat Derviş, bu yıl yaşamdan ayrıldılar.

*Ferit Melen,
Başbakan, 1972*

Prof. Sıddık Sami Onar

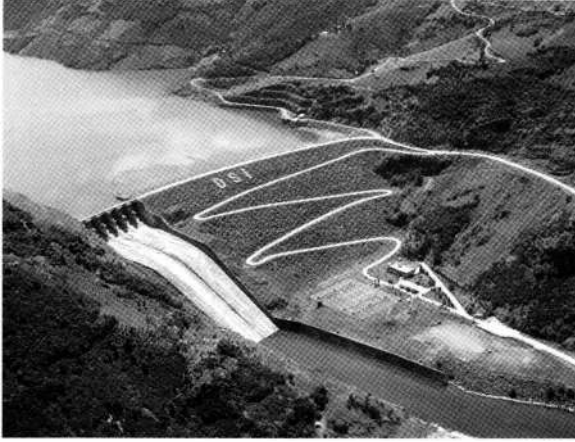
Ahmet Emin Yalman

Ekonomi

Toplumsal alanda bu olaylar yaşanırken ekonomi alanında da gelişmeler ve yatırımlar belli ölçüde devam etti.

11 Mart'ta Hasan Uğurlu Barajı'nın temeli atıldı.

Eskişehir Eti Gıda, Kayseri Lüks Kadife, Yalova Elyaf, Ege Seramik, Denizli Basma, Uşak Seramik, Çimsa Çimento, Enka, Bosch, Keban Holding gibi sanayi kurumları kuruldu.

Hasan Uğurlu Barajı

Maliye alanında “tasarruf bonoları” son olarak tasfiye edildi.

Toprak ve Tarım Reformu Kanunu ile Gümrük Kanunu yayınlandı.

Haşhaş ekiminin yasaklanması karşılığında ABD Türkiye’ye 35 milyon dolar tazminat ödedi.

Türkiye ile Almanya arasında, işçilerin yaşamı, eğitimi ile ilgili “Özel Kredi Fonu” imzalandı. Bu arada Türkiye’den Almanya’ya 500 bin işçi gönderildiği saptandı.

Enflasyon belirtileri arttı. Şikâyetler de ona koşut olarak yayılmaya başladı.

Nihat Erim’in başbakanlığı zamanında hazırlanan “Üçüncü Kalkınma Planı”, Ferit Melen’in başbakanlığı sırasında TBMM’de zayıf bir katılım ile kabul edildi (26 Ekim 1972).

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	40.3
GSMH Artışı (%)	9.2
Kişi Başına GSMH (%)	6.5
Bütçe Dengesi (milyon TL)	-362.0
Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	-677.0
Dış Ödemeler Dengesi (milyon \$)	-8
Dış Borçlar (milyon \$)	2.291
Rezerv (milyon \$)	1.312.0
Fiyat Artışı (%)	16.8
Dolar/TL	14.30

NOT: Önemli olan sorun, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın kapsadığı dönem sonunda toplam dış borçların 11.439.000.000 dolara çıkması ve borç taksitlerinin ödenemez hale gelmesidir. 1972 yılı, bunun işaretlerini vermektedir.

1972 Dünya

Ocak ayında İngiltere, Danimarka ve İrlanda Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üye oldular. Norveç'te halk katılmayı reddetti.

Vietnam Savaşı'nda ateşkes sağlandı. ABD, askerlerini çekmeye başladı.

Yunanistan'da G. Papadopoulos "Cumhuriyet" ilan etti, ama kısa bir süre sonra askerî bir darbe ile devrildi.

Kıbrıs'ta Rauf Denktaş "Cumhurbaşkanı Yardımcısı" seçildi.

İsrail ile Araplar arasında yer yer çatışmalar oldu.

Gerek Sovyetler ve gerekse ABD uzay çalışmalarını yoğunlaştırdılar (Ayda ve uzayda yürüme).

Los Angeles'te iki Türk diplomatı (Mehmet Baydar ve Bahadır Demir) Ermeni "ASALA" örgütü tarafından öldürüldü.

Şili'de Başkan Allende büyük ölçüde bir millîleştirmeye girişti. (Allende 1973 Eylül'ünde öldürülecektir.)

Eski Amerikan Başkanı L. Johnson, namılı Fransız şarkıcı Maurice Chevalier, tanınmış çellist Henri Casadesus ve şair Ezra Pound öldü.

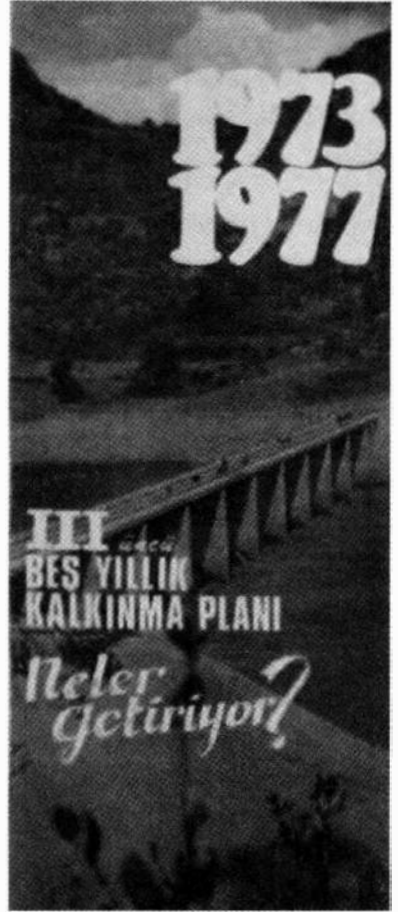
Üçüncü Beş Yıllık Plan

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Nihat Erim Hükümeti zamanında, 1972 yılında hazırlandı. Ferit Melen Hükümeti zamanında, 26 Ekim 1972'de Parlamento tarafından kabul edildi.

Dönemin Maliye Bakanı Sait Naci Ergin ve Planlama Müsteşarı da Memduh Aytür idi.

Yıl sonunda Ziya Müezzinoğlu Planlama Müsteşarlığı'na geliyor, Memduh Aytür ayrılıyordu.

1973'te Naim Talu Hükümeti kuruldu. Üçüncü Kalkınma Planı bu Hükümet tarafından yürürlüğe konuldu. 1973 seçimlerinden sonra Ecevit Hükümeti, daha sonra Sadi Irmak ve Demirel Hükümetleri ve yıl sonuna gelindiğinde tekrar Ecevit Hükümeti planı devraldı.

Devlet Planlama Teşkilatı broşürü

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı göreceli olarak uygun koşullar ve ortam içinde hazırlandı. Uluslararası ekonomik ve ticari koşullar

iyiydi. Petrol fiyatları düşüktü (ham petrol varil fiyatı önce 1.25, daha sonra 2.5 dolar). Türkiye'ye gönderilen "işçi dövizleri" önemli ölçüde artmış, 1.5 milyar dolar olmuştu.

Üçüncü Kalkınma Planı'nda 1973-1977 dönemi için GSMH'da %7.9 oranında bir artış öngörülüyordu. Bunun için tasarruflar %25.5 (1972'de 19.6 idi) olacak, 291 milyar liralık yatırım yapılacaktı. İhracat %9.4 artacaktı (1972'de %7.0). 1.5 milyon işçiye iş sağlanacaktır.

Sait Naci Ergin,
Maliye Bakanı, 1972

(Sonuçlar, yani plan hedeflerinin gerçekleşme oranları 1977 yılına ilişkin veriler sırasında açıklanacaktır. Bununla birlikte, bu konunun bir kez hedeflerle ilgili veriler sırasında verilmesini de uygun bulduk.

1973'te, Plan'ın yürürlüğe konulduğu yılın sonunda ortam ve koşullar çok dramatik şekilde ve ölçüde değişti. Petrol fiyatlarında %400 oranında artış oldu. Kıbrıs'ta olaylar oldu, Türkiye silahlı bir müdahale yapmak zorunda kaldı. O sırada Cumhuriyet Halk Partisi ile Millî Selamet Partisi'nin oluşturduğu bir Koalisyon Hükümeti vardı. Daha sonraki dört yıl içinde üç ayrı Hükümet işbaşına gelecektir..

Sonuçta, Planlama Müsteşarlığı'nın hesaplarına göre şu gerçekleşme tablosu oluştu:

Yıllar	GSMH Büyüme	Enflasyon	Dış Ticaret açığı	İşçi dövizleri
1973	5.4	20.5	-769 milyon	1.183 milyon
1974	7.4	19.9	-2.245 milyon	1.426 milyon
1975	8.0	10.1	-3.338 milyon	1.312 milyon
1976	7.9	15.6	-3.168 milyon	983 milyon
1977	3.9	24.1	-4.043 milyon	982 milyon
Ortalama	6.5			

Bu sonuç, dünya ekonomik konjonktürünün değişmesi yanında, iklim koşulları dolayısıyla tarım sektörünün büyüme hızının önemli ölçüde azalmasından, petrol fiyatlarının normal dışı büyümesinden, Kıbrıs olaylarından ve Türkiye'ye ambargo uygulanmasından ileri gelmiştir. Bu nedenlerle dış ticaret açığının artması (millî gelire oranı %8.7), ihracatın ithalatı karşılama oranının düşmesi (%29.6), dolar fiyatının yükselmesi (1 dolar=18.30 TL) kaçınılmaz olmuştur. Bu arada, daha önce terk edilmiş olan Döviz Çevrilebilir Mevduat (DÇM) uygulaması tekrar başlamış*, kısa vadeli borçlar büyük ölçüde artmıştı (DÇM toplamı 2.3 milyar dolar). Dönem sonunda toplam dış borçlar 11.439 milyon dolar olacaktır.)

---

* DÇM'ler yoluyla sağlanan dış ödeme imkânı ithalatın bu ölçüde artırılmasına olanak hazırlamıştır. Ancak bu gelişme aynı zamanda Türkiye'nin Dış Borç Stoku'nun da aynı ölçüde artması sonucunu vermiştir. Bunun etkileri daha sonraki yıllarda belli olacaktır. 1974-1977 yılları arasında Türkiye'ye gelen DÇM 3.3 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir.

1973: İNÖNÜ'NÜN ÖLÜMÜ

1973 kışının durgun bir gününde Orhan, Cemil Bey, Yiğit, Demir ve Güler, Anıtkabir'e yönelen büyük kalabalığın içinde üzgün ve sessiz yürüyorlardı. Orhan, Sûdi Bey'in öldüğü gün duyduğu acılar içindeydi. Cemil Bey de aynı ruh haletini taşıyordu. Handan ve Mebrure yürüyüşe katılamayacak kadar yorgundular. Aslı Orhan'ın yanında ve erkekler gibi, konuşmadan yürüyordu.

İnönü Anıtkabir'de

Atatürk'ün en yakın silah ve politika arkadaşı Mustafa İsmet İnönü, 25 Aralık'ta, saat 16'yı 10 geçe yaşama gözlerini yummuştu. Şimdi Anıtkabir'deki yerinde kalplerde yaşayacak bir sonsuzluğa bırakılacaktı.

Politik ve Sosyal Olaylar

1973 yılı böyle bitiyordu. Ama bütün yıl, yurttta birbiri peşine dizilen olaylarla geçmişti. Nisan ayında Ferit Melen Hükümeti istifa etmiş, Naim Talu Hükümeti kurulmuştu.

Yıl içinde yapılan genel seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi %38, Adalet Partisi %32 oranında oy almışlardı. Ancak gerek CHP lideri Bülent Ecevit'in gerekse AP lideri Süleyman Demirel'in bütün çabalarına rağmen yeni Hükümet kurulamıyordu.

1973 yılında Türkiye birçok tanınmış aydın ve sanatkârını kaybetti: Yazar Kemal Tahir, Şükûfe Nihal, Cevat Şakir (Halikarnas Balıkcısı), Faruk Nafiz, ressam Fikret Adil.

*Naim Talu,
Başbakan, 1973*

Türkiye, 1974 yılına bu siyasi belirsizlik ve ciddi ekonomik sorunlarla girdi.

Ekonomi

Politika ve toplum alanındaki göreceli dinginliğe karşılık 1973 yılının ekonomi alanı olaylarla dolu geçti.

Yılın başında Türkiye ile Avrupa Yatırım Bankası arasında bir finansman sözleşmesi imzalandı.

Toprak ve Tarım Reformu Yasası TBMM'den geçti (daha sonra Adalet Partisi'nin başvurusu sonucu Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilecektir).

Türk Parasını Koruma Kanunu'nun uygulaması içinde "Bloke Paralar Fonu" (bu paraların nasıl kullanılacağı sorunu) kuruldu.

Avrupa Ekonomik Topluluğu ile geçici anlaşma imzalandı (İlk gümrük indirimleri).

Almanya yabancı işçi kabulünü kısıtladı.

Darlıklar ve Karaborsa Olayı

Ancak bütün yıl boyunca süren ve yıl sonuna doğru ivme kazanan bir “darlık ve karaborsa” dönemi yaşandı. Şeker, tuz, yağ gibi en gerekli yiyecek maddeleri karaborsaya düştü. ABD’den pirinç ithal edildi. Halka ucuz fiyatla pirinç dağıtımına gidildi.

Ciddi elektrik kısıntıları başladı. Eşya fiyatları bu tarihe kadar görülmemiş ölçüde arttı. Dış ticareti düzenleyen yönetmeliklerde değişiklikler yapıldı.

Grevler

Temmuz ayında Bursa-TOFAŞ, Eylül ayında Ereğli Demir Çelik Fabrikalarında grevler yaşandı.

Yatırımlar

1973’de yaşanan ciddi enflasyonist gelişmeye karşılık yatırımlarda ve bir bölüm ekonomik etkinliklerde canlılık görüldü.

Ege Biracılık,
Söğüt Seramik,
İzmir Plastik, Kordsa (Kord bezi),
İzmir Pakmaya,
Denizli Cam,
Eczacıbaşı Holding kuruldu.

Türkiye-Irak Petrol Boru Hattı Anlaşması imzalandı.

Türkiye Irak petrol boru hattı

Boğaziçi Köprüsü büyük törenlerle (Danny Kay ve Josephine Baker katıldı) ve halkın yürüyüşü ile açıldı (30 Ekim 1973).

Boğaziçi Köprüsü açılışı

Trakya Lüleburgaz'da petrol bulundu (3 Ekim 1973)

Yom Kippur ve Petrol Krizi

Ekim başında (6 Ekim) Suriye ve Mısır Orduları İsrail'e saldırdı. Ama sonunda Yom Kippur (Yevm-i Kebir=Büyük Gün) denilen sa-

vaşı İsrail kazandı. Buna karşılık petrol üreticisi İslam ülkeleri aldıkları kararla hem üretimi %5 kısıtlar, hem de ham petrol fiyatını olağanüstü arttırdılar. Bu artış yılın sonuna doğru devam etti ve ham petrol varil fiyatı 12.5 dolara çıktı.

Durum böyle gelişirken Amerikan doları %10 oranında devalüe edildi. Avrupa devletlerinin (Almanya, İsviçre) paraları değerlendirildi. Türkiye bakımından (değişen konjonktürel gelişmeler nedeni ile) bunun faturası ağır oldu. O tarihe kadar Merkez Bankası'nda birikmiş olan 2.0 milyar dolarlık rezerv azalmaya başladı. Bu gelişmenin Türkiye'nin politik ve sosyal yaşamındaki etkisini 1974 yılı anlatısında göreceğiz.

1973 Dünya

1973'de dünyada da önemli olaylar yaşandı.

Birinci olay: ABD, Paris Anlaşması sonucunda Vietnam'dan çekildi. Amerika'nın Vietnam'daki kayıpları; 45.948 ölü, 303.840 yaralı. Vietnam'ın kaybı; 184.546 ölü, 495.931 yaralı. Vietkong ve Vietnam asker kaybı 937.562, sivil kaybı 415.000, yaralı siviller 935.000.

İkinci olay: Mısır ve Suriye'nin İsrail'e açtıkları savaştır. Yukarıda Yom Kippur başlığı altında bunun sonuçlarını anlatmış bulunuyoruz.

Üçüncü olay: Türkiye açısından önemli olan bir başka gelişme Yunanistan'da oldu. Papadopoulos Hükümeti bir askerî darbe ile sona erdi.

Dördüncü olay: Watergate Skandalı'nın suçluları hakkında çeşitli cezalar belirlendi.

Şili'de Salvador Allende askerler tarafından düşürüldü ve öldürüldü.

Pablo Picasso ve Pablo Neruda öldü.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	42.2
GSMH Artış 1(%)	4.9
Kişi Başına GSMH (%)	2.3
Bütçe Dengesi (milyon TL)	2.288.0
Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	-769.0
Dış Ödemeler Dengesi (milyon \$)	-484.0
Toplam Dış Borç (milyon \$)	2.634.0
Rezerv (milyon \$)	2.037.0
Fiyat Artışı (%)	20.8

Bu tarihte Merkez Bankası'ndaki rezerv 2 milyar dolardır. Amerika yıl başında (Şubat) doları %10 devalüe etti. Bunun Türk ekonomisine etkisi sonucu dolar fiyatı 14 lira oldu. Dolar fiyatının düşmesi otomatik olarak altın fiyatlarını da etkiledi, İstanbul'da Cumhuriyet altını 300 TL'ye yükseldi.

1974: SAVAŞ

1974 yılı 20 Temmuz sabahı, sabahın yedisinde Yiğit telefonla Demir'i aradı:

— Hayrola, seninkiler ekonomide yapacak iş bulamayınca çareyi savaşta arıyorlar. Kıbrıs'a asker çıkarmışlar.

— Yani sen Kıbrıs'taki Türklere yardım edilmemeli mi demek istiyorsun? Orada yüz bin şu kadar Türk var. Muhasara altında. Rumlar hem öldürüyor hem de “Bekledim de gelmedin” diye şarkı söyleyip alay ediyorlar. Sampson diye bir eşkıya...

— Yok öyle şey. Bütün kalbimle destekliyorum. Hatta yardım parasının bir an önce gönderilmesini istiyorum. Yani seninkilerin yapabildikleri tek şey bu... Onu demek istedim.

— Bir kez, seninkiler demek yanlış. Ben avukatım. Maliye'deki işimden istifa ettim. Stajımı yeni bitirdim. Önce onu düzeltelim. Sonra da sen Planlama'da çalışıyorsun. Eğer bir yanlışlık varsa sen de o sorumlular arasındasın.

— Avukat olduğun belli. Alınma kardeşim... Maksadım birazcık şaka yapmak. Ama hani bu koalisyon kurulalı biz de bir şey görmedik. Ortada olan bir şey de yok.

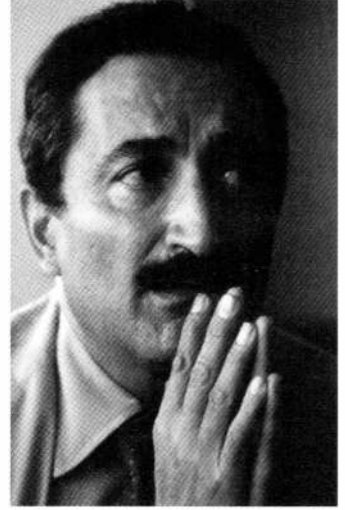
— Neden yok? Hesaplar sizde. Delik deşik bir bütçe almışlar. Bir hesap sorulacaksa...

***

Bu tartışma burada bitmeyecek. Ama biz geriye, yıl başına dönüp olanları gözden geçireceğiz.

Politik ve Sosyal Olaylar

1974 yılı Cumhuriyet Halk Partisi ile Millî Selamet Partisi arasında kurulacak Koalisyon Hükümeti'nin hazırlıklarıyla başladı. Hükümet kurulduktan sonra, hemen siyasi suçlulara af konusunda iki parti arasında anlaşmazlık çıktı.* Aynı tarihlerde (Temmuz) Kıbrıs olayı patladı. Nikos Sampson, Yunan Cuntası'nın onayı ile bir darbe yapıp yönetime el koydu. Ecevit Ankara'da, Londra'da görüşmeler yaptı. Sonuç alınamadı. Türkiye 20 Temmuz'da askerî bir müdahale yaptı, bu müdahaleyi 14 Ağustos'ta ikincisi izledi. Kuzey Kıbrıs'ta Türk çoğunluğunun yönetimi kurulmuş oldu.**

*Bülent Ecevit,
Başbakan, 1974*

Bu olayı, ABD Senatosu'nun Türkiye'ye askerî silah yardımına ambargo koyması olayı izledi.

Bu arada Hükümet "Genel Af" ilan etti.

Eylül ayında, Millî Selamet Partisi ile birlikte çalışmanın ve Kıbrıs sorununu bu koalisyonla çözmenin imkânsızlığını değerlendiren Baş-

---

* Hükümet Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne cezaların affı konusunda tasarı getirmişti. Buna göre Türk Ceza Yasası'nın 163. maddesinde yer alan suçlarla 141. ve 142. maddelerinde yer alan suçlara ilişkin cezaların bağışlanması isteniyordu. Bu konuda iki parti arasında anlaşma olmuştu. Koalisyonun Millî Selamet Partisi ortağı 163. maddeye evet (dinsel inanç konularıyla ilgili suçlar) oyu verdiler ama 141. ve 142. maddelerden hükümlü olanların (solculuk suçlarından hükümlü olanlar) cezalarının affına evet oyu vermediler. Başbakan ve Hükümet istifa etmeye girişti. İlgililerden müdahaleler oldu. İstifa kaldı. Daha sonra Anayasa Mahkemesi müdahale etti ve sorun çözüldü. Hükümet dağılmadı, devam etti.

** Aslında Kıbrıs'ın kuzeyinde bir Türk yönetiminin kurulması İngiltere'nin eski bir tasarısıdır. Bunu II. Dünya Savaşı sonrasında Amerikalılara devretmişlerdir.

bakan Bülent Ecevit istifa etti. Parti’de, yeni bir seçimle çoğunluk kazanmak ve iktidara tek başına gelmek umudu vardı.

17 Kasım’da Sadi Irmak tarafından bir ara Hükümeti kuruldu. Fakat hemen peşinden üniversitelerde olaylar olmaya başladı.

1974’de Kuzey Irak’ta Hükümetle Barzani kuvvetleri arasında başlayan çatışmalar sırasında Türkiye’ye büyük bir Kürt nüfusu sığındı...

*Sadi Irmak,
Başbakan, 1974*

Ekonomi

Petrol krizi ve sonuçları: CHP ve MSP Koalisyonu, bir önceki Hükümet’ten büyük bir açık bütçe (2.3 milyar TL) devralmıştı. İç borçlar da büyük bir yük haline gelmişti (3.836 milyar TL). Merkez Bankası’nda önemli ölçüde döviz birikmişti. Ama daha sonra Haziran ayında Cezayir Hükümeti ham petrol fiyatını varil başına 2.59 dolardan 16.96 dolara çıkardı. Suudi Arabistan yıl başında Erbakan’ın girişimine olumlu yanıt vermedi ve ucuz petrol vermeyi reddetti. Irak, Mart ayında Türkiye ile olan ucuz petrol anlaşmasını (varili 2.5 dolar) feshetti. Kıbrıs Barış Harekâtı dolayısıyla akaryakıt tüketimi artan Türkiye’nin rezervleri tamamen erimeye başladı. Türkiye, Ege Denizi’nde petrol aramalarına girişti, fakat Batılı ülkeler tarafından engellendi.

*Necmettin Erbakan,
Başbakan Yardımcısı, 1974*

Mayıs ayında Hükümet, daha önce konulmuş olan haşhaş ekimi yasağını kaldırdı. *

Merkez Bankası, Eylül ve Aralık aylarında faizleri yükseltti (%18).

Darlıklar, Fiyatlar

1974'de darlıklar ve fiyatlar sorunu ciddi bir ivme kazandı (yıllık ortalama enflasyon %30'a yaklaşıyordu). Bu arada ciddi bir yanlışlık yapıldı. Ayçiçeği tohumuna yüksek ve ayçiçeği yağına düşük fiyat verilmesi sonucu yağ üreticileri etkinliklerini durdurdular. Türkiye yağsız kaldı. Margarin yağı fiyatına önemli zam yapıldı. Piyasada yağ karaborsası oluştu. Hükümet yağ ithalini serbest bıraktı. İthalatçı durumuna dönüşen yağ sanayicileri fiyatlara %50-100 zam istediler. Hükümet bu zamları kabul etti, ama darlık giderilmiş olmadı. Gerek serbest ithal edilen ve gerekse Hükümet tarafından ithaline girilen yağların gelmesi gecikti ve ancak Koalisyon Hükümeti dağıldıktan sonra ithal edilebildi. Yalnız başına yağ konusu, Kıbrıs Harekâtı'ndan prim kazanmış olan Hükümet'in itibarını olumsuz olarak etkiledi.

Yönetimi sırasında Hükümet çelişkili kararlar aldı. Ağustos ayında dolar devalüasyonu olunca, gereksiz yere (hiçbir mantıkî nedeni olmaksızın) Türk lirasının dolara karşı değerini %1.5 oranında arttırdı; fakat Eylül ayında kaynakların tükenmesi endişesi karşısında devalüasyona başvurma önerisi tartışıldı. Bu öneri kabul edilmedi; zaten Hükümet istifa kararında idi.

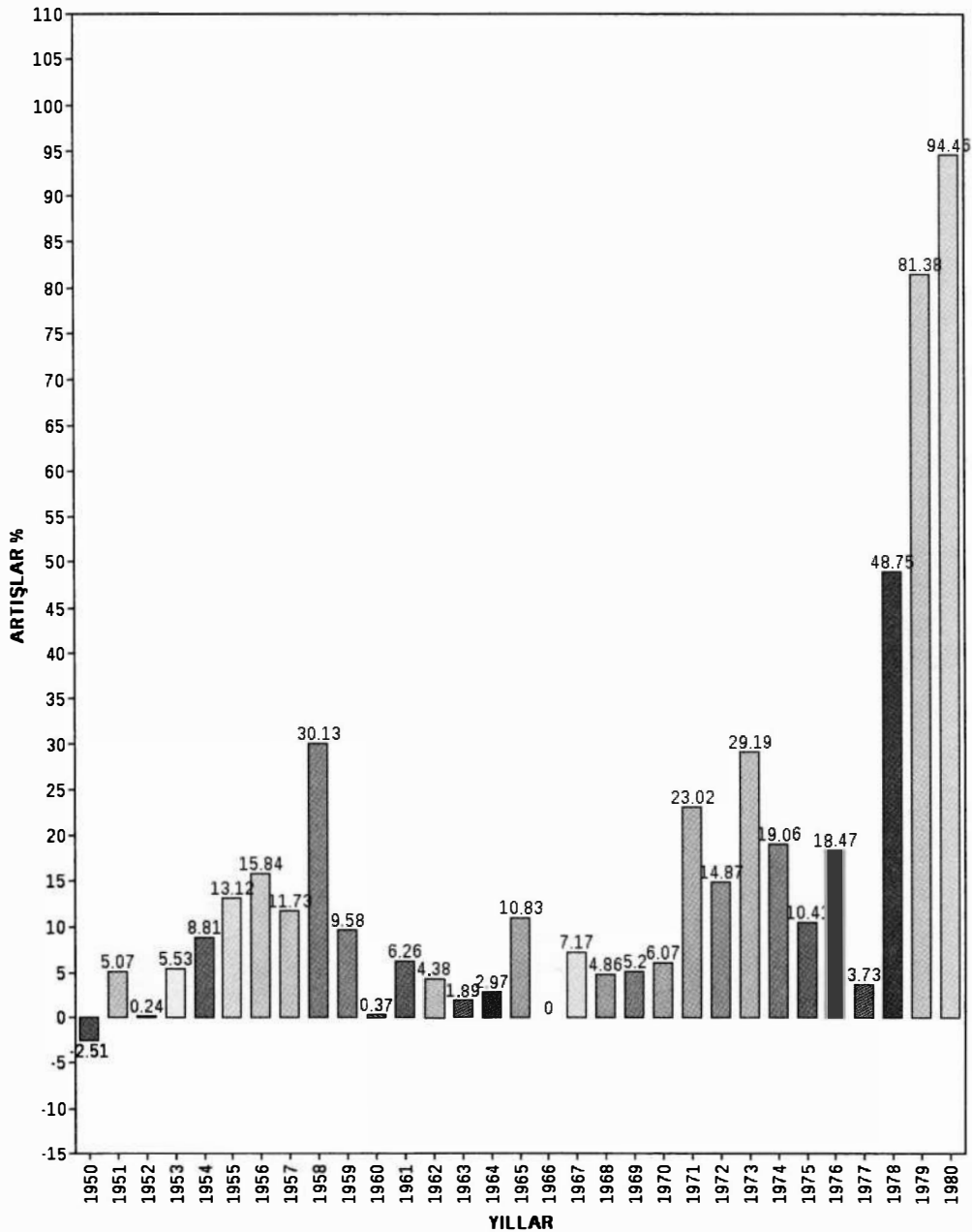
Koalisyon Hükümeti'nin ekonomik politikası Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulaması oldu. Ancak CHP bu politikaya "Halkçılık" ve "Köy Kent" öğelerini ekledi.

Her iki parti de sanayileşmek konusunda uyum, hatta bir tür rekabet içinde oldular.

---

* Bu konuda bir özellik var. Haşhaş ekilecek, lakin çiçek kafaları çizilmeyecek, olduğu gibi fabrikaya gönderilecekti.

TOPTAN EŞYA FİYATLARI 1950-1980 YIL SONU YÜZDELERİ

Bu uygulama, engelleyici ciddi olaylarla karşılaştı:

İş yörensi, devletin ekonomiye daha çok egemen olmasından duyulan endişeyi dile getirdiler. Ankara Ticaret Odası, devletin ekonomiyi tekeline almasından yakındı.

Suudi Arabistan'ın petrol üretimini kısıması sonucu olağanüstü artan petrol fiyatları (Bkz: Yom Kippur Olayı, 1973 yılı bölümü) birikmiş döviz rezervini tüketti. Yıl sonuna doğru Batı'nın ambargo uygulamaları ile karşılaşıldı.

Uygulamalar

*Kemal Cantürk,
Planlama Müsteşarı,
1974*

İşe başlayan Hükümet çeşitli önlemler aldı:

Planlama Müsteşarı değişti. Kemal Cantürk ayrıldı, yerine Bilsay Kuruç atandı.

1958 öncesi Türkiye'de yaşanan olayların bilincinde olarak önlem alınma düşünüldü ve derhal dış kredileri düzenleme yoluna gidildi. Bazı Kamu İktisâdi Teşekküllerinin ürettikleri malların fiyatları yükseltildi; böylece bunların genel bütçenin finansmanı üstündeki baskısının azaltılması istendi. Bu arada renkli bir olay olarak, daha önce (Amerika'nın isteği ile) durdurulmuş olan haşhaş ekimine şartlı şekilde* izin verildi.

Genel bütçe büyük bir açıkla kapandı (3.904 milyon TL). Genel fiyat düzeyi önemli ölçüde yükseldi.

*Bilsay Kuruç,
Planlama Müsteşarı, 1974*

* Şartlı şekilde haşhaş ekiminde kozalar çizilmiyor, olduğu gibi kesilip ayrı bir kimyasal yöntemle içindeki uyuşturucu madde alınıyordu.

Yatırımlar

Bu dönemde yatırımların bazıları, yaşanan siyasi olaylar yüzünden bir ölçüde aksadı, ama:

Erciş Boru,
Elazığ Krom,
İzmir Aliğa Rafineri,
İstanbul Kimya,
Bolu Çimento,
Kayseri Galvanize Boru,
Kayseri Hes Kablo,
Ünye Çimento,
Tire Oluklu Mukavva,
Sinop Örme ve Kon-
feksiyon Tesisleri kuruldu.

Ünye Çimento Fabrikası

Üçüncü Haliç Köprüsü açıldı.

Keban Hidroelektrik Santrali, süresinden bir yıl öne alınarak 9 Eylül 1974'te üretime başladı.

Keban Hidroelektrik Barajı

1974 Dünya

30 büyük petrol şirketinin kârı, 1974'ün ilk yarısında %93 oranında arttı.

Ham petrol fiyatının artması karşısında bütün dünyada petrol mamulleri tüketimine kısıtlamalar getirildi. Bu konuda alınacak önlemler için tüketici ülkelerin topladıkları konferanslar sonuç vermedi.

Kıbrıs'ta Nikos Sampson'un liderliğinde (ve Yunan Cuntası'nın desteğinde) bir askerî darbe yapıldı. Türkiye'nin müdahalesi sonucu Nikos Sampson darbesi bitti, Yunanistan'da Cunta devrildi.

Kuzey Irak'ta Barzani kuvvetleri ile Ordu arasında çarpışmalar başladı.

Hindistan, nükleer bomba yapan altıncı ülke oldu.

Portekiz'de askerî bir darbe oldu.

İsrail ve Suriye arasında ateşkes sağlandı.

Amerika'da Watergate Skandalı'na karışanlar cezalandırıldı.

Muhammet Ali boksta dünya ağır siklet şampiyonu oldu.

Gunnar Myrdal'a Nobel ödülü verildi.

Charles Lindberg öldü (Atlantik'i uçakla ilk aşan pilot).

Dünya nüfusu: 3 milyar 782 milyon.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	43.6
GSMH Artışı (%)	3.3
Kişi Başına GSMH Artışı (%)	0.7
Bütçe Dengesi (milyon TL)	-3.904.0
Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	-2.245.4
Dış Ödemeler Dengesi (milyon \$)	-718
Toplam Dış Borç (milyon \$)	2.901.0
Rezervler (milyon \$)	1.609.0
Fiyat Artışı (%)	28

1975: BİRİNCİ MİLLÎ CEPHE HÜKÜMETİ VE TARTIŞMALAR

Birinci Millî Cephe Hükümeti'nin kurulduğu günün akşamı Demir babası ile ciddi bir tartışmaya girdi. Çok ilerlemiş yaşına rağmen hâlâ herkesten daha dikkatli ve hesaplı düşünen Handan Hanım da bu tartışmaya katıldı. Ecevit'in başbakanlığındaki CHP+MSP Koalisyonu dağılmış, Sadi Irmak başkanlığında bir ara Hükümeti kurulmuş, bu Hükümet istifa etmiş ve yerine Süleyman Demirel başbakanlığında dört partiden oluşan bir koalisyon kurulmuştu. Bu gelişmeyi gerek Demir gerekse Handan Hanım gelecek için biraz karanlık görüyorlardı ve Hükümet kuracak olan kadronun yeni krizlere zemin hazırlayacağını düşünüyorlar, bu nedenle Ecevit Hükümeti'nin geçen yıl sonunda yanlışlık yaptığını ve istifa etmesinin şimdiki duruma neden olduğunu vurguluyorlardı. Orhan (şimdi altmışlı yaşların içindedir) ise o istifanın kaçınılmaz olduğunu düşünüyor:

— CHP+MSP Koalisyonu yürüyemez hale geldi. Atamalar yapılmıyor, kararlar alınamıyor. Oysa Türkiye'yi dünya kamuoyu önünde bir anlamda zor durumda bırakan bir Kıbrıs olayı var. Bu durum yüzünden Kıbrıs olayının çözüme bağlanması olanaksız hale geldi. Bu, tehlikeli bir durum. Kamuoyu da Ecevit'in arkasında görünüyordu. Bir seçim yapılabilse her şey halledilecekti.

— Meşhur “bunalım teorisi”, değil mi? O seçim hayaline iktidarı karşı tarafa teslim ettiler.

— Öyle oldu. Peki, şimdi kurulan bu Milliyetçi Cephe Hükümeti neyi halledecek? Siyaseti bırakalım. Başkalarının işi! Sen kendin ekonomik kaynakların tükendiğini söylüyordun. Bunlar bu dört başlı koalisyonla ne yapacaklar?

***

Tartışmanın bundan sonrası Demir’le Yiğit arasında geçti. Ertesi gün bir vesile ile bir araya geldikleri zaman Demir Yiğit’e yeni kabinenin ekonomik politikası hakkında ne düşündüğünü sordu. Yiğit kısaca yanıtladı:

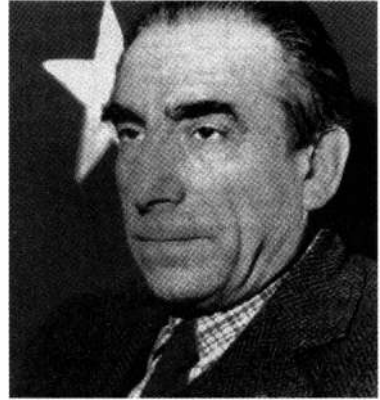
— Ekonomiyi canlandıracaklar. Kaynak yaratacaklar!

Politik ve Sosyal Olaylar

Biz iki ekonomisti tartışmalarında bırakarak 1975 yılında yaşanan olaylara eğileceğiz, ama önce politik nitelikte olanları kısaca gözden geçireceğiz.

Sadi Irmak’ın başbakanlık ettiği ara Hükümeti Mart ayında istifa etti. Sadi Irmak bütün çabalarına rağmen bütün partilerin katılacağı bir Millî Hükümet kurulması girişimini gerçekleştiremedi. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk Hükümet kurma görevini Süleyman Demirel’e verdi. Demirel’in başbakanlığında, Adalet Partisi, Millî Selamet Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi tarafından oluşturulan bir Koalisyon Hükümeti kuruldu. Bu Hükümet 1977 seçimlerine kadar devam edecektir.

Uluslararası bir istişare niteliğini taşıyan ve Avrupa ve Amerika’nın tanınmış politikacılarını, ekonomistlerini ve medya mensuplarını bir araya getiren “Bildenberg” Örgütü Nisan ayında

*Alparslan Türkeş,
Başbakan Yardımcısı, 1975*

Turhan Feyzioğlu, 1975

Çeşme’de toplandı. Bu toplantıya Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Cumhuriyet Halk Partisi Başkanı Bülent Ecevit ve bazı tanınmış siyaset ve ekonomi adamları (Turhan Feyzioğlu, İhsan Doğramacı, ekonomist Prof. Gülten Kazgan) katıldılar.

1975’de ABD Türkiye’ye silah ambargosu uygulamaya başladı. Buna karşı Hükümet, Türkiye’deki Amerikan üslerini (45 tane idi) kapattı. Amerikan Senatosu yeni bir kararla ambargoyu kaldırdı. Gerçekte Amerika için Türkiye’nin ekonomisi ayrı bir politikadır, fakat Soğuk Savaş nedeniyle silahlanmasında zorunluluk vardır.

Bu arada Şubat ayında Kıbrıs Türk Federe Devleti kuruldu.

12 Haziran 1975’te Yunanistan tam üyelik için AET’ye başvurdu.

İç politikada tedirginlikler, istikrarsızlık devam etti.

1974’deki bir bakıma önemsiz sayılabilecek ölçüde başlayan sosyal olaylar 1975’e uzandı ve ciddiyetle yoğunlaştı. Boykotlar, siyasi partilere saldırılar yanında Haziran ayında İzmir’de bir genel grev olayı yaşandı. Yine İzmir’de kadınlar Aralık ayında ölçüsüz yükselen et fiyatları dolayısıyla “Et Boykotu” yaptılar. Gazetelerde uzman doktorlar et yerine aynı nitelikte protein içeren yeşil mercimek kullanılmasını salık verdi.

Ekonomi

Diğer taraftan ekonomik sıkıntılar, mal darlıkları başladı. İstanbul’da ekmek fiyatı zamlandı (gramajı düşürülerek). Belediyeler ucuz fiyattan ekmek üretmeye ve satmaya başladılar. Özellikle petrol sorunu açısından 1975 ekonomisi olumsuz etkilendi. OPEC iki kez (%10 ve %17 oranlarında olmak üzere) zaten çok yüksek olan ham petrol fiyatlarını yükseltti. Türkiye’de elektrik kesintileri yaşandı. Bulgaristan’dan elektrik alınması içeride ciddi politik tartışmalara neden oldu. Bazı politikacılar bunun bir onur meselesi olduğunu

ileri sürerek karşı çıktılar. Dış ödeme darlığı yüzünden (daha önce durdurulmuş olan) DÇM'ler (Dövize Çevrilebilir Mevduat) hesapları yeniden açıldı.* Tahvil faizleri konusundaki uygulamaya düzen getirildi. Osmanlı Bankası'nın faaliyet imtiyazı (kârlarını dışarıya transfer etmemek kaydıyla) yenilendi.

Yatırımlar

Bu arada yeni Hükümet devam eden yatırımları gerçekleştirmeye çalıştığı gibi yeni yatırımlara da girişti. 1975 yılında yatırım etkinlikleri şöyle oldu:

AKTAŞ Elektrik Üretim ve Dağıtım,
Manisa Mensucat,
Denizli Emsan,
Bursa Uludağ,
Bursa Sönmez Tesisleri kuruldu.

Manisa Mensucat Sanayii

Fethiye Klor-Alkali Tesisleri'nin temeli atıldı,
Arslantaş Barajı'nın temeli atıldı,
Pınar Süt üretime başladı,

* DÇM (Dövize Çevrilebilir Mevduat) hakkında Bkz. Sayfa 220.

İstanbul Etap Oteli açıldı,
Sovyet kredisi ile yapılan İskenderun Demir Çelik Tesisleri'nin ilk birimi açıldı,
Bazı yerlerde (Urfa) çiftçilere toprak dağıtıldı.

Bütün bu etkinlikler içinde 1975 yılının en önemli olayı, yıl sonuna doğru ASELSAN (Askerî Elektronik Sanayii) Kurumu'nun kurulması oldu. Bu kurum Ankara'da oldukça mütevazı bir büyüklükte (45-50 kişilik bir teknisyen kadrosu ile) faaliyete geçti. İlk Genel Müdürü Hacim Kamoy idi.

ASELSAN Tesisleri

Dış ödemeler dengesindeki sıkışıklık devam etti. Bunun yanında bütçe açığı 839 milyon TL oldu (1974'te 3.904 TL). Dış borçlar 6 milyar (bir hesaba göre 12) milyar dolara yaklaştı.

Ekonomiyi ilgilendiren çeşitli kararlar alındı. Deniz Ticaret Filosu Fonu kuruldu. Deniz kıyılarında inşaat yapılmasını önlemek amacıyla İmar Kanunu'nda değişiklik yapıldı.

KİT'ler, Belediyeler, Köyler arasındaki borçların "tahkim yolu" ile tasfiyesine gidildi.

Muhalefetteki CHP, Hükümet'in mali bakımdan Türkiye'yi bir çıkmaza sürüklediği üzerinde sürekli eleştiriler yaptı. Hükümet ortakları ise bu eleştirilere ve suçlamalara, yaptıkları yatırımları açıklayarak, Türkiye'nin sanayileşmekte olduğunu ileri sürerek yanıt verdiler.

Hükümet ve muhalefet arasında bu siyasi nitelikte mücadele sürerken sosyal alandaki çalkantılar giderek yoğunlaştı. 1975 yılı bu görüntüsü ile kapandı.

1975 Dünya

1975'te İspanya'da Diktatör Franco öldü.

İsrail-Mısır savaşından beri kapalı olan Süveyş Kanalı sekiz yıl sonra açıldı.

Yunanistan AET'ye üyelik için başvurdu.

Lübnan'da Hristiyanlarla Müslümanlar arasında iç savaş başladı. Bu savaş daha sonraki yıllarda büyük boyutlara varacaktır.

Amerika'nın Vietnam'da 2800 askeri kaldı.

Amerika'da işsizlik oranı %9.2 oldu.

Etiyopya'nın namılı kralı Haile Selasiye öldü.

Yunanistan'da eski Cunta lideri Papadopoulos'a ölüm cezası verildi.

Godfather ve Jaws filmlerine Akademi Ödülleri verildi.

1975'de Türkiye bakımından bu olaylara oranla özelliği ve tehlikesi büyük boyutlara varacak olan ASALA katil programları devam etti. Viyana ve Paris Büyükelçilerimiz ASALA çeteleri tarafından vurula-

rak öldürüldü. Bu olay da daha sonraki yıllara uzanarak daha yoğun bir biçim alacaktır.

İsmail Erez,
Türkiye Büyükelçisi, Paris

Temel Göstergeler

Dünya Bankası, Türkiye'nin borçlarını ödeyemez durumda olduğunu ilan etti (1 Haziran 1975). Yıl sonunda Ödemeler Dengesi de 1 milyar 180 milyon dolar açık verdi.

1975 yılında GSMH %6.1 büyüdü. Kişi Başına Gelir Artışı %03.3 oldu.

Bütçe açığı 839 milyon lira, Dış Ticaret Açığı 3.337 milyon dolar oldu. Turizm gelirleri ise 172 milyon dolar olarak gerçekleşebildi.

Bu yıl dış borçlar 3.250 milyon dolar oldu.

Rezervler 1.007 milyon dolardı.

Fiyatlarda yükseliş bir ölçüde büyük artış göstermedi. İstatistik Genel Müdürlüğü'nün tahminlerine göre artış %10.1 oldu. Ancak Hazine'nin yaptığı tahminlere göre ise fiyat artışı %19'u aşıyordu. Kamuoyunda istatistik rakamları üzerinde oynanıldığı hakkında dedikodular yer aldı.

1976: CEMİL BEY'İN RAHATSIZLIĞI

Orhan Cemil Bey'i hasta yatağında ziyarete gittiği gün kapıda Mebrure karşıladı:

— Şuna bir şey söyle... Yetmiş yaşını aştı. Belinden ciddi şikâyeti var. Ama yine de duramıyor. Milletvekilliğinden ayrıldı, Parti'den ayrılmıyor. Her gün her gün gidilir mi?

Orhan havadan sudan konuşmayı tasarladı, ama öyle olmadı. Yanına yayılmış günlük gazeteler arasında Cemil Bey'in ilk söylediği:

— Ne olacak bu üniversitelerin hali... Sağ sol birbirlerini yiyorlar. İstanbul Üniversitesi'ni yine kapatmışlar. Olacak şey değil...

Orhan'ı Cemil Bey'in şikâyetlerini dinlerken bırakalım ve 1976 yılının olaylarını gözden geçirelim.

Politik ve Sosyal Olaylar

1976'ya gergin bir hava içinde girildi ve yıl aynı gergin hava içinde sona erdi.

Yılın başında, Mart ayında sosyal olaylar, karışıklıklar giderek ivme kazandı. Öğrenciler üniversiteleri işgal ettiler. Yer yer sağ-sol kavgaları yaşandı. İstanbul Üniversitesi kapatıldı.

Hükümet buna karşılık bir “Gecekondu Affı” uygulamasına gitti. Böylece kamuoyunda taraftar kazanılması yolu arandı. Bu arada Kasım ayında İstanbul Üniversitesi’nde öğrenci olayları oldu. Hükümet, aldığı bir kararla İstanbul Üniversitesi’ni geçici olarak kapattı.

1976’da Türkiye’de Latife Uşaklıgil, ressam Bedri Rahmi Eyüboğlu vefat etti.

Türkiye’nin nüfusu 40.2 milyon.

Ekonomi

1976’da ekonomik olaylar toplumsal olaylar alanındaki hareketlere koşut olarak gelişti.

Anayasa Mahkemesi, Hükümet’in getirdiği “Kamu İktisadî Teşekkülleri’nin hisselerinin %49’unun özel sektöre satılabilmesi” hakkındaki kararını iptal etti.

Öte yandan, AET ile olan görüşmelerde tıkanmalar oldu. Türkiye bazı yükümlülükleri yerine getirdi (Konsolide liberasyon listesinin uyumunun gerçekleştirilmesi gibi). AET ise kendisine düşen yükümlülüklerin bir kısmını yerine getirmedi. Türkiye 25 Aralık’ta kendi yükümlülüklerinin yerine getirilmesini durdurdu.

AET ile olan ilişkilerde bu sıkıntılar yaşanırken Sovyetler Birliği ile olan ekonomik ilişkiler gelişmeye devam etti ve iki ülke arasında 10 yıllık bir “İktisadî İşbirliği Anlaşması” imzalandı. (Önceki yıl Sovyetler tarafından finanse edilen ve teknik yardım oluşturulan İskenderun Demir Çelik Fabrikalarının ilk ünitesinin açılışı yapılmıştı.) Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında “elektrik alışverişi” konusunda 10 yıllık bir anlaşma daha imzalandı (13 Kasım).

Ama özellikle kentli halkın sorunu başkaydı. Piyasada günlük ihtiyaç maddeleri bakımından sıkıntılar arttı. Kahve bulunamaz oldu;

kahvenin kilosu karaborsada 100 liradan satıldı. Halk İkinci Dünya Savaşı zamanında olduğu gibi kahve yerine nohut kavurmaya başvuru-
racak hale geldi. Bütün ihtiyaç maddelerinin fiyatlarında ciddi artışlar
oldu. Bir yıl önce %10 olan yıllık enflasyon oranı %15'i geçti.

Ekonominin finansmanı da bu genel görüntüye koşut olarak ciddi
bir sorun haline gelmeye başladı. 1976 bütçesi, 1975 bütçesini beşe
katlayarak 4 milyar TL açık verdi. Hükümet sürekli olarak Merkez
Bankası kaynaklarına ve borçlanmalara başvurdu. Ticaret açığı 3 mil-
yar doları aşmıştı.

Dış Ödeme Dengesi açığı da 300 milyon doların üstündeydi. Dış
ödemeleri tehlikeli bir kararla çok büyük ölçüde DÇM'lerle karşıla-
maya çalışan Türk ekonomisi, 1976 yılını 7 milyar dolara yakın bir
dış borçla kapatacaktı. DÇM yolu ile finansman yükü böylece daha
sonraki yılların sorunu olacaktır.

Merkez Bankası'nın rezervleri tükenme noktasına geldi. Yabancı
ülkelere gidecek turistlere verilen 800 dolar, 600 dolara indirildi. Daha
sonra verilemez oldu.

Yatırımlar

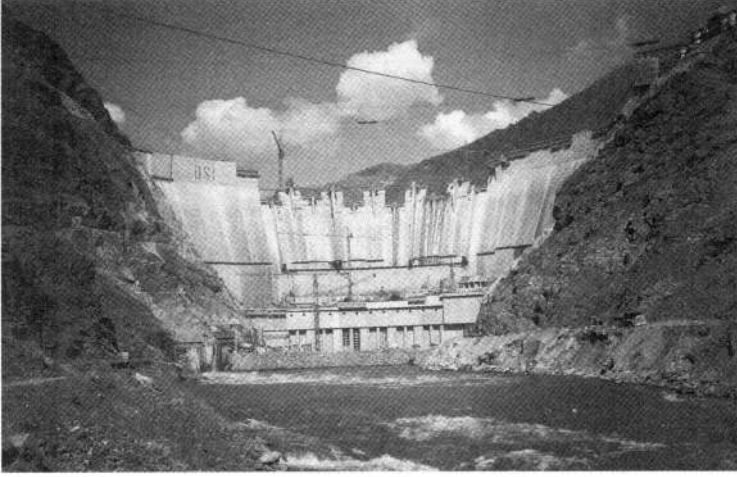
Ekonominin finansmanında karşılaşılan güçlüklerle rağmen yöneti-
ci kadro Türkiye'nin gelenekselleşen sanayileşme gayretini sürdürme-
ye çalıştı. Hükümet bir "Elektronik Fabrikası" kurmayı programına
aldı (Erbakan'ın Erzurum için önerdiği proje).

Bu arada yatırımlar devam etti. Türkiye-Irak (Yumurtalık-Kerkük)
petrol boru hattı tamamlandı.

Bursa Doğancı,
Karakaya Barajları'nın,
Eskişehir Kirka Boraks Sanayii'nin temeli atıldı.

Eskişehir Kirka Boraks Tesisleri

Karakaya Barajı

Kaplama Ambalaj,
Bursa Nergis Dokuma,
Köyşehir Dokuma,
Kayseri Teksan Sanayii kuruldu.

Gaziantep Gülsay Sentetik Dokuma,
Kütahya Polietilen Torba,
Kayseri Çinko Krom,
Kütahya Porselen Fabrikalarında üretim başladı.

1976 Dünya

ABD ile Sovyetler “yeraltı nükleer denemeleri”nin yapılması konusundaki kısıtlamalar üzerinde anlaştılar.

Kuzey ve Güney Vietnam birleşti.

Sovyetler, Soyuz Uzay İstasyonu'nu yörüngesine yerleştirdiler.

Suriye, Lübnan ve Filistin'de karışıklıklar devam etti.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu Mao Zedong öldü.

Yüz yıllık Orient Express (Şark Ekspresi) seferlerine son verdi.
(Daha önce kısmen son verilmişti.)

Yunanistan'la Kıta Sahranlığı konusunda Bern'de bir deklarasyon imzalandı.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	50.4
GSMH Artışı (%)	9.0
Kişi Başına GSMH (%)	6.8
Bütçe Dengesi (milyon TL)	-3.955
Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	-4.043
Ödemeler Dengesi (milyon \$)	-2.501
Dış Borçlar (milyon \$)	6.920
Rezerv (milyon \$)	991.0
Fiyat Artışı (%)	15.6

1977: HANDAN HANIM'IN GÖZYAŞLARI

Orhan, Güler ve Aslı'yı da alarak anne ve babaannelerinin 82. doğum gününü kutlamaya gittiğinde Handan Hanım her şeyden önce İstanbul'da olanları sordu. İlerlemiş yaşına rağmen dünya olaylarına duyduğu ilgi azalmamıştı. Kavgalar, dövüşler, ölenler, yaralananlar; polisin, askerin davranışı... Hepsi onu yakından ilgilendiriyor ve etkiliyordu. Hele ölen ve öldürülen genç çocuklardan söz edildiği zaman ağlayacak hale geliyordu. İstanbul'daki olay bu bakımdan onun için özel bir önem taşıyor, içini acılarla dolduruyordu. Çocukların getirdikleri haberler de iyi değildi. Orhan bu sonuçları yaşlı annesine anlatırken ihtiyatlı olmayı seçmiş, onun heyecanlanmamasına özen göstermişti. Oysa Handan Hanım'ın sinirleri o eski savaş zamanlarında olduğu kadar sağlamdı. Buna karşılık Güler ve Aslı daha çok tedirgin olmuşlardı.

Çocuklar büyükannelerinin elini öptüler. Handan, Güler'e ve Aslı'ya birer Cumhuriyet altını verdi. O arada annesinden öğrendiğini söyledi:

— Altın şazlıktır!

Çocuklar anlamadılar.

Politik ve Sosyal Olaylar

İki gün önce İstanbul'da kanlı bir olay yaşanmıştı. İşçi Bayramı için Taksim Meydanı'nda toplanan işçilerin üzerine oradaki otelden ateş açılmış, bu arada 34 kişi ölmüş, 136 kişi yaralanmıştı. Ateş edenlerin kimler olduğu, otele nasıl girdikleri, olaydan sonra oradan nasıl kaçtıkları ve bunların yabancı güçlerle ilişkileri hakkında pek çok bilgi karışımı söylentiler işitilmişti.

Taksim, 1 Mayıs 1977

Aslında durum ciddi bir tehlike işareti vermişti. 1977 yılının büyük toplumsal olaylara gebe olduğu anlaşıyordu.

Zaten 1977 yılı olaylarla başlamış, olaylar giderek artmış ve yoğunlaşmıştı. Amerikan işyerlerinde grevler, uçak kaçırımlar, DİSK'in kısa grev olayı, Maden-İş Sendikası'nın Ereğli Demir Çelik Fabrikalarındaki büyük grevi ve özellikle 1 Mayıs İşçi Bayramı'nda yaşanan "kanlı olay", yılın sonuna doğru yoğunlaşan terör olayları... Hükümet bu olaylara karşı kamuoyunu sakinleştirmek için önlem almaya çalıştı. Küçük çiftçinin borç faizlerini erteletti. Muhtar Ödenekleri Yasası'nı çıkardı. Doğal afetlerde çiftçilere yapılacak yardımları arttırdı. Haşhaş ekimi ile ilgili cezalar affedildi.

Ekonomi

Hayat pahalılığı ve karaborsa etkinliği yükselmeye devam etti. Çimento ve demir çelik dahil birçok mal karaborsaya düştü.*

Eylül 1977'de Hükümet bir istikrar planı hazırladı ve yürürlüğe koydu. Ancak bu program Hükümet'e finansman sağlamak için Tekel maddelerinin ve Kamu İktisadi Teşekkülleri'nin ürettiği mallarının fiyatlarını arttırması şeklinde oldu. Buna rağmen bütçenin açığı rekor düzeylere çıktı (39.758 milyon TL).

Dış ekonomik ilişkilerde "işçi dövizleri" biraz azaldı. İngiltere ve Fransa Türk bankalarının (Merkez Bankası dahil) çeklerini kabul etmemeye başladı. Hükümet, yılda bir kereden fazla yabancı ülkelere gitmeyi, Merkez Bankası ise yıl sonuna kadar dış ülkelere seyahati tümüyle yasakladı. Irak, Türkiye'ye petrol sevkiyatını, 300 milyon dolarlık birikmiş borcun ödenmemesi nedeniyle durdurdu.

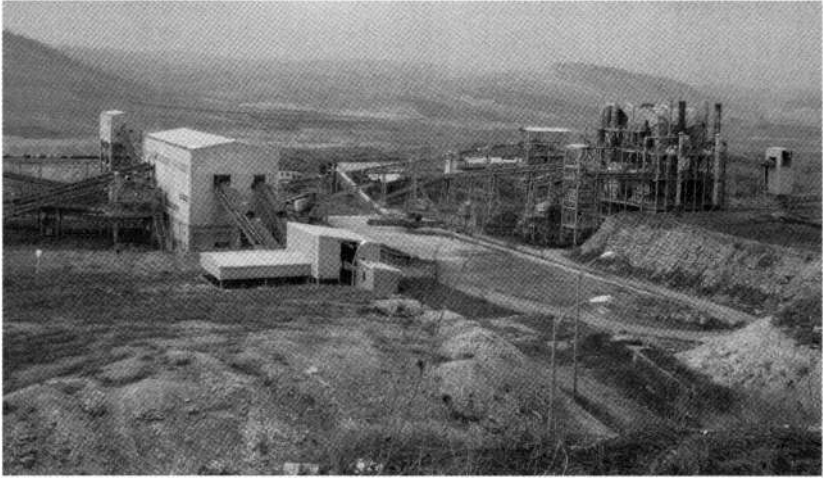
31 Aralık'ta Adalet Partisi, Millî Selamet Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi Koalisyonu, Meclis'te güvenoyu alamadığı için istifa etti.

---

* Aslında karaborsa, fiyat artışlarının doğal sonucu olarak doğmuştu. Üretici ve toptancı elindeki malı günün fiyatları ile sattığı zaman eline geçen para ile aynı malı bir gün sonra satın alamıyordu. Bunun sonucu, üretici, toptancı ve bütün satıcılar ellerindeki malları piyasaya satışa çıkarmıyor, saklamayı yeğliyorlardı. Sonucu, karaborsa idi.

Bu politik ve ekonomik olaylar sırasında yatırımlar alanında şunlar oldu:

Ocak ayında Türkiye-Irak petrol boru hattı çalışmaya başladı (yukarıda değinildiği gibi Irak, petrol bedellerinin ödenmeyişi karşısında sevkiyatı durduracaktır). Ocak ayında Bursa'da Volfram Madeni, Mart ayında Bolu Filiz Gıda, Kayseri Dokuma, Konya Şeker, Nisan ayında Mardin Fosfat Tesisleri Fabrikaları üretime başladı.

Mardin Fosfat Tesisleri

Eylül ayında Trabzon'u Erzurum'a bağlayan yol üstündeki Zigana Geçidi açıldı.

Zigana Geçidi

Petlas'ın temeli atıldı. Şubat'ta Gaziantep'te Boya Tesisleri, Eylül'de Brisa, Aralık ayında Borusan ve daha başkaları kuruldu.

1977 yılı Kasım ayında "Uzun Dönem Kalkınma Planı" ve "Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı"nın hedefleri ve stratejisi yayınlandı.

Üçüncü Beş yıllık Kalkınma Planı Gerçekleşmeler

1973 yılında yürürlüğü konulan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın son yılı 1977'dir. Plan hedeflerinin gerçekleşme oranlarını aşağıda göstereceğiz. Planlama Müsteşarlığı'nın hesapları, gerçekleşmenin bir ölçüde kısa düştüğünü, bununla birlikte %6.5 oranındaki hedefe çok yakın bir sonuç alındığını göstermektedir:

<u>Yıllar</u>	<u>GSMH Büyüme</u>	<u>Enflasyon</u>	<u>Dış Ticaret Açığı</u>	<u>İşçi Dövizleri</u>
1973	5.4	20.5	-769 milyon%	1.183 milyon%
1974	7.4	19.9	-2.245 milyon%	1.426 milyon%
1975	8.0	10.1	-3.338 milyon%	1.312 milyon%
1976	7.9	15.6	-3.168 milyon%	983 milyon%
1977	3.9	24.1	-4.043 milyon%	982 milyon%
Ortalama	6.5			

Bu sonuç:

- Dünya ekonomik konjonktürünün değişmesinden;
- İklim koşulları dolayısıyla tarım sektörünün büyüme hızının önemli ölçüde azalmasından;
- Petrol fiyatlarının normal dışı büyümesinden;
- Kıbrıs olaylarından;
- Türkiye'ye ambargo uygulanmasından;
- ve her zaman olduğu gibi Hükümetlerin yönetiminden ileri geldi.

Bu nedenlerle dış ticaret açığının artması (Millî Gelir'e oranı %8.7), ihracatın ithalatı karşılama oranının düşüklüğü (%29.6), dolar fiyatının yükselmesi (1 dolar=18.30 TL) kaçınılmaz oldu. Bu arada,

daha önce birkaç kez terk edilmiş olan Dövizle Çevrilebilir Mevduat (DÇM) uygulaması tekrar başlatıldı. Kısa vadeli borçlar büyük ölçüde arttı (dış borç 2.3 milyar dolar). Dönem sonunda toplam dış borç, 11 milyar 439 milyon dolar oldu.

Dördüncü Beş yıllık Kalkınma Planı

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hedefleri ve stratejisi 1977 yılı Kasım ayında yayınlandı.* (Bu plan daha sonra 1978 yılı Ağustos'unda yürürlüğe konulacaktır.) Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1978-1983 yıllarını kapsamaktadır.

Plan'ın temel hedefi, hızlı sanayileşmektir. Bu bağlamda yıllık Gayrisafi Millî Hasıla'nın %8 artacağı öngörülmüştür. Bu oranın oluşumunda tarım sektörünün payı %5.3, sanayinin payı %9.9 olarak hesaplanmıştır. Planda iç tasarrufların büyük ölçüde artacağı, dış tasarrufların %15 kadar azalacağı tahmin edilmiştir. Gerek tüketimde gerekse yatırımlarda kamu sektörünün payının artacağı hesaplanmıştır. Gerek ithalatın gerekse ihracatın büyük ölçüde artacağı, bu arada işçi dövizlerinin 915 milyon dolardan 1 milyar 200 milyon dolara yükseleceği tahmin edilmiştir.

Bu dönemde nüfusun 40 milyondan 45 milyona çıkacağı, 1978'de %13.9 olan işsizlik oranının 1983'de %9.7'ye düşeceği tahmin edilmektedir.

Genel görüntüsü ile bu plan tahminleri iyimser niteliktedir. Bu iyimser tahminlerin hesaplanmasında 1976 yılında GSMH'nın yüksek bir artış hızı göstermesi (%9.6) ve işçi dövizlerinin kesintisiz şekilde Türkiye'ye akması olayı etkili olmuştur.

Ekonominin genel durumu hakkında bir fikir vermek için bazı değerler aşağıda bir çizelgede gösterilmiştir.

---

* Bu tarihlerde Başbakan önce Süleyman Demirel, sonra Bülent Ecevit'tir. Planlama Müsteşarları ise Kemal Cantürk, Mustafa Ernam ve Bilsay Kuruç'tur.

Bu planın gerçekleşmesi sonuçlarını ileride göreceğiz.

	1978	1983
GSMH (milyon lira)	1.104.2	1.693.3
Yurtiçi Tasarruflar	188.1	376.8
Dış Tasarruflar	40.0	33.7
Yatırımlar	228.0	410.0
Tüketim	1.145.2	1.682.3
Vergiler	245.3	420.0
İhracat (milyon \$)	2.300.0	5.400.0
İthalat (milyon \$)	4.500.0	7.400.0
İşçi Gelirleri (milyon \$)	915.0	1.200.0

1977 Dünya

Yabancı kaynaklar Türkiye’de on günlük Ecevit Azınlık Hükümeti’nin düştüğünü ve Demirel Hükümeti’nin kurulduğunu önemle ilan ettiler.

Sovyetlerde Komünist Partisi Başkanı Leonid Brejnev Devlet Başkanı oldu (İlk kez bir lider hem Parti hem Devlet Başkanı oluyor).

Pakistan’da askerî bir darbe oldu ve sıkıyönetim ilan edildi.

Amerika, uzay çalışmalarını yoğunlaştırdı (Venüs atmosferi, güneş sistemi dışı araştırmaları).

New York dokuz gün elektriksiz ve ışıksız kaldı.

Amerika Birleşik Devletleri’nin nüfusu: 216 milyon.

Büyük İskender’in babası Makedonya Kralı Philippos’un mezarı bulundu.

Charlie Chaplin (Şarlo) öldü.

Star Wars filminin galası yapıldı.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	51.9
GSMH (%) Artış	3.0
Kişi Başına GSMH (%)	0.9
Bütçe Dengesi (milyon TL)	-39.758
Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	-4.043.0
Dış Ödemeler Dengesi (milyon \$)	-425.0
Toplam Dış Borç (milyon \$)	6.116
Rezerv (milyon \$)	547.0
Fiyat Artışı (%)	26.3

1978: İZMİT YOLUNDA OLAY

O gün Demir arabasıyla İstanbul'dan Ankara'ya dönerken İzmit girişinde durdurdular. Bütün yol büyük tahta kalaslarla trafiğe kapatılmıştı. Siyah gömlekli erkekler ve kadınlar; Demir'in ve oraya gelip tıkanan bütün yolcuların nedenini anlamadıkları bir gösteri yapıyorlardı. Kocaeli ve Adapazarı valileri yanlarında güvenlik memurları ile kalabalık göstericilerle konuşuyor, trafiği açmaya çare arıyorlardı. Arabada eşi Güler ile kardeşi Aslı da vardı ama kadınlar olaya karşı telaş göstermiyor, adeta eğleniyorlardı. Uzun saatlerden sonra yol açıldı. Ankara'ya karanlıkta ve akşam yemeği vakti vardılar ve yemeğe zor yetiştirdiler. Handan'a olayı anlatırlarken Güler'le Aslı hâlâ kıkırdıyorlardı. Ama durum aslında gülünecek eğlenilecek gibi değildi. 1978 yılının büyük toplumsal olaylara yönelmekte olduğu anlaşıyordu.

Politik ve Sosyal Olaylar

Gerçekten 1978 yılı da olaylarla başladı ve olaylar giderek arttı, yoğunlaştı. Maden-İş Sendikası'nın Ereğli Demir Çelik Fabrikalarındaki büyük grevi ve özellikle daha önce 1 Mayıs İşçi Bayramı'nda yaşanan kanlı olay ve bütün bu gelişmenin yılın sonuna doğru yoğunlaşması, toplumun günlük yaşamını altüst eden, kaynağı anlaşılmayan olaylar, yeni Hükümet'in (Ecevit'in Koalisyon Hükümeti) işe başladığı andan itibaren ivme kazandı. Terör olayları birden akıl almaz bir boyuta ulaştı.

3 Ocak'ta Süleyman Demirel Hükümeti istifa etmişti.

5 Ocak'ta Ecevit Hükümeti kuruldu. Bu, alışılmamış bir Hükümetti: 12 ortağı olan bir koalisyon. Ecevit Hükümeti diğer partilerden (aslında Adalet Partisi'nden) alınan ve her birine kabinede Bakanlık verilerek kurulan bir Hükümet'le yönetimin başına geçiyordu. Öte

[illegible]

yandan kamuoyu, tartışmalı yöntemlerle bu garip koalisyona katılan politikacıların kalitelerini ve bütünlüklerini de ciddiyle eleştiriyordu ve bunun sonucu olarak Hükümet'e duyulan güven zayıf kalıyordu.

Aynı ölçüde, fakat değişik türde tehlikeli bir gelişme yaşanmaya başlanmıştı. Terör hareketleri 1977 yılında da ve hatta daha eski yıllarda da vardı, ancak bu yıl toplum, başından sonuna kadar, adeta gizli bir elin yönettiği, bitmez tükenmez karışıklıklarla karşılaştı. Yalnız Ocak ayında siyasi cinayetlerden 30 kişinin öldürüldüğü görüldü. Önce Eğitim Enstitüleri'nde gösteriler oldu. Şubat ayında uçak kaçırma olayı yaşandı; peşinden kanlı olaylar birbirini izledi:

16 Mart'ta İstanbul'da üniversiteliler üzerine ateş edildi,
Ankara'da 24 Mart'ta Savcı Doğan Öz öldürüldü,
7 Nisan'da İstanbul'da Server Tanilli ağır yaralandı,
17 Nisan'da Malatya Belediye Başkanı öldürüldü,
Haziran ayında İstanbul'da Beyazıt Meydanı'nda bomba patlatıldı.
Ölenler oldu.

10 Ağustos'ta Balgat olayı,
9 Ekim'de Ankara'da Bahçelievler olayı yaşandı.

19 Aralık 1978'de Kahramanmaraş olayı oldu, Alevi vatandaşlara karşı kışkırtmalar yapıldı. 104 kişi öldü.

Eğitim'de, Emniyet'te görevliler arasında bölünmeler oldu ve bu durumda Hükümet bunların derneklerini kapattı.

Ve nihayet 26 Aralık'ta sıkıyönetim uygulamasına gidildi.

Bu gelişme kendi yörüngesinde ekonomik yaşamı şekillendirmiş oldu.

1978 yılında Ceyhun Atıf Kansu, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Ferit Alnar öldü.

Ekonomi

Bütün bu olaylar zaten kırılgan olan ekonomiyi şiddetle etkiledi ve 1978 yılı ekonomisi, nüfus artışının da altında kalan bir gerileme gösterdi.

Ekonomik göstergeler bakımından en belirli ve en önemli olanı, günlük ihtiyaç maddelerinin bulunmayışı ve dev bir darlık dalgasının Türkiye'yi sarmış olmasıdır. 1978'de yılbaşından itibaren (ve yeni Hükümetin kurulmasından hemen sonra) darlıklar başladı. Atış Rafinerisi, döviz darlığı yüzünden ham petrol satın alamadığı için üretimini kısıtı. Samsun Azot, Ünye Çimento üretimlerini durdurdu. Elektrik kısıntıları başladı. Yağ, şeker, karaborsaya düştü. Akaryakıt, benzin, mazot bulunamaz oldu ve otobüs seferleri de aksadı. Piyasada sabun, kahve ve ilaçlar bulunamadı. Bütün bu oluşumun belli odaklar tarafından sistemli bir şekilde yönetildiği ve ekonomik olmaktan çok siyasi amaçlara yönelik olduğu tartışılmaya başlandı.

Hükümet, gerek iç finansman gerekse dış ödemeler bakımından olağanüstü bir sıkışıklık içinde kaldı. Bütçe açığı (yıl sonunda) 23.9

milyar TL oldu. Vergilere zam yapıldı, KİT'lerin ürettiği malların fiyatları arttırıldı. Dış ödeme imkânlarının yetersizliği nedeni ile ithalata büyük kısıtlamalar getirildi.

Bu operasyon yürürlüğe girdikten sonra IMF'ye başvuruldu ve yardım istendi.* Nisan ayında IMF tarafından 300 milyon dolarlık bir Stand-by kredisi açıldı, ama daha sonra Merkez Bankası'nda** kredi limitlerinin aşılması (yani IMF ile olan anlaşmaya riayet edilmemesi) karşısında IMF ile ilişkiler bozuldu, kredinin yalnız 90 milyon dolarlık kısmı kullanılabilirdi. Aynı zamanda, ekonomideki genel oluşuma koşut olarak Dış Ticaret Dengesi büyük açık vermekte devam etti. Önemli ölçüde işçi döviz gelmesine rağmen dış ticaret açığı 4 milyar dolar olmuş, dış borçlar 13 milyar doları geçmişti.

Hükümet yeni bir yaklaşım denedi, IMF ile ilişki kurmadan, onların isteyebileceği şekilde bir istikrar programı hazırladı ve yürürlüğe koydu. Bu program gereğince, alınacak diğer önlemler yanında, bir devalüasyon ile Türk parasının dolara karşı değeri %38 oranında düşürüldü. Dolar 47 lira oldu. Bundan sonra IMF ile daha önce bozulmuş (kopmuş) olan ilişkiler yeniden kuruldu ve yeni bir çalışmaya başlandı.

***

Biz bu gelişmeyi, iki ayrı görüşü temsil eden iki kişi (Yiğit ve Demir) arasındaki tartışmaya taşıyacağız:

Yiğit ve Demir, akşam yemeğinden sonra, 1978 yılı ekonomisini tartıştılar. Bu kez Cemil Bey, eskilerde Sûdi Bey'in yaptığı gibi, tartışmalara pek az katılmakla ve dinlemekle yetindi. Orhan da fazla karışmadı.

Yiğit'in değerlendirmesi şöyleydi:

---

* Maliye Bakanı Ziya Müezzinoğlu'dur.

** Bu tarihlerde Merkez Bankası Güvernörleri, 1978 Eylülü'ne kadar Cafer Tayyar Sadıklar, bu tarihte 1981 ortasına kadar İsmail Hakkı Aydınoglu'dur.

1978 yılında yaşanan ekonomik karmaşanın ve sıkıntının nedeni Hükümet'in yapısı ve uygulamaya çalıştığı politikanın yanlışlığı... Böyle toplama ve kalitesi tartışmalı insanlarla birlikte kurulacak bir Hükümet'ten doğru politikalar çıkmaz. Nitekim bu Hükümet 1978 başında kurulduğu andan itibaren ekonomi adeta nefes alamaz hale geldi. İç, dış ödemeler aksadı. Fiyat endeksleri yükseldi. Yatırımlar durdu. Sonunda da GSMH'nın büyümesi de aksadı. (Daha sonra yayınlanacak olan rakamlara göre GSMH'nın büyümesi 1978'de %1.2 olacaktır). Hayat pahalılığı aldı yürüdü. Darlıklar tahammül edilmez bir boyut kazandı. Oysa 1977 sonuna kadar ekonomi, denge içinde ve ciddi bir büyüme ivmesi ile yürütülmüştü. 1976'da GSMH büyümesi %9'u geçmişti. Hükümet'in liberal politikası ekonomiyi canlandırmıştı. 1978'de yönetimi devralan Hükümet ise bütün bu canlanma ve büyüme hareketini durdurdu. Bu Hükümet eskiden devraldığı kapalı, durgun devletçilik geleneğini devam ettirdiği için 1978 yılı böyle kısır bir yıl oldu.

Kısaca, 1978'de millet fakirleşti (yıl sonunda hesaplanacak olan Kişi Başına GSMH %-0.8).

Demir bunları yadsımadı, ama nedenlerini tartıştı ve karşıt savı da şöyle oldu:

GSMH'nın büyümesi daha önceden, 1977'de duraklamıştı. 1977'nin büyüme hızı %3'tür. Neden? Çünkü kaynaklar o yıl tükenmişti. Hepsiz, plansız bir yatırım ve tüketim furyası başlatılmıştı. Koalisyon partileri seçmenin oyunu kazanmak için yatırım yapma yarışında akıl dışı bir rekabete girdiler. Gerek Adalet Partisi ve gerekse Millî Selamet Partisi yöneticileri birbirleriyle rekabet halinde, kaynağı olup olmadığına bakılmaksızın, yurdun her bir yanında temeller ve o temellerle birlikte heyecanlı nutuklar attılar, hamasette birbirleriyle yarıştılar. Devlet bütçesi geçen yıl, 1976'da, 4 milyar lira açık vermişti. 1977'de açık 40 milyar liraya çıktı. Bir yıl önce 7 milyar olan dış açık, 1977'de 11 milyar dolar oldu. Bu saçıp savurma elbette gelecek yıla yüklenecekti. Söylenildi, anlatıldı, ama görevli ve sorumlu kişiler anlamak istemediler.

Ekonomiyi liberalleştirme iddiasıyla Hükümet kuran parti, kamu gelirlerini büyük ölçüde devlet eliyle yapılan yatırımlarda kullandı. Koalisyonun diğer büyük ortağı da rastgele, her geçtiği ilde, ilçede boş topraklar üzerine atılmış, projesi, fizibilitesi, kaynağı olmayan fabrikaların temellerini bırakıp gidiyordu. Yeni kurulan Hükümet bu açıkları da kapamak zorunda kaldı.

Önceki Millî Cephe Hükümeti'nin bıraktığı büyük dış borcun (7 milyar dolar) taksitlerinin günü geldi. Giden Hükümet boş bir Hazine bırakmıştı. Türkiye'nin dış ödeme gücü kalmamıştı. Maliye Bakanı masasına oturduğu sabah derhal ödenmesi gereken bir fatura ile karşılaşmıştı. Irak, iki yıldır birikmiş 300 milyon dolarlık petrol borcunun ödenmesini istiyordu. Rastgele, hesapsız şekilde satın savurarak, borçlanarak gelir yaratmak kapitalist sistemin çok kullanılan pratiklerinden biri olabilirdi, ama bu, Türkiye gibi kaynakları kıt bir ülke ekonomisi için tahrip edici bir yöntemdi. Böylece önceki Hükümet zamanında bütün kaynaklar tükenmiş, borçlar rekor düzeye çıkmıştı. Yeni Hükümet bu tablo ile 1978'e girmişti.

***

Bunlar farklı yapıda iki insan. Biri liberal politika yanlısı. Piyasanın içinden geliyor, piyasayı, iş hayatını, işadamlarının gelir yaratma motivasyonlarını bilen, iyi eğitim görmüş (Amerika'da) bir ekonomist. Ötekisi Türkiye'nin gerçeklerini kendine dert etmiş heyecanlı bir avukat. Her ikisi de kendi açılarından, devlet ve toplum yönetimi konusunda oluşmuş düşünceleri olan insanlar.

Dünya Bankası 1978 Raporu

Gerek Yiğit'in gerekse Demir'in bu konuşmayı yaptıkları sırada bilmedikleri bir şey var:

Dünya Bankası'nın Türkiye hakkındaki raporu!

Bu raporu hazırlayanlar Shermann Robinson ve Kemal Derviş...

Bu raporda Türkiye için öngörülen strateji...

Dördüncü Plan döneminde öngörülen SANAYİLEŞMENİN ERTELENMESİ...

Kaynakların hafif sanayiye ve ihracata yöneltilmesi...

Bu konu o yıl Türk medyasındaki yazarlar tarafından olduğu kadar akademisyenler tarafından da uzun boylu tartışılacaktır. Ama zaman geçtikçe görevli ve sorumlu yöneticiler tarafından benimseneceğini ve günümüze kadar sürecek olan “yüksek faiz+düşük kur ve millî sanayinin gelişmesini durdurma” uygulamasının temelini oluşturacağını göreceğiz..

1978 Dünya

Lübnan'daki iç savaş bütün şiddetiyle devam etti. Arap Birliği arabuluculuk etmeye çalıştı.

Yüz yıllık Orient-Express sona ermiş oldu.

Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat ile İsrail Başbakanı M. Begin “Dostluk Anlaşması” imzaladılar. Enver Sedat’a Nobel Ödülü verildi.

Sovyetler, Amerikan Ordusu’nun çekildiği Vietnam ile 25 yıllık “Dostluk ve İşbirliği Anlaşması” yaptı.

Güney Yemen’de Sovyet destekli, Kuzey Yemen’de Amerika destekli olaylar çıktı. Başkanlar öldürüldü.

Amerikan doları, Alman markı ve İsviçre frankı karşısında rekor ölçüde değer yitirdi.

Amerika’da maden kömürü işçilerinin sürdürdüğü 110 günlük grev sona erdi.

Tanınmış Rus kompozitör Aram Haçaturyan, tanınmış Fransız sanatkârı Charles Boyer öldü.

Dünya nüfusu 4.4 milyar olarak tahmin edildi.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	52.6
GSMH Artışı (%)	1.2
Kişi Başına GSMH (%)	-0.8
Bütçe Dengesi (milyon TL)	-23.869.0
Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	-2.310.0
Dış Borç (milyon \$)	13.923.0
Rezerv (milyon \$)	610.0
Fiyat Artışı (%)	53.1

1979: ORHAN'IN EMEKLİLİĞİ

Seneler geçiyor. Sûdi Bey gözlerini yaşama kapayalı tam on yıl oldu. 1979 yılı Haziran ayının sıcak bir günü. Handan Hanım seksen dört yaşının ağırlığına rağmen hâlâ dinç görünüyor. Bu akşam, eski zamanlarda olduğu gibi oğlunu ve eşini, yine kardeşi Cemil'i, eşi Mebrure'yi, onun oğlu Yiğit'i ve eşini ve torunu Aslı'yı ağırlayacak.

Cemil Bey merdiveni yetmişe dayamış durumda. Orhan da az değil, 62 yaşında. Yemekte:

— Enişte, ben artık yorulдум. Altmış beşimi beklemeden emekliliğimi isteyeceğim. Bu çalışmaya, bu seyahatlere, görüşmelere, tartışmalara giderek gücümün kalmadığını algılıyorum, dedi.

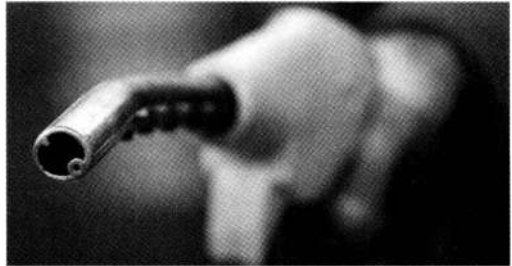
Cemil Orhan'a hak verdi, ama o arada “Paris Toplantısı”ndan ne sonuç aldıklarını sordu:

— Bir milyar iki yüz elli milyon dolar üzerinde anlaşma oldu. Ödemelere hemen başlayacağız.

— Çok iyi olur. Ne alıp ne satacağımızı bilemez hale geldik. Bu döviz darlığı, bu enflasyon bütün iş sahiplerinin belini büktü.

Cemil Bey beş yıl önce ticareti bıraktı. İşlerini ortağına devredip ayrıldı. Ama aklı yine piyasada:

— Darlıklar ne hale geldi? Ya zamlar? Ekmeğe zam,

kuru fasulyeye zam, otobüs bileti-
ne zam... Sen zam yaptıkça fiyatlar
da ona göre yükseliyor. İstanbul'da
benzini karne ile veriyorlarmış.
Döviz yok. Petrol ithal edemiyor-
ruz. Hükümet böylesine aciz. Bu
ne kadar gider ki?

Ne Orhan ne Yiğit seslerini çıkarmadılar.

Cemil'in küçük oğlu Necat bugün aralarında yok. Partinin gençlik kolunda görev aldı. Bu akşam onun da yemeğe gelmesi bekleniyordu ama partide bir toplantıya katılıyor; gelemedi.

Üsküdarlı ve Taciroğlu aileleri 1979 yılını bu hava içinde bitiriyor-
lar.

Politik ve Sosyal Olaylar

1979'da büyük kentlerdeki olayların hem sayısı, hem de şiddeti ola-
ğanüstü oranda arttı.

İstanbul'da Abdi İpekçi öl-
dürüldü.

Eski Emniyet Müdürü öl-
dürüldü.

İstanbul'da golf kulübü,
Adana'da kahve baskını, Cer-
rahpasha olayları yaşandı.

Adana'da İl Başkanı, Çu-
kurova Üniversitesi Rektör
Vekili öldürüldü.

Adana Yapı Meslek Lisesi olayı oldu.

Cavit Orhan Tütengil ve Tunceli Cumhuriyet Savcısı öldürüldü, Beşiktaş kahve olayı ve birçok olaylar birbiri peşine dizildi.

Bunlara memur protestoları, Sümerbank grevi, PTT'nin iş durdurmaları gibi olaylar katıldı.

Sıkıyönetim ilan edildi.

Türk tiyatrosunun büyük ismi Muhsin Ertuğrul 1979'da öldü.

Cavit Orhan Tütengil

Ekonomi

Toplumda yaygın bir tedirginlik yaratan bu olaylara koşut olarak ekonomide, günlük ihtiyaçlar bakımından olağanüstü darlıklar baş gösterdi. Yakıt olmaması yüzünden çimento fabrikaları kapanırken Hükümet çimento ithal etmek zorunda kaldı. İthalata üst üste kısıtlamalar getirildi. Belli büyüklükteki motorları olan arabaların ithali yasaklandı. Yeterli yakıt bulunamaması yüzünden elektrik üretimi aksadı. Elektrik kesintileri sıklaştı. Sovyetlerle elektrik ithali konusunda anlaşma yapıldı. Ulaşım araçlarının çalışmaları aksadı ve bütün yıl boyu birbirini izleyen fiyat zamları ekonomik sistemi zor duruma soktu. Gaz, telefon, Sümerbank mamulleri, buzdolabı, ampul, kömür, ulaşım ücretleri, arabalar, tüp gaz, elektrik, taksi ve dolmuş ücretleri, bisküvi ve sandviç, zeytinyağı, mercimek, üzüm, motorin, ilaç ve günlük ihtiyaç maddesi olarak ne varsa, ya hepsinin fiyatlarına zam yapıldı ya da fiyatlarında kendiliklerinden yükselmeler oldu. Destekleme programına göre buğday fiyatları %25-40 oranında artırıldı; peşinden Haziran ayında ekmek fiyatına %70 zam yapıldı. Fırıncılar bu zam oranını yetersiz buldukları için tepkiler gösterdiler. KİT'lerin

ürettiği mallara %60'lara varan zamlar yapıldı. Akaryakıt yetersizliği karşısında benzin karne ile satılmaya başlandı. Yurt dışına çıkışlar kısıtlandı.

Bütün bu malların piyasasında eskisine oranla daha etkin bir karaborsa oluştu. Aynı zamanda, yapılan protesto etkinlikleri karşısında memur maaşları ve işçi ücretleri yükseltildi. Devlet bütçesinin açığı rekor bir düzeye çıktı, 60 milyar TL oldu. Hükümet, “Fiyat Murakabe Teşkilatı” ve “Fiyat Destekleme Fonu” kurarak karşıt önlemler almaya çalıştı. Maliye Bakanlığı'nın hazırladığı “Vergi Reformu Tasarısı” ise Meclis'te gördüğü muhalefet karşısında durduruldu. Enflasyon rekor rakamlara çıktı (%70).

Bu darlıklar ve fiyat kargaşası içinde ekonominin normal seyri de büyük ölçüde etkilendi. Bir tarafta Kütahya Polietilen Fabrikası, Arçelik Tesisleri üretime başlar ve Balıkesir'de Kirka Boraks Tesisleri kurulurken, TOFAŞ, BAĞFAŞ faaliyetlerini durdurdu.

Ödemeler dengesi rekor açıklar vermeye başladı. Kısa vadeli borçlar tehlikeli şekilde arttı. Ciddi kaynak sıkıntısı içinde olan Hükümet, finansman için çeşitli önlemler almaya çalıştı. İki kez Türk parasının değeri düşürüldü. Nisan ayında dolar 26.50 lira oldu. Daha sonra 42.10 liraya yükseltildi.

Yıl sonuna doğru katlı kur uygulamasına başlandı.*

Dış finansman konusunda çeşitli etkinlikler oldu. Ocak ayında Bonn'da, daha sonra Nisan ayında Zürih'te yapılan toplantılarda Türkiye'ye finansman sağlama çareleri araştırıldı (Türkiye Zürih'te 2

---

* Katlı kur, Türk lirasına yabancı paralara ilgili oldukları konulara göre değişik fiyatlar uygulama sistemidir. Ödemeler dengesinde çeşitli konular vardır, örneğin turizm harcamaları, işçi dövizleri, sermaye transferleri (borç ödeme ya da borç alma gibi), sanayi ürünleri ihracatından gelen dövizlerin Türk parasına çevrilmesi gibi. Yani bu sistemde, gelen işçi dövizlerine ayrı, turistlerden alınan dövize ayrı, dış sermaye transferinde ödenecek dövize ayrı bir kur uygulanmaktadır. Bu farklılık sayesinde bazı döviz giriş ya da çıkışları teşvik edilmek istenmektedir.

milyar dolarlık kredi istemişti). Temmuz ayında Paris toplantısında Türkiye'ye 1 milyar 250 milyon dolarlık bir yardım yapılması konusu konuşuldu. Anlaşma oldu. Avrupa Yatırım Bankası ile 420 milyon dolarlık proje kredi anlaşması imzalandı. Türkiye-AET arasında mali protokol imzalanması sonucu Türkiye'ye 160 (250) milyon dolar sağlanmış oldu. Kısa vadeli borçların uzun ve orta vadeliye çevrilmesi sağlandı. (Bu konuda Guadalupe Konferansı paragrafına bakınız.)

Bu dönemde ekonomik alan siyasi alanla her zamankinden daha belirgin olarak karışmaya başladı. Ara seçimler yaklaşmaktaydı. TÜ-SİAD devreye girdi ve Hükümet aleyhine üst üste ilanlar yayınlarak yönetimi şiddetle eleştirdi. (13 Mayıs 1979 ve 25 Kasım 1979 tarihleri arasında gazetelere, dergilere verilen ilanlar).*

19 Ekim 1979'da ara seçimler yapıldı. Büyük ölçüde oy kaybeden Ecevit Hükümeti istifa etti. Süleyman Demirel yönetiminde bir azınlık Hükümeti kuruldu. Bu Hükümet devraldığı programı devam ettirdi. Daha önce kabul edilen 1.250 milyon dolarlık finansman bir bakı-

* Bu ilanlarda yer alan mesajlar:

“Gerçekçi çıkış yolu”, “Ulus bekliyor”, “Yokluğu paylaşmak mı, bolluğu sağlamak mı?”, “Refahın ve hürriyetlerin düşmanı enflasyon”. Bir ilanda Hükümet açıkça eleştirilerek enflasyonun düşürülmesi, zorlayıcı yöntemlerden ve rejimin zorlanmasından vazgeçilmesi uyarıları yer almaktadır.

ma yeni imkânlar bağışlamakta idi. Ama Planlama Müsteşarı olan Bilsay Kuruç değiştirildi. Turgut Özal Planlama Müsteşarı oldu.

Süleyman Demirel Hükümeti ilk iş olarak acil durum planını yürürlüğe koydu. Bununla birlikte zamlar devam etti.

AET ile olan karşılıklı yükümlülükler donduruldu.

12 Aralık'ta Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı yayınlandı.*

1979 Dünya

1979 yılında Türkiye'yi yakından ilgilendiren önemli dış olaylar oldu: Birincisi, Ermeni ASALA Örgütü yabancı ülkelerdeki Türk diplomatlarına saldırdı ve Batı bu oluşumla ilgilenmedi.

Humeyni İran'a döndü. İktidara geçti ve Şah İran'dan ayrıldı, İslam Cumhuriyeti kuruldu.

Pakistan'da Zülfikar Butto idam edildi.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Jimmy Carter ile Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Leonid Brejnev, "Silahlanmanın Sınırlandırılması" (SALT-2) anlaşmasını imzaladılar.

Dört Büyükler (ABD, İngiltere, Fransa, Almanya), Guadaloupe'ta toplanıp uygulanacak yeni siyaset ve ekonomi politikalarını görüştüler.

---

* Bu plan için 1978 bölümündeki açıklamalara bakınız.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	52.3
GSMH Artışı (%)	-0.5
Kişi Başına GSMH (%)	-2.5
Bütçe Dengesi (milyon TL)	-60.176.0
Dış Ticaret Dengesi(milyon \$)	-2.808.0
Dış Borçlar (milyon \$)	13.439.0
Rezerv (milyon \$)	569.0
Fiyat Artışı (%)	69.5

Yukarıdaki rakamlardan görüleceği gibi, 1979 yılı ekonomisi bu oldukça karışık tablo içinde çok zayıf bir performansla kapandı. GSMH, %0.7 oranında küçüldü. Kişi Başına Gelir %2.5 azaldı (Fakirleşme). Toptan Eşya Fiyatları ise %69.5 arttı. Dolar fiyatı ortalaması 35.42 lira oldu. Buna karşı yapılan anlaşmalar sonucunda dış ödemelerde önemli azalmalar sağlandı.

Guadaloupe Konferansı

1979 yılı dünya olayları içinde Guadaloupe Konferansı'nın önemli yeri var. Ayrıca Türkiye konusu da bu konferansın gündeminde yer alıyor.

1979 Ocak ayında bu ülkelerin liderleri Karayip Denizi'nde bir küçük adada buluşup o tarihteki dünyayı yönetme konusunda neler yapılması gerektiğini tartıştılar. Bu görüşmelerin gündeminde İran'da Şah'ın yönetimden ayrılması, Çin ile yapılacak ticari işlemler gibi konular yer alıyordu. Bu arada Almanya, bugünkü "euro"nun temelini atmak için girişimlerde bulunmuş, ama kabul edilmemişti.

Guadaloupe Konferansı'nda Türkiye'de giderek kötüleşen ekonomik durum konusunda ne gibi önlemler alınabileceği görüşülmüş ve bu işin yönetimini, Türkiye ile ticari ilişkileri yoğun olan Almanya'nın yükümlenmesi kararlaştırılmıştır.

1980: HANDAN HANIM

Handan Hanım askerlerin “1980 Darbesi”ni görmedi. Şubat ayının soğuk bir sabahında yaşamdan ayrıldı. Oldukça hasta olan Cemil Bey ablasının cenazesine gelemedi. Çocuklar ve torunlar onu, Hacıbayram Camii’ndeki namazdan sonra Cebeci Kabristanı’nda Sûdi Bey’in yanına yatırdılar.

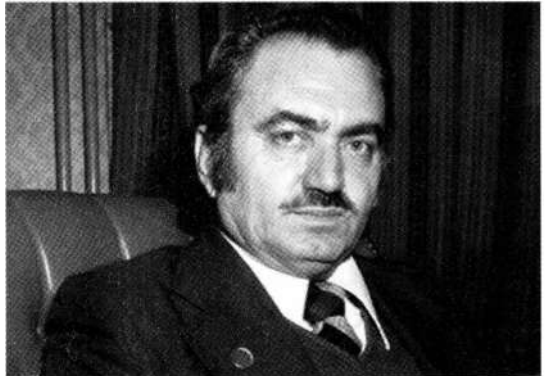
Ankara’da, İstanbul’da insanlar cinnet getirmiş gibi idiler. Sokaklar kanla boyanıyordu.

Politik ve Sosyal Olaylar

1980 yılı, Cumhuriyet tarihinin terör, anarşi hareketleri açısından en kanlı yılıdır. Bu yılın ilk dokuz ayının her günü, onlarca insanın ölüm haberini getirdi. Bu yılda grevler, lokavtlar, işten çıkarmalar, gazete kapatmalar, parti kapatmalar, kepenk kapatmalar, işgaller, sıkıyönetim kararları birbirini kovaladı.

Bu arada eski Başbakan Nihat Erim,
Gümrük Tekel eski Bakanı Gün Sazak,
İstanbul milletvekili Abdurrahman Köseoğlu,

DİSK eski Başkanı ve Maden-İş Sendikası Genel Başkanı Kemal Türkler ve benzeri kişiler, bazı partilerin il ve ilçe başkanları karşılıklı terörist grupları tarafından öldürüldü. Bazı günler onlarca insan öldürüldüğüne dair haber alındı. Bir ilçede “Halk Mah-

Kemal Türkler, Maden-İş Sendikası Genel Başkanı

kemeleri” kuruldu, Konya’da ise yobazlar tehlikeli bir “şeriat” gösterisi düzenlediler.

Yurt içinde bu olaylar yaşanırken yabancı ülkelerdeki (İsveç, Vatikan, Viyana vb.) Türk diplomatları Ermeni ASALA çeteleri tarafından katledildi.

Hükümet bu olaylar karşısında aciz kaldı; iki büyük parti ise bir millî koalisyon kurarak bu büyük sorunlara birlikte çare bulmak konusunda anlaşmak basiretini ve iradesini gösteremedi.

*Gün Sazak,
Gümrükler eski Bakanı*

Meclis’te Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen, mensup olduğu Adalet Partisi’nin oylamaya karışmaması sonucu güvenoyunu kaybetti ve çekildi.

12 Eylül’de Ordu yönetime el koydu. İşçi sendikalarının etkinlikleri yasaklandı. İdam cezaları uygulandı. Bazı siyasetçiler tutuklandı (Necmettin Erbakan, Tuncay Mataracı, Hilmi İşgüzar). Bazı gazeteler kapatıldı (Cumhuriyet).

Yeni Kabine: Başbakan Bülent Ulusu, Başbakan Yardımcısı Turgut Özal, Maliye Bakanı Kaya Erdem, Ticaret Bakanı Kemal Cantürk oldu.

Ekonomi

Siyasi ve idari alanda bu durum yaşanırken, ekonomi alanında da buna koşut olaylar oldu. OYAK, TOFAŞ gibi bazı fabrikalar etkinliklerini durdurdular. Yakıt olmayışı yüzünden okullar kapandı.

Türkiye’ye 1 milyar 250 milyon dolarlık yardım yapılması hakkındaki karar Paris’te OECD tarafından yenilendi. IMF ile üç yıllık yeni bir Stand-by anlaşması imzalandı. OECD’de yapılan çalışmalarla

Türkiye'nin birikmiş 3 milyar dolarlık borcunun 10 yıl süre ile ertelenmesine ilişkin anlaşma imzalandı.

Toptan Eşya Fiyatları %98 arttı. Dolar kuru yıl sonunda 90 lira oldu.

Bankalarda mevduat ve kredi faizleri uygulamaları serbestleştirildi. Özel sektörün çıkaracağı tahvillerin faizleri belirlendi.

Vergilerde değişiklikler ve arttırmalar oldu (Kurumlar, Emlak, Damga, Harçlar).

Yatırımlar büyük ölçüde azaldı ve durduruldu.

Bankerlik olayı fiyaskosu başlamak üzereydi.

Hükümet, 24 Ocak 1980 tarihli "İstikrar Programı"nı yayınladı.

Temel Göstergeler

GSMH (milyar TL)	50.9
GSMH Artışı (%)	-2.8
Kişi Başına GSMH Artışı (%)	-4.8
Bütçe Dengesi (milyon TL)	-159.2
Dış Ticaret Dengesi (milyon \$)	-54
Dış Borçlar (milyon \$)	2.505.0
Rezerv (milyon \$)	978.0
Dolar/TL (Yıl ortalaması)	36.4
Fiyat Artışı (%)	98.7

1980 Dünya

Sovyetler Afganistan'dan tamamıyla çekilmeye başladılar.

Amerika, İran ile ticari ilişkilerini kesti.

Suriye ile Libya birleşme kararı aldılar.

Irak-İran Savaşı başladı.

Hindistan ilk uydusunu yörüngesine oturttu.

Titanik gemisi deniz dibinde 1200 metre derinlikte bulundu.

Sovyet kozmonotlar 185 gün uzayda kaldıktan sonra döndüler.

Jean Paul Sartre öldü.

Yedi büyüklerin dünya politikasını biçimlendirme çalışmalarına ad verildi: “Washington Consensus”. Bu konuyu aşağıda kısaca anlatacağız.

Washington Consensus Ve Küreselleştirme Rüzgârları

Washington Consensus (Washington Sözleşmesi/Anlaşması) bu kitabın üçüncü cildinde anlatılacak. Ama bu olaya 1989’da J. Williamson tarafından bu ad verilmeden çok daha önce Türkiye onun rüzgârını hissedecek. Hissetmekle kalmayacak, olayın rüzgârına kapılıp gidecek.

Türkiye’de uygulamaya konulan “İstikrar Kararları” olayının kaynağı aslında bu Washington Sözleşmesi’nin geçmişinde yatıyor. Bu nedenle kısaca bu konuya değinmek gerektiğini düşünüyoruz.

Bretton Woods anlaşmasından sonraki uygulama kendileri açısından yeni krizlere yol açınca, 1978’den itibaren Yedi Büyükler daha kapsamlı bir liberalleşme düşündüler. Bu daha kapsamlı liberalleşme, 1989’da adını alacaktır:

“Washington Sözleşmesi”.

Bu sözleşme; az gelişmiş, gelişme halindeki ülkelerin yaşadıkları mali krizi daha liberal politikalar ile karşılamak esasına dayanıyor. Bu politikalar şunlar:

- Bütçelerde disiplin,
- Vergi reformu,
- Faiz hadlerinin serbest bırakılması,
- Döviz kurlarının rekabete açık bırakılması,
- Ticaretin tamamıyla liberalleştirilmesi,
- Yabancı sermaye yatırımlarının liberalleştirilmesi,
- Kamu İktisadi Kurumları'nın özelleştirilmesi,
- Giriş çıkışlardaki engellerin kaldırılması,
- Mülkiyet hakkının korunması.

Genellikle bu politikaların, sermaye sahibi olan (ya da sermaye yaratabilen) ülkelerin dünya ekonomisine tümü ile el koymalarını sağlayacak bir sistemi amaçladığı ve daha sonra esecek olan Globalizm=Küreselleşme fırtınasını getireceği düşünülebilir.

Bu uygulama, Türkiye’de uygulanacak “İstikrar Programı’na (ve gelişme halindeki ülkelerin ekonomi politikalarına) yansıtılacak ve dünyada gelişmişlerin amaçladığı “Küreselleşme”yi sağlayacak politikaların oluşturulmasını sağlayacaktır.

24 Ocak İstikrar Programı

Bu program, ekonomi politikasında bütün koruma araçlarının uygulamadan kaldırılması esasını ve radikal bir değişmeyi getirmiştir. Bu değişikliğin ana yapısı şudur:

- Ekonominin kurumsal yapısı değişecektir...
- Sanayileşme politikası değişecektir... (Yani durdurulacaktır.)

Bunları sağlamak için uygulanacak politikalar şöyledir:

a) Türk lirasının kuru ayarlanmış, %47 oranında artışla doların fiyatı 70 TL olmuştur.

b) İthalat libere edilmiştir. Vergiler indirilmiş, teminatlar düşürülmüş, kolaylaştırılmıştır.

c) Fiyatların denetimi kaldırılmıştır. Kamu kesimi kurumlarının ürettikleri malların fiyatları yükseltilmiştir.

d) Yabancı sermaye teşvikleri arttırılmıştır.

e) Faiz oranları serbest bırakılmıştır.

f) Döviz satışları serbestleştirilmiştir.

g) Kamu sektöründe ücretler denetlenmiştir.

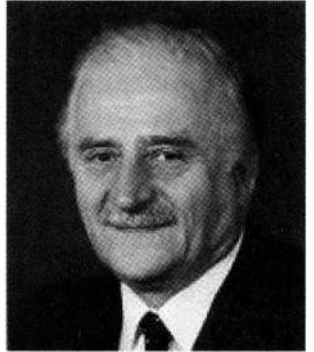

*Turgut Özal,
Başbakan Yardımcısı, 1980*

24 Ocak Kararları Sonrası Olaylar

Bu dönemde Hükümet, bazı dış kredileri kullanma imkânı buldu:

- Ocak ayında Amerika'dan 98 milyon dolar,
- 1979'da önceki Hükümet zamanında sağlanan 1.250 milyon dolarlık krediden kalan 1.152 milyon dolar,
- AET'den Karakaya Barajı kredisi (1.5 milyar dolar),
- OECD'nin alacaklarının ertelenmesi (3 milyar dolar).

*Kaya Erdem,
Maliye Bakanı, 1980*

Ama krediler yeterince kullanılamadı ve Ağustos ayında rezervler tehlikeli ölçüde azaldı, bir milyar doların altına indi. İran'a 277 milyon dolarlık borç birikmişti ve ödenemiyordu. Türk parası ödemelerinde de ciddi darlıklar belirdi. 1980'in yıllık bütçe açığı 159 milyon TL olacaktı.

Bu ortam içinde "İstikrar Programı" uygulanmaya çalışıldı. Ancak "24 Ocak İstikrar Programı"na rağmen ekonomideki çözülme devam etti ve bir taraftan da sonraki yılların banka-banker skandalına yer hazırladı. Sonuçta GSMH %-2.3 azaldı, fiyatlar %98 arttı ve devalüasyonla 70 liraya çıkartılan dolar fiyatı 90 lira oldu.

Eylül ayında Türk toplumu gerek sosyal yaşam ve gerekse ekonomik düzensizlik, darlıklar, şiddet olayları içinde çalkalandığı sırada askerler harekete geçtiler. İlimli bir muhtıra verildi. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in yaz ortasında (27 Mayıs kutlamaları) Londra'daki temasları, bu arada Kaya Erdem'in (o sırada Büyükelçilik Müşaviri idi) İstanbul'a gönderilmesi (Maliye Bakanı olacaktı) dikkat çekti. 12 Eylül'de askerler yönetime el koydular. Hükümet ve Parlamento feshedildi. Siyasi partilerin, işçi sendikalarının etkinlikleri durdu. Türkiye yeni bir siyasi ve ekonomik oluşuma geçmeye hazırlandı.

Hürriyet
13 Ocak 1982 Salı
 Sayı 10.000
 Tiranajyon: 10.000
 İletişim: 10.000
 Tiranajyon: 10.000
 İletişim: 10.000

YILDIRIM BASKI

BÜTÜN YURTTA SIKIYÖNETİM

ILAN EDİLDİ

Ordu yönetime el koydu

Genelkurmay Başkanı Evren'in 1982'de askerî kuvvetleri yönettiği anı

Hükümet ve Parlamento feshedildi, Siyasal partilerin faaliyetleri durduruldu. Parlamenterlerin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Saat 05.00'ten itibaren sokağa çıkma yasağı başladı

Genelkurmay Başkanı Evren'in başkentinde Kara, Hava, Deniz Kuvveti Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı Nihat Güvenerli Komiseri'nde görev aldı

DİŞE ve MİŞE'e bağlı bütün sivilcilik faaliyetten men edildi, Bütün dernekler kapatıldı Bu hafta hiç bir spor faaliyeti yapılmayacak Bankalar ikinci bir avara kadar çalışmayacaklart Yurt dışına çıkış yasaklandı, Yurt dışında çalışan işçiler ve turistler yurt dışına çıkabilecekler

Genelkurmay Başkanı Evren

Genelkurmay Başkanı Evren

Genelkurmay Başkanı Evren

Genelkurmay Başkanı Evren

1 Ocak'ta...
 1 Ocak'ta, Genelkurmay Başkanı Evren, başkentinde Kara, Hava, Deniz Kuvveti Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı Nihat Güvenerli Komiseri'nde görev aldı. DİŞE ve MİŞE'e bağlı bütün sivilcilik faaliyetten men edildi, Bütün dernekler kapatıldı. Bu hafta hiç bir spor faaliyeti yapılmayacak. Bankalar ikinci bir avara kadar çalışmayacaklar. Yurt dışına çıkış yasaklandı, Yurt dışında çalışan işçiler ve turistler yurt dışına çıkabilecekler.

İlk bildiriler:
 1 numaralı bildiri
 2 numaralı bildiri
 3 numaralı bildiri
 4 numaralı bildiri
 5 numaralı bildiri
 6 numaralı bildiri
 7 numaralı bildiri
 8 numaralı bildiri
 9 numaralı bildiri
 10 numaralı bildiri
 11 numaralı bildiri
 12 numaralı bildiri
 13 numaralı bildiri
 14 numaralı bildiri
 15 numaralı bildiri
 16 numaralı bildiri
 17 numaralı bildiri
 18 numaralı bildiri
 19 numaralı bildiri
 20 numaralı bildiri
 21 numaralı bildiri
 22 numaralı bildiri
 23 numaralı bildiri
 24 numaralı bildiri
 25 numaralı bildiri
 26 numaralı bildiri
 27 numaralı bildiri
 28 numaralı bildiri
 29 numaralı bildiri
 30 numaralı bildiri
 31 numaralı bildiri
 32 numaralı bildiri
 33 numaralı bildiri
 34 numaralı bildiri
 35 numaralı bildiri
 36 numaralı bildiri
 37 numaralı bildiri
 38 numaralı bildiri
 39 numaralı bildiri
 40 numaralı bildiri
 41 numaralı bildiri
 42 numaralı bildiri
 43 numaralı bildiri
 44 numaralı bildiri
 45 numaralı bildiri
 46 numaralı bildiri
 47 numaralı bildiri
 48 numaralı bildiri
 49 numaralı bildiri
 50 numaralı bildiri
 51 numaralı bildiri
 52 numaralı bildiri
 53 numaralı bildiri
 54 numaralı bildiri
 55 numaralı bildiri
 56 numaralı bildiri
 57 numaralı bildiri
 58 numaralı bildiri
 59 numaralı bildiri
 60 numaralı bildiri
 61 numaralı bildiri
 62 numaralı bildiri
 63 numaralı bildiri
 64 numaralı bildiri
 65 numaralı bildiri
 66 numaralı bildiri
 67 numaralı bildiri
 68 numaralı bildiri
 69 numaralı bildiri
 70 numaralı bildiri
 71 numaralı bildiri
 72 numaralı bildiri
 73 numaralı bildiri
 74 numaralı bildiri
 75 numaralı bildiri
 76 numaralı bildiri
 77 numaralı bildiri
 78 numaralı bildiri
 79 numaralı bildiri
 80 numaralı bildiri
 81 numaralı bildiri
 82 numaralı bildiri
 83 numaralı bildiri
 84 numaralı bildiri
 85 numaralı bildiri
 86 numaralı bildiri
 87 numaralı bildiri
 88 numaralı bildiri
 89 numaralı bildiri
 90 numaralı bildiri
 91 numaralı bildiri
 92 numaralı bildiri
 93 numaralı bildiri
 94 numaralı bildiri
 95 numaralı bildiri
 96 numaralı bildiri
 97 numaralı bildiri
 98 numaralı bildiri
 99 numaralı bildiri
 100 numaralı bildiri

DEĞERLENDİRME: 1950-1980 DÖNEMİ TÜRK EKONOMİSİ

1923-1950 dönemi ekonomisi “Devletçilik” ile yönetilmiştir. 1950-1980 döneminin rejimini ise “Karma Ekonomi” olarak nitelendiriyoruz.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarını kapsayan Devletçilik rejimini, o günün ortamı ve koşulları içinde, ciddi bir başarı olarak değerlendiriyor ve “Altın Yıllar” olarak adlandırıyoruz. “Cumhuriyet Ekonomisinin Öyküsü”nün birinci cildinde bunun muhasebesini yaptık.

1950-80 yıllarını kapsayan Karma Ekonomi rejiminin Türkiye’ye ne, nasıl bir yaşam sağladığını, başarısının ölçüsünün ne olduğunu da gerekli bazı rakam bilgilerine (aşağıdaki “1950-1980 Türk Ekonomisinin Temel Göstergeleri” tablosuna bakınız) dayanarak değerlendirmeye çalışacağız.

1923-1950 dönemi yokluklar içinde başlamış ve son yıllarını da savaş içinde bitirmiştir. Bu dönemin “talihsizliği”; Mustafa Kemal’in erken ölümü ve İkinci Dünya Savaşı yüzünden daha önce kazanılanların bir bölümünün kaybedilişi, çeşitli güçlükler olarak tanımlanabilir. Buna karşılık “talihi” de İsmet İnönü’nün varlığı ve bu sayede Türkiye’nin savaşa katılmaması olmuştur.

1950-1980 döneminin “talihsizliği” hemen bütün yıllarını dolduran sosyal olaylardır. Üst üste askerî darbeler yaşanmıştır. Dünya ekonomisinde ciddi dalgalanmalar olmuştur. Türkiye ekonomisini çeşitli açılardan etkileyen ağır bir “Soğuk Savaş” dönemi yaşanmıştır.

Bunlara ek olarak, daha önceki dönemde olmadığı şekilde ağır bir yabancı mali ilişkisi ve dolayısıyla devlet politikasına müdahalesi olayı da bu dönemin talihsizliğinin ciddi bir nedeni olarak nitelendirilebilir.

“KARMA EKONOMİ” dönemini bu tablo, bu ortam ve bu koşullar içinde, ekonomik değerler bakımından önemli olan başlıca alanları belirterek değerlendireceğiz:

Nüfus: Beşeri toplumların en değerli varlığı kuşkusuz insandır. Türkiye’nin insan varlığı bu dönem içinde 20 milyondan 45 milyona çıkmıştır.

Gelir: Toplam Millî Geliri 5 kat artmıştır. Kişi Başına Gelir 8 kat artmıştır.

Eğitim: Okuryazar sayısı bu dönemde %50’den %80’e, kadın okuryazar sayısı %18’den %50’ye yükselmiştir. 1950 yılında Türkiye’de 3 tane üniversite varken 1980 yılında üniversite sayısı 17 olmuştur.

Emek kullanımı: Tarımda büyüme %15, sanayide büyüme 4 kat, hizmetlerde büyüme 4 kat olmuştur.

Üretim: Toplam büyüme 15 kat, tarımda büyüme %20, sanayide büyüme %60, hizmetlerde büyüme 35 kat olmuştur. Buna göre bu dönem içinde tarımdan sanayi ve hizmetler sektörüne fon aktarıldığı, gerçekleşen büyümeden kırsal kesimin öteki sektörler ölçüsünde yararlanmadığı sonucu çıkarılabilir.

Dış Ticaret: Yaklaşık olarak ihracatta on kattan fazla, ithalatta 30 kata yakın artış olmuştur. Bu gelişmenin önemi, yaşam koşulları bakımından, daha çok ve daha çeşitli mal kullanma olanağının sağlanması, dolayısıyla nesnel yaşam düzeyinin yükselmesi olarak düşünülebilir.

Elektrik tüketimi ve iletişim: Elektrikte kurulu güç 50 kattan fazla, kişi başına elektrik tüketimi 15 kat artmıştır. Telefon sayısı 20 kat artmıştır. Buna bakarak halkın yaşam düzeyinde önemli bir gelişme olduğu söylenebilir.

Ancak bu karşılaştırma sadece genel tabloyu yansıtmaktadır. Gelir dağılımı ve gelir çekişmesi bakımından yapılacak analizler ayrı bir ko-

nudur. Türkiye'nin geçen zaman içinde genelde zenginleşmesi oranı ile halkın varlığı arasındaki ilişki ciddi bir tartışma konusudur. Onu çalışmamızın dışında bırakıyoruz.

***

Bu karşılaştırmalar geçen 30 yıl içinde Türkiye'nin, yaşadığı sosyal olaylara ve dünya ekonomisindeki dalgalanmalara rağmen (1923-1950 döneminin başarısı oranında olmamakla birlikte) önemli ölçüde gelişme ve halkını daha varlıklı yapabilme konusunda belli bir başarı kazandığını göstermektedir. Bu bağlamda özellikle sanayinin ve hizmetlerin kırsal kesime oranla ciddi gelişme göstermesi dikkat çekicidir.

Bu gözlem, gerçekçiliği oranında, daha sonraki dönemin niteliği ve özellikle 2000'li yıllar sonrası karşılaşılabilecek olan durum bakımından önemlidir. Zira daha sonraki dönem bir "Piyasa Ekonomisi" niteliğinde olacak ve beraberinde özellikle Türk sanayinin büyüme ivmesinin durması, gerilemesi kuşkusunu getirecektir.

1950-1980 TÜRK EKONOMİSİ TEMEL GÖSTERGELERİ

	1950	1980
Nüfus:	20.947.000	44.737.000
Kentli nüfusu	5.244.000	19.645.000
Kırsal nüfus	15.703.000	25.042.000
Gelir:		
GSMH (1998 fiyatıyla) (milyar dolar)	36.7	172.6
Kişi Başına Gelir (sabit fiyatlarla)		
Türk lirası	185	1.144
Dolar	186	1.539
Eğitim:		
Okur yazar sayısı	12.926.709	27.303.045
Erkek okur yazar oranı	50	80
Kadın okur yazar oranı	18	50
Üniversite sayısı	3	17
İstihdam: (1000 kişi)		
Tarım	7.408	8.360
Sanayi	566	2.300
Hizmetler	816	5.063
Büyüme: (sabit fiyatlarla) (mil. TL)		
	38.0	508.9
Tarım	20.0	24.2
Sanayi	13.1	20.3
Hizmetler	4.6	155.4

Elektrik :

Kurulu güç (bin KW)	407.8	5.118.0
Üretim (milyon Kwh)	500	28.300.0
Kişi Başına Tüketim (KW)	33	456
Telefon sayısı	58.159	1.177.787

Maden Üretimi :

Taş kömürü (ton)	4.360.000	6.598.000
Demir (ton)	233.591	2.578.948

Devlet Bütçesi (000):

Gider	1.955.0	1.147.551.0
Gelir	1.841.0	988.228.0
Açık	-115.0	-159.324.0

Dış Ticaret ve Ödemeler:

İhracat \$	263.424.0	2.910.122.0
İthalat \$	285.664.0	7.909.364.0
Açık	-22.240.0	-4.999.242.0

Dış Borçlar: (milyon \$)	285.0	15.439.0

Son bir değerlendirme yapacak olursak, 1950-1980 dönemi ekonomisinin, 1923-1950 döneminin ekonomisi kadar başarılı olmamakla birlikte, konjonktürün getirdiği olağan dışı ortamlara, sosyal ve ekonomik krizlere ve yetersiz dış kredilere karşılık belli bir başarı sağladığı görülüyor. Bu aşamada önemli olan parametrelerden biri, Türkiye'nin kendi modeline göre sanayileşmekte olmasıdır. Böyle bir başarı diğer İslam ülkelerinde görülüyor. Sanayi gelişmenin temelidir. Türkiye'nin bu dönemin sonuna kadar kendi dinamikleri ve el emeği ile diğer İslam ülkelerinde olmayan bir sanayi yarattığı söylenebilir.

YAPISAL DEĞİŞİMLER

Anlattığımız bu nesnel gelişme Türkiye'ye büyük değerler kazandırdı. Bunun yanında, bir anlamda gelecek için daha önemli olan yapısal değişimler de yer aldı. Bu gelişmeyi üç paragrafta toplamaya çalışacağız:

- Sürecin Yapısı (Popülizm)
- Sürecin Karakteri (Sanayileşme)
- Süreç ve Yönetim (Kapitalist Kadro)

Sürecin Yapısı (Popülizm):

Karma Ekonomi (bu adı Turhan Feyzioğlu vermiştir) döneminin devresel bir yapısı var: Bu dönemde Türkiye, kendisine özgü bir demokratik dünya yaşamıştır. Bu demokratik dünya; partilerin mücadelelerinde olağanüstü kötüye kullanılan popülist-halk hizmetkârlığı rejimidir. Partiler, halk hizmetkârlığında çareyi büyük ölçüde yatırımlar yaparak ve iş ve gelir yaratarak karşılamaya çalışmışlardır. Ve aslında bu, doğru olan bir yaklaşımdır.

(Burada bir parantez açacağız: Yatırım yaparak halkın beğenisini kazanmak politikası 1950 öncesinin Devletçilik politikası geleneğinin uzantısı gibidir. Esasen yatırım politikasını uygulayan kuşak o dönemin yetiştirdiği kuşaktır. Bunlar 1950 öncesi döneminin Türkiye'ye neler kazandırdığının bilincinde olan insanlardır. Böyle hareket etmeleri doğaldır.

1980 sonrası, bu politikanın yerine tüketimi arttırarak halkı mutlu etmek politikasının uygulandığını ve ciddi sonuçlar alındığını, halkın kendini mutlu hissettiğini ve Hükümeti Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir güvenle desteklediğini göreceğiz. 1980 öncesi uygulama yerli kaynaklı, 1980 sonrası uygulama dış etkenli politikadır.)

Ama Türkiye'nin kaynakları yetersizdir. Kaynak kullanımında yanlışlıklar vardır. İsrarlar, kayıplar vardır. Yatırımlara dışarıdan yeterince yardım alınamamaktadır. Peş peşe yaşanan dönemlerin sonuna doğru ekonomi tıkanır. Batı, beklenen müdahaleyi yapar.

Bu müdahalenin ana teması krizi atlattmak, krizin toplumsal olaylara ve değişimlere neden olabilmesini önlemek, Türkiye'nin SOĞUK SAVAŞ evresinde Batı içindeki yerini muhafaza etmesini sağlamaktır. Bu nedenle "birikmiş borçlar" ertelenir, takside bağlanır ve belli ölçüde "taze para" verilerek, durma derecesindeki ekonomik çarkların harekete geçirilmesi sağlanır.

Önemli olan, sonraki gelişmedir. Bu yardım işleminden sonra eski süreç yine başlar, yine Hükümetler (ve onlarla birlikte hareket eden bürokratik kadro) yatırımlar politikasına dönerler ve aynı raylar üzerinde yeni bir süreç başlar.

Tümü ile bu süreç ekonomik planda iki önemli sonuç vermektedir:

- Sanayileşme,
- Kapitalist kadronun oluşması.

Sürecin Karakteri (Sanayileşme):

Türk ekonomisi, daha doğrusu Türk ekonomisi içinde sanayi sektörünün gelişmesi, Karma Ekonomi diye adlandırdığımız bu dönemde başarılı oldu mu, olmadı mı?

Bu konuda kapitalistlerle devletçiler anlaşılıyorlar. Diyorlar ki:

Avrupalı ve Amerikalı Batı'nın Türkiye konusunda geleneksel diyebileceğimiz bir yaklaşımı var:

"Türkiye ayakta durmalı, ama sanayileşme konusunda Batı gibi ve Batı kadar gelişmesi doğru olmaz."

Bir tarihte bir yabancı yazarın dediği gibi: “Başımıza bir ikinci Japonya daha çıkarmamalıyız.”

Ama Türkiye buna rağmen 1980 yıllarına doğru ilerleyen bu dönemde belli ölçüde bir sanayileşme yaşamıştır. Yani Devletçilik döneminin temellerine ve Demokrat Parti döneminin heyecanına dayanan bir gelenek, Karma Ekonomi döneminde de devam etmiş ve ciddi sonuçlar vermiştir.

Bu dönemde yapılan yatırımların yoğunluğu dikkat çekicidir. Bu yatırımlar iki ayrı temele dayanıyor. Hem özel sektörün yatırımları var, hem de devletin müdahalesi, katkısı, ortaklığı ile yapılan yatırımlar. Çok akıllıca bir politika ile “devlet katkısıyla olan yatırımlar” “girdiler alanı”na yönlendirilmiş. Özel sektöre de “mamul mallar”, özellikle de “tüketim malları” alanı bırakılmış.

Bunu gerçekleştirmek için Devlet Planlama Teşkilatı’nda Teşvik Dairesi kurulmuş ve böylece selection=seçim olanağı sağlanmış.

Ekonomik gelişmenin gerçekleştirilmesinde cesarete de yer verilmiş:

1974’den sonra başlayan ve ekonomiyi olumsuz olarak etkileyen bir “ambargo” uygulaması var. Hükümetler bu uygulamanın devamı karşısında Türkiye’deki yabancı askerî üslerin kapatılması yoluna gitmişler. Sonuç alınmış. Ambargo kalkmış.

İkincisi, Sovyetlerle yoğun ekonomik ilişkiler kurulmuş ve Sovyetler tarafından Türkiye’de Demir Çelik, Alüminyum, Kimya, Cam, Petrol Rafinerisi ve Petro-Kimya alanlarında önemli ağır sanayi yatırımları gerçekleştirilmiş.

Ve çelişkili olarak, Batı’nın da Demir Çelik, Kimya ve Petro-Kimya alanlarında benzeri yatırımlar yapmaya zorlanmaları sağlanmış.

Süreç ve Yönetim (Kapitalist Kadro):

Karma Ekonomi döneminin sağladığı ekonomi ve sanayi yapısı doğal olarak kendiliğinden beşeri alanda da etkisini gösterdi. Gelecekteki Türk tacirleri, giderek yerlerini modern kapitalist işadamlarına bıraktılar. Türkiye'nin "kapitalist kadrosu" doğdu.

İttihatçıların yapay olarak yaratmak istedikleri işadamları modeli başarılı olmamıştı, ya da zaten denenmesi için zaman ve şartlar da yetersizdi. Devletçilik döneminde bu alan serbest bırakıldı. Fakat günün koşulları içinde modern kapitalist-işadamlarının, bazı atipik girişimciler dışında, yetişmesi zaten mümkün değildi. Buna karşılık devlet kurumlarında (sanayi tesislerinde) ciddi yöneticiler (Managerler) yetişti ve bunlar daha sonraki dönemde kapitalist işadamlarının kurduğu kurumların yönetimini yükümlendiler. Daha sonraki dönemler bir arayış içinde geçti. Karma Ekonomi uygulaması, serbest ekonomi taraftarlarının amaçladıkları imkânları sağladı ve bunun sonucu olarak büyük çaplı kurumlara birlikte o kurumları meydana getiren büyük "kapitalist işadamları" doğdu. Koç, Sabancı, Eczacıbaşı, Kamhi aileleri ve daha başkaları Türkiye'de iş yaşamının yüzeyinde beliren isimler oldu. (Son anketlere göre Türkiye'de milyarder işadamları sayısı 40'a çıkmış bulunuyor.)

***

Temelde farklı köklerden hareket eden görüşlerin Türkiye'nin bu dönemdeki sanayileşmesi hareketinde düşünce birliğine varması elbette ilginçtir.

⇒ BİR DÖNEM BİTERKEN ⇒

O akşam Yiğit'in odasında buluştular. Orhan masanın karşısındaki büyük koltuğa çöker gibi otururken:

— Yaşlanmak kötü şey, dedi.

— Öyle deme Ağabey... Sen yaşlı değilsin...

— Bak bir şey diyeyim. Yaşlılık başka bir şey elbette. Hayat bekleyişlerle yaşanır. Bekleyişlerin bittiği yerde hayat da biter. Azaldığı yerde yaşam hevesi, heyecanı da azalır. Ben o süreç içindeyim. Buna ister yaşlılık de, istersen başka bir şey...

— Olmaz öyle şey...

— Olmasına olur da başka bir şey daha var. Türk ekonomisi de bir açıdan öyle. 1950'lere kadar büyük bekleyişlerimiz vardı. Babam ve Falih Rıfkı oldu mu, olmadı mı diye tereddüt ettiler. Oysa bekleyişleri gerçekleşmişti, o yıllar "Altın Yıllar"dı.

— Sonraki yıllar? Bugüne kadar? Bekleyişlerimiz yok muydu, hiç mi gerçekleşmediler?

— Hayır, bekleyişlerimiz vardı. Bekleyişlerimiz SANAYİLEŞMEK'ti. Karma Ekonomi döneminde de Türkiye sanayileşmeyi sürdürdü. Plancılar, Demirel, Ecevit, Erbakan... Hepsi o Altın yıllar

dönemini bir ölçüde yaşamış insanlardı. Sanayileşmenin gerekliliğine inanıyorlardı. Büyük Halk da öyle. İş adamları, sanayicilerimiz, hep-si... Geçen yıllara bakınca nasıl nasıl yüzlerce fabrika kurulduğunu, ne kadar çok işçi ve teknik insan yetiştirdiğini görüyoruz. Tabii acemilikler, israflar, yanlışlıklar oldu. Ben ondan şikâyetçi değilim.

— Ama bir şeyden şikâyetçisin. Belli bir şey...

— Gelecek için endişelerim var.

— Ağabey, dünyada bir şeyler oluyor. Bütün dünya ekonomisini bir sistem içinde toplamak... Krizlerden kurtulmanın çaresi diye düşünüyorlar.

— O plan, büyük ekonomileri krizden kurtarmak. Sonuçta bizden istenen... İstikrar kararları... Özelleştireceksin... Gümrükleri açacaksın... Sanayileşmeyi yavaşlatacağsın... Sanayiye yatırım yapmayacaksın... Elektronik işçisi yetiştirmeyeceksin... Hizmet sektörüne, turizme yatırım yapacaksın. Garson yetiştireceksin...

— Ama koruma ile bir yere gidilir mi? Rekabet çok önemli bir faktör. Koruma rekabet gücünün gelişmesini köstekliyor.

— Evet, rekabet edebilmek... Dünya devleri ile, Almanya ile rekabet edeceksin. Onlardaki finansman sende de olacak, o teknik insan stoku olacak. O yetişmiş işçiler olacak. O ticari organizasyonun olacak. O iki yüz sene önce kurulmuş fabrikalar olacak. Limanların olacak. Bunlar olana kadar bekleyeceksin. Ondan sonra sanayi kuracaksın. Birisi bizimle alay ediyor Yiğit!

Bu sanayileşmiş memleketlerin hangisi sanayilerinin kurulması için koruma yapmamışlar? Bütün Alman sanayii...

— Ama o 19. yüzyılda idi.

— Biz kaçınıcı yüzyılda yaşıyoruz ki?

***

Orhan açıkça bu Washington Consensus’la bütün gelişme durumundaki ülkelere olduğu gibi bize de yüklenen İstikrar önlemleri ile daha çocuk sayılan sanayimizin gücünü, gelişme olanağını kaybedeceğini düşünüyor. Doğru mu, yoksa Yiğit’in dediği gibi Değişen Dünya’yı anlamak mı gerek? Yoksa Orhan da yıllar önce Sûdi Bey’in acındığı gibi yoruldu mu?

***

Öyle mi olacak? Bu yaşanacak macerayı Üçüncü Cilt’te anlatmaya çalışacağız.

EKLER

EK 1: GSMH, BÜYÜME

Yıl	Büyüme %	1998 fiyatlarıyla SGP-GSMH (Milyar Dolar)	Nüfus (Bin)
1923	...	10,9	12,475
1924	14,8	12,5	...
1925	12,9	14,1	...
1926	18,2	16,7	...
1927	-12,8	14,5	13.554
1928	11,0	16,1	13.843
1929	21,6	19,6	14.138
1930	2,2	20,1	14.440
1931	8,7	21,8	14.748
1932	-10,7	19,5	15.062
1933	15,8	22,6	15.383
1934	6,0	23,9	15.711
1935	-3,0	23,2	16.046
1936	23,2	28,6	16.352
1937	1,5	29,0	16.637
1938	9,5	31,8	16.926
1939	6,9	34,0	17.370
1940	-4,9	32,3	17.714
1941	-10,3	29,0	17.952
1942	5,6	30,6	18.143
1943	-9,8	27,6	18.337
1944	-5,1	26,2	18.532

1945	-15,3	22,2	18.729
1946	31,9	29,3	19.074
1947	4,2	30,5	19.493
1948	15,9	35,4	19.922
1949	-5,0	33,6	20.359
1950	9,4	36,7	20.807
1951	12,8	41,5	21.351
1952	11,9	46,4	21.951
1953	11,2	51,6	22.569
1954	-3,0	50,0	23.204
1955	7,9	54,0	23.857
1956	3,2	55,7	24.540
1957	7,8	60,1	25.250
1958	4,5	62,8	25.981
1959	4,1	65,4	26.733
1960	3,4	67,6	27.506
1961	2,0	68,9	28.227
1962	6,2	73,2	28.931
1963	9,7	80,3	29.652
1964	4,1	83,6	30.391
1965	3,1	86,2	31.149
1966	12,0	96,6	31.936
1967	4,2	100,6	32.750

1968	6,7	107,4	33.586
1969	4,3	112,0	34.443
1970	4,4	116,9	35.321
1971	7,0	125,1	36.215
1972	9,2	136,6	37.132
1973	4,9	143,3	38.073
1974	3,3	148,0	39.037
1975	6,1	157,1	40.026
1976	9,0	171,2	40.916
1977	3,0	176,3	41.768
1978	1,2	178,5	42.640
1979	-0,5	177,6	43.530
1980	-2,8	172,6	44.438

Kaynak: “Millî Gelir 76 yılda 35 kat oldu”, İnternet.

EK 2: KATMA PROTOKOL TÜRKİYE-AET ORTAKLIĞININ GEÇİŞ DÖNEMİ

22 Temmuz 1971

Katma Protokol, Geçiş Dönemi'nin uygulanmasına ilişkin şartları, usulleri, sıra ve süreleri belirlemektedir.

Protokol'ün “dibacesi”nde yer alan ilkeler:

- Akit taraflar arasında “karşılıklı ve dengeli yükümlülükler”in esas olması;
- Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin giderek yerleştirilmesi;
- Ortaklığın iyi işlemesi amacıyla tarafların ekonomi politikalarının yakınlaştırılması ve ortak faaliyetlerin geliştirilmesinin sağlanması olarak sıralanmaktadır.

A. Katma Protokol'ün Kapsamı

Gümrük Birliği esasına dayandırılmış bulunan ve 64 maddeden meydana gelen Katma Protokol, malların serbest dolaşımını gerçekleştirecek usul, sıra ve süreler de dahil olmak üzere, kişilerin, hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımı; ulaştırma, rekabet, vergileme ve mevzuatın yakınlaştırılması; ekonomi ve ticaret politikalarının uyumlu hale getirilmesi konularını hükme bağlamaktadır.

B. Niteliği

Katma Protokol'ün ekonomik, sosyal ve siyasi niteliği Ankara Anlaşması ile paralellik göstermekte ve Protokol, Ankara Anlaşması'nın ekini oluşturmaktadır.

Ankara Anlaşması'nın 4. ve Geçici Protokol'ün 1. Maddesine dayanılarak hazırlanan Katma Protokol, bir “Uygulama Anlaşması”dır.

Zira, Ankara Anlaşması'nın belirlediği genel çerçeve, Katma Protokol ile doldurulmuş ve uygulamaya geçilmiştir.

Katma Protokol, doktrinde “Geçici Anlaşma” (interim agreement) olarak ifade edilmektedir. Bu çerçevede, söz konusu Protokol'ün tam üyelik öncesi dönemi düzenleyen bir anlaşma olduğu kabul edilmektedir.

Ankara Anlaşması'nın 30. Maddesine göre Katma Protokol ve aşağıda belirtilecek olan diğer belgeler Ankara Anlaşması'nın “ayrılmaz parçalarıdır” ve aynı hukuki değere sahiptirler.

EK 3: POLİTİK VE BÜROKRATİK KADROLAR

CUMHURBAŞKANLARI:

1938-1938	Abdülhalik Renda (Vekil)
1938- 1950	İsmet İnönü
1950-1960	Celal Bayar
1960-1961	Cemal Gürsel (Geçici)
1961-1966	Cemal Gürsel
1966-1966	İ. Şevki Atasagun (Vekil)
1966-1973	Cevdet Sunay
1973-1973	Tekin Arıburnu (Vekil)
1973-1980	Fahri Korutürk
1980-1980	İhsan Sabri Çağlayangil (Vekil)
1980- 1989	Kenan Evren

BAŞBAKANLAR:

1949-1950	Şemsettin Günaltay
1950- 1960	Adnan Menderes
1960-1961	Cemal Gürsel
1961-1961	Fahrettin Özdilek
1961- 1965	İsmet İnönü
1965-1965	Suat H. Ürgüplü
1965- 1971	Süleyman Demirel
1971-1972	Nihat Erim
1972-1973	Ferit Melen
1973-1974	Naim Talu
1974-1974	Bülent Ecevit
1974-1975	Sadi Irmak
1975-1977	Süleyman Demirel
1977-1977	Bülent Ecevit
1977-1978	Süleyman Demirel

1978-1979	Bülent Ecevit
1979-1980	Süleyman Demirel
1980-1983	Bülent Ulusu

MALİYE BAKANLARI:

1949-1950	İsmail Rüştü Aksal
1950-1950	Halil Ayan
1950- 1955	Hasan Polatkan
1955-1956	Nedim Ökmen
1956-1960	Hasan Polatkan
1960-1960	Ekrem Alican
1960-1961	Kemal Kurdaş
1961-1962	Şefik İnan
1962-1965	Ferit Melen
1965-1966	İhsan Gürsan
1966-1969	Cihat Bilgehan
1969-1971	Mesut Erez
1971-1972	Sait Naci Ergin
1972-1973	Ziya Müezzinoğlu
1973-1974	Sadık T. Müftüoğlu
1974-1974	Deniz Baykal
1974-1975	Bedri Gürsoy
1975-1977	Yılmaz Ergenekon
1977-1977	Besim Üstünel
1977- 1978	Cihat Bilgehan
1978- 1979	Ziya Müezzinoğlu
1978-1980	İsmet Sezgin
1980-1982	Kaya Erdem

SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLARI:

1949-1950	Vedat Dicleli
1950-1951	Zühtü H. Velibeşe
1951-1952	Muhlis Ete

1952-1953	Enver Güreli
1953-1954	Fethi Çelikbaş
1954-1955	Sıtkı Yırcalı
1955-1956	Fahrettin Ulaş
1956-1958	Abdullah Aker
1959-1960	Hayrettin Erkmen
1960-1960	Cihat İren
1961-1961	Mehmet Baydur
1961-1962	İhsan Gürsan
1962-1965	Muhlis Ete
1963-1963	Ahmet Oğuz
1963-1965	Fenni İslimyeli
1965- 1966	Macit Zeren
1966-1967	Sadık Tekin Müftüoğlu
1967-1969	Ahmet Tükel
1969-1970	Ahmet Dalli
1970-1971	Gürhan Titrek
1971-1973	Naim Talu
1973-1974	Ahmet Tükel
1974-1974	Fehim Adak
1974-1975	Haluk Cillov
1975-1977	Halil Başol
1977-1977	Ziya Müezzinoğlu
1977-1978	Agâh Oktay Güner
1978-1979	Teoman Köprülüler
1979-1980	Halil Başol
1980-1983	Kemal Cantürk

SANAYİ BAKANLARI:

1949-1950	M. Münir Birsell
1950-1951	Muhlis Ete
1951-1951	İbrahim Hakkı Gedik
1951-1954	Sıtkı Yırcalı

1954-1954	Fethi Çelikbaş
1954-1958	Samet Ağaoğlu
1958-1958	Sıtka Yırcalı
1958-1960	Sebati Ataman(Koordinasyon)
1960-1960	Muhtar Uluer
1960-1961	Şahap Kocatopçu
1961-1961	İhsan Soyak
1961-1963	Fethi Çelikbaş
1963-1965	Muammer Erten
1965-1965	Ali Naili Ertem
1965-1969	Mehmet Turgut
1969-1971	Selahattin Kılıç
1971-1971	Ayhan Çilingiroğlu
1971-1973	Mesut Erez
1973-1974	Nuri Bayar
1974-1974	Abdülkerim Doğru
1974-1975	Mehmet Gölhan
1975-1977	Abdülkerim Doğru
1977- 1977	Tarhan Erdem
1977- 1978	Oğuzhan Asiltürk
1978-1979	Orhan Alp
1979-1980	Nuri Kemal Bayar
1980-1981	Şahap Kocatopçu

GÜMRÜK VE TİCARET BAKANLARI:

1949-1950	Fazıl Şerafettin Bürge
1950-1951	Nuri Özsan
1951-1951	Rıfki Salim Burçak
1951- 1951	Nuri Özsan
1951-1952	Sıtkı Yırcalı
1953- 1955	Emin Kalafat
1955-1960	Hadi Hüsman
1960-1961	Fethi Aşkın

1961-1962	Şevket Polatoğlu
1962-1963	Orhan Öztrak
1963-1965	Mehmet Yüceler
1965-1965	Ahmet Topaloğlu
1965-1968	İbrahim Tekin
1969-1971	İhsan Berencioğlu
1971-1973	Haydar Özalp
1973-1974	Fethi Çelikbaş
1974-1974	Mükerrem Türkmenoğlu
1974-1975	Baran Tuncer
1975-1977	Orhan Öztrak
1977-1977	Mehmet Can
1977-1978	Gün Sazak
1978-1979	Tuncay Mataracı
1979-1980	Ahmet Çakmak
1980-1981	Recai Baturalp

ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLARI:

1963-1965	Hüdai Oral
1965-1965	Mehmet Turgut
1965-1969	İbrahim Deriner
	Refet Sezgin
1969-1970	Sabit Osman Avcı
1970-1971	İhsan Topaloğlu
	Atilla Sav
	Nezih Devres
1971-1972	Nezih Devres
1972-1973	Nuri Kodamanoğlu
1973- 1974	Kemal Demir
1974-1974	Cahit Kayra
1974-1975	Erhan Işıl
1975-1977	Selahattin Kılıç
1977-1977	Neşet Akmandur

1977-1978	Kâmuran İnan
1978-1979	Deniz Baykal
1979-1980	Esat Kıratlıoğlu
1980-1980	Serbülent Bingöl
1980- 1983	Fahir İlkel

MERKEZ BANKASI BAŞKANLARI:

Genel Müdürler:

1949-1951	Mehmet Sadi Bekter
1951-1953	Osman Nuri Göver
1953-1960	Mustafa Nail Gidel
1960-1960	Memduh Aytür
1960-1962	İbrahim Münir Mostar
1963-1966	Ziyaettin Kayla
1970-1983	Mehmet Naim Talu

Governörler

1970-1971	Mehmet Naim Talu
1972-1975	Memduh Güpgüpoğlu
1976-1978	Cafer Tayyar Sadıklar
1978-1981	İsmail Hakkı Aydınoğlu

DEVLET PLANLAMA MÜSTEŞARLARI:

1960-1961	Şinasi Orel
1962-1962	Osman Nuri Torun
1962-1964	Ziya Müezzinoğlu
1964-1966	Memduh Aytür
1966-1967	Orhan Çapçı
1967-1971	Turgut Özal
1971-1972	Memduh Aytür
1971-1971	Hüsnü Kızılyallı
1972-1977	Kemal Cantürk

1977-1978	Mustafa Ernam
1978-1979	Bilsay Kuruç
1979-1980	Turgut Özal

MALİYE BAKANLIĞI MÜSTEŞARLARI:

1949-1950	Gıyasettin Akdeniz
1951-1956	Mehmet İzmen
1956-1961	Sait Naci Ergin
1961-1963	Ziya Kayla
1963-1964	Memduh Aytür
1964-1967	Zeyyat Baykara
1967-1970	Fahir Tiğrel
1970-1972	Metin Kızılkaya
1972-1972	Kemal Cantürk
1972-1973	Adnan Erdaş
1973- 1974	Bedrettin Seyhan
1974-1975	Özhan Uluatam
1975- 1975	Cahit Eren
1975-1978	Sabahattin Alpat
1978-1980	Vural Güçsavaş
1980-1981	Turan Kıvanç

EK 4: TÜRKİYE’NİN DIŞ BORÇ STOKU*

1964-1980

(Parantez içindeki rakamlar kısa vadeli borçlardır)

1960	... (558.0)
1964	964.0 milyon \$
1965	1.051.0
1966	1.149.0
1967	1.286.0
1968	1.502.0
1969	1.678.0
1970	1.891.0 (2.297.0)
1971	2.177.0
1972	2.291.0
1973	2.654.0
1974	2.901.0
1975	4.291.0 (1.035.0)
1976	6.920.0 (2.706.0)
1977	10.935.0 (6.166.0)
1978	13.923.0 (7.176.0)
1979	13.439.0 (3.556.0)
1980	15.734.0 (2.905.0)

---

* Orta, kısa ve uzun vadeli borçlar toplamı.

EK 5: TÜRKİYE’NİN DIŞ ÖDEME REZERVLERİ

Altın ve döviz olarak:

<u>Yıllar</u>	<u>Milyon \$</u>
1969	169.0
1970	402.0
1971	748.0
1972	1.312.0
1973	2.037.0
1974	1.609.0
1975	1.007.0
1976	991.0
1977	547.0
1978	610.0
1979	569.0
1980	978.0

EK 6: 1950- 1960 DÖNEMİ EKONOMİ OLAYLARI KRONOLOJİSİ*

1950

- 1.1 Gelir ve Kurumlar vergileri uygulanmaya başlandı.
- 7.1 Karabük Demir Çelik'te "Zeynep" fırını hizmete girdi.
- 8.2 Ekmek fiyatlarında indirim.
- 16.2 İşletmeler Bakanlığı Kanunu yayınlandı.
- 16.2 Karayolları Kanunu yayınlandı.
- 26.2 Hür İşçi Sendikaları Birliği kuruldu.
- 4.3 Dış yardımların bütçe ve Hazine hesaplarına intikali hakkındaki Kanun yayınlandı.
- 4.3 Özel girişimlere Hazine'nin kefalet etmesi hakkındaki Kanun yayınlandı.
- 15.3 Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunu yayınlandı.
- 27.3 Isparta Gülyağı Fabrikası Belediye'ye devredildi.
- 30.3 Turizm müesseselerinin teşviki hakkındaki Kanun yayınlandı.
- 1.4 Av vergisi kalktı.
- 3.4 Vakıflar Bankası kuruldu.
- 19.4 Susurluk Şeker Fabrikası'nın temeli atıldı.
- 5.6 Şeker fiyatlarında indirim yapıldı.
- 26.7 Türkiye, Yunanistan ve İran'a 131 milyon dolarlık "karşılıklı savunma yardımı" yapıldı.
- 7.8 İzmir Çimento Fabrikası kuruldu.

* Özhan Uluatam'ın "Geçmişe Bakmak" adlı kitabından ve internette yayınlanan bilgilerden yararlanarak düzenlenmiştir.

30.9 İthalatta geniş ölçüde liberasyona gidildi.

1951

13.1 Asgari ücretlerin tespitine ilişkin yönetmelik yayınlandı.

28.2 Yardım paralarının bütçeye alınması hk. Kanun yayınlandı.

24.3 Bossa T.A.Ş. kuruldu.

10.4 Sanayi Kongresi Ankara'da toplandı.

18.4 Avrupa Kömür Demir Çelik Anlaşması imzalandı.

21.4 Türkiye, GATT Anlaşması'nı imzaladı.

4.6 M. Thornbourg raporu Bayar'a sunuldu.

(The Economy of Turkey):

a) Tarımın ihmali,

b) Devletçilik politikasının yanlışlığı

c) Teknik kadro yetersizliği,

d) Yatırımlardaki dağınıklık v.b eleştiriliyor.

9.8 Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu yayınlandı.

15.8 İşçilerin Tatil Günlerinde Ücretlerinin Ödenmesi Kanunu yayınlandı.

16.8 Denizcilik Bankası kuruldu.

30.9 Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye 30 savaş uçağı verdi.

28.10 TCDD Vagon Sanayii A.Ş. kuruldu.

26.10 Büyük komünist tutuklamaları oldu.

17.11 Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç: 160 bin kişi.

24.11 Eczacıbaşı İlaç Sanayii kuruldu.

13.12 Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu yayınlandı.

31.12 Adana'da Güney Sanayi A.Ş. kuruldu.

31.12 Dünya Bankasından J. Barker Türkiye için tahlil ve tavsiyeler raporunu verdi: Yıllık yatırım programı faaliyetlerinde koordinasyon...

31.12 Güney Sanayi ve Kredi Bankası açıldı.

1952

4.1 Amerikan Büyükelçisi McGee geldi.

12.1 İş uyuşmazlıklarında tahkim tüzüğü yayınlandı.

25.1 Kibrit, devlet tekeline çıkarıldı.

26.1 Altinyıldız Mensucat A.Ş. kuruldu.

5.2 Demokrat Parti grubunda plan tartışmaları. Limancı Hamdi Bey plan yanlısı.

5.2 İstanbul Sanayi Odası kuruldu.

29.2 “Yol Vergisi” kaldırıldı.

11.6 Osmanlı Bankası’nın imtiyazları kaldırıldı.

12.6 “Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilatı” Dışişleri Bakanlığı’na bağlandı.

31.7 Türk-iş Ankara’da kuruldu.

12.9 Adapazarı Şeker Fabrikası’nın temeli atıldı.

17.9 Döviz darlığı başladı.

1.10 Aksu İplik Dokuma Fabrikası’nın temeli atıldı.

4.10 Elazığ İplik Fabrikası’nın temeli atıldı.

6.10 Gölcük Askerî Tersane hizmete girdi.

3.12 Gıda maddeleri tüzüğü yayınlandı.

1953

1.1 Et ve Balık Kurumu çalışmaya başladı.

29.1 Gümrük Birliği Konseyi kuruldu.

31.1 Batman Rafinerisi için R. Parsol firmasıyla anlaşma imzalandı.

14.4 Döviz satışlarının serbest bırakılmasına karar verildi.

12.5 Millî Korunma Kanunu’nda değişiklik: Kiralar serbest bırakıldı.

22.5 Turizm Endüstrisini Teşvik Kanunu yayınlandı.

30.5 Sovyetler Kars ve Ardahan talebinden vazgeçtiler. 1945’te reddettikleri “Dostluk Anlaşması”nın yenilenmesini önerdiler.

3.7 Osmanlı Bankası’nın imtiyaz süresi 1 Mart 1975’e kadar uzatıldı.

9.7 NATO Yatırımları (enfrastructure) Kanunu yayınlandı.

10.7 Bankalar Kanunu: Mevduat Munzam Karşılıkları'nın Amortisman Kredi Sandığı'na yatırılması zorunluluğu getirildi.

21.7 Telif Hakları Bern Anlaşması imzalandı.

28.7 Amme Alacakları Kanunu yayınlandı.

29.7 Devlet Demiryolları, iktisadi işletme oldu.

1.8 Yeşilköy Havaalanı açıldı.

Yeşilköy Havaalanı

3.9 Dış ticaret kararı: Liberasyondan dönüş; Kambiyo rejimi; Sınırlamalar.

6.9 Balıkesir İplik Fabrikası'nın temeli atıldı.

12.9 Ağrı Havaalanı hizmete girdi.

13.9 Dış Ticaret Yönetmeliği yayınlandı.

13.9 Konya Şeker Fabrikası'nın temeli atıldı.

14.9 Türkiye ve Sovyetler Birliği arasında Aras Nehri üzerinde ortak baraj anlaşması imzalandı.

19.9 Çanakkale Havaalanı açıldı.

21.9 Amasya Şeker Fabrikası üretime başladı.

26.9 Gökpınar ve Denizli Elektrik Santralleri üretime başladı.

5.10 Darende Elektrik Santrali üretime başladı.

5.10 Adana Çimento Fabrikası kuruldu.

8.10 Giresun Limanı'nın temeli atıldı.

11.10 Adapazarı Şeker Fabrikası'nın temeli atıldı. (12.9.1952'de temeli atılmıştı.)

12.10 Eskişehir Pancar Kooperatifleri Bankası kuruldu (Şekerbank).

20.10 ABD, İskenderun Deniz Üssü'nü Türkiye'ye teslim etti.

24.10 Seyhan Barajı'nın temeli atıldı.

11.10 Devrekani Hidroelektrik Santrali üretime başladı.

2.11 Ankara Çimento Fabrikası'nın temeli atıldı.

15.11 Demirbank A.Ş. kuruldu.

24.11 Kütahya Şeker Fabrikası üretime başladı.

Kütahya Şeker Fabrikası

26.11 Banknot Matbaası'nın temelleri atıldı.

21.12 Çukurova Elektrik A.Ş. kuruldu.

25.12 DSİ (Devlet Su İşleri) Kanunu yayınlandı.

29.12 Serbest Bölgeler Kanunu yayınlandı.

29.12 İstanbul Bankası kuruldu.

1954

1.1 Türkiye Şilepçilik İşletmesi kuruldu.

4.1 Kayseri İşçi Kredi Bankası açıldı.

- 9.1 Kat Mülkiyeti Kanunu yayınlandı (Tapu Kanunu)
1.4 Migros İstanbul'da faaliyete geçti.
18.4 Haydarpaşa Salıpzarı Limanı'nın temeli atıldı.
24.4 İskenderun Suni Gübre Fabrikası'nın temeli atıldı.
26.4 Burdur Şeker Fabrikası'nın temeli atıldı.
22.6 Devlet Malzeme Ofisi kuruldu.
2.7 Bossa A.Ş. kuruldu.
22.7 Dış ticaret ve kambiyo rejimi daha kontrollü oldu. Dış ülkelere çıkanlara döviz kontrolü konuldu.
22.8 Çorum Çimento Fabrikası'nın temeli atıldı.
16.9 Afyon Çimento Fabrikası'nın temeli atıldı.
1.9 Tunçbilek Termik Santrali'nin temeli atıldı.
16.11 Türkiye ABD'den krom karşılığı 300.000 ton buğday, 200.000 ton arpa satın almak için anlaşma imzaladı.
18.12 Osmanlı borçlarının ödenmesi tamamlandı.

1955

- 6.1 Yunanistan'la on iki adanın kara suları görüşmeleri başladı.
4.2 Mudanya İskelesi açıldı.
14.2 İzmir Alsancak Limanı'nın temeli atıldı.

Alsancak Limanı

27.2 Arazi Vergisini arttıran tasarı Meclis'te geri çekildi.

27.2 Piyasada mal darlığı... Parça ve benzeri mallar karaborsası başladı.

4.3 Minneapolis Traktör Fabrikası Ankara'da açıldı.

10.3 Şeker kıtlığı... Kişi başına ayda bir kilo şeker dağıtımı başladı.

13.3 Max Thornbourg Türkiye'ye geldi.

23.3 Gediz Nehri üstünde Demirköprü Barajı inşasına başlandı.

6.4 Tamek A.Ş. kuruldu.

20.7 Batman Rafinerisi üretime başladı.

23.7 Kütahya Azot Fabrikası'nın temeli atıldı.

24.7 Adapazarı Şeker Fabrikası açıldı.

21.8 İzmir'de Otomatik Telefon Santrali hizmete girdi.

6/7.9 Selanik'te Atatürk Evi'nin bombalanması olayı oldu. İstanbul'da şiddet olayları yaşandı.

12.9 Sıkıyönetim uzatıldı.

12.9 IMF Guvernörler Toplantısı İstanbul'da toplandı.

14.9 Petrol Kanunu Tüzüğü yayınlandı.

5.10 Soma Elektrik Santrali'nin temelleri atıldı.

7.10 Kemer Barajı'nın temelleri atıldı.

13.10 İzmir'te Mannesman Boru Fabrikası açıldı.

Mannesman Boru Fabrikası

25.10 Elazığ Çimento Fabrikası üretime başladı.

26.10 Muş-Genç demiryolu açıldı.

6.11 Kayseri Şeker Fabrikası üretime başladı.

Kayseri Şeker Fabrikası

11.11 Ankara Esenboğa Havaalanı tesisleri hizmete girdi.

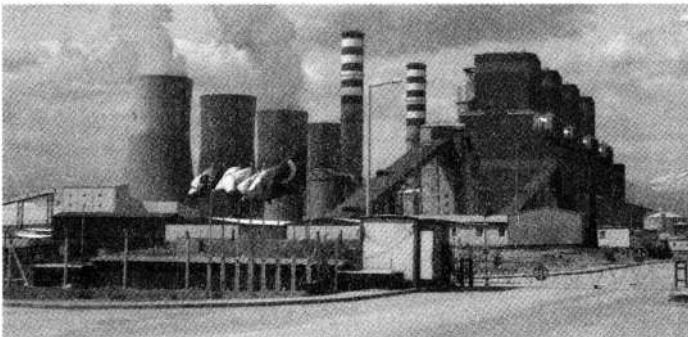
1956

14.1 İstanbul'da Divan Oteli açıldı.

1.2 Türkiye'nin dış borçlarının 3.050 milyon dolar olduğu açıklandı.

20.3 M. Thornbourg tekrar Türkiye'ye geldi.

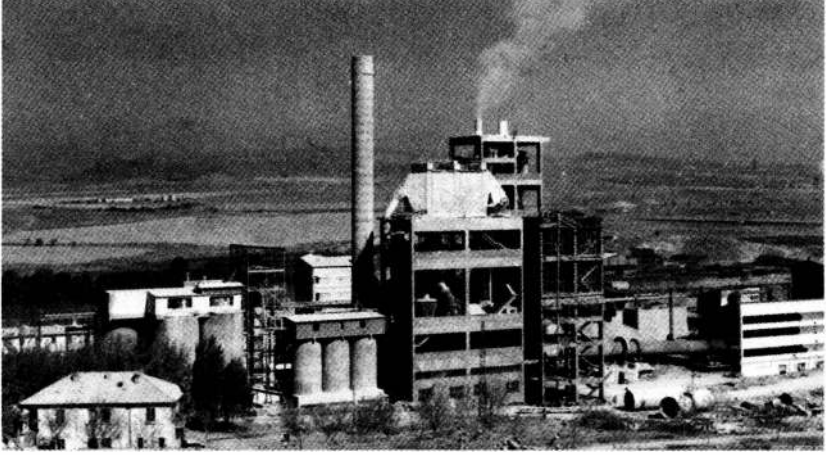
1.4 Çatalağzı Elektrik Santrali açıldı.

Çatalağzı Elektrik Santrali

2.4 Türkiye İktisatçılar Derneği devalüasyon yapılmasını önerdi.

5.4 Ankara Çimento Fabrikası üretime başladı.

Ankara Çimento Fabrikası

6.4 Tunçbilek Elektrik Santrali hizmete girdi.

8.4 Seyhan Barajı ve Hidroelektrik Tesisleri hizmete girdi.

8.4 Adana Çırçır ve Pres Fabrikası açıldı.

9.4 Amerika Türkiye'ye kırk yıl vadeli 25 milyon dolarlık kredi açtı.

4.5 Otomobil ithalatı yasaklandı.

30.5 Gima A.Ş. kuruldu.

6.6 Sıkıyönetim kalktı (6-7 Eylül 1955'ten beri).

11.6 6731 sayılı Millî Korunma Kanunu'nun Tadiline Dair Kanun yayınlandı. İç ve dış ticaretteki sıkıntılar ve fiyat artışları Hükümet'i İkinci Dünya Savaşı'ndan kalan Millî Korunma Kanunu'nu yeniden uygulamaya sokmak zorunda bırakmıştı.

İthal Malları Fiyat Murakabe Dairesi kuruldu.

29.6 Şeker Kanunu yayınlandı.

30.6 Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu yayınlandı.

16.7 İmar Kanunu yayınlandı.

23.7 Gider Vergileri Kanunu yayınlandı.

4.9 Türkiye Atom Enerjisi Komisyonu'nun kurulması hk. Kanun yayınlandı.

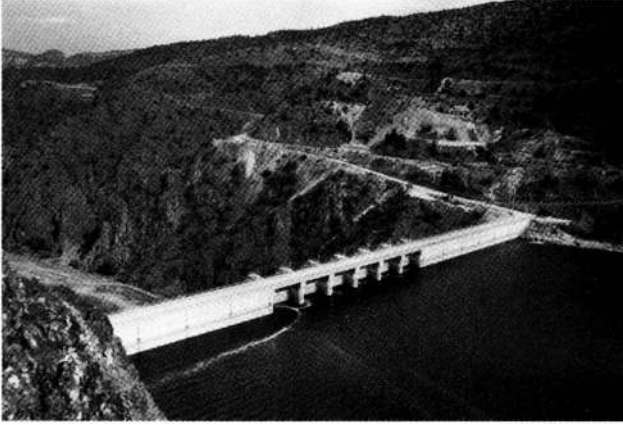
1.10 Malatya ve Elazığ Şeker Fabrikaları hizmete girdi.

19.11 Akaryakıt tüketimi sınırlandırıldı.

1.12 Maliye Bakanı Nedim Ökmen istifa etti.

2.12 Sarıyar Barajı açıldı.

Aralık: Politikacılar ve akademisyenler arasında çeşitli istifalar oldu.

Sarıyar Barajı

1957

Yeni Türk Ticaret Kanunu yürürlüğe girdi.

15.1 Türkiye ile ABD arasında yardımların kârlarının transferi konusunda anlaşma imzalandı.

Meclis'te tartışmalar oldu.

1.3 Özel Araba Vergisi Kanunu yayınlandı.

22.3 Çiftçiyi Topraklandırma Tüzüğü yayınlandı.

25.3 Euratom imzalandı.

24.4 Atatürk Orman Çiftliği arazisinin bir bölümünün Karayolları'na verilmesi hk. Kanun yayınlandı.

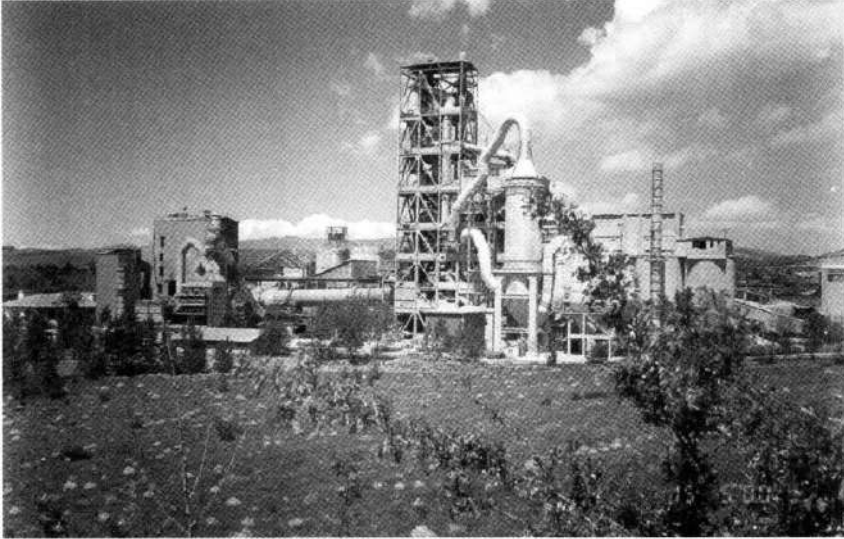
23.5 Ziraat Odaları Birliği kuruldu.

26.5 Adana Çimento Sanayi kuruldu.

27.5 Sanayi Bakanlığı kuruldu.

27.7 Çanakkale Seramik kuruldu.

- 30.7 Sovyetler Türkiye'ye 100 milyon dolarlık kredi önerdiler.
 16.9 İstanbul'da Ataköy Sitesi'nin inşaatına başlandı.
 11.10 Afyon Çimento Fabrikası hizmete girdi.
 24.10 Çorum Çimento Fabrikası hizmete girdi.

Çorum Çimento Fabrikası

1958

- AET ve Euratom Anlaşmaları yürürlüğe girdi.
 Kıbrıs'ta olaylar, mitingler yapıldı.
 Gazetelere baskılar başladı.
 22.5 Ankara Şeker Fabrikası'nın temeli atıldı.
 9 Subay olayı.
 31.5 Haydarpaşa Liman Tesisleri'nin bir kısmı hizmete girdi.
 21.6 Çimento Fonu kuruldu.
 2.7 Kredilerin denetimi arttırıldı.
 26.7 Balıkesir Çimento Fabrikası üretime başladı.
 4.8 4 Ağustos Stabilizasyon Kararları yürürlüğe girdi.
 23.8 Daha liberal Dış Ticaret Rejimi açıklandı.
 2.9 Burdur Şeker Fabrikası üretime başladı.

- 5.9 İktisadi Koordinasyon Kurulu kuruldu.
7.9 Soma Termik Santrali hizmete girdi.
21.9 Manisa ve Denizli Tekstil Fabrikaları hizmete girdi.
23.9 Aydın Tekstil Fabrikası açıldı.
26.9 Kemer Baraj ve Hidroelektrik Santrali açıldı.
2.10 Eczacıbaşı Seramik Fabrikası açıldı.
13.10 Antalya Ferrokrom Fabrikası kuruldu.
27.10 Pınarhisar Çimento Fabrikası hizmete açıldı.
DP'den istifalar.
Meclis'te "Tedbirler Komisyonu".
31.12 Manisa Demirköprü Barajı ve Hidroelektrik Santrali açıldı.
31.12 Çaybank kuruldu.
31.12 Raybank kuruldu.
31.12 Başak Sigorta kuruldu.

1959

- 5.2 Almanya'nın vereceği kredilerin devamı şartı: II. Dünya Savaşı'ndan kalma Alman mallarının geri verilmesi ve Almanya'dan alınan malların Alman gemileriyle taşınması...
17.2 Londra'da Başbakan Menderes'in uçağı düştü. Bazı politikacılar ve THY Genel Müdürü öldü. Menderes kurtuldu.
19.2 Kıbrıs ile ilgili Zürih Anlaşması'ndan sonra Londra Anlaşması imzalandı.
5.3 Türkiye ile Amerika arasında Garanti Anlaşması imzalandı. Ulus Gazetesi kapatıldı.
İnönü'ye saldırılar oldu.
26.5 Türkiye-ABD Atom Enerjisi İşbirliği imzalandı.
6.6 Atatürk Çiftliği'nin 725 dekarının satılması hakkındaki Kanun yayınlandı.

27.1 Gaziantep-Nizip demiryolu açıldı.

24.4 Aksigorta kuruldu.

11.5 Ereğli Demir Çelik Fabrikaları kuruldu.

18.5 Demirköprü Barajı ve HES açıldı.

27 Mayıs.

20.6 Planlama Teşkilatı kurulması kararı alındı.

11.7 İktisadi İşbirliği Teşkilatı Dışişleri Bakanlığı'ndan Maliye Bakanlığı'na devredildi.

Kabine değişikliği oldu.

5.10 Devlet Planlama Teşkilatı kurulması hk. Kanun yayınlandı.

Yassıada duruşmaları başladı.

Nüfus sayımı sonuçları: 27.754.820

2.11 İhracatı Geliştirme Merkezi Kanunu yayınlandı.

14.11 Millî Birlik Komitesi'nden 14 kişi ayrıldı. (atıldı)

22.11 Türk Standartları Enstitüsü Kanunu yayınlandı.

14.12 Türkiye, Uluslararası İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Anlaşması'nı imzaladı.

31.12 Gelir Vergisi Kanunu'nda önemli değişiklikler yapıldı: Tarım, Esnaf Vergisi, Servet Beyanı...

Yassıada duruşmaları

EK 7: KARMA EKONOMİ DÖNEMİ YATIRIMLARI 1961-1980

19 Mayıs 1961 Samsun Liman ve Tesisleri işletmeye açıldı.

24 Ağustos 1961 İstanbul Petrol Rafinerisi (İPRAŞ) üretime başladı.

İstanbul Petrol Rafinerisi

1 Eylül 1961	Goodyear Fabrikası kuruldu.
27 Ekim 1961	TUĞSAŞ Yapay Gübre Fabrikası kuruldu.
3 Aralık 1961	Mersin Petrol Rafinerisi (Ataş) üretime başladı.
4 Aralık 1961	Sönmez Pamuklu Sanayii kuruldu.
13 Şubat 1962	TUKAŞ Konservecilik kuruldu.
23 Mart 1962	Çelik Halat ve Tel Sanayii kuruldu.
26 Mayıs 1962	Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi açıldı.
4 Ağustos 1962	Başkan Gıda Sanayii kuruldu.
8 Eylül 1962	SİFAŞ Sentetik İplik kuruldu.
22 Eylül 1962	Karabük Kok Fabrikası açıldı.
9 Ekim 1962	Ankara Şeker Fabrikası açıldı.
10 Kasım 1962	Karabük Sinter Tesisleri açıldı.
6 Aralık 1962	Karabük Üçüncü Kok Fabrikası açıldı.

- 10 Aralık 1962 Karabük 3. Yüksek Fırın hizmete girdi.
11 Nisan 1963 Adapazarı Traktör Fabrikası kuruldu.
30 Nisan 1963 Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu kuruldu.
17 Eylül 1963 Kastamonu Şeker Fabrikası kuruldu.

Kastamonu Şeker Fabrikası

- 17 Kasım 1953 Kayseri Şeker Fabrikası'nın temeli atıldı.
24 Aralık 1963 Büyük Ankara Oteli açıldı.
15 Ocak 1964 Aksoylar Dokuma Fabrikası kuruldu.
20 Ocak 1964 Türk Siemens Sanayii kuruldu.
15 Şubat 1964 Karabük Döo Profil Haddehanesi açıldı.
27 Şubat 1964 Coka Cola İstanbul'da kuruldu.
27 Nisan 1964 İkinci Çubuk Barajı hizmete girdi.
3 Mayıs 1964 Harşit Barajı'nın temeli atıldı.
26 Temmuz 1964 Niğde Çimento Fabrikası açıldı.
10 Eylül 1964 Ereğli Demir Çelik'in Kok Fabrikası açıldı.
10 Kasım 1964 Trabzon Çimento Fabrikası'nın temeli atıldı.
17 Kasım 1964 Eskişehir'de Parça Sanayii (Entil Endüstri) kuruldu.
28 Ocak 1964 Keban Barajı ve HES yapımı ihaleye çıkarıldı.
21 Ocak 1965 Çaycuma Kâğıt Fabrikası (270 milyon TL) üretime başladı (Not: 2006'da özelleştirilip tasfiye edilecektir.)

21 Ocak 1965	Arçelik kuruldu.
23 Şubat 1965	Eston (Eskişehir Beton San.) kuruldu.
8 Mart 1965	İzmir Durmuş Yaşar Boya (DYO) Fabrikası açıldı.
15 Mayıs 1965	Ereğli Demir Çelik Sanayii kuruldu.
28 Haziran 1965	Sümerbank Eskişehir Basma Fabrikası açıldı.
21 Temmuz 1965	Karabük Kontinü Çubuk Profil Haddehanesi üretime başladı.
4 Ağustos 1965	Maltepe Sigara Fabrikası kuruldu.
30 Ekim 1965	İzmit'te İPRAŞ üretime başladı.
10 Kasım 1965	İzocam kuruldu.
2 Şubat 1966	Erciyes Biracılık ve Malt Sanayii üretime başladı.
18 Haziran 1966	Tunçbilek ek tesislerinin temeli atıldı.
14 Temmuz 1966	Bursa Çimento Fabrikası'nın temeli atıldı.
1 Ağustos 1966	BATIÇİM (Batı Çimento Sanayii) kuruldu.
4 Ağustos 1966	Nuh Çimento kuruldu.
13 Ağustos 1966	Truva gemisi hizmete girdi.

Truva gemisi

1 Eylül 1966	Karabük Fabrikası Çelik Konstrüksiyon Tesisi hizmete girdi.
2 Eylül 1966	Akın Tekstil hizmete girdi.

12 Eylül 1966	Eczacıbaşı Tesisleri kuruldu.
22 Eylül 1966	Beko kuruldu.
5 Ekim 1966	Almus Barajı ve HES açıldı.
8 Kasım 1966	Sasa (Suni İpek Sanayii) kuruldu.
11 Aralık 1966	Sarıyar Barajı ek tesisleri açıldı.
28 Aralık 1966	Ambarlı Santrali'nin birinci ünitesi açıldı.
4 Ocak 1967	Batman-İskenderun Boru Hattı açıldı.
28 Ocak 1967	Bursa Eti Tesisleri kuruldu.
21 Şubat 1967	Polietilen A.Ş. kuruldu.
8 Mart 1967	Marmaris Martı Oteli açıldı.
31 Mart 1967	NETAŞ kuruldu (İletişim araçları yapımı).
28 Mayıs 1967	Kesikköprü Barajı hizmete girdi.
12 Haziran 1967	Sovyetlerle Aliğa Petrol Rafinerisi'nin yapımı anlaşması imzalandı.
25 Haziran 1967	Gökçekaya Barajı'nın temeli atıldı.
11 Temmuz 1967	Tuborg Bira Sanayii kuruldu.
20 Temmuz 1967	Samsun Makina Sanayii kuruldu.

Samsun Makina Sanayii

5 Ağustos 1967	Apa Barajı açıldı.
7 Ağustos 1967	Bursa Çimento Fabrikası üretime başladı.
10 Ağustos 1967	Samsun Bakır ve Gübre Tesisleri açıldı.
14 Ağustos 1967	Giresun Kâğıt Fabrikası açıldı.

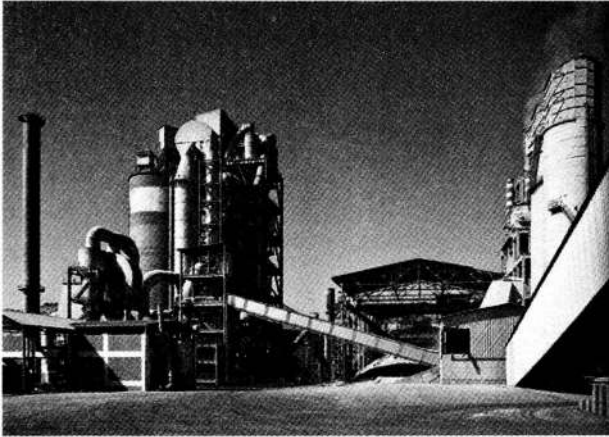
17 Ağustos 1967	İzmir Aliğa Rafinerisi'nin temeli atıldı.
3 Eylül 1967	Teba (Beyaz Eşya) kuruldu.
21 Ağustos 1967	Tariş Alkol Fabrikası açıldı.
3 Ekim 1967	Tat Konserve Fabrikası kuruldu.
5 Aralık 1967	Diyarbakır İçki Fabrikası kuruldu.
1 Ocak 1968	TOFAŞ kuruldu.
12 Ocak 1968	Feniş Alüminyum Sanayi kuruldu.
27 Ocak 1968	JANTAŞ kuruldu.
8 Mart 1968	Türk Siemens Kablo Elektrik San A.Ş. kuruldu.
17 Mart 1968	Northern Elektrik Telefon Fabrikası kuruldu.
27 Mart 1968	Taksim Otel'i'nin temeli atıldı.
27 Mart 1968	Yarımca Sümerbank Seramik Fabrikası törenle açıldı.
27 Mart 1968	İPRAŞ'ın ikinci bölümünün temeli atıldı.
8 Mayıs 1968	Çinkur A.Ş. kuruldu.
15 Mayıs 1968	Bandırma Vitaminli Yem Sanayi kuruldu.
14 Haziran 1968	Dicle Köprüsü ulaşımına açıldı.
5 Ağustos 1968	Bolu Çimento Fabrikası kuruldu.
23 Ağustos 1968	Olmuksa Mukavva Sanayi ve Ticaret A.Ş. kuruldu.

Olmuksa Mukavva Sanayi ve Ticaret A.Ş.

22 Eylül 1968	Sentetik Dokuma Fabrikası'nın temeli atıldı.
18 Ekim 1968	Amiral Sadık Altıncan şilebi denize indirildi.

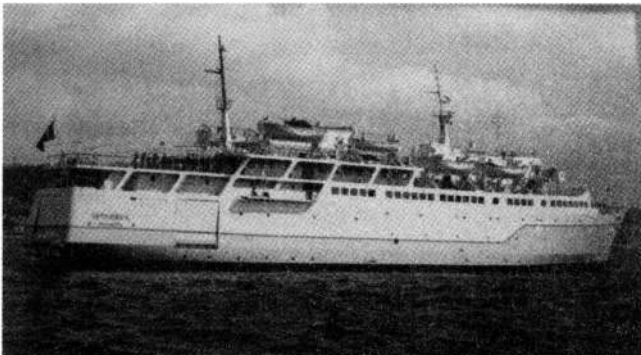
18 Kasım 1968	Aksa Akrilik Kimya Sanayi kuruldu.
23 Kasım 1968	Aroma Meyve Suyu A.Ş. kuruldu.
4 Aralık 1968	Coats Türkiye A.Ş. kuruldu.
4 Ocak 1969	Eskişehir Fabrikası'nda dizel lokomotif imaline başlandı.
5 Ocak 1969	Sasa Suni Sentetik ve Elyaf San. kuruldu.
7 Şubat 1969	GÖLTAŞ kuruldu.
6 Nisan 1969	YASAŞ Boya ve Kimya Sanayi kuruldu.
12 Nisan 1969	İstanbul Kültür Sarayı ve Atatürk Kültür Merkezi açıldı.
13 Nisan 1969	Akçimento kuruldu.
3 Mayıs 1969	Gökçekaya Barajı'nın temel inşaatına başlandı.
3 Mayıs 1969	Keban Plastik kuruldu.
21 Mayıs 1969	Anadolu Cam kuruldu.
28 Mayıs 1969	Ünye Çimento kuruldu.
2 Haziran 1969	Mardin Çimento Şirketi kuruldu.

Mardin Çimento Fabrikası

13 Haziran 1969	Batı Anadolu Çimento Fabrikası üretime başladı.
2 Temmuz 1969	İzmit Petro-Kimya tesislerinin ilk bölümü açıldı.
8 Temmuz 1969	Bursa Çimento Fabrikası üretime başladı.
29 Temmuz 1969	Nuh Çimento Fabrikası ve Efes Pilsen Bira Fabrikası üretime geçti.

- 29 Temmuz 1969 ESAŞ Elektronik Sanayi A.Ş. Transformatör Fabrikası açıldı.
- 3 Ağustos 1969 HASTAŞ Çimento Fabrikası ile Beton Mamulleri Tesisi'nin temeli atıldı.
- 5 Ağustos 1969 Viking Kâğıt ve Selüloz Şirketi kuruldu.
- 25 Ağustos 1969 Ege Biracılık ve Malt Sanayi Fabrikası hizmete girdi.
- 23 Ekim 1969 Soda Sanayii A.Ş. Mersin'de kuruldu.
- 27 Kasım 1969 ÇBS Boya ve Kimya Sanayii kuruldu.
- 11 Ocak 1970 Vatan Konserve ve Sanayii'nin temeli atıldı.
- 16 Ocak 1970 BAĞFAŞ Bandırma Gübre Fabrikaları kuruldu.
- 12 Şubat 1970 CEMTAŞ Çelik Makine Sanayi Şirketi kuruldu.
- 17 Mayıs 1970 İlk fosforlu gübre fabrikasının temeli atıldı.
- 9 Haziran 1970 Kav Orman Sanayi kuruldu.
- 22 Haziran 1970 OYAK Renault Oto. Fab. A.Ş. kuruldu.
- 26 Eylül 1970 Türkiye'nin üçüncü kâğıt fabrikası olan Çaycuma Kâğıt Fabrikası ile Filyos Ateş Tuğlası Fabrikası'nın tevsi ve modernize edilen ek tesisleri hizmete açıldı.
- 29 Eylül 1970 Kale Porselen ve Kale Kalıp işletmeye açıldı.
- 3 Ekim 1970 İskenderun Demir-Çelik A.Ş. kuruldu.
- 2 Aralık 1970 Camialtı Tersanesi'nde yapılan "İstanbul" feribotu denize indirildi.

İstanbul Feribotu

- 31 Mart 1971 İGSAŞ kuruldu. İstanbul Gübre Sanayi A.Ş.'nin temeli atıldı.
- 30 Ocak 1972 İstanbul'da üç katlı Aksaray yeraltı geçidi açıldı.
- 5 Şubat 1972 Akkardansa Sanayi ve Ticaret A.Ş. kuruldu.
- 28 Şubat 1972 DİTAŞ Doğan Yedek Parça İmalat Şirketi kuruldu.
- 11 Mart 1972 Türkiye'nin Keban'dan sonraki en büyük barajı, Hasan Uğurlu Barajı'nın yapımına başlandı.

Hasan Uğurlu Barajı

- 17 Mart 1972 Eti Gıda San. ve Tic. A.Ş. kuruldu
- 9 Nisan 1972 DENTAŞ kuruldu.
- 14 Nisan 1972 Sönmez Flament Sentetik İplik kuruldu.
- 24 Nisan 1972 Yalova Elyaf kuruldu. Halen Yalova'daki fabrikasında elyaf üretimi gerçekleştiriyor.
- 29 Nisan 1972 CEYTAŞ Çelik Makine Sanayi kuruldu.
- 3 Mayıs 1972 Sarkuysan Elektrolitik Bakır Sanayi ve Ticaret A.Ş. kuruldu.
- 3 Temmuz 1972 Lüks Kadife A.Ş. Kayseri'de kuruldu.
- 10 Temmuz 1972 Keban Holding ve Ortakları Plastik Sanayi Tesisleri törenle açıldı.

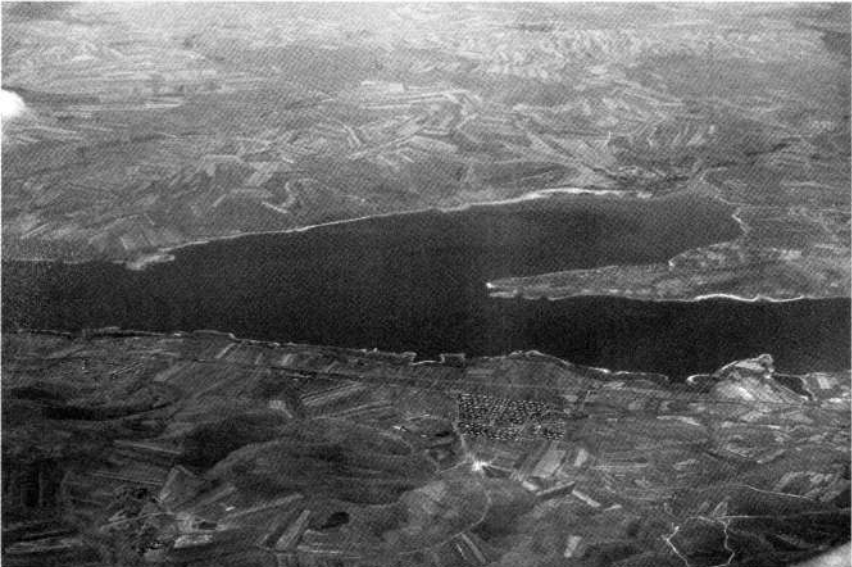
12 Temmuz 1972 İlk Türk muhribi “Berk” donanmaya katıldı.

İlk Türk muhribi Berk

- 15 Temmuz 1972 Maçka Otelı törenle açıldı.
- 27 Temmuz 1972 Kalebodur A.Ş. kuruldu.
- 22 Ağustos 1972 Taşkızak Tersanesi’nde yapılan Şarköy Nakliye Gemisi, Turhan Boray Tankeri ve bir çıkarma gemisi denize indirildi. Ayrıca Denizcilik Bankası Camialtı Tersanesi’nde yapılan Bostancı isimli şehir hattı yolcu gemisi denize indirildi.
- 9 Eylül 1972 Ege Seramik kuruldu.
- 28 Eylül 1972 Deba (Denizli Basma Boya A.Ş) kuruldu.
- 2 Ekim 1972 Uşak Seramik Sanayi kuruldu.
- 27 Ekim 1972 Ansa Antibiyotik İlaç Fabrikası Pakistan’a ilaç ihracatına başladı.
- 25 Kasım 1972 Çinko-Kurşun İzabe ve Rafinaj Tesisleri’nin temeli törenle atıldı.
- 6 Aralık 1972 Bosch Oto Yan Sanayi AŞ. Bursa’da kuruldu.
- 7 Aralık 1972 Avrupa’nın en büyük vinci İstanbul Taşkızak Tersanesi’nde hizmete girdi.
- 21 Aralık 1972 Çimsa Çimento Beton Sanayi kuruldu. Sabancı kuruluşlarından birisi olan Çimsa’da gri ve beyaz çimento ve hazır beton üretimi yapılıyor.

29 Aralık 1972	Enka Holding kuruldu.
5 Ocak 1973	Ege Gübre Sanayii kuruldu.
5 Şubat 1973	Bak Ambalaj İzmir’de kuruldu.
10 Mart 1973	Ege Biracılık A.Ş. kuruldu. Afyon’daki fabrikasında malt içecek bira üretiyor.
23 Mart 1973	Söğüt Seramik A.Ş. kuruldu.
3 Mayıs 1973	Karsusan Su Ürünleri A.Ş. Trabzon’da kuruldu.
24 Mayıs 1973	Malatya’da Maksan Makina Fab. kuruldu. Tekstil makinaları üretiyor.
12 Haziran 1973	Egeplast Ege Plastik İzmir’de kuruldu.
15 Haziran 1973	Doğuş Tekstil İşletmeleri San. kuruldu.
7 Temmuz 1973	Altınyunus Çeşme Turizm İşletmeciliği kuruldu.
14 Ağustos 1973	Kordsa Kord Bezi Sanayi şirketi açıldı.
15 Eylül 1973	Pakmaya İzmit’te kuruldu
1 Ekim 1973	Denizli Cam A.Ş. kuruldu.
26 Ekim 1973	Arpaçay Barajı’nın yapımına ilişkin anlaşma imzalandı.

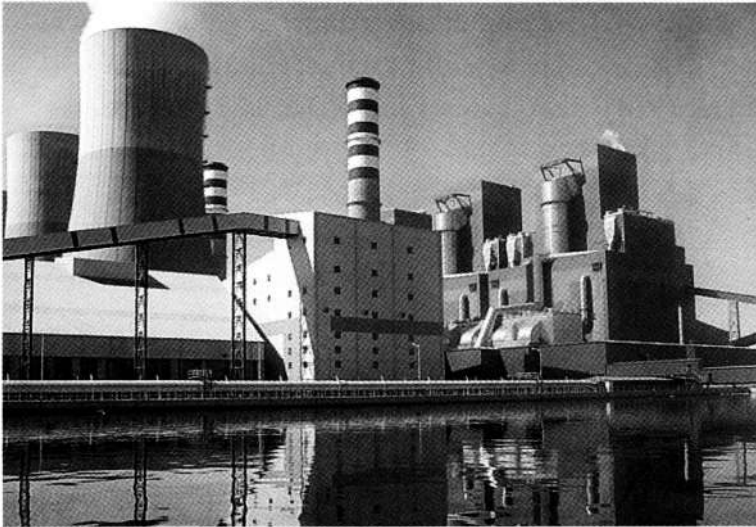
Arpaçay Barajı

9 Kasım 1973	Denizli Cam Sanayi ve Ticaret kuruldu.
29 Aralık 1973	Eczacıbaşı Yatırım Holding kuruldu.
28 Şubat 1974	Brisa Bridgestone Sabancı Lastik Sanayi ve Ticaret A.Ş. kuruldu.
23 Mart 1974	SODAŞ Sodyum Sanayi A.Ş. kuruldu.
2 Nisan 1974	Erbosan Erciyes Boru Sanayi Şirketi kuruldu.
14 Nisan 1974	Bolu Çimento Fabrikası bugün üretime başladı.
4 Mayıs 1974	Uludağ yolcu gemisi törenle denize indirildi.
4 Mayıs 1974	Hes Kablo A.Ş. Kayseri kuruldu.
15 Mayıs 1974	Doğusan Boru Sanayi kuruldu.
18 Mayıs 1974	Ünye Çimento A.Ş. kuruldu.
30 Mayıs 1974	Tire Kutsan Oluklu Mukavva Kutu ve Kâğıt Sanayi kuruldu.
1 Haziran 1974	Antalya Pil Sanayi A.Ş. Antalya'da kuruldu.
9 Haziran 1974	Altınyunus Tatil Sitesi törenle açıldı.
9 Eylül 1974	Keban Barajı ve Hidroelektrik Santrali hizmete açıldı.
14 Eylül 1974	İzmir Aliğa Rafinerisi'ne bağlı ikinci petro-kimya temeli atıldı.
17 Eylül 1974	Akçansa Çimento Sanayi kuruldu.

Akçansa

- 1 Ekim 1974 Tahtaköprü Barajı Sulama Şebekesi'nin ihalesi yapıldı.
- 5 Kasım 1974 Söksa Sinop Örmecilik ve Konfeksiyon Sanayi kuruldu.
- 10 Ocak 1975 Teknik Malzeme Oto Yan Sanayi A.Ş. kuruldu.
- 13 Ocak 1975 AKTAŞ şirketi kuruldu.
- 2 Mayıs 1975 Mensa Mensucat San. kuruldu.
- 2 Mayıs 1975 NEBİTAŞ kuruldu.
- 11 Mayıs 1975 Fethiye Klor Alkali Fabrikası'nın temeli atıldı.
- 26 Haziran 1977 Afyon'da büyük yem fabrikası deneme üretimine başladı.
- 28 Haziran 1975 Emsan Holding A.Ş. kuruldu.
- 2 Temmuz 1975 Erbak Uludağ Meşrubat A.Ş. kuruldu.
- 24 Temmuz 1975 Türkiye'nin en büyük lastik fabrikası Lassa'nın temeli atıldı.
- 28 Temmuz 1975 Afşin-Elbistan Termik Santrali'nin temeli atıldı.

Afşin Elbistan Termik Santrali

- 29 Temmuz 1975 Pınar Süt Tesisleri açıldı.
- 2 Ağustos 1975 İstanbul Sheraton Oteli açıldı.
- 25 Ağustos 1975 Bosch Fren Sistemleri Sanayi kuruldu

- 26 Ağustos 1975 Sönmez ASF A.Ş. kuruldu.
 5 Eylül 1975 Derimod Konfeksiyon kuruldu.
 10 Ekim 1975 Yarımcı'da petro-kimyanın beş fabrikası
 törenle açıldı.
 30 Kasım 1975 100 dizel anahat elektrik lokomotifi törenle
 hizmete girdi.

Dizel anahat elektrik lokomotifi

- 7 Aralık 1975 “Afyon Alkoloid Fabrikası”nın yapımı ihale edildi.

Afyon Alkaloidleri Fabrikası

- 28 Aralık 1975 İskenderun Demir Çelik Fabrikası Başbakan Demirel ve Sovyet Başkanı Kosigin tarafından törenle hizmete açıldı.
- 31 Aralık 1975 Kaplamin Ambalaj Sanayii şirketi kuruldu.
- 9 Şubat 1976 Gülsan Sentetik Dokuma A.Ş. faaliyete geçti.
- 16 Mart 1976 Nergis Tekstil A.Ş. Bursa'da kuruldu.
- 16 Mart 1976 KÖYTAŞ Tekstil Şirketi kuruldu.
- 27 Mart 1976 Suat Uğurlu Barajı'nın temeli atıldı.
- 6 Temmuz 1976 Antalya'daki Etibank'a ait Ferrokom Karpit Tesislerinin ek bölümü hizmete girdi.
- 7 Temmuz 1976 Koniteks Konfeksiyon kuruldu.
- 10 Temmuz 1976 Burdur Sulama Barajı hizmete girdi.
- 22 Temmuz 1976 Taksan A.Ş. kuruldu.
- 27 Temmuz 1976 Bursa'da Doğancı Barajı'nın temeli atıldı.

Doğancı Barajı

- 31 Temmuz 1976 Kütahya Porselen Sanayii ile Gediz İplik ve Mensucat Sanayi Tesisleri hizmete girdi.
- 2 Ağustos 1976 Kayaboğazı Barajı'nın temeli atıldı.
- 9 Ekim 1976 Eskişehir Kırka Boraks Fabrikası'nın temeli atıldı.

- 11 Ekim 1976 Sivas'ta 4. demir çelik tesislerinin temeli atıldı.
 18 Ekim 1976 Karakaya Barajı'nın temeli atıldı.
 31 Ekim 1976 SEKA Kastamonu tesislerinin temeli atıldı.

SEKA Kastamonu

- 1 Kasım 1976 Yazıcı Demir-Çelik A.Ş. kuruldu.
 1 Ocak 1977 Türkiye-Irak petrol boru hattının Yumurtalık kesimi hizmete girdi.
 31 Ocak 1977 Kırşehir'de Petlas Lastik Fabrikası'nın temeli atıldı.
 5 Şubat 1977 Boğazaltı su geçişinin temeli atıldı.
 15 Şubat 1977 Sanko Tekstil San. ve Tic. A.Ş. Gaziantep'te kuruldu.
 1 Mart 1977 Filiz Gıda Bolu'da faaliyete geçti.
 4 Mart 1977 Karsu Tekstil A.Ş. Kayseri'de faaliyete geçti.
 23 Nisan 1977 Polietilen torba fabrikası hizmete girdi.
 31 Mayıs 1977 Arçelik fabrikası hizmete girdi.
 15 Nisan 1977 Mardin Mazıdağ Fosfat Tesisleri açıldı.
 1 Mayıs 1977 YİBİTAŞ Çimento Fabrikası kuruldu.
 24 Haziran 1977 Esem Spor giyim sanayii kuruldu.
 5 Temmuz 1977 Şeker Fabrikası Afyon üretime başladı.
 27 Temmuz 1977 Çanakkale Seramik Fabrikası üretime başladı.

30 Eylül 1977	Brisa İzmit Alikahya'da kuruldu.
10 Ekim 1977	Akkim Kimya Sanayii kuruldu.
9 Aralık 1977	Borusan kuruldu.

1977 sonrasında Türkiye’de sosyal ve politik olaylar bir bakıma anlaşılması ve anlatılması güç bir karmaşa görüntüsündedir. Terör olayları gizli bir elden yönetilir şekilde dalga dalga ülkeyi sarmıştır. Toplum her gün büyük ölme-öldürme olayları ile karşılaşmaktadır.

İktisadi yaşam da bu olumsuz gelişmeye koşut bir çalkalanma içindedir. Ekonominin finansman gereği karşılanamaktadır. Bütçe olağanüstü açık vermektedir. Dış ödeme imkânları tabana inmiştir. Başlamış olan yatırımlar bile tamamlanamamaktadır. Yöneticiler bütün çabalarını finansman kaynakları bulmaya yönetmişlerdir.

Bu haliyle yıllardır süren sanayi yatırımları kampanyası ivmesini yitirmektedir.

Türkiye oldukça hızlı bir tempo ile 1980 krizine sürüklenmektedir. Buna koşut olarak piyasada şimdiye kadar görülmemiş ölçüde darlıklar başgöstermiştir.

Bu ortam ve koşullar içinde Devlet Planlama Örgütü yeni bir gayretle sanayi kesimine ağırlık veren bir beş yıllık plan hazırlamıştır ama zaten iktidar değişince o da uygulanabilir olma gücünü kaybedecektir.

Yukarıda belirttiğimiz nedenlerle, bu yılları karakterize eden 1978-1980 arası döneminin yatırımlarının ayrıntılarına inmiyoruz.

KİŞİLER DİZİNİ

A

Abadan, Yavuz 174
Adıvar, Halide Edip 153
Ağırnaslı, Niyazi 163
Akdeniz, Gıyasettin 28, 304
Aksal, İsmail Rüştü 22, 299
Aksoy, Muammer 80, 160
Alaybek, Ali 76
Alican, Ekrem 60, 130, 131, 132,
134, 144, 152, 299
Alisbah, Hulki 156
Allende, Salvador 197, 218, 225
Alnar, Ferit 259
Apak, Rahmi 46
Apaydın, Orhan 163
Arafat, Yaser 192
Aras, Tevfik Rüştü 215
Aren, Sadun 205, 215
Armstrong, Louis 209
Arslan, İffet 43, 45
Aslan, Yusuf 215
Aslı 20, 221, 249, 257, 265
Atakan, Leyla 181
Ataman, Sebati 107, 301
Atatürk, Mustafa Kemal 49, 61, 66,
83, 104, 189, 195, 214, 215, 221,
313, 316, 318, 326
Atay, Falih Rıfkı 194, 206 288
Avunduk, Üzeyir 88
Ayan, Halil 28, 29, 299
Aydemir, Şevket Süreyya 194
Aydemir, Talat 142, 148
Aydinoğlu, İsmail Hakkı 260, 303
Aytür, Memduh 99, 100, 102, 108,
156, 218, 303, 304

B

Baker, Josephine 224
Baltacıoğlu, İsmail Hakkı 259
Barker, J. M. 35, 43, 76, 308
Barlas, Cemil Sait 24, 25
Barzani, 229, 235
Başar, Şükûfe Nihal 222
Başgil, Ali F. 174
Başman, Avni 29
Baştımar, Zeki 33
Bayar, Celal 26, 86, 89, 148, 298
Baydar, Mehmet 218
Begin, Menachem 263
Bekter, Sadi 28, 303
Belen, Fahri 29
Belger, Nihat Reşat 29
Belli, Sevim 33
Bengül, Nejat 139
Bergman, Ingrid 152
Berk, Medeni 107
Bilkur, Şefik 43, 44, 45
Boran, Behice 33, 205, 215
Boyer, Charles 264
Bozbeyli, Ferruh 195
Brejnev, Leonid 133, 157, 255, 270
Burton, Richard 157
Butto, Zülfikar 270

C

Camus, Albert 133
Cantürk, Kemal 186, 232, 254, 273,
300, 303, 304
Carter, Jimmy 270
Casadesus, Henri 218

Cemil Bey 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 32, 38, 42, 43, 44, 48, 53, 59, 61, 62, 64, 66, 67, 69, 70, 73, 74, 76, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 89, 90, 93, 105, 106, 125, 126, 127, 134, 137, 138, 142, 143, 144, 145, 148, 149, 151, 154, 159, 161, 165, 167, 168, 169, 171, 173, 177, 179, 194, 205, 214, 221, 244, 260, 265, 266, 272
Chaplin, Charlie 256
Chenery, Hollis 6, 76, 77
Chevalier, Maurice 218
Churchill, Winston 55, 164
Commer, Robert 189

Ç

Çağlayangil, İhsan Sabri 80, 238, 298
Çamlıbel, Faruk Nafiz 222
Çilingiroğlu, Ayhan 206, 301

D

De Gaulle, Charles 184, 192, 198
Demir, Bahadır 218
Demirel, Süleyman 139, 159, 160, 174, 189, 222, 236, 237, 254, 257, 269, 270, 298, 299
Denktaş, Rauf 173, 217
Derbil, Özer 206
Derviş, Suat 215
Dikmen, Orhan 156
Doğramacı, İhsan 238
Dorr, Russell 58, 76
Dos Passos, John 198
Duhamel, Georges 171

E

Ecevit, Bülent 214, 218, 222, 228, 229, 236, 238, 254, 255, 257, 269,

288, 298, 299
Einstein, Albert 78
Elrom, Efraim 206, 214
Erbakan, Necmettin 195, 229, 246, 273, 288
Erdaş, Adnan 99, 101, 102, 108, 304
Erdem, Kaya 273, 277, 278, 299
Erder, Necat 139, 144, 145
Erez, İsmail 242
Ergin, Sait Naci 86, 138, 218, 219, 299, 304
Erim, Nihat 200, 205, 206, 214, 215, 216, 218, 272, 298
Erişirgil, Emin 161
Erkmen, Hayrettin 107, 112, 273, 300
Ernam, Mustafa 254, 304
Ertem, İlhami 181
Erten, Muammer 156, 301
Ertuğrul, Muhsin 267
Esad, Hafız 197
Ete, Muhlis 138, 299, 300
Evren, Kenan 278, 298
Eyüboğlu, Bedri Rahmi 245

F

Faik, Bedii 79
Fairless, B. 91
Feyzioğlu, Turhan 79, 174, 237, 284
Fidan 20
Franco, Francisco 241

G

Gable, Clark 133
Gagarin, Yuri 140
Gencer, Leyla 44
Gezmiş, Deniz 215
Gidel, Nail 54, 107, 303

Göger, Osman Nuri 28
Grivas, Georgios 89
Güler 20, 205, 221, 249, 257
Gümüşpala, Ragıp 134
Günaltay, Şemsettin 22, 28, 135, 298
Günyol, Vedat 205
Gürsel, Cemal 130, 134, 159, 168, 298

H

Haçaturyan, Aram 264
Handan Hanım 20, 21, 25, 27, 32, 43, 44, 142, 149, 153, 168, 179, 194, 205, 221, 236, 249, 257, 265, 272
Hande 48, 142
Hesse, Hermann 141
Hisar, Abdülhak Şinasi 149
Humeyni, Ruhullah 148, 149, 270

I

Irmak, Sadi 218, 229, 236, 237, 298
Işık, Hasan Esat 107, 111

İ

İnan, Hüseyin 215
İnan, Şefik 131, 138, 215, 299
İnce, Refik Şevket 26
İnönü, İsmet 26, 104, 127, 129, 135, 142, 155, 214, 221, 279, 298
İpekçi, Abdi 266
İren, Cihat 88, 130, 300
İşgüzar, Hilmi 273
İzmen, Mehmet 28, 76, 304

J

Johnson, Lyndon B. 152, 153, 156, 168, 173, 218
Jung, Carl Gustav 141

K

Kabaağaçlı, Cevat Şakir 222
Kaddafi, Muammer 197, 211
Kamertan, Fikret Adil 222
Kamoy, Hacim 240
Kansu, Ceyhun Atıf 259
Karaosmanoğlu, Atilla 139, 144, 145, 206
Karaosmanoğlu, Fevzi Lütfü 26
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri 194
Kay, Danny 224
Kayra, Cahit 17, 45, 107, 302
Kazgan, Gülten 16, 238
Kennedy, Edward 192
Kennedy, J. F. 133
Kennedy, Robert 184
King, Martin Luther 184
Kırca, Coşkun 79, 80
Kısakürek, Necip Fazıl 38
Koçaş, Sadi 206
Konyalı, Muzaffer 45
Köprülü, Fuat 26, 27
Korur, Ahmet Salih 28
Korutürk, Fahri 237, 298
Köseoğlu, Abdurrahman 272
Kosigin, Aleksey 169, 174, 334
Kruşçef, Nikita 55, 140, 157, 198
Kurdaş, Kemal 132, 134, 299
Kuruç, Bilsay 16, 232, 254, 270, 304
Kut, Cevat Fehmi 206

L

Lindberg, Charles 235

M

Madanoğlu, Cemal 130
Makarios III 65, 133
Mandalinci, Zeyyat 86, 87

Mann, Thomas 141
Mardin, Şerif 80
Mataracı, Tuncay 273, 302
Maugham, Somerset 164
Maurois, André 25
McGhee, George 38, 39
Mebrure 148, 159, 160, 194, 205,
221, 244, 265
Melen, Ferit 200, 214, 215, 216,
218, 222, 298, 299
Menderes, Adnan 26, 29, 39, 76, 94,
107, 135, 298
Muhammet Ali 235
Müezzinoğlu, Ziya 107, 108, 109,
145, 156, 218, 260, 299, 300, 303
Münevver 142
Myrdal, Gunnar 235

N

Naci, Sait 86, 100, 138, 218, 219,
299, 304
Nehru, Jawaharlal 128, 129, 157
Neruda, Pablo 225

O

Okyar, Osman 43, 44
Olçay, Osman 206
Onar, Sıddık Sami 215
Onat, Emin 135
Orel, Şinasi 138, 139, 206, 303
Orhan 20, 21, 25, 27, 28, 32, 38, 42,
43, 44, 45, 48, 53, 57, 58, 59, 61, 62,
63, 64, 66, 67, 69, 70, 74, 75, 76, 79,
81, 84, 85, 86, 89, 90, 91, 93, 105,
106, 125, 127, 137, 138, 142, 143,
144, 145, 148, 149, 151, 153, 154,
156, 159, 163, 165, 168, 173, 177,
179, 194, 195, 205, 210, 212, 214,

221, 236, 244, 249, 260, 265, 266,
267, 288, 290, 301, 302, 303
Ozansoy Halit Fahri 206

Ö

Ökmen, Nedim 32, 299, 316
Özalp, Kâzım 181
Özal, Turgut 139, 175, 200, 201,
270, 273, 277, 303, 304
Özdilek, Fahri 130
Öz, Doğan 258
Özgüneş, Mehmet 206
Özgüt, İsmail 76

P

Papadopoulos, Georgios 217, 225,
241
Papen, Franz von 192
Pasternak, Boris 133
Picasso, Pablo 225
Podgorni Nikolay 161, 163
Polatkan, Hasan 28, 29, 60, 64, 79,
107, 135, 299
Pound, Ezra 218

R

Ran, Nâzım Hikmet 149
Remarque, Erich Maria 198
Russell, Bertrand 198

S

Sadıklar, Cafer Tayyar 260, 303
Sampson, Nikos 228
Sarol, Mükerrerem 79
Sartre, Jean Paul 275
Satır, Kemal 22
Sav, Atilla 206, 302
Saygı, Fikret Mualla 174

Sazak, Gün 272, 273, 302

Sedat, Enver 263

Selasiye, Haile I 241

Sertel, Sabiha 181

Shepard, Alan 140

Soysal, Mümtaz 215

Soysal, Sevgi 205

Stalin, Josef 55

Steinbeck, John 141

Sturq, Ernest 100

Sûdi Bey 5, 20, 21, 22, 25, 26, 27,

28, 29, 30, 32, 38, 43, 44, 48, 59,

61, 62, 64, 66, 67, 69, 76, 79, 89,

90, 91, 105, 125, 127, 134, 137,

142, 144, 148, 150, 151, 153, 159,

168, 173, 179, 194, 221, 260, 265,

272, 290

Sümer, Nurullah Esat 22

Sunay, Cevdet 168, 298

Sur, Fadıl Hakkı 86

Su, Ruhi 33, 38, 39

Ş

Şehbenderler, Sami 76

T

Tahir, Kemal 222

Talu, Naim 186, 218, 222, 298,

300, 303

Tanilli, Server 258

Taylor, Elizabeth 157

Thornbourg, Max 35, 75, 76, 308,

313, 314

Tinbergen, Jan 110, 111, 126, 139

Toker, Metin 79

Torun, Osman Nuri 139, 144, 145,

303

Türkeş, Alparslan 135, 148

Türkler, Kemal 134, 272

Tütengil, Cavit Orhan 267

U

Ulutan, Burhan 45

Uraz, Ulvi 38, 39

Uşaklıgil, Latife 245

Ü

Ürgüplü, Suat Hayri 160, 161, 163

V

Vâlâ Nurettin 174

Vance, Cyrus 174

Van Gogh, Vincent 171

Velibese, Zühtü 26

Vonnegut, Kurt 192

Y

Yalçın, Aydın 80

Yalman, Ahmet Emin 215

Yiğit 20, 125, 127, 151, 153, 154,

169, 177, 194, 205, 210, 212, 221,

227, 237, 260, 262, 265, 266, 288,

289, 290

Yırcalı, Sıtkı 60, 79, 300, 301

Yücel, Hasan Âli 135

Z

Zedong, Mao 171, 248

Zorlu, Fatin Rüştü 24, 79, 107, 111,
135

NOTLAR:

[illegible]

